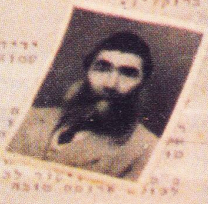
זכרון שמואל

מואל בריימיר
ולמנאוו
ויב בקורסק
С. Л. ЗАЛМАНОВ, Курск,
ул. Ленинского 58

RABBI MENACHEM M. SCHNEERSON
Office Address:
Lubavitch, 770 EASTERN PARKWAY
BROOKLYN 13, N. Y.
HYacinth 3-9250

RABBI J. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ
770 EASTERN PARKWAY
BROOKLYN 13, N. Y.

ZIKKARON SHMUEL

Copyrighy 1989, By S. Kraus
Printed in U.S.A.

"שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך"
(דברים לב, ז)
"אשכילה בדרך תמים מתי תבוא אלי אתהלך בתם־לבבי
בקרב ביתי"
(תהלים קא, ב)

זכרון שמואל

דברי ימי החסיד

הרה״ח הרה״ת

מוהר״ר שמואל

ז״ל שו״ב

זלמנוב

במלאות מאה שנה להולדתו

(כ׳ אלול תרמ״ח — כ׳ אלול תשמ״ח)

יוצא לאור על ידי בני משפחתו יחיו
שנת חמשת אלפים שבע מאות ארבעים ותשע לבריאה
ברוקלין נ.י.

מפתח:

הקדמה 3

אלה תולדות 7

מכתב ופשרו 89

מאמרי הערכה:

איש חסיד הי' 93

ראש השבט 97

זכרונות מבית סבא 99

זכרון שמואל 103

מגילת יוחסין 113

המשך למגילת היוחסין 129

כינוס הקהל בכפר חב"ד 133

לוח ראשי־תיבות 137

ב״ה

הקדמה

זה ספר תולדות חסיד, אבינו זקננו הרה״ח הרה״ת מוהר״ר שמואל ז״ל שו״ב זלמנוב, ראש בית־אב למשפחתו העניפה, איש מעש, תורה וחסידות.

במלאת מאה שנה להולדתו, כ׳ אלול תרמ״ח — כ׳ אלול תשמ״ח, נתעוררו מבני משפחתו יחיו להוציא־לאור קובץ לזכרו, במטרה לשרטט תוים לנעימת חייו.

— אין כאן כוונה להפליג בתשבחותיו או מעלותיו — דבר העומד בניגוד גמור להלך־רוחו עלי אדמות; כי עניו וצנוע הי׳, ורחוק מהתבלטות יתירה. רק והי׳ כי ישאלו הבנים; הנכדים והנינים — מי הי׳ ומה הי׳ אבינו, זקננו? יאמר להם: פתחו זה הספר, והוא ידבר, יספר באזניכם מעט מזעיר על האיש, אחד מבני החבורה, אשר הזדקף במלא יהדותו־חסידותו המקורית, בדוגמת חסיד אשר לא הלך בתלם; קידש שם שמים ברבים, ושמר על גחלת החסידות ממקור חוצבה לבל תכבה.

* * *

תוכן הספר: תולדות ימי חייו (ובית הוריו, מיוסדים בעיקר על פי רשימותיו שלו אותן העלה על הכתב באחד ממכתביו[1], ועל פי רשימות בניו שי׳, ר׳ זאב וואלף מכפר־חב״ד ור׳ ליב מבני־ברק, ועוד מבני המשפחה), מאמרי הערכה על אודותיו (נכתבו על ידי שנים מחתניו ושנים מנכדיו), רשימת מגילת יוחסין מהמהר״ל מפראג עד אליו, והמשכה (שנערך על ידי אחד מבני המשפחה) ברשימת יוצאי חלציו, ועוד. בנוסף לזה ימצא הקורא מבחר רב של תמונות, צילומי תעודות ומכתבים אוטנטיים, שיש בהם הרבה בכדי ללמד על דמותו.

כל הנ״ל נכתב בלשון קלה, למען יוכל כל הקורא לרוץ בחומר שלפניו, אלא שנוספו גם אי־אילו הערות ומראי־מקומות לכמה מן הדברים המוזכרים בתוכן הדברים — ונערך על ידי אחד מנכדיו הח״מ.

(לתועלת מי מהקוראים מובא בסוף הספר לוח ראשי־תיבות, המופיעים מספר פעמים, בעיקר בתעודות ובמכתבים, אך לא נמנענו מלהשתמש בהם גם בהערות).

מפני סיבות טכניות נתעכבה ההוצאה לאור עד עתה, וכעת מובעות בזה התודה והברכה לכל בני המשפחה שנטלו חלק בעזרה לאיסוף החומר ועריכתו לדפוס בצורה מושלמת.

* * *

כאמור לעיל, הרי שמטרת הספר לשרטט קוים לדמותו — שיהיו נר נשמה לזכרו הטוב, והעיקר, שזכרון העבר יעורר אל ההוה,

---

1) ראה על מכתב זה לקמן בע׳ 91־89.

— **וכדברי הרב[2], הוא כ"ק אדמו"ר שליט"א, ובענין מלאכת שמים ומלאכת הקודש בה התעסק אבינו זקננו ז"ל:**

בענין השחיטה, תנא דבי רבי ישמעאל[3] "אין ושחט אלא ומשך" (חולין ל, ב), וידוע הפירוש על דרך החסידות ומוסר, שכמו שעל פי פשט, ענין השחיטה הוא להכשיר את בשר הבהמה והעוף ולהעלותם ממדריגת עולם החי למדריגת "מְדַבֵּר" (כיון שנעשה דם ובשר של האדם) — וזהו תפקידו של השו"ב בגשמיות.

כן הוא גם **ברוחניות** בעבודת הנפש, שלכל יהודי יש נפש בהמית ונפש אלקית, ושליחות הנפש האלקית, החצובה מתחת כסא הכבוד, לרדת בירידה גדולה ביותר כדי להתלבש בגוף ונפש הבהמית, אשר תכלית ירידה זו היא בכדי להמשיך ולהעלות את הנפש הבהמית למדריגת אדם[4], שהוא מלשון "אדמה לעליון" (כמבואר בכמה מקומות), הן שלו והן של אחרים מבני ובנות ישראל הנמצאים בסביבתו (היות וכל ישראל ערבים זה בזה),

— **וכזו היתה הנהגתו של אבינו זקננו ז"ל, שכל ימיו פעל והשפיע בסביבתו לקרב את לבן של ישראל לאבינו שבשמים בכל האופנים האפשריים** —

ונזכה להמיועד[5], יום בוא השוחט הגדול הוא הקב"ה, כמאמר רז"ל (סוכה נב, א) "לעתיד לבא מביאו הקב"ה ליצר הרע ושוחטו", ויתן לכולם התעוררות תשובה שלימה, והקיצו ורננו שוכני עפר והוא בתוכם, ובקרוב ממש נלך יחד כל בני ישראל שליט"א קוממיות לארצנו הקדושה, כשמלכינו שליט"א בראשינו, בגאולה האמיתית והשלימה ובשמחה ובטוב לבב.

שמואל ק.

כ"ף אלול*, ה'תשמח, ברוקלין נ.י.

---

2) בכמה מקומות, ומהם במכתביו שנדפסו בספר אגרות־קודש (ומכתב א' שלע"ע נמצא בלקוטי שיחות, ח"ד ע' 1294) שלו: ח"א אגרת כז (וש"נ). ח"ב, שצה. ח"ד, תתעו. ח"ו, א'תרפב, א'תשיג (וש"נ), א'תתלג (וש"נ), א'תתלד. ח"ח, ב'עדר. ועוד. ונעתק כאן הענין בלבד ולא הלשון ממש.

3) בס' אגר"ק ח"ז אג', א'תתפא נדפס "תנד"א", והוא בטה"ד.

4) בלקו"ש ח"ד ע' 1112 ובאגר"ק ח"ז שם ובאג' ב'קסט (וש"נ) מביא הפירוש ב"ומשך" למשיכת הנה"ב ורצונותי' הרבים — "רשות הרבים", ל"רשות היחיד" — יחידו של עולם.

5) אגר"ק ח"א אג', כז. ח"ד, א'קנט.

*) על תאריך זה — כ' אלול — ועניינו, ע"פ המבואר בתורת חב"ד, מצאתי לעת־עתה:

בספר השיחות תש"ה (מכ"ק אדמו"ר[מהוריי"צ] נ"ע) ע' 122 (משיחת יום ש"ק תבוא בסעודה (סי"ז)), כותב:

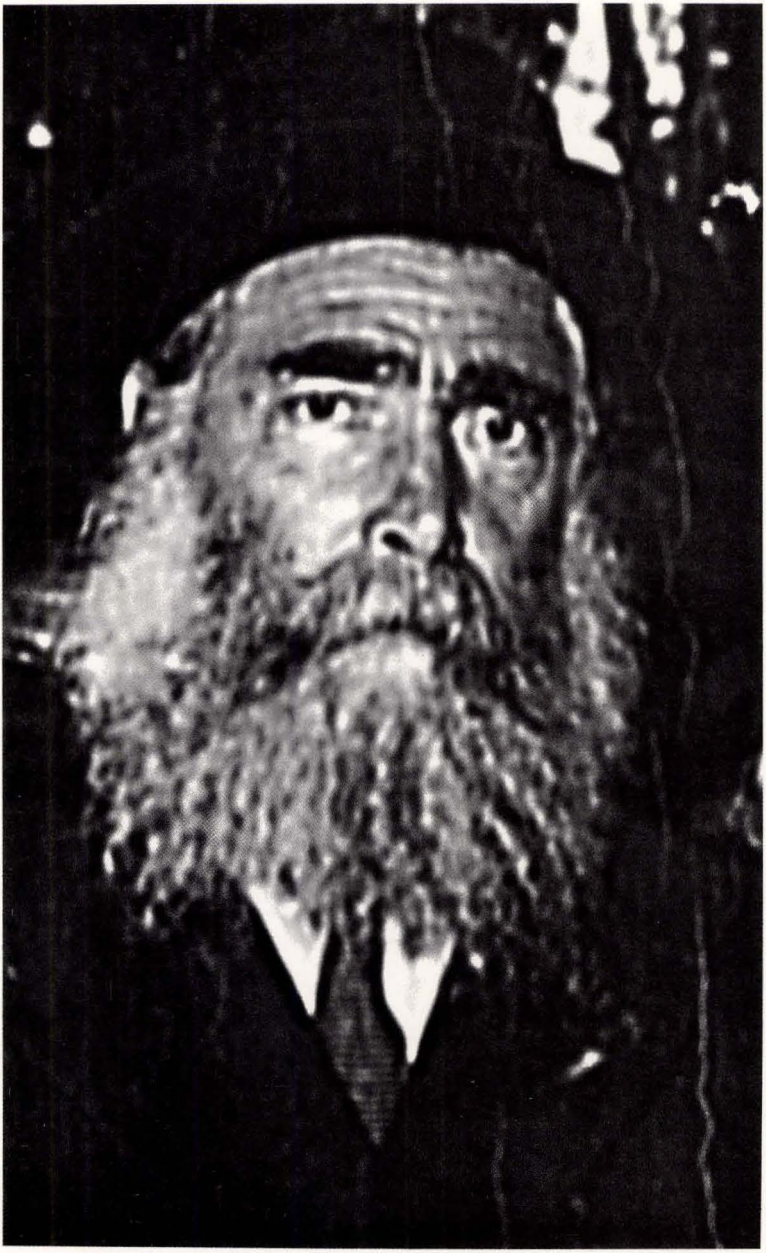
"די טעג פון כ' אלול קען מען אַ פולע אויפטאָן אין דעם דרך פון רבי'ן און די רביים, נאָר אויף דעם דאַרף מען האָבן אַ ברכה מיוחדת.

מען דאַרף האָפן".

(**אמנם** בהערת כ"ק אדמו"ר שליט"א שם (2) מעיר ש"כן הוא בהרשימה, ואולי צ"ל: חי אלול" — אך עכ"פ אין זו שלילה מוחלטת (כדלקמן)).

ובהנחה מדברי כ"ק אדמו"ר שליט"א בהתוועדות ש"פ תבוא, כ' אלול תשמ"א (הנחת התמימים בלתי נודעת, נדפסה בס' שיחות קודש תשמ"א, ח"ד סי"ח־כ"א (ע' 8־664)) הובאה הוראה מתאריך זה, ע"פ הידוע שי"ב הימים שבין ח"י אלול לר"ה הם ימי חשבון הנפש לי"ב חדשי השנה החולפת, יום לחדש, יום לחדש, שלפ"ז נמצא שכ' אלול הוא יום חשבון הנפש של חודש כסלו, שעניינו (כמבואר שם באריכות) — עבודה בהפצת המעינות חוצה. וההוראה מזה: להשלים את החסר בעניני הפצה, ובאופן של שלימות, וביחד עם זאת, לקבל בכ' אלול החלטה תקיפה בזה לשנה הבאה (עיי"ש).

(**ואולי** הי' אפשר לקשר זאת עם המובא לעיל מס' השיחות).

הרה״ח הרה״ת מוהר״ר שמואל ז״ל שו״ב זלמנוב

(כ״ף אלול תרמ״ח — ט׳ ניסן תשט״ז)

אלה תולדות

הרה״ח הרה״ת מוהר״ר שמואל ז״ל שו״ב זלמנוב.

בעשרים באלול שנת תרמ״ח נולד בכפר לאזאוויטש שברוסיא בן זקוניו של הרב החסיד רבי יחיאל מיכל יהודה ליב ז״ל, וזוגתו מרת בילא ע״ה, זלמנוב[1] (זאלמאנאוו), ונקרא שמו בישראל — שמואל*[1].

* * *

מקום הולדתו — הכפר הנקרא בשם לאזאוויטש, הי׳ סמוך — במרחק כששה ק״מ — לעיר קלימאוויטש, עיר ואם בישראל בה התגוררו מספר מכובד של משפחות חסידי חב״ד.

כפר זה הי׳ באחוזה של אחד הפריצים הגויים מפטרבורג, וסבו של ר׳ שמואל, הלא הוא הרב החסיד רבי זאב וואלף ב״ר חיים ז״ל זאלמענאוו (שהי׳ יליד העיירה חאטאוויטש הרחוקה כעשרים ק״מ מקלימאוויטש, אך נודע יותר בכינוי ״ר׳ וועליע לאזאוויטשער״ — ועל שמו קרא ר׳ שמואל לבנו הגדול ר׳ זאב וואלף שי׳), קנה ממנו את האחוזה הזאת בדמים מועטים.

— החוק בימים ההם הי׳, שליהודי אסור הי׳ לקנות שטח אדמה בכפר, ולו רק שטח קטן שבקטנים. על אחת כמה וכמה שאסור הי׳ לקנות אחוזה שלימה, ועוד כזו שבכפר לאזאוויטש, שהכילה בתוכה שטח של כמה מאות דונמים והרבה חלקי יער, וגם רחיים של מים שהופעלו על ידי נחל גדול שעבר בו, אשר הנחל לבדו תפס שטח של כמה עשרות דונמים. מה עשה ר׳ וועליע? — איש נשוא חן הי׳ הוא אצל כמה מן השרים החשובים דאז, והוא השתדל אצלם במאמציו לשכנוע הפקידים האחראים על הרישום בספרי הממשלה, לרשום את הכפר כאילו אינו אלא עיירה קטנה, שבתור שכזו יכול הי׳ לקנותה על שמו. ברוסית נקראת עיירה כזו בשם ״מעסטעצקע״, ואחר שהשתדלויותיו של ר׳ וועליע נשאו פרי נקרא הכפר לאזאוויטש בשם ״מעסטעצקע״, וכן הוא עד היום הזה.

חלק גדול מן השדות והמגרשים שבכפר מכר ר׳ וועליע לכמה משפחות של יהודים, אך גם לאינם־יהודים, בערך כחמש עשרה משפחות. הוא הי׳ אדם אמיד,

---

1) המקור לשם משפחה זה — היינו מי שעמד בראשה (שנשא את השם — זלמן, ראה בס׳ שמות המשפחה בישראל מאת משה חנינא אשל (חיפה תשכ״ז) ע׳ 48) בזמן שניתנו שמות המשפחה — לא ידוע. איות השם בכתיב [ובקרי] האידי שונה מכותב לכותב: יש שכתבו ״זאלמאנאוו״ ויש שכתבו: ״זאלמענאוו״, ובעוד שינויים.

*1) בענין קריאת השם שמואל, אף דאיתא בצוואת ר״י החסיד ש״לא יקרא איש מזרעו את בנו יהודה ולא שמואל״ — ראה במכתב כ״ק אדמו״ר שליט״א (נדפס באגרות־קודש שלו ח״ט אג׳ ב׳תתצ) ש״מעשים בכל יום שאין חוששים לזה כלל וכלל״ (וראה מ״ש ע״ז בארוכה לקמן בע׳ 103־111.

ומלבד זאת היו לו עוד שתי אחוזות: "וידרַה" ו"זַראֶי", אותן מכר גם הן לאכרים שאינם־יהודים. עד היום נקראות אחוזות אלו בשם "וועלקאוושצינע", על שמו.

כאמור עבר בכפר נחל גדול, שהפעיל את הרחיים שבבית טחנת הקמח ("אַ וואַסערמיל" בלע"ז) שבכפר, כפי שהי' מקובל בימים ההם. בחלק הקטן של הכפר, בערך על שטח של כמה עשרות דונמים, הושיב ר' וועליע את משפחות בניו בנותיו, אשר לכל אחת מהן בנה בית גדול ורחב ידים ובו חדרים רבים.

בלאזאוויטש היתה לו לר' וועליע גם חוה חקלאית גדולה, שכללה בעיקר שטחי אדמה גדולים לזריעת ירקות וגם פרדס. כמו כן הי' בעל הזכיון הממשלתי למכירת יי"ש בכל האיזור, והוא עצמו התגורר בבית שהיו בו למעלה מעשרה חדרים גדולים.

בעיקר הי' ר' וועליע מפורסם כמי שהינו איש צדקה גדול ובעל חסד. מוכן ומזומן תמיד להושיט עזרה וסיוע לנזקקים ולא יצא אדם את פתח ביתו בלי עזרה. בעונת הבשלת הירקות היו נשלחות מביתו עגלות רבות למקומות בהם התגוררו משפחות יהודיות נזקקות, והן — העגלות -- עמוסות עד גדותיהן מפרי האדמה.

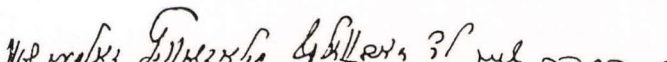
בביתו הגדול שהי' במרכז הכפר הי' גם אולם גדול שהתאים במיוחד לעריכת חתונות ושמחות שונות, ור' וועליע הי' נותן ברצון ושלא על מנת לקבל פרס, את הרשות לכל המעוניין לחגוג שם את שמחתו. הדבר הי' מפורסם בכל הסביבה, ותמיד היו נערכות שם חתונות של בני העיירות הסמוכות, בעיקר חתונות בני עניים. הכפר לאזאוויטש שכן על אם הדרך לערים הסמוכות, ובשל כך הי' ביתו של ר' וועליע — שהי' פתוח לרווחה בהצעת אש"ל מלא — מארח את כל העוברים ושבים שעברו את הכפר מידי יום ביומו. טוב לבו ומידת הכנסת האורחים בה נהג, קנו להם שם טוב בכל האיזור כולו.

מגזע החסידים הי' ר' וועליע, מחסידי חב"ד — ליובאוויטש. הוא הי' נוסע כחסיד אל רבו, לליובאוויטש, על מנת להסתופף בצלו של כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" נ"ע, ואחר הסתלקותו של ה"צמח צדק" נסע גם כמה פעמים לליאדי, אל בנו כ"ק האדמו"ר הר' חיים שניאור זלמן נ"ע.

וכך מתאר אותו נכדו, ר' שמואל ז"ל, במכתבו שכתב בשנת תש"ז — אל אחיינו הר"ש זלמנוב ז"ל — בו הוא מתאר את תולדות המשפחה ושרשה:

" . . . בכלל הי' מאנ"ש, זאת אני זוכר בטוב, שבכל א"ח של שמיע"צ היו באים האנ"ש מקלימאוויץ, כמו הרב החסידי השו"ב החסידי ר' צבי פייזנער ז"ל אבי ר' אברהם דוד ז"ל, ור' מרדכי פייזנער שהי' אח"כ שוד"ר מישיבת תו"ת ועוד מלמדים מאנ"ש כמנין בערך, והיו מבלים איזה ימים בלי הפסק בהתועדות חסידית חגיגית שהי' כמו המשך לשמחת ביה"ש, כ"ז היותם היו הולכים מבית לבית כמו בש"ת ובהחזירתם הביתה הי' א"ז ז"ל מלוה אותם בכמה עגלות טעונות קמ"ד מהרחיים שלו, וכמה עגלות טעונות תפוחי אדמה ועצים להסקה בשביל "לחם אביונים", וזה הסדר הי' מדי שנה בשנה. הי' למדן גדול ומתמיד בלימודו, ולומדי קלימוביץ היו באים לפרקים

קרובים להשתעשע אתו בפלפולים, וזוכר אני מכמה פעמים, שסיים את הש״ס, ובשעת הסיום היו שולחים עגלות להעיר, ומביאים את אנ״ש וגם הלומדים, והיו משתעשעים איזה ימים ואח״כ הי׳ מלוה אותם בעגלות טעונות כפי הסדר הנ״ל. הי׳ כמעט בכל לילה מסדר תיקון חצות, ואח״כ לומד זוה״ק הרבה. פעמים כמעט בכל יום הי׳ הולך לבקר הרחיים, זהו בערך מרחק יותר מחצי ויארסט, ובהילוכו הי׳ חוזר משניות בע״פ, זהו ידעו כבר גם התינוקות. הי׳ בקי גדול בש״ס ובפוסקים, שמעו הי׳ הולך בכל המחוז, קלימוביץ וסביבותי׳. סדר לימודו בחסידות אינני יודע שבכלל לא הייתי שייך אז להבחין, אבל ספרי דא״ח הי׳ אצלו . . . ״.

זהו **כפי הנראה** כתב ידו של ״ר׳ וועליע לאזאוויטשר״ — נמצא כתוב בעמוד האחרון של הס׳ ״ביאורי הזהר״ מאדה״ז (דפוס לבוב תרכ״א).

ר׳ וועליע והמשפחות היהודיות שבלאזאוויטש בנו להם בית־מדרש ובית־כנסת, ולהבדיל — סידרו במקום גם מקוה־טהרה וגם שטח שהוקצה להיות בית־החיים. כך חיו ר׳ ״וועליע לאזאוויטשער״ ובני משפחתו את חייהם, חיי תורה ומצוות, רוויים מעשי צדקה וחסד.

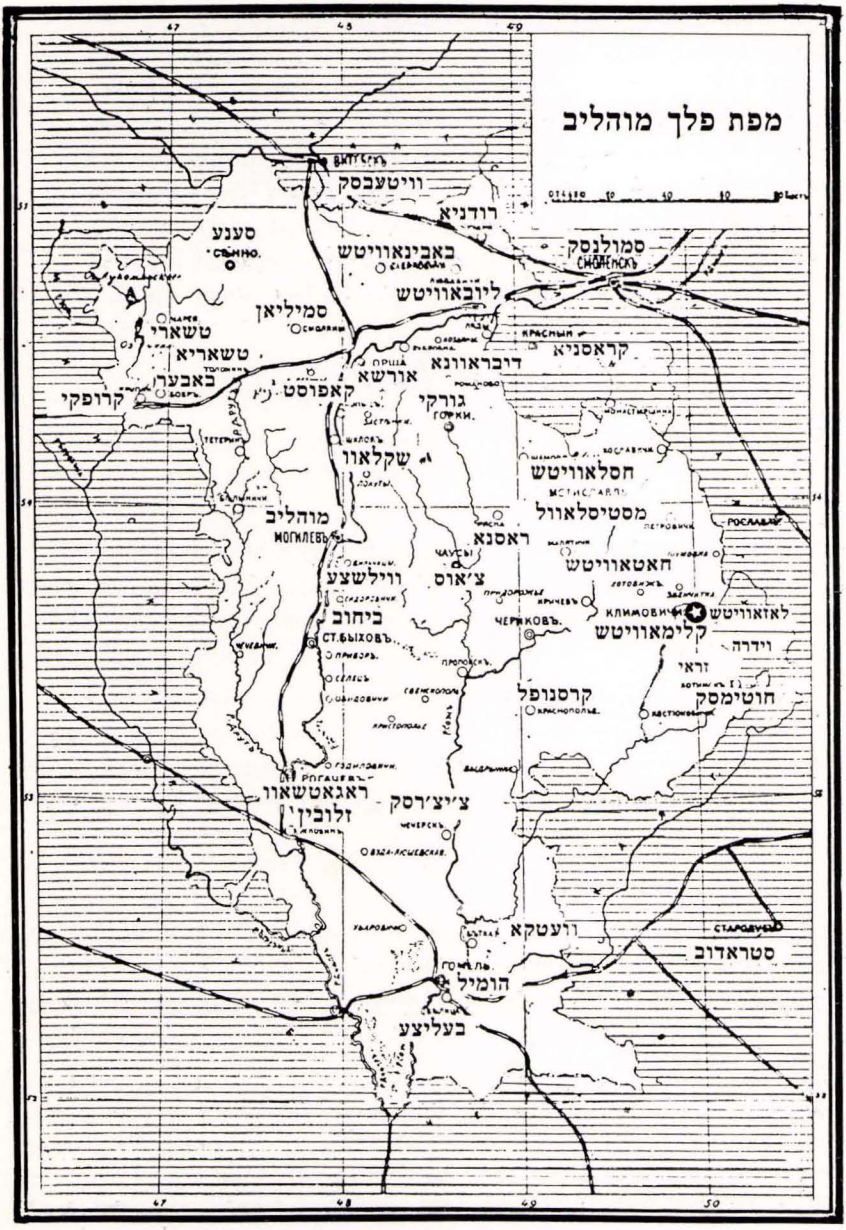
בשנת הפ״ד לחייו נפטר ר׳ וועליע, ונכדו ר׳ שמואל ידע לספר במכתבו כי ״נשאר אצלו ד׳ דפים לסיום הש״ס, וכבר הזמין ליום מוגבל את חשובי העיר ואנ״ש, ובעצמו הכין את המצרכים לסעודת סיום הש״ס. נפטר כ״ג כסלו תר״ע ונקבר בביה״ק בלאזאוויץ, בהקרקע שהזמין מקודם״. ת.נ.צ.ב.ה.

* * *

ששה ילדים היו לו לר׳ וועליע, ארבעה בנים ושתי בנות. הבכור שבבנים הי׳ אביו של ר׳ שמואל — הרה״ח ר׳ יחיאל מיכל יהודה ליב, ואחריו שאר האחים — הבנים ר׳ שרגא פייוויש[2], ר׳ שניאור זלמן ור׳ יצחק אייזיק, והבנות רבקה ושפרה — ז״ל. הבת רבקה היתה אשת הר״ר יהודה ליב אהרונוב ז״ל, והם לבדם, דלא כשאר האחים והאחיות, לא התגוררו בלאזאוויטש הכפר, כי אם בקלימאוויטש

2) מבני משפחת זלמנוב לא ידועים כיום שאר הצאצאים — מלבד מצאצאי הבן הבכור הרימי״ל ז״ל. במכתבו של א״ד הנ״ל לאחיינו הוא מזכיר צאצא נוסף, בן־דודו הר׳ שרגא פייוויש ז״ל, ושמו חיים אליעזר. וכך כותב עליו א״ד: ״ . . . למד [הכוונה על אחיו הרש״פ הי״ד] בצוותא עם ש״ב חיים אליעזר בן ש׳ פייויש, והוא סיפר כ״ז, הוא נמצא פה בת״א, ואח״כ למד בקלימאוויץ בהישיבה אצל דודינו מהרי״ל אהרונוב ז״ל, וגם אצל השו״ב ר׳ צבי פייזנר בחברותא עם בנו החסיד ר׳ אברהם דוד ז״ל מקלימאוויץ, וגם ש״ב הנ״ל למד בהישיבה בקלימוביץ עד שנת י״ז לחייו״. הנ״ל נפטר בת״א ולא השאיר אחריו בנים.

בהשגח״פ נתגלגל לידי מידע על בן נוסף של דוד א״ד הר׳ שרגא פייוויש (היינו — אחיו של חיים אליעזר הנ״ל, וכנראה שצעיר ממנו), ושמו יצחק אייזיק. את שמו ראיתי מופיע בספר בית הקברות הישן בתל אביב (זה שברחוב טרומפלדור — ת״א, שנת ה׳ת״ש) בע׳ קכט, ושם: ״זַלְמָנוֹב, יִצְחָק אַיְזִיק: בן שרגא פיבוש. נו׳ 1883 [תרמ״ג], רוסי׳. הי׳ פועל. נפ׳ כ״ז טבת תרפ״א״. עוד נמצא מידע על חסיד ליובאוויטש בשם מנחם זעלמאנאוו — ששמו פורסם בגליון השנה השלישית של ״האח״ שי״ל בליובאוויטש (גליון מס׳ 23 יום ג׳ פ׳ ויקרא ב׳ אדר ב׳ תרע״ג, ברשימה אחת עם מספר חסידים, מבוגרים יותר מתלמידי תו״ת דאז, שהשתתפו בברכת מז״ט לאחד מצעירי החבורה) — ויתכן והמדובר באחד מבני המשפחה.

מפת פלך מוהליב, שם היי מקום הולדתו של ר' שמואל, בכפר לאזאוויטש הסמוך לקלימאוויטש.

העיר, שם היתה לו לרי״ל הנ״ל ישיבה שהוא עמד בראשה, ואחר כך עברו לעיר באקליאן שבפלך צערניגאוו שם נתקבל הרי״ל לשמש כרב (ר׳ שמואל במכתבו הנ״ל מספר עליו שהי׳ למדן גדול וחסיד גדול, ושבשנת תר״ע הי׳ ר״מ בישיבת ״תומכי תמימים״ שבליובאוויטש ונקרא ״הר״י הבאלקאני״). הבת שפרה היתה אשת הר׳ צבי ליברמן ז״ל.

ר׳ יחיאל מיכל יהודה ליב נולד אף הוא בכפר לאזאוויטש (וכן גם שאר אחיו ואחיותיו), ושם גם נפטר ונטמן בבית־החיים, על יד מקומו של אביו ז״ל. לפרנסתו ולמחיית בני משפחתו הי׳ חוכר אחוזות קטנות ומתעסק בעבודת האדמה, ומשך זמן אף הי׳ חוכר מאת אביו — ר׳ וועליע ז״ל — את טחנת הקמח ואת הזכות למכירת היי״ש, שאביו הי׳ כזכור בעל הזכיון על זה.

איש חסיד הי׳ הרימי״ל. איש תום וזוהר שהי׳ תמיד בהתבודדות בינו לבין עצמו, להיות ״ממארי דחושבנא״, בינו לבין קונו. גם הוא הי׳ חסיד ליובאוויטש, וכפי שמעיד בנו ר׳ שמואל, הרי שעוד בצעירותו הלך רגלי לליובאוויטש — יחד עם גיסו הרי״ל אהרונוב — אל כ״ק אדמו״ר מהר״ש נ״ע. ברשימותיו של נכדו, בן ר׳ שמואל — ר׳ ליב שי׳, מוצאים אנו פרטים נוספים עליו:

״ . . . הסבא הרימי״ל ז״ל, שהנני נושא את שמו, שמעתי מאבא ז״ל שהי׳ נוסע גם לליאדי, למהרי״ד. גם הי׳ נוסע כמובן לליובאוויטש, ושמעתי מאבא ז״ל שפעם ארע ובעת אמירת מאמר דא״ח של האדמו״ע היתה הצפיפות גדולה ביותר, והסבא הרימי״ל התעלף באמצע, והאדמו״ע הפסיק את אמירת המאמר לאיזה זמן, עקב זה . . . ״.

זוגתו של הרימי״ל היתה מרת בילא ע״ה, בת ר׳ אליעזר ז״ל מהעיר מאלאסטאווקע, ממשפחה הנושאת כתב־יחוס המגיע עד למהר״ל מפראג[3]. היא נפטרה בערך בין השנים רע״ט־ר״פ ובעלה הרימי״ל נפטר בין השנים רפ״ב־רפ״ג. ת.נ.צ.ב.ה.

• • •

בן אחותה של מ׳ בילא ע״ה הי׳ הרב מורה־צדק של ליובאוויטש — הלא הוא הרה״ג הרה״ח הר״ר דוד יעקבסאהן ז״ל (— בן הר״ר בנציון יעקבסאהן ז״ל מהמלמדים הגדולים שבמאלאטאווקע). זו היתה אחת הסיבות שהאם מ׳ בילא ע״ה, שהיתה אשה צדקנית וברת־דעת, הסכימה לשלוח את בנה בכורה לליובאוויטש עוד קודם שנתייסדה שם הישיבה[4] (ישיבת ״תומכי תמימים״ נוסדה כידוע בשנת תרנ״ז).

הבן הבכור, שנולד בשנת תר״מ, נקרא בשם — שרגא פייוויש, הלא הוא

---

3) ראה לקמן ב־״מגילת יוחסין״ — בע׳ 127־113.

4) ראה ברשימתו של הבן, הרש״פ זאלמאנאוו הי״ד מווארשא, שנדפסה בחוברת הראשונה של ״התמים״, ווארשא תרצ״ה (ומשם נלקחה אח״כ למ״א) ע׳ פ (על החסיד ר׳ חנוך הענדיל ז״ל): ״כשגמר רח״ה את תפלתו קרב אלי בפנים שוחקות ונתן לי שלום ושאל אותי מי אנכי, ומאין באתי ומה מטרתי בליובאוויטש, עניתי לו אשר הנני ש״ב של הרב המו״צ דפה ובאתי לפה ללמוד, וכאשר שמע את דברי אלה וכו׳״.

החסיד המפורסם הרה״ת וכו׳ הר״ר שרגא פייוויש זאלמאנאוו, מה״יושבים״ (״זיצערס״) דליובאוויטש[5] ומה״חוזרים״ הראשונים של מאמרי כ״ק אדמו״ר מהורש״ב נ״ע[6], ומראשוני התמימים ד״תומכי תמימים״ בשנת ההתייסדות. מי שהי׳ ממקורביהם של רבוה״ק, כ״ק אדמו״ר מהורש״ב נ״ע ובנו כ״ק אדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע (עמו הי׳ תלמיד־חבר כשלמד בליובאוויטש[7]), ומחברי ההנהלה ד״תומכי תמימים״ בווארשא[8]. הוא נספה על קדוש השם בחודש אלול בשנת תש״ב, הי״ד.

כן נולדו לרימי״ל וזוגתו מ׳ בילא גם שלש בנות: המבוגרת שבהן, מרת רחל ע״ה, היתה אשת ר׳ אליהו חנקין ז״ל. הם היו חשוכי בנים ל״ע, והתגוררו בעיר קלימאוויטש הסמוכה. האחות השני׳, מרת סאניא ע״ה, היתה אשת הרה״ח ר׳ צבי הירש גודין ז״ל. שני בניהם הי״ד נספו במלחמה, ובתם תבלח״ט מ׳ מטלע תחי׳ מתגוררת כיום במאסקווא. האחות השלישית, מרת שפרה ע״ה, היתה אשת הרה״ח הרה״ת ר׳ לוי יצחק רבינוביץ ז״ל מוויטעבסק, מהתלמידים החשובים דישיבת ״תומכי תמימים״ שבליובאוויטש. הם התגוררו תקופה קצרה, עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה, בווארשא (הרלוי״צ נפטר ממחלה קשה, ואשתו ובתה עברו להתגורר אצל האח — ר׳ שמואל, בקורסק). בזיווג שני היתה נשואה להר׳ מרדכי זרצקי ז״ל.

* * *

בן הזקונים של המשפחה הי׳ ר׳ שמואל. הוא נולד כאמור בשנת תרמ״ח, ונקרא על שמו של כ״ק אדמו״ר המהר״ש נ״ע (שנסתלק ביום י״ג תשרי תרמ״ג) שאביו הי׳ מחסידיו.

---

5) תיאור ה״יושבים״ דליובאוויטש ראה ברשימה הנ״ל, שם ע׳ עט.

6) וכך הוא מוזכר ביומנו של כ״ק אדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע — י״ט מ״ח רפ״א, רוסטוב דאן:

״שלשה עשר חוזרים היו אשר העמידו ענין חזרת המאמרים על בסיס נכון, וראויים לברכה וזכרון נצחי, בדברי ימי החסידים, והם נחלקים בשלש מערכות כוללות: . . ב. ודור שני של היושבים תרנ״ו־נ״ז . .

מערכה ב. . . החסיד רש״פ זאלמאנאוו תרנ״ו־תרנ״ז״.

(ונדפס ב״התמים״ חוברת שלישית, ווארשא תרצ״ו, ע׳ לו. במפתח למאמרי ודרושי אדמו״ר מהורש״ב נ״ע (בעריכת כ״ק אדמו״ר שליט״א, ברוקלין תש״ט) בהוספה א׳ שם ע׳ 5־54 (ובהוצאה שני׳ — תשמ״א, בע׳ 8־7), ומשם להוצאה שני׳ של חנוך לנער (שם, תשי״ט) ע׳ 5־24, ולהוספות לספר המאמרים פר״ת ע׳ שמד־ה, ובכ״מ.

— ולהעיר: א. בדו־שבועון ״כפר חב״ד״ גליון מס׳ 14 (ז׳ אדר״א תשמ״א) במדור בשם ״דמויות מליובאוויטש״ (בעריכת הר״י שי׳ גור־ארי׳) התפרסמה רשימה מאת נכדו של הרש״פ, ש״ב הרי״י שי׳ זלמנוב, ושם בע׳ 14 תואר הרש״פ רק כא׳ מן ה״יושבים״ ולא הוזכרה כלל עובדת היותו מחוזרי המאמרים — אשר ״ראויים לברכה וזכרון נצחי, בדברי ימי החסידים״ (כמ״ש האדמו״ר נ״ע ביומנו — והובא לעיל).

ב. בספר המפתחות למאמרי אדמו״ר מהורש״ב נ״ע (קה״ת תשמ״ב) פיענחו בטעות במפתח השמות את שמו של הרש״פ — ״שמואל פייויל זלמנוב״, וצ״ל כבפנים).

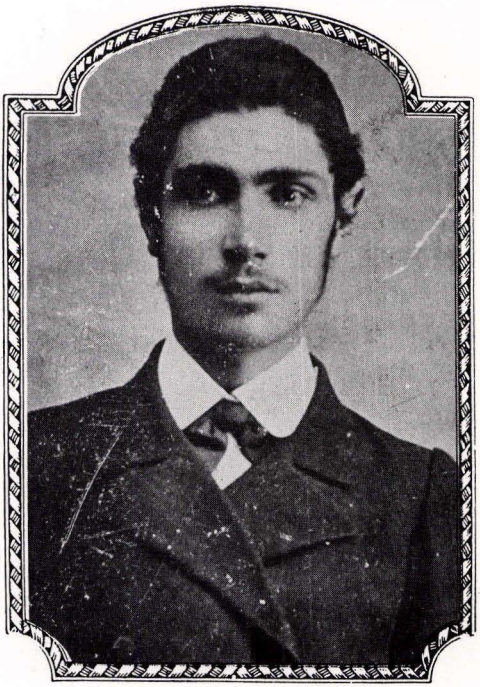
7) ראה בס׳ שמועות וסיפורים להרה״ח ר״נ כהן ז״ל, ח״א (בהוצ׳ החדשה ע׳ קסז): ״שמעתי מר׳ פייוול זלמנוב: — בהיותי בליובאוויטש היתה לי קביעות בלימוד דא״ח עם כ״ק הריי״ץ וכו׳״ (וכן שם בע׳ קסח ובהוצאה הראשונה בע׳ קכב־ג), וברשימה הנ״ל מאת נכדו: ״בן גילו של כ״ק אדמו״ר הרה״ק מוהריי״צ וחברו שלמדו כמה שיעורים יחדו״.

8) עוד על הרש״פ, משפחתו ומשפחת בניו ובנותיו, ראה ברשימה הנ״ל בע׳ 16־14 שם.

כפי הנראה, קבל את ראשית חינוכו ולימודו במקום לידתו ומגוריו — בכפר לאזאוויטש, על ידי מלמדים אחדים ששכר עבורו אביו, ואחר כך למד בעיר קלימאוויטש הסמוכה, בישיבה שהיתה שייכת לדודו הרי״ל אהרונוב ז״ל (— כמסופר במכתבו של ר׳ שמואל בו הוא מתאר את ראשית לימודיו של אחיו הגדול, הרש״פ הי״ד).

כשהי׳ בגיל שבע נפרד מעליו אחיו ר׳ שרגא פייוויש, אותו שלחו ההורים ללמוד בעיר ליובאוויטש, מקום משכנם של אדמו״רי ונשיאי חב״ד. הרש״פ, שהי׳ מבוגר ממנו בשמונה שנים, הי׳ אז בחור צעיר בן חמש עשרה שנה. בין פסח לעצרת של שנת תרנ״ה נסע האח הרש״פ לליובאוויטש[9], והדבר נשאר חקוק היטב בזכרונו של האח הצעיר, ר׳ שמואל, כפי שהוא מתאר זאת במכתבו:

״ . . . ואח״כ בשנת תרנ״ה הייתי אז כבן שבע זוכר אני שאבי ואמי ז״ל הוליכו אותו לליובאוויץ על עגלה רתומה לסוס שהי׳ לאבי, שהמרחק בערך ק״ע ויארסט . . . ״.

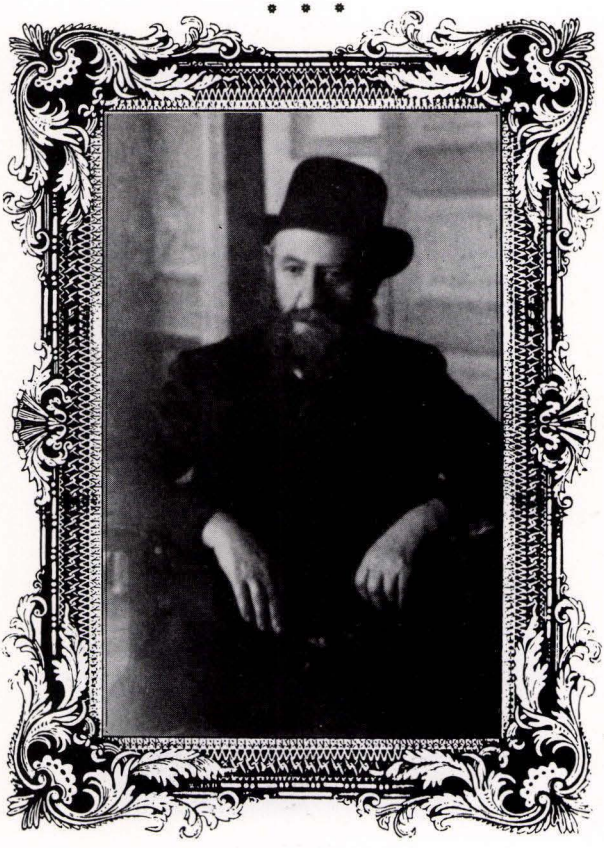

ר׳ שמואל בצעירותו.

9) כן כותב הרש״פ בעצמו ברשימתו ב״התמים״ חוברת ראשונה, שם ע׳ פ: ״אני זכיתי לחזות בנועם זיו תפארתו בפעם הראשונה בשנת תרנ״ה, בין פסח לעצרת אשר אז באתי ללמוד בליובאוויטש״, וכן מפורש במכתבו של א״ז (דלקמן בפנים), ולפ״ז צריך לתקן ברשימה שב״כפר חב״ד״ שם ע׳ 14, ששם כתבו: ״כי הוא הגיע לליובאוויטש ללמוד עוד בשנת תרנ״ו קרוב לשנתיים לפני התייסדות ישיבת תומכי תמימים״.

בהגיע ר׳ שמואל בערך לגיל בר מצוה שלחוהו הוריו ללמוד תורה בישיבה שהיתה בעיר אַמצ״סלאב, שבראשה עמד הגאון רבי אלחנן בונם וסרמן הי״ד ושם הי׳ המשגיח הרה״ג רבי ישראל ברמן ז״ל (אביו של הרה״ג ר׳ יצחק ברמן ז״ל, שלמד תקופה קצרה ב״תומכי תמימים״ שבליובאוויטש, ותקופה ידועה שימש כמשגיח בישיבת ״תומכי תמימים״ בתל־אביב). את הלימודים בישיבת הגאון רבי אלחנן הי״ד, היטיב לתאר בספר זכרונותיו[10] — הרה״ג והרה״ח ר׳ נחום שמרי׳ ששונקין ז״ל (מי שהי׳ רב בעיר באטום שבגרוזי׳ ובסוף ימיו רב לעדת חסידי חב״ד בירושלים ת״ו), חברו וידידו הטוב של ר׳ שמואל, שלמד אף הוא באותה ישיבה בתקופה ההיא, ואחר כך הי׳ מחבריו לספסל הלימודים בישיבת ״תומכי תמימים״ בליובאוויטש.

* * *

כ״ק אדמו״ר שלום דובער שניאורסאהן

10) בס׳ ״זכרונותי״ (ירושלים תש״מ), פרק ג׳. לשונו המקורית של הרנ״ש ששונקין ז״ל, מתוך יומנו האישי, צוטטה בס׳ ״אור אלחנן״ (ת״א תשל״ח) ח״א ע׳ מד ואילך.

בשנת תרס"ד, כשהי' בן ט"ז שנה, נתקבל ר' שמואל לישיבה הקדושה "תומכי תמימים" דליובאוויטש. זו שהיתה אם ישיבות ליובאוויטש, ושתלמידי' — בני', העמידו דורות של יראים ושלמים; "חיילי בית דוד" — כפי שנקראו על ידי נשיאי הישיבה הלא המה רבותינו הקדושים. "חיילים" שעמדו בפרץ, ובהצלחה, כנגד כל מונע ומעכב לקיום התורה והמצוות — במסירות נפש של ממש בעיתות מצור ומצוק; ובהתגברות רוחנית ועמידה בנסיון, כנגד כל התנועות המתחדשות של חומרנות ופריקת־עול, שהרימו ראשן בדורות האחרונים.

ר' שמואל הפך איפוא להיות לאחד מהם — "תמים", בכל מעשיו והנהגותיו — בתוך כתלי הישיבה ואף מחוצה לה. מנושאי דגל "תומכי תמימים ליובאוויטש", מכיר בחובותי' והנהגותי' — כפי שאלו נקבעו על ידי מייסדה כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע.

תחילה נשלח ללמוד בסניף הישיבה בעיר הארדישץ שעמד תחת פיקוחו של המשפיע המפורסם הרה"ג והרה"ח הר"ר שלמה זלמן האוולין ז"ל. בהארדישץ למד ר' שמואל בשקידה ובהתמדה ואחר תקופה קצרה שם עבר ללמוד בישיבה שבעיר ליובאוויטש עצמה — שהיתה ממלכת חב"ד ומרכזה.

שמונה שנים רצופות למד ר' שמואל בישיבת "תומכי תמימים". ישיבה שתלמידי' התפרסמו בהיותם שקועים אך ורק בלימודם, בלימוד תורת הנגלה ולימוד מאמרי דא"ח בשופי. בן בית ומקורב הי' אצל הרבנית רבקה ע"ה ("הרבנית הזקנה" כפי שנקראה בליובאוויטש) אשת כ"ק אדמו"ר המהר"ש נ"ע. טוב לבה של הרבנית הזקנה הי' לשם דבר בליובאוויטש ור' שמואל נוהג הי' תמיד לספר לילדיו כיצד היתה הרבנית נוהגת להתעניין תמיד בשלומו, וכיצד הי' מוזמן על ידה לארוחות בהשתתפות בנה כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע ומשפחתו — שהיו נערכות בביתה. כך גם הסביר ר' שמואל את הטעם לכך שקרא לאחת מבנותיו תחי' על שמה.

פרטים נוספים על תקופת לימודיו בליובאוויטש ניתן ללמוד מרשימת זכרונותיו שנרשמה על ידי בנו הר' זאב וואלף שי':

"בזמן שבתו של אבא ז"ל בשבת תחכמוני בישיבת תומכי תמימים דליובאוויטש, במקום תחנות כ"ק האדמו"ע, השקיע עצמו במרץ רב בלימודיו. גם העתיק בעצמו כל מאמרי הדא"ח מהשנים: רנ"ט, ר"ס, רס"א, ס"ב, ס"ג, ס"ד, ס"ה, ס"ו, ס"ז, ס"ח, ס"ט, עת"ר, רע"א ותער"ב, וגם אחרי חתונתו באותה שנה, המשיך להעתיק כל המאמרים של האדמו"ע, כולל כל ה"המשכים" וגם המאמרים והשיחות הבודדים. הי' לו לאבא ז"ל כתב יד יפה[11], ברור ומהיר, והי' כורך אותם בעצמו בכריכה יפה של עור — ממש

11) ראה במכתב כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע (נדפס בס' אגרות־קודש שלו ח"ט אגרת ג'רנד, וש"נ, וכן נד' בס' אשכילה בדרך תמים (אה"ק תשמ"ג) ע' 90־89):

"כן למוד הכתיבה צריכים להנהיג ולהשגיח כי יתלמדו בטוב הן בסגנון והן ביופי הכתב, ותלמידי תומכי תמימים ליובאוויטש הי' וישנם שמומחים בטוב ויופי הכתב [— קטע זה (המודגש כאן) נשמט בס' אגר"ק מהאגרת הנ"ל (שבשוה"ג שם נכתב עלי' "והושלמה והוגהה ע"פ העתקה") אך מופיע בס' תומכי תמימים (הנסמן שם) ובס' אשכילה בדרך תמים שם] נוסף על הטעם ודעת התוכני".

פאקסימלי׳ מעמוד הראשון מהעתקת מאמר חסידות של כ״ק אדמו״ר מהורש״ב נ״ע — שנעשתה בידי ר׳ שמואל זלמנוב.

[המאמר נדפס (ע״פ העתקה אחרת) בספר המאמרים תרנ״ד בע׳ שכו ואילך. שם מתחיל המאמר בדבור־המתחיל: **״דודי לי ואני לו״**, וכן הוא במפתח המאמרים שנערך ע״י כ״ק אדמו״ר שליט״א (ברוקלין תש״ט — ע׳ 13, ובהוצאה שני׳ — תשמ״א, ע׳ סו, ומשם לתחילת ספר המאמרים הנ״ל ע׳ XIII) ושם: **״דודי לי ואני לו — ראמאנאווקע״**, אך לא מצויין שם זמן אמירתו — המצויין בהעתקה שלפנינו — **״שופטים״**, ראה הנסמן בגליון מס׳ 2 של כרם חב״ד, ע׳ 22 הערה 14. [בהערת המו״ל למפתח המאמרים הוצ׳ שני׳ הנ״ל כתבו בשוה״ג: ״בקופיר ההתחלה היא: אני לדודי כו׳ והנה מקודם פי׳ זה כתי׳ דודי לי ואני לו״ (ומשום מה לא נעתקה הערה זו במפתח שבראש ספר המאמרים הנ״ל, אף שבפתח דבר שם בע׳ III הערה 5 כתבו שנעתק משם) — דהיינו כד״ה שבהעתקה שלפנינו (— אלא שכאן ליתא לתיבות **״פ׳ זה״** [או **״לפ׳ זה״** כפי שנדפס בס׳ המאמרים הנ״ל] ובעוד שינויים)].

מעשה אומן. את ההמשך דשנת רנ״ט שלח אלי בזמנו (בשנת תרצ״ב) כשלמדתי בישיבת תו״ת בכוטאיס־גרוזי׳. מטעם הג.פ.או. עברו אז על המשלוח והחרימו את הספר, וזכורני שכשנודע הדבר לאבא גרמה לו הידיעה עגמת נפש רבה. בין כך ובין כך, הרי שבשלהי שנת תרצ״ו זכינו לעלות לארץ־הקודש ת״ו, חסרי כל, ואבא ז״ל הוכרח להשאיר את הספרים, וביניהם כתבי־היד — מחמד נפשו — ברוסיא״.

ועוד ברשימותיו של אחד הבנים שי׳ הכותב:

״נוהג הי׳ אבא ז״ל לספר לנו הילדים סיפורים שונים ומושכי לב מתקופת לימודיו בתו״ת בליובאוויטש. במיוחד הי׳ חביב עליו ומרגלא בפומי׳ לתאר בפנינו את סדרי הישיבה; על הר״מים והמשגיחים, וביחוד על המשגיח לדא״ח שהי׳ אז, הלא הוא הרה״ח ר׳ שלמה ריסין ז״ל מראגאטשאוו — אותו חיבב ביותר — שהיו מכנים אותו בליובאוויטש בשם ״שלמה בן דוד״. הוא הי׳ מספר על מקום לינתם של הבחורים שהי׳ בביהמ״ד (בו כידוע היו קבועות דלתות מיוחדות סביב הקירות, ובלילה היו פותחים את הדלתות ומעמידים אותן על צירים מיוחדים, והנה לך ״מטות״ חזקות וטובות!), וכיצד הי׳ המשגיח הרה״ח ר׳ שלמה ריסין הנ״ל — שהי׳ איש נעים הליכות וטוב לב — משכים בבוקר אל האולם הגדול (ה״זאַל״) על מנת להעיר את התלמידים לסדר הלימוד בדא״ח: מהלך הי׳ אנה ואנה חרישית בתוך ה״זאַל״ ורגיל לפזם בחרוזים וזו לשונו: ״נחום שמרי׳, חיים עזרי׳ . . שטייט אויף צו חסידות . . ״ (כוונתו להתמימים הרה״ח רנ״ש ששונקין והרה״ח ר׳ חיים עזרא ברונשטיין ז״ל). עוד הי׳ אבא ז״ל מספר לנו על שבתות וחגים בליובאוויטש, בקרבתו של הרבי הרש״ב נ״ע; על אחיו הגדול של הרבי — הרז״א נ״ע, אותו זכה להכיר בליובאוויטש, ועל החסיד הנודע הרשב״ץ נ״ע — שהי׳ משפיע בבית רבינו; ואנו הילדים יושבים ושותים בצמא את דבריו . . . ״.

תלמידי הישיבה רגילים היו לכנות זה את זה בכינויים. לא כינויי גנאי חלילה, אלא אדרבא — כינויים של חיבה, לרוב על שם מוצאו ומקום מגוריו של התלמיד. לדוגמא: אם הי׳ התלמיד מן העיר דיסנא, הי׳ מתווסף אחר שמו הכינוי — ״דיסנער״; מהאראדאק — ״האראדאקער״; נעוול — ״נעוולער״; פאריטש — ״פאריטשער״, וכן הלאה. את ר׳ שמואל קראו בליובאוויטש בשם ״שמואל קלימאוויטשער״[12], שכן הי׳ כאמור מן הכפר לאזאוויטש הסמוך לקלימאוויטש,

12) גם בכל תעודותיו של א״ז ז״ל, תעודת הסמיכה, תעודות קבלה לשחיטה וההודאות — בכולם הוזכר שהוא מהעיר קלימאוויטש — כאמור בגלל הסמיכות לכפר לאזאוויטש שם התגוררו הוריו (משך כל הזמן — וכמ״ש א״ז ז״ל במכתבו משנת תש״ז: ״אבי ז״ל נולד בלזאוויץ ושמה נפטר״).

אמנם, ברשימה הנ״ל מאת נכדו של הרש״פ הי״ד (ש״ב הרי״י שי׳ זלמנוב), כותב על זקינו, שם בע׳ 14: ״הנקרא בשם פייוול לאזאוויצער, כי בא מהמושב לאזאוויץ הסמוכה לקלימאוויץ״ — ואם נכונה עובדה זו הרי שמעניין לדעת מדוע נקראו שני האחים בשני כינויים שונים? עוד יש להעיר — בס׳ ליובאוויטש וחיילי׳ (ע׳ 273) נכתב אכן על א״ז ז״ל שנולד

אלא שנמסף לו גם הכינוי "שמואל הגדול" (על שם שהי' גבה־קומה) בכדי להבדיל בינו ובין תלמיד אחר שהי' אף הוא מהעיר קלימאוויטש, הלא הוא הרה"ח ר' שמואל פבזנר ז"ל.

מבין חבריו ללימודים שהיו קרובים אליו ביותר בתקופת הלימודים, ובתקופות שאחר כך, אפשר למנות את הידועים:

הרה"ח ר' שלמה אלטשולר ז"ל מראגאטשאוו, האחים, הרה"ג והרה"ח ר' גרשון חן ז"ל (שהי' בעלותו לאה"ק רב ודיין בחיפה, ובסוף ימיו רב בשכון חב"ד בירושלים ת"ו) והרה"ח ר' יוסף חן ז"ל, שו"ב (בחרקוב, ואח"כ בארה"ק בכפר יחזקאל ובנתני'), הרה"ח ר' שניאור זלמן משה סקבלוז"ל (— למדו עמו עוד במחלקה שבהאראדישץ), והרה"ח ר' חיים עזרא ברונשטיין ז"ל מטשערקאס (שהי' נקרא אצל האדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע בשם "עזרא הסופר"[13]), הרה"ג הרה"ח רנ"ש ששונקין ז"ל, ועוד.

* * *

כאשר הגיע ר' שמואל לליובאוויטש, כאמור בתור בחור צעיר בן שש עשרה שנה, כבר לא הי' שם אחיו, ר' שרגא פייוויש. הוא הי' כבר נשוי זמן רב ואב לשלשה ילדים, כשמקום מגוריו בין עדת חסידי חב"ד בווארשא. גדולה היתה הערכתו של ר'

האח ר' שרגא פייוויש זאלמאנאוו הי"ד.

בלאזאוויטש, אלא שנוסף שם שנקרא בשם "שמואל קורסקער" — אשר כינוי זה דבק בו רק לאחר ששימש במשך שנים כשו"ב בעיר קורסק (כמ"ש שם וכדלקמן בפנים), ולא בעת תקופת לימודיו בתו"ת בליובאוויטש, כפשוט.

ואילו על הרש"פ הי"ד כתבו בליובאוויטש וחיילי' (בע' 275) שהוא "מקלימאוויטש" (וגם לא הוזכר שם אביו (כמו אצל א"ז ז"ל שם)) — כנראה מחוסר ידיעה שאחים היו, ושניהם נולדו והתגוררו במקום אחד.

13) ליובאוויטש וחיילי' ע' 189.

שמואל אל אחיו הבכור, שהי׳ מן הנכנסים ויוצאים בביתו של הרבי ושבזכותו הוכר שם גם הוא — אחיו הצעיר, ר׳ שמואל. מפעם לפעם נפגשו האחים, כאשר הגיע ר׳ שרגא פייוויש לבקר בליובאוויטש, והם היו מבלים אז שעות ארוכות יחדיו, כאשר ר׳ שמואל נהנה לקבל הדרכה מאת אחיו המבוגר. על הקשר ההדוק שהי׳ בין האחים מספר בנו של ר׳ שמואל, הרז״ו שי׳:

״אבא ז״ל הי׳ מרבה לספר על אחיו הרה״ח הר״ר שרגא פייוויש הי״ד שהי׳ ממקורבי בית הרב, והי׳ מספר עליו שבבואו לליובאוויטש בשנת תרנ״ה למד בחברותא עם כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ זי״ע, וכמדומה גם שכבר נדפס בכ״מ[14]. הרש״פ התחתן בווארשא עם בתו של החסיד המפורסם הר״ר יוסף יוזיק גורביץ ז״ל, אך גם אחרי חתונתו הי׳ מרבה לבקר בליובאוויטש. הפעם האחרונה בה נפגש עם אבא ז״ל היתה זמן קצר לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה (בשנת תרע״ד) כאשר שניהם הגיעו לביקור בליובאוויטש[15]. אבא ז״ל סיפר שבעת שנפרדו שרו שניהם ניגון שבבותיו סימלו את השאלה = מתי נתראה שוב? =. דומני שאחרי עשרות בשנים, בשעה שנתקשרו פעם ודיברו טלפונית (כמדומה שהי׳ זה אחרי שכבר היינו

ניגון חב״ד = מתי נתראה שוב? = ליובאוויטש תרע״ד.

(הניגון נרשם ב״ספר הניגונים״ ח״ג, ניגון רנו, ומפורסם כשהוא מושר על הפסוקים (תהלים קלט, ז ח) ״אנה אלך מרוחך וגו׳ אם אסק שמים וגו׳״)

14) ראה לעיל הערה 7.

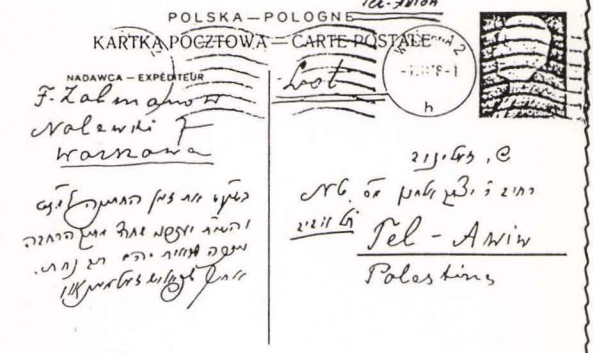
15)ברשימה הנ״ל בכפ״ח שם כותב על אביו הר״ש זלמנוב ז״ל (מווארשא): ״בהיותו כבן ט׳ שנים לקחו אביו הרה״ח ר׳ שרגא פייוול ז״ל אתו עמו לליובאוויטש בנסעו לשם על ר״ה (כנראה שנת תרע״ג או תרע״ד), זו היתה הפעם היחידה שאבי מורי ז״ל הי׳ בליובאוויטש, כי אח״כ כשהגיעה ההזדמנות הבאה לנסוע לליובאוויטש כבר פרצה מלחמת העולם הראשונה, והדרכים שובשו בגייסות וכו׳״ — וכנראה שכאן מדובר על אותה נסיעה המוזכרת ברשימה הנ״ל.

גלוית דואר ששלח ר' שרגא פייוויש זאלמאנאוו הי"ד מווארשא אל אחיו ר' שמואל לתל אביב (משנת תרצ"ח).

F. ZALMANOW
WARSZAWA
ul. Nalewki Nr 7.

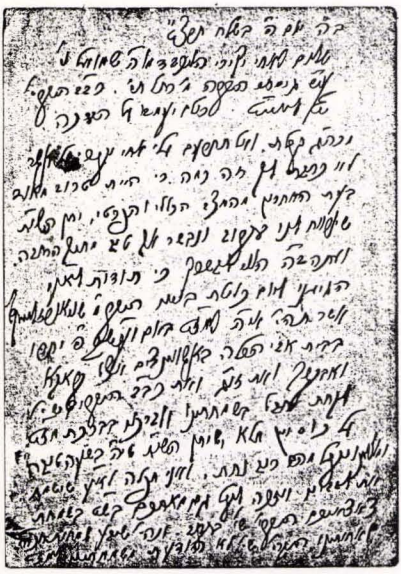
ב"ה יום א' דברים. וארשא.

שלום וישע רב לאחי היקר ונ' מו"ה שמואל שי' ע"ש זוג' העדינה וכב"ב יחי' לאר"ט.
את מכתבך הגלוי בבשורת המז"ט קבלתי במועדו. ואין אתי יודע עד מה מדוע באמת לא עניתי לכם עד כה. כי הרפתקאות שונות מטרידים את המוח ואת הלב כ"כ עד אשר משכחים על הכל. ינן המצב מצוק העיתים הוא כמעט בכל גבולי ישראל אחינו ד' ירחם ויחלצינו מן המיצר וגאנלנו גאולה שלימה בקרוב. — ועתה הנני שולח לכם את ברכתי בלורית ברכות זוגתי וב"ב שי', ברכת מז"ט מז"ט עבור נכדתכם הנולדה למז"ט ובשע"ט לבתכם היקרה מ' שרה ליבא תי'. השי"ת יזכה את אבי' ואמה שי' לגדלה לתורה ולחופה ולמע"ט ובמזלה תרום קרנינם ותשבענו רוב עונג ונחת וקו"ר מהם ומכל יוצאי חלציכם תכה"י. ע"ד מצבכם בכלל סיפרה לנו הרבנית קראסניק תי'. כן בטח בקרוב תקבלו ע"י פ"ש מאתנו כולנו כי מכינה את עצמה לנסוע לביתה בקרוב אנא להודיענו אם מקבלי' אתם מכתבי' מאחותינו שיפרה שתי' ומה שלומם, ומה שלום אחותינו שאני' תי' ומה מעשיו, כי זה כמה לא קבלתי מהם שום פ"ש. אצלינו חדשות לע"ע אין, זמן כלולת בני ש"ז הי' צ"ל בחודש אלול, אבל משמעים שונים לא תהי' החתונה קודם החגים, וא"ה אחר חה"ס נגביל בעז"ה

P. P. T. T. (I-1938) 200.000.

גלוי' נוספת מאת הר' שרגא פייוויש הי"ד מווארשא (משנת תרצ"ט).

[כנראה שהי' המשך בצד השני — אך לידינו הגיע צילום דף זה בלבד]

ב"ה יום ה' בשלח תרצ"ט
שלום לאחי יקירי הנכבד מו"ה שמואל שי'
ע"ש גיסתי היקרה מ' רחל תי'. כב"ב היקרי'
שי' לאו"ט כולם יעמדו על הברכה
מכה"ג קבלתי. ואל תתרעם עלי אחי יקירי על אשר לא כתבתי לך זה כמה. כי הייתי טרוד מאד בעת האחרון מהמצב הכללי והפרטי. יתן הש"ת שיורווח לנו בקרוב ונבשר אך טוב מתוך הרחבה. ועתה ב"ה הנני לבשרך כי תודות לא"ע הגיעני ליום כלולת בנינו היקר מ' שניאור זלמן שי' אשר תהי' אי"ה למז"ט ביום ועש"ק* פ' יתרו בבית אבי הכלה באשווינצים** אצל קראקא. ואבקשך ואת זוג' ואת כב"ב היקרים שי' לקחת חלק בשמחתינו ולברכנו בברכת מז"ט על כוס יין מלא, שיתן השי"ת שיהי' בשעה טובה ומוצלחת ונקבל מהם רוב נחת. ואני תפלה לא"ע שישמח את לבבינו ונזכה לקבל גם מאתכם בש"ט בשמחת צאצאיכם היקרי' שי' בקרוב. ונהי' שובע שמחות תכה"י. לאחותינו היקרי' שי' לא הודעתי משמחתינו למז"ט

בשע"ט את זמן החתונה למז"ט והשי"ת יעזרנו שתהי' מתוך הרחבה, ונזכה לראות מהם רוב נחת.
אחיך ש. פייוויש זאלמאנאוו

[מצד השני של הגלוי']

*) החופה היתה בשעה 2 בצהרים (ע"פ נוסח ההזמנה המודפס), וראה ע"ז בשיחות ש"פ תצא, י"ד אלול ה'תשמ"ח הערה 36 ובשוה"ג שם.

**) בנוסח ההזמנה המודפס כתוב: "בעיר אושפיצין (גאליציע) בבית אבי הכלה", והוא המקום שנודע אח"כ כגיא ההרגה למיליונים מאחב"י הי"ד — אושוויץ (ורק ההיגוי בקריאה שונה).

(הגלויות ניתנו לנו לצילומן ע"י ש"ב ר"י שי' זלמנוב מפי"ת — נכד הרש"פ)

בארץ־הקודש) הזכירו איש לאחיו בהתרגשות את הניגון, וניגנו אותו שוב, ביחד . . . מלבד זאת עמדו מאז הפרידה בקשר מכתבים הדוק[16]״.

גם ר׳ שמואל נסע כמה פעמים לווארשא (קודם הפרידה האחרונה שהוזכרה לעיל) על מנת לבקר את אחיו. על אחד הביקורים האלו ברשימות אחד הבנים שי׳:

״ . . . גם שמעתי מאבא ז״ל שבאחד מביקוריו אצל אחיו הגדול הרה״ח וכו׳ רש״פ הי״ד בווארשא, הזדמן לשם בסמוך — עקב מצב בריאות חלש — הגרח״ע מווילנא, אשר מיד כששמע שנמצא בקרבתו תלמיד מתלמידי תומכי תמימים מליובאוויטש, הזדרז למסור על ידו מכתב לכ״ק אדמו״ר הרש״ב נ״ע, בבקשה שיתפלל לרפואתו (קרי פ״נ)[17] . . . ״.

* * *

האח הרש״פ הי״ד — תמונה משנותיו האחרונות.

16) גם בתקופת המלחמה, כשקשר המכתבים בין ווארשא ואה״ק שובש, הי׳ א״ז ז״ל מקבל ידיעות משלומו של אחיו, וכמו שנמצא במכתב אליו מכ״ק אדמו״ר נ״ע, מיום כ״ד ניסן תש״א: ״מידידי אחיו רש״פ וב״ב שי׳ קבלנו ידיעות ת״ל שלום להם לפי המצב השורר שם והשי״ת יהי׳ בעזרם בגו״ר״.

17) הגאון ר׳ חיים עוזר גרודזנסקי זצ״ל, שהי׳ גם מראשי העוסקים בעניני הכלל בדורו, הי׳ מקורב מאד לכ״ק אדמו״ר מהורש״ב נ״ע, ובכמה מאסיפות הרבנים ישב עמו בראש (ראה בס׳ נשיאי חב״ד ובני דורם ע׳ 85). גם הירבה להפגש עם בנו כ״ק אדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע, והיו בידידות רבה (שם, ע׳ 107. ועוד מסופר שם מפי הרב ר׳ שמואל זלמנוב (מוואורשא), שפעם בא האדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע לוילנא והי׳ בדעתו לבקר את ר׳ חיים עוזר, אך זה כבר שמע על בואו והקדימו בביקור).

במיוחד הצטיין ר׳ שמואל ביראת־שמים שלו. מדקדק הי׳ במצוות, מקפיד על קלה כחמורה — לקיימן בהידור האפשרי. מעמיק ומתבונן, ״עובד״ — כפי שקראו בליובאוויטש לאלו שידעו לעורר ולגלות את אור הנשמה על ידי עבודת התפלה, בלימוד דא״ח ובעבודה שבלב — בתכלית כוונתה הפנימית. הי׳ מאלו שנחונו או הרגילו עצמם במעלת הזריזות, ומעל לכל — מורחק מכל עניני התבלטות וחיצוניות ודוגמא חי׳ של ״קבלת־עול־ניק״ מושלם.

בליובאוויטש הי׳ הסדר[18] שבכל תקופה היו התלמידים מתלמדים את אומנות הזביחה. היו מכריזים שהרוצה ללמוד מלאכת השו״ב ימסור את שמו לרשימה, שתימסר לכ״ק אדמו״ר מהורש״ב נ״ע להסכמתו. היו נרשמים יותר מעשרים תלמידים, וכ״ק אדמו״ר מהורש״ב נ״ע הי׳ עובר על הרשימה, כשהוא משמיט חלק מהם ומאשר את השאר. בתוך הנשמטים היו כאלו שהי׳ חסר להם התנאי הידוע למלאכת השו״ב, והוא להיות ירא השם מרבים, וסופם הוכיח שלא היו שייכים לזה. מהנשארים היו בדרך כלל עשרה — ור׳ שמואל הי׳ ביניהם.

הטעם להקפדה היתירה על בחירת המתלמדים לאומנות זו הי׳ להיותה (כנ״ל) קשורה ביותר ליראת־שמים. כך מצאנו שנהגו רבותינו הקדושים להזכיר באגרותיהם[19] אל המתלמדים באומנות זו — אשר שו״ב הנה חזקת כשרות שלו צריכה להיות חזקה ביותר, ונוסף על ידיעת ההלכות ואומנות הזביחה, הנה עיקר הדבר[20], היראת שמים, שדורשים משו״ב עוד יותר מרב.

את מלאכת השחיטה לימד השו״ב הנודע דליובאוויטש, הרה״ח ר׳ שלמה חיים קיטאיין ז״ל. ר׳ שלמה חיים הי׳ מפורסם לאחד מהשו״בים הגדולים ביותר באומנותם, וראה פרי רב בעמלו בהוראת השחיטה. ר׳ שמואל נמנה איפוא עם תלמידיו והי׳ בין החרוצים והזריזים שבהם. את לימוד השחיטה סיים ביום התשיעי לחודש שבט בשנת תרס״ט ואז קיבל ממורו ומלמדו כתב ״הודעה״, בו הוא מעיד עליו בין היתר:

״לאסהודי על האי גברא קאתינא, ה״ה האברך המופלג השנון יא״מ מ[ו״ה] שמואל ב״ר יחיאל יהודא שי׳ זאלמאנאוו מקלימאוויטש, איך שלמד א״ע מלאכת שמים אומנות השו״ב, אצלי הח״מ, ובא לתכלית שלימות האומנות. היינו שהעמיד לפני סכינים ש״ש גדולים וקטנים עד למרבה בטוב

---

18) בזה ובהבא לקמן ראה גם בזכרונותיו של הרה״ח ר׳ ישראל דזיקאבסאהן ז״ל — נדפסו בגליון מס׳ 3 של כרם חב״ד, ע׳ 241, ושם בהערה 1 שמביא מדבריו של הרה״ח הרא״ס יודאסין ז״ל בספרו הלקח והלבוב, עיי״ש.

19) שפורסמו בס׳ אגרות־קודש כ״ק אדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע: ח״י אגרת ג׳תריד. אגר״ק כ״ק אדמו״ר שליט״א: ח״ב אג׳ שצה. ח״ד תתסא, תתעו, תתקט (וש״נ), א׳קנט. ח״ח ב׳רפט. ח״ט ב׳תשצג, ב׳תתצט. ח״י ג׳פו (וראה עוד במכתב שנד׳ בלקו״ש חי״ז ע׳ 421, ושם: ״בודאי ידוע לו המבואר בכמה מקומות ומהם מאדה״ז והצ״צ אשר שו״ב צריך להיות ירא שמים ביותר וביותר גאָר כפשוטו אַ ירא שמים בשלשת הקוים דתורה עבודה וגמילות חסדים, ובפרט אלו שזכו לאור החסידות, צריכים להיות חדורים באור וחיות חסידותי וכו׳״. וראה גם במכתב שנד׳ בלקו״ש חי״א ע׳ 198 שהוראת אדה״ז בזה היינו נתינת כח, עיי״ש).

20) שו״ע אדה״ז הל׳ שחיטה ס״א סק״ב ובשאלות ותשובות שלו ס״ט. ויעוג״כ שו״ת צ״צ יו״ד סי״ב ושער המילואים טו־יח.

העמדה . . וחדים וחלקים כשרים כד״ת כל האומנים המובהקים. ומרגיש בפגימה דקה מן הדקה קולע אל השערה [כו׳] ורואה על החוד . . כא׳ מן הבקיאים. כן שחט [לפני] כל דבר הטעון שחיטה בשחיטה יפה ומהודרה, כא׳ האומנים המפורסמים ויודע ומיבין טוב האומנות ופרטי׳ כאומן זקין ורגיל, כן בדק לפני . . לזאת אחרי כי ידעתיו מכבר לאיש ישר הולך בדר[כי] ה׳. וכי ראוי הוא לאצטלי דא, ובהסכם ועצת כ״ק אדמו״ר שליט״א למד א״ע אומנות הלזו, כי גם למד בהקיבוץ דליובאוויטש. לכן באתי להעיד עליו לפני כל הורים ומורים בישראל . . ״.

באותו שבוע, ביום רביעי י״ב שבט תרס״ט, ניגש ר׳ שמואל כשהתעודה ממורו בידו, אל רבה של ליובאוויטש, הרה״ג הרה״ח הר״ר דוד יעקבסאהן ז״ל (שהי׳ בן דודתו של ר׳ שמואל) ונבחן אצלו בדיני שו״ב. הרב ישב עמו בבחינה שעה ארוכה, ובכתב ״קבלה״ שנתן לו כתב:

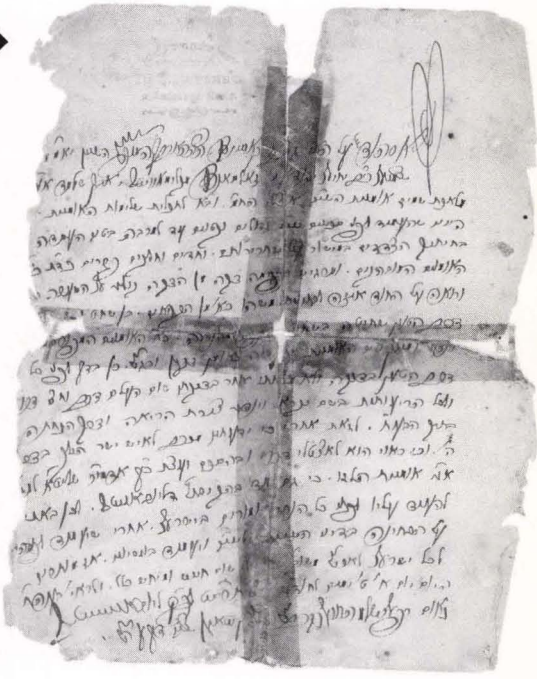
״ניגש לפני הבחור המופ׳ י״א מ׳ שמואל ב״ר . . אשר למד בפה בשבת תחכמוני בישיבת כ״ק אדמו״ר שליט״א ובהסכם כ״ק למד א״ע אומנות השו״ב אצל השו״ב המובהק דפה וביקש אותי הח״מ לתהותו בקנקנו ולנסותו בדיני שו״ב ונסיתיו ועמד בניסיונו ומצאתי אותו בקי בדיני שו״ב כאחד מהשו״ב המובהקים ויודע לאמר בע״פ כל דיני שו״ב עפ״י שמ״ח ולב״ש וגם למד דיני שו״ב בשו״ע יו״ד עם הט״ז וש״ך ופמ״ג ויודע להסביר מלתא בטעמא ומבין דבר מתוך דבר . . מעת שבתו בפה אשר יראת ד׳ חופף עליו כל הזמן לזאת כל מן דן סמיכו לנא אשר ראוי הוא לאצטלא דא ויכול להתמנות לשו״ב בכל תפוצות ישראל ויכולין כל בנ״י לאכול משו״ב שלו בלא שום חשש וגמגום בעולם . . ״.

באותו חודש הזדמן ר׳ שמואל לעיר וויטעבסק, וניגש אל השו״ב המפורסם משם, הר״ר מאיר נח לערמאן ז״ל, אשר בחנו אף הוא ונתן לו כתב ״הודעה״ שלו (בו הוא כותב בין היתר: ״ . . וכהיום ניגש אלי הח״מ. והעמיד לפני סכש״ש חו״ח . . כדרך האומנים על צד היו״נ . . לזאת באתי גם אנכי להעיד על האי גברא יקירא. לפני כל מאן דבעי למדעי. ולפני כל הו״מ בישראל אשר ראוי הוא והגון לסומכו לשו״ב מומחה ומוחזק . . ״).

בחודש סיון אותה שנה (תרס״ט) הגיעו לביקור בחצרו של כ״ק אדמו״ר מהורש״ב נ״ע בליובאוויטש, כמה מחשובי וזקני השו״בים החב״דיים, ור׳ שמואל ניגש לפניהם בכדי שיבחנוהו אף הם במלאכתו. הוא עמד בהצלחה בבחינתם הקפדנית וקיבל כתבי ״הודעה״ מהם — ביום י״א סיון מהשו״ב המפורסם הר״ר מנחם מענדל יצחק ליאזנאוו ז״ל מהעיר וויטעבסק (הכותב בין היתר: ״ . . ומדי היותי בליבאוויץ ניגש לפני הח״מ להראות טיב אמנתו והעמיד לפני סכין של שחיטה חו״ח כדת וע״י ההידור בחיתוך הצדדים בהשואתם ושחרריתם כאחד האומנים המפורסמים ומרגיש הוא בפגימה דמה״ד קולע אל השערה כו׳ זאת הנני להעיד . . ״) — ביום י״ט סיון מהשו״ב המפורסם הר״ר שניאור זלמן דובער זיסלין ז״ל מהעיר דשעביז (הכותב בכתב ההודעה שלו: ״ . . והנה חפץ ה׳ עשה

והצליח בידו, אשר מדי באתי פה נגש לפני והראה לי טיב אומנותו . . מעשה אומן כא' השו"ב המובהקים, וגם הוא מרגיש . . בגלל כן כל מסמך סמוכו לי' ובאתי להעיד עליו אשר האי גברא ראוי ונכון להיות שו"ב בכל אתר ואתר דמתפני . . ") — וכמו כן ביום כ' בסיון קיבל ר' שמואל כתב הודעה מהשו"ב המפורסם מהעיר קרעמענטשוג, הר"ר מנחם מענדל יאנאווסקי ז"ל, דודו זקנו של — יבלח"ט — כ"ק אדמו"ר שליט"א (והוא כותב בהודעתו: "אנכי בדרך נחל ה' פה עיר ליובאוויץ, וראיתי את האברך המופלג ליא"ג כ"י כש"ת מו"ה שמואל ב"ר . . כי גמר חק לימודו בשו"ב אצל השו"ב דפה שי', וביקש גם ממני להזדקק אליו לתהות על קנקנו וסר לפני סכיני שחיטה גדולים וקטנים, וראיתי את כלם כי טובים הם, על צד היותר נעלה . . אשר ע"כ מותר לכל בר ישראל לאכול משחיטתו ובדיקתו בלי שום פקפוק אפי' המהדרין כ"י יאכלו ענוים וישבעו, ולראי' באתי עה"ח . . פה"ק ליובאוויץ . . ").

כמו כן קיבל ר' שמואל (בשנת תר"ע) כתב הודעה מהשו"ב המפורסם מאדעס, הר"ר חיים יעקב ווירטמאן ז"ל (שנקרא בפי כל בשם "חיים יענקל דער שוחט"),

כתב הודאה שקיבל ר' שמואל ממלמדו ר' שלמה חיים ז"ל שו"ב קיטאיין.

לאסהודי על האי גברא קאתינא, ה"ה האברך המופלג השנון יא"מ מן[ו"ה] שמואל ב"ר יחיאל יהודא שי' זאלמאנאוו מקלימאוויטש, איך שלמד א"ע מלאכת שחיט אומנות השו"ב, אצלי הח"מ, ובא לתכלית שלימות האומנות. היינו שהעמיד לפני סכינים ש"ש גדולים וקטנים עד למדבה בסוב העמדה בחיתוך הצדדים במישור על שחרירותם, וחדים וחלקים כשרים כד"ת כל האומנים המובהקים. ומרגיש בפגימה דקה מן הדקה קולע אל השערה [כר] ורואה על החוד איזה לביונית משהו כא' מן הבקיאים. כן שחט [לפני]? דבר השגון שחיטה בשחיטה יפה ומהודרה, כא' האומנים המפורסמים ויודע ומיבין סוב האומנות ופרטי' כאומן זקין ורגיל, כן בדק לפני כל דבר השגון בדיקה ולא מצאתי אחר בדיקתו שום העלם דבר וחצי דבר ולכל הדיעותות בשם יקרא, ויודע צורת הריאה ודרך הנחתה בתוך הבי"ח. לזאת אחרי כי ידעתיו מכבר לאיש ישר הולך בדר[כי] ה'. וכי ראוי הוא לאצטלי דא, ובהסכם ועצת כ"ק אדמו"ר שליט"א למד א"ע אומנות הלזו, כי גם למד בהקיבוץ דליובאוויטש. לכן באתי להעיד עליו לפני כל הורים ומורים בישראל, אחרי שיעמוד לפניהם על הבחינה בדיני השייכים לשו"ב ויעמד בניסיונו, אז מותרים לכל ישראל לאכול משו"ב שלו בלי שום חשש ומיחש כלל, ולראי' בעה"ח היום יום א' ט' ימים לחודש שבט תרס"ט לפ"ק ליובאוויטש נאום רפאל שלמה חיים בי"ר [. . .] ד"ל קיטאיין שו"ב דק"ק הנ"ל

שטר קבלה מרבה של ליובאוויטש

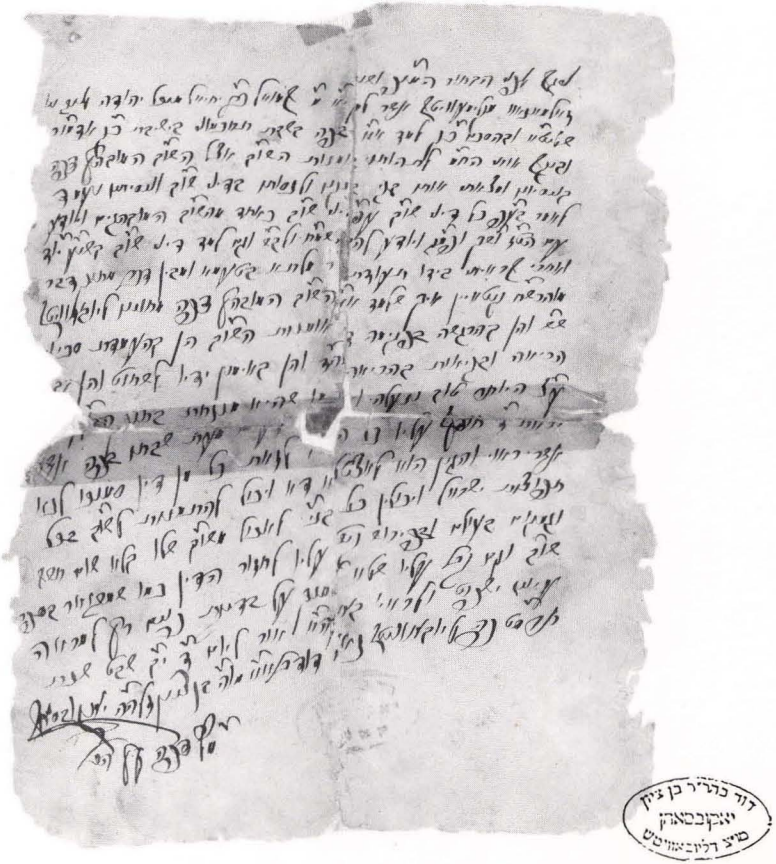
ניגש לפני הבחור המופ' ושנון י"א מ' שמואל ב"ר יחיאל מיכל יהודה ליב שי' זאלמאנאוו מקלימעוויטש אשר למד בפה בשבת תחכמוני בישיבת כ"ק אדמו"ר שליט"א ובהסכם כ"ק למד א"ע אומנות השו"ב אצל השו"ב המובהק דפה וביקש אותי הח"מ לתהותו בקנקנו ולנסותו בדיני שו"ב ונסיתיו ועמד בניסיונו ומצאתי אותו בקי בדיני שוב כאחד מהשו"ב המובהקים ויודע לאמר בע"פ כל דיני שו"ב עפ"י שמ"ח ולב"ש וגם למד דיני שו"ב בשו"ע יו"ד עם הס"ז וש"ך ופמ"ג ויודע להסביר מלתא בטעמא ומבין דבר מתוך דבר ואחרי שראיתי בידו תעודת השו"ב המובהק דפה מחנינו ליובאוויטש מוהרש"ח קיטאיין איך שלמד א"ע אומנות השו"ב הן בהעמדת סכינ[ים] ש"ש והן בהרגשה בפגימה דמה"ד והן באימון ידיו לשחוט והן בבד[יקת] הריאה ובקיאות בהריאה כמו שהיא מונחת בתוך הבש"ח ע"צ היותר טוב ונעלה. [. . .] מעת שבתו בפה אשר יראת ד' חופף עליו כל הזמן לזאת כל מן דין סמיכו לגא אֲשר ראוי והגון הוא לאצטלא דא ויכול להתמנות לשו"ב בכל תפוצות ישראל ויכולין כל בנ"י לאכול משו"ב שלו בלא שום חשש וגמגום בעולם ובפירוש קבל עליו לחזור הדין כמו שמבואר בספרי שו"ע וגם קבל עליו שלא לסמוך על בדיקת פנים רק למראה עינים ישפוט ולראי' באה"ח אור ליום ד' י"ב שבט שנת תרס"ט פה ליובאוויטש נאום דוד בלא"א מו"ה בן ציון זלה"ה יאקובסאן מ"ץ דפה ק"ק הנ"ל

ומאוחר יותר, בשנת תרע״א, הוסמך גם בכתב קבלה נוסף, מאת הרה״ג הרה״ח הר״ר חיים יחזקאל זאב קאזאקאוו ז״ל, רבה של העיר דאבראמיסליע.

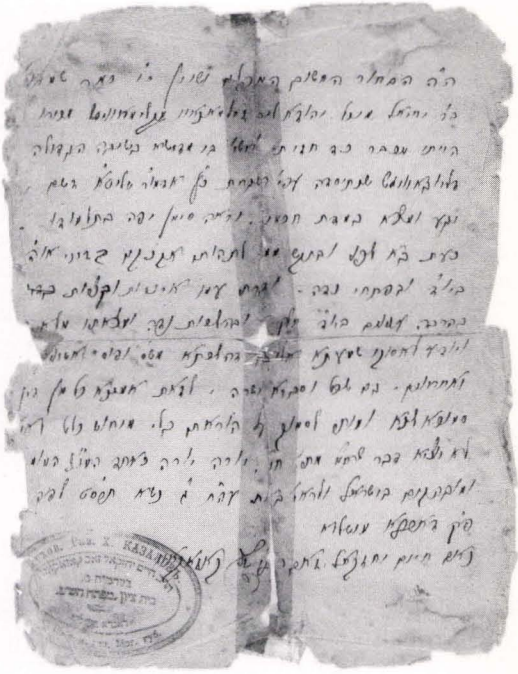
כמו כן למד ר׳ שמואל באותה תקופה (בשנת תרס״ט) במרץ ובהכנה רבה את לימודי ההכשר לרבנות, והוסמך על ידי רבה של דאבראמיסליע הנ״ל, הכותב עליו בתעודת הסמיכה שנתן לו:

״ה״ה הבחור החשוב המופלג׳ ושנון כו׳ כמר שמואל ב״ר יחיאל מיכל יהודא ליב זאלמאנאוו מקלימאוויטש מכירו הייתי מכבר כד חזיתי לישי׳ בי מדרשא בישיבה הגדולה דליובאוויטש שנתייסדה עפ״י השגחת כ״ק אדמו״ר שליט״א דשם יגע ומצא במדת חכמתו, וראה סימן יפה בתלמודו. כעת בא לפני וביקש ממני לתהותו . . ומצאתי מלא ויודע לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא משׁ״ס ופוס׳ ראשונים ואחרונים, גם שכל וסברא ישרה, לזאת אמינא כל מן דין סמיכא לנא ומותר לסמוך על הוראתו בלי מיחוש כלל ואי״ה לא יוציא דבר שא״מ מת״י ח״ו, יורה יורה כאחד המו״צ המומחים ומובהקים בישראל״.

* * *

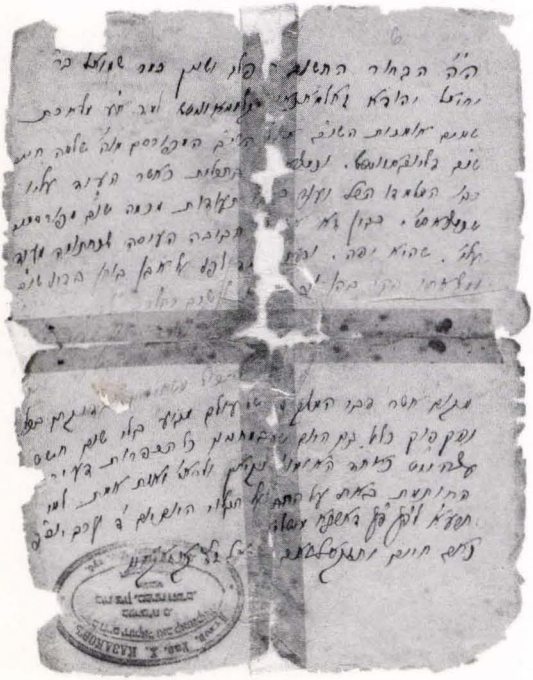

[חותמו של הרב המו״צ הנ״ל המופיע כאן שונה מזה שנדפס בגליון כרם חב״ד מס׳ 3 ע׳ 28 (משנת תער״ב, ושם בחותם: ״דוד בהר״ר בן ציון יאקובסאהן מו״צ דליובאוויטש״)]

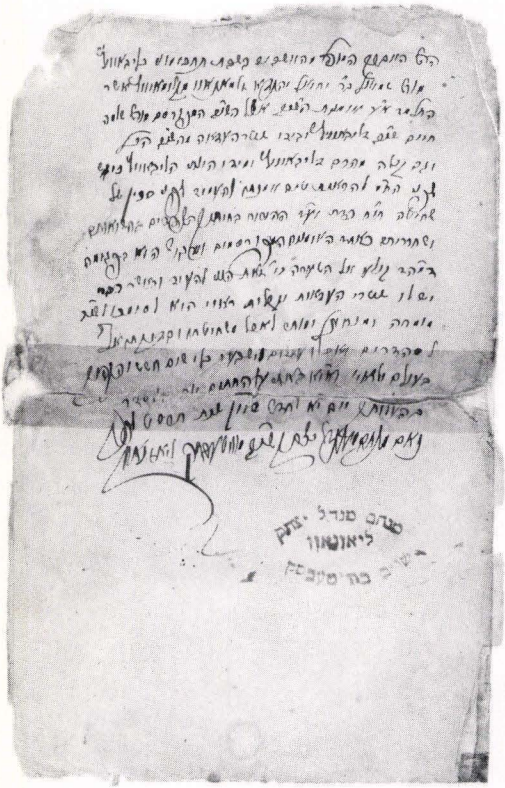
ה״ה הבחור החשוב המופלג ושנון כו׳ כמר שמואל
ב״ר יחיאל מיכל יהודא ליב זאלמאנאוו מקלימאוויטש מכירו
הייתי מכבר כד חזיתי ליישׁ׳ בי מדרשא בישיבה הגדולה
דליובאוויטש שנתיסדה עפ״י השנחת כ״ק אדמו״ר שליט״א דשם
יגע ומצא במדת חכמתו. וראה סימן יפה בתלמודו.
כעת בא לפני וביקש ממני לתהותו אקנקנו בדיני או״ה
ביו״ד ובפתחי נדה, ודברתי עמו ארוכות וקצרות
בהרבה ענינים ביו״ד חלק א׳ ובהלכות נדה ומצאתיו מלא
ויודע לאסוקי שמעתא אליבי דהלכתא מש״ס ופוס׳ ראשונים
ואחרונים, גם שכל וסברא ישרה, לזאת אמינא כל מן דין
סמיכא לגא ומותר לסמוך על הוראתו בלי מיחוש כלל ואי״ה
לא יוציא דבר שא״מ מת״ו חי״ן, יורה יורה כאחד המו״צ המומחים
ומובהקים בישראל ולראי׳ באתי עה״ח ג׳ נשא תרס״ט לפ״ק
פ״ק דאברא מישליא
נאום חיים יחזקאל זאב בר״י ז״ל קאזאקאוו

תעודות הקבלה והסמיכה מרבה של דאבראמיסליע.

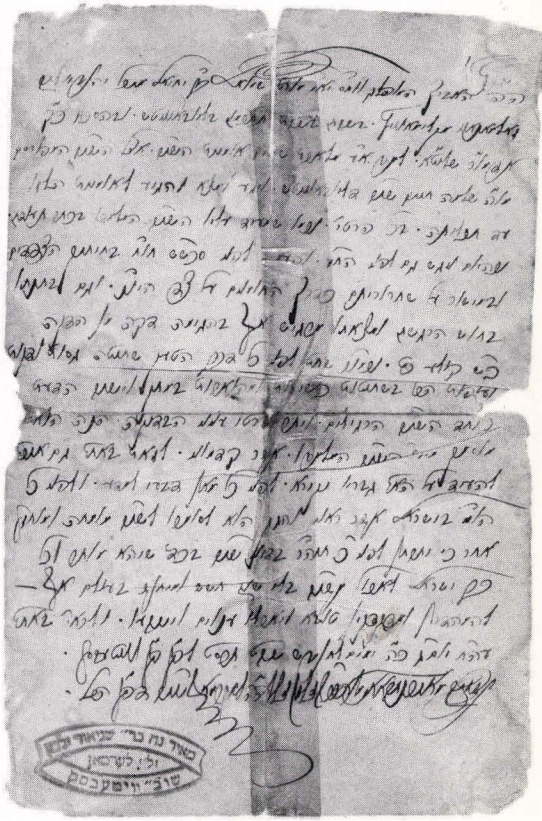

ה״ה הבחור החשוב המופלג ושנון כמר שמואל ב״ר
יחיאל יהודא זאלמאנאוו מקלימאוויטש למד א״ע מלאכת
שמים אומנות השו״ב אצל השו״ב המפורסם מו״ה שלמה חיים
שו״ב דליובאוויטש, ונמצא [. . .] בתכלית כאשר העיד עליו
רבו המלמדו הנ״ל ועוד בידו תעודות מכמה שו״ב מפורסמים
שנמצא ת״י. כגון דא א[מינא] חביבה העיסה שנחתומה מעיד
עלי׳. שהיא יפה. וכעת עמד לפני על אבן בוחן בדיני שו״ב
ומצאתיו בקי בהן וב[הלכותיהן] להשיב כהלכה למעשה [. . .]
[. . .]
[. . .]
[. . .] לאכול משחיטתו ובדיקתו בכל
מקום אשר דבר המלך [מלכו] של עולם מגיע בלי שום חשש
ופקפוק כלל, גם היום שחט במחזינו כל הכפרות דעירנו
עצהי״ט כאחד האומנים ה[בקיאין ולראי׳ ואות אמת לזו
החותמת באתי על החתום על הגלוי היום יום ד׳ ערב יוכ״פ
תרנ״א לפ״ק פ״ק דאברא מישליא
נאם חיים יחזקאל זאב בר״[י] קאזאקאוו

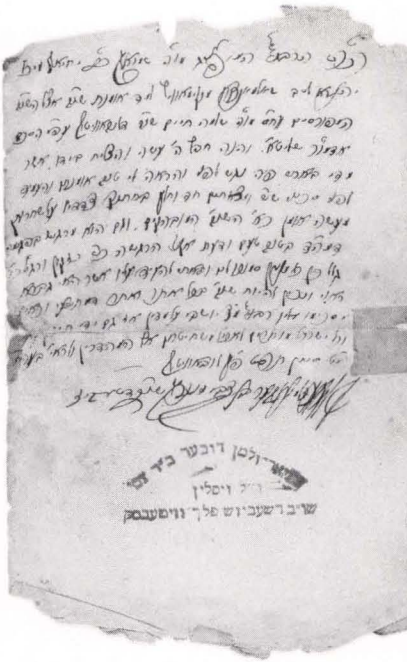
כתבי הודאה שקיבל ר׳ שמואל משו״בים מפורסמים:

ה״ה האברך המופלג וחו״ם יא״מ מו״ה שמואל ב״ר יחיאל מיכל יהודא ליב זאלמאנאוו מקלימאוויץ. בשבתו בשבת תחכמני בליובאוויטש. ובהסכם כ״ק אדמו״ר שליט״א. למד א״ע מלאכת שמים אומנות השו״ב אצל השו״ב המפורסם מו״ה שלמה חיים שו״ב דליובאוויטש. ויגע ומצא להגיע לאומנות הלזו עד תכליתה. בכל פרטי׳. וכמו שמעיד עליו השו״ב המלמדו בכתב תעודתו וכהיום ניגש גם לפני הח״מ. והעמיד לפני סכש״ש חו״ח בחיתוך הצדדים ובמישור על שחרוריתם כדרך האומנים על צד היו״ב. וגם בחנתיו בחוש הרגשתו ומצאתיו מרגיש אף בפנימיה דקה מן הדקה כ״ש קולע כו׳. וכמו״כ שחט לפני כל דבר הטעון שחיטה נסות ודקות ועופות הכל בשחיטות כשירות ומפוארות במתן וישוב הדעת כאחד השו״ב הרגילים. ויתר פרטי ענייני הבדיקה. הנה הוא מוסמך מאת השו״ב המלמדו. אשר קדמוני. לזאת באתי גם אנכי להעיד על האי גברא יקירא. לפני כל מאן דבעי למדעי. ולפני כל הו״מ בישראל אשר ראוי והגון הוא לסומכו לשו״ב מומחה ומוחזק אחר כי יתבחן לפני כ׳ חוה״ר בדיני שו״ב בכדי שיהא מותר לכל בר ישראל לאכול משו״ב בלי שום חשש ומיחוש בעולם אף — להמהדרין ומדקדקין טובא ויאכלו ענוים וישבעו. ולראי׳ באתי עה״ח יום ג׳ כ״ה ימים לחודש שבט תרסט לפ״ק ק״ק וויטעבסק. נאום מאיר נח באאמ״ו הר״ר ש. זלמן זללה״ה לערמאן שו״ב דפ״ק הנ״ל.

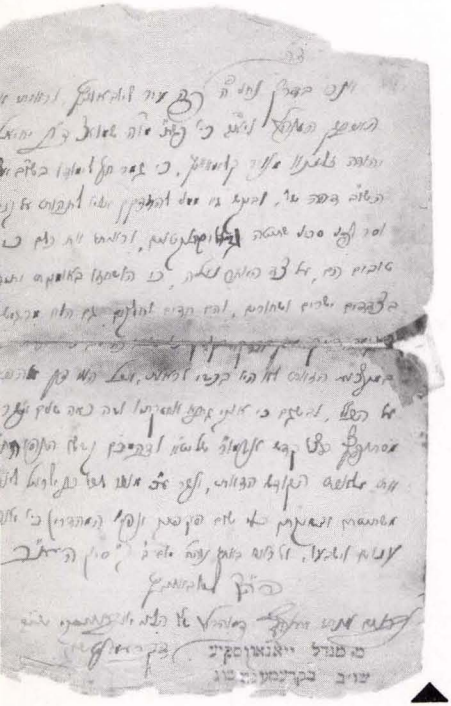

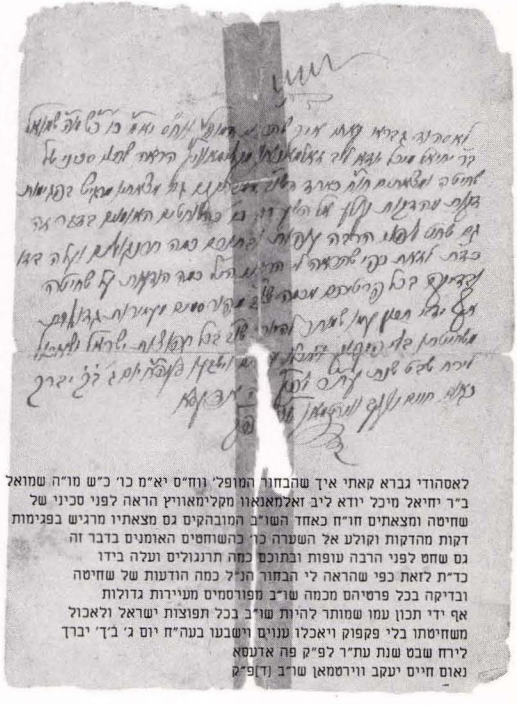
ה״ה האברך המופלג מהיושבים בשבת תחכמוני בליבאוויץ מו״ה שמואל ב״ר יחיאל יהודא זלמאנאוו מקלימאוויץ אשר התלמד א״ע אומנות השו״ב אצל השו״ב המפורסם מו״ה שלמה חיים שו״ב דליבאוויץ ובידו שטר העדאה מהשו״ב הנ״ל וגם קבלה מהרב דליבאוויץ ומידי היותי בליבאוויץ ניגש לפני הח״מ להראות טיב אמנתו והעמיד לפני סכין של שחיטה חו״ח כדת וע״י ההידור בחיתוך הצדדים בהשואתם ושחררתים כאחד האומנים המפורסמים ומרגיש הוא בפנימה דמה״ד קולע אל השערה כו׳ ואת הנני להעיד וכאשר כבר יש לו שטרי העדאות וקבלות ראוי הוא לסומכו לשו״ב מומחה ומוחזק ומותר לאכל משחיטתו ובדיקתו אף למהדרים ויאכלו ענוים וישבעו בלי שום חשש ופקפוק בעולם ולראי׳ ואו״א באתי על החתום יום ב׳ לסדר בהעלותך יום י״א לחדש סיון שנת תרס״ט לפ״ק נאם מנחם מענדל יצחק שו״ב מוויטעבסק ליאזנאוו

ה"ה הרבני המופלג מו"ה שמואל ב"ר יחיאל מיכל יהודה ליב זאלמאנאוו מקלימאווי למד אומנת שו"ב אצל השו"ב המפורסם וחו"ס מו"ה שלמה חיים שו"ב דלובאוויטש עפ"י הסכם אדמו"ר שליט"א. והנה חפץ ה' עשה והצליח בידו. אשר מרי באתי פה נגש לפני והראה לי טיב אומנתו והעמיד לפני סכינים ש"ש ומצאתים חד וחלק בחתוך צדדים על שחרותן מעשה אומן כא' השו"ב המובהקים, וגם הוא מרגיש בפגימה מה"ד בסוב טעם ודעת אף הרגשה כ"ש כזקין ורגיל כו' [ב]גלל כן כל מסמך שמוכו לי' ובאתי להעיד עליו אשר האי גברא ראוי ונכון להיות שו"ב בכל אתרואתר דמתפני וכאשר יסכימו עליו רבני מ"צ יושבי על מדין אז גם ידי תיכון עמו וכל ישראל מותרים לאכול משחיטתו אף המהדרין ולראי' בעה"ח י"ט סיון תרס"ט פ"ק לובאוויטש

שניאור זלמן דובער בן צבי זיסלין שו"ב דשעביז

לאסהודי גברא קאתי איך שהבחור המופל' נו"ח יא"מ כו' כ"ש מו"ה שמואל ב"ר יחיאל מיכל יודא ליב זאלמאנאוו מקלימאווי הראה לפני סכיני של שחיטה ומצאתים חו"ח כאחד השו"ב המובהקים גם מצאתיו מרגיש בפגימות דקות מהדקות וקולע אל השערה כך כהשוחטים האומנים בדבר זה גם שחט לפני הרבה עופות ובתוכם כמה תרנגולים ועלה בידו כד"ת לזאת כפי שהראה לי הבחור הנ"ל כמה הודעות של שחיטה ובדיקה בכל פרטיהם מכמה שו"ב מפורסמים מעיירות גדולות אף ידי תכון עמו שמותר להיות שו"ב בכל תפוצות ישראל ולאכול משחיטתו בלי פקפוק ויאכלו ענוים וישבעו בעה"ח יום ג' ב'ך' יברך לירח שבט שנת עת"ר לפ"ק פה אדעסא

נאום חיים יעקב ווירטמאן שו"ב (ד)פ"ק

ב"ה

אנכי בדרך נחל ה' פה עיר ליובאוויץ, וראית את האברך המופלג ליא"ג כ"י כש"ת מו"ה שמואל ב"ר יחיאל יהודה זלמנו מעיר קלימאוויץ, כי גמר חק לימודו בשו"ב אצל השו"ב דפה שי', וביקש גם ממני להודקק אליו לתהות על קנקנו וסר לפני סכיני שחיטה גדולים וקטנים, וראיתי את כלם כי טובים הם, על צד היותר נעלה, כי הושחזו באומנות יתירה צדדים ישרים ושחורים, והם חדים וחלקים. גם הוא מרגיש בפגימה דקה מן הדקה [...]

במקצוע הזאת לא הי' בכדי לראות. אבל הוא דן הפרט על הכלל, ובשגם כי אוקי גברא אחזקתי' וזה כמה שנים אשר מסתופף בצל קדש אדמו"ר שליט"א ובהסכם קדשו הנהו התלמד את מלאכת הקודש הזאת. אשר ע"כ מותר לכל בר ישראל לאכול משחיטתו ובדיקתו בלי שום פקפוק אפי' המהדרין כ"י יאכלו ענוים וישבעו, ולראי' באתי עה"ח יום ב' ד' סיון העת"ר פה"ק ליובאוויץ

נאום מנחם מענדל במוהרי"ל) שי' הלוי ייאנאווסקי שו"ב דקרעמענטשוג

מ׳ רחל זלמנוב
(סווירסקי)
קודם נשואיי.

בשנת תרע״ב, כשהי׳ ר׳ שמואל בן כ״ד שנים לערך, נסע לעיר אדעס, השוכנת על חוף הים־השחור. הוא הי׳ אז כבר אחרי סיום לימודי השחיטה וההוראה עליהם הוסמך, ונסע בעצת ובהסכמת כ״ק אדמו״ר מהורש״ב נ״ע, שהורה לו אשר הגיע העת, ועליו להקים את ביתו.

בבית הכנסת החסידי שהי׳ באדעס ראה אותו חמיו לעתיד, החסיד המפורסם הר״ר ישראל יצחק ב״ר אברהם בנימין סווירסקי ז״ל[21]. ר׳ ישראל יצחק ראה לפניו בחור חסידי בעל מדות טובות, והדבר נשא חן בעיניו — לבקשו להיות חתן לבתו הצנועה מרת רחל ע״ה, והוא פנה בענין זה אל הרה״ח הר״ר שמואל אבא דוליצקי ז״ל וביקשו לשמש כשדכן.

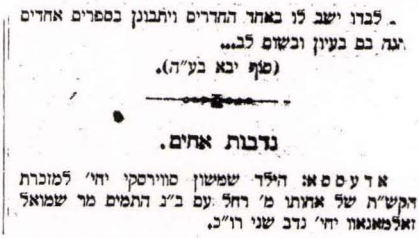
---

21) עליו ראה בס׳ מגדל עז (כפר חב״ד תש״מ) ע׳ רכז, ועוד בס׳ ליובאוויטש וחיילי׳ להר״נ כהן ז״ל המספר (בע׳ 90) על ההוצאה לאור של העתון ״האח״, ושם: ״עוד אחד ר׳ ישראל יצחק סבירסקי מאַדעס שהי׳ חותנו של ר׳ שמואל זלמנוב ע״ה הי׳ חותם תמיד יי״ש״. — קרי: ישראל יצחק שווירסקי. אגב יש להעיר, ע״פ השמועה, שרבים טעו לחשוב שר״ת אלו הם שמו של כ״ק אדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע — יוסף יצחק שניאורסאהן [ממ״ש בליובאוויטש וחיילי׳ שם ש״הי׳ חותם תמיד״ — משמע שנמצאו גליונות רבים בהם הופיעו מאמריו בחתימה הנ״ל. אמנם לדידי שעברתי על רובא דרובא דגליונות אלו (כמה נעדרו ממני), לא מצאתיו חותם כן אלא פעם אחת בלבד — בגליון מס׳ 20 של השנה השני׳, יום ג׳ פ׳ תצוה ט׳ אדר תער״ב, ושם בע׳ 4־153 תחת הכותרת ״שעשועים״ נמצאת כתבה קטנה המסתיימת בחתימה ״אדעססא״, יי״ש״ (ומכאן גם תמיהה על הטועים לחשוב שהמדובר בר״ת שם האדמו״ר נ״ע (כנ״ל) — שכן בפירוש נכתב גם שם עירו ״אדעססא״!)].

שמו של הרי״י סווירסקי מופיע (במלואו) במספר גליונות נוספים של ״האח״ — כמי שהרבה לתרום ולעזור באיסוף תרומות ל״האח״ (ראה לדוגמא בגליון שנה שני׳ מס׳ 47, יום ג׳ פ׳ האזינו ר״ח אלול תער״ב (בע׳ 379) במדור נדבות אחים — ״אדעססא: . . נאסף ע״י רי״י סווירסקי״ — ״. . . ר״ר סווירסקי כאו״א 50 ק״פ״ [כנראה שצ״ל ״ר״ר״ במקום ״ר״ר — אך אולי מדובר שם באדם אחר?]).

משפחת סווירסקי היתה משפחה אמידה מאד במושגי הימים ההם, ומכובדת. אבי המשפחה — ר׳ ישראל יצחק, הי׳ בן למשפחה מכובדת שנשאה את השם: אַנטלאַפּעט (אלא שמסיבות שונות בחרו הוא — ושני אחיו — שם משפחה אחר לכל אחד), ואילו האם, מרת חי׳ בתי׳ ע״ה, היתה בת למשפחת רבנים מפורסמת שנשאה את השם וינער. למשפחה היו ארבעה ילדים: שני בנים מבוגרים[22], משה וירחמיאל ז״ל, בת אחת, הלא היא מ׳ רחל ע״ה אשת ר׳ שמואל, ובן צעיר נוסף[22] — שמשון ז״ל[23].

הכלה מרת רחל — על אף היותה צעירה מחתנה בשלש שנים — היתה חכמה ומשכילה, שכן הורי׳ האמידים הרשו לעצמם לשולחה ללמוד בגימנסי׳ המקומית, ועם זאת קיבלה גם חינוך חסידי מקורי בבית ההורים (ומסופר שעוד שנים אחר כך היתה יודעת לחזור בעל־פה קטעים ממאמרי חסידות, אותם היתה שומעת בילדותה מפי אבי׳ ואחי׳ בעת לימודם בשבתות קודם התפילה . . .). ה״תנאים״ נערכו בשעה טובה ומוצלחת במוצאי־שבת־קודש פרשת תרומה, אור לז׳ אדר תרע״ב, ובשל לימודי הכלה נקבע זמן החתונה לחודש אלול אותה שנה.

לבדו ישב לו באחר החדרים ויתבונן בספרים אחדים
יגה כם בעיון ובשום לב...
(פתח יבא בע״ה).

נדבות אחים.

א ד ע ס ס א: הילד שמשון סווירסקי יחי׳ למזכרת
הקש״ת של אחותו מ׳ רחל׳ עם ב״צ התמים מר שמואל׳
זאלמאנאוו יחי׳ נדב שני רו״כ.

דיצק 6 ק״ס
האחים 10 ק״ס,
צינסקי 32

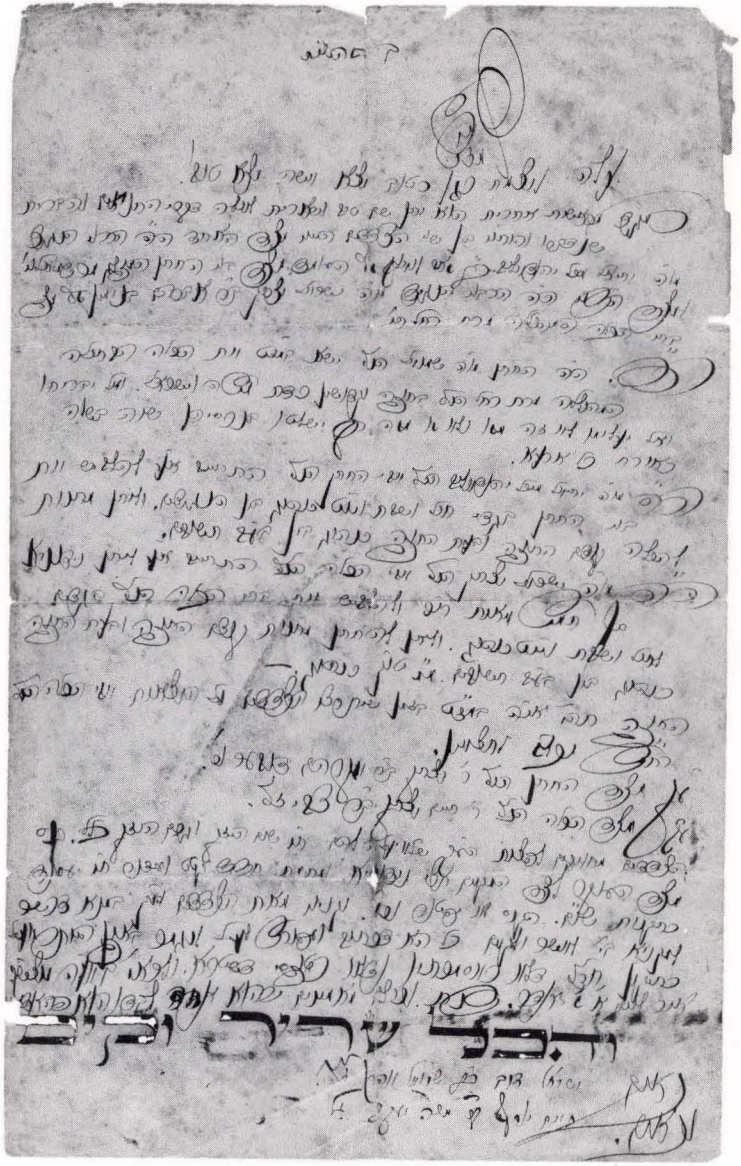
מזכרת מאחי הכלה — שמשון סווירסקי — גליון ״האח״ שנה שני׳ מס׳ 2, יום ד׳ פ׳ שמיני כ״ג ניסן תער״ב, ליובאוויטש, עמוד 20.

העורך והמו״ל משה ראזענבליום. ъ.
Херсонъ, Любавичи, Мог. Губ.
Типографія І. Лурье и Ко., Гороховая, 48.

22) במכתבו של כ״ק אדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע אל א״ז ז״ל, מיום כ״ח תשרי תרצ״ז (אַטוואָצק), הוא מתעניין עליהם ושואלו: ״איפה נמצאים כעת גיסיו יחיו״, ובמכתב מאוחר יותר, מיום כ״ט כסלו (אותה שנה, שם) הוא כותב אליו בין היתר: ״הפ״ש הקצר מגיסיו שי׳ כי שני הבכורים שי׳ הם באדעס והצעיר שי׳ באלעקסאנדראָווסק אינו מספיק כי חפצי לידע מצבם הגשמי ומהותם הרוחני בפרטיות, יכתוב אליהם פ״ש משמי ויגיד להם ברכתי כי יעזרם השי״ת בהמצטרך להם בגו״ר וחפצי לראות תמונתם״.

23) בגליון עתון הילדים ״האח״ (מס׳ 9) מיום א׳ פ׳ בשלח ז׳ שבט תרע״א (נדפס שנית בסוף גליון מס׳ 2 של כרם חב״ד, ניסן תשמ״ז), בטור 8, אנו מוצאים את שמו — ״שמשון שווירסקי״ — ברשימת נדבות אחים — מעות חנוכה, מעיר אדעסא. בגליון מס׳ 35 שי״ל באותה שנה ביום א׳ פ׳ ראה כ׳ מנ״א, בטור 7, שוב נמצא שמו במדור נדבות אחים, ושם: ״ליום מלאת תשע שנים להילד שמשון סווירסקע יחי׳ ז״ך אייר נדבה 36 ק״פ״ (כלומר שנולד בתאריך זה בשנת תרס״ב). שמו מופיע עוד מספר פעמים נוספות בגליונות ״האח״, וגם כשהי׳ בן 12 שנה — כנמצא בגליון מס׳ 6 מהשנה השלישית, יום ג׳ פ׳ ויצא ב׳ כסלו תער״ג (במדור נדבות אחים ע׳ 56), ושם: ״אדעסא: מר שמשון ב״ר ישראל יצחק סווירסקי יחי׳ 15 ק״פ״.

— מאוחר יותר למד בישיבת ״תומכי תמימים״ שבליובאוויטש (ראה ליובאוויטש וחיילי ע׳ 458, ושם בטה״ד — ״שורסקי״).

שטר התנאים — נכתב בכתב ידו של ר׳ שמואל, ונחתם בתאריך ״מוצש״ק אור ליום א׳ ז׳ אדר שנת **וכולם מאמינים שהוא אחד לבדו הוא** [תרע״ב] פה אדעסא״.

[כנראה שלא הי׳ מפורסם אז דיוק לשון שטר התנאים בראשיתו ועיקרו — כפי מנהגנו מנהג בית רבינו : ״ראשית דבר כו׳ **וידורו ביניהם באהבה וחיבה** כאורח כל ארעא״ — שנתפרסם במכתבו של כ״ק אדמו״ר שליט״א מיום ח״י אדר תש״ד (נד׳ באגר״ק שלו ח״א אגי׳ קמג — ושי״נ)].

החתונה נערכה ברוב פאר והדר ביום ט״ו באלול (במלאת חמש עשרה שנה להתייסדות ישיבת ״תומכי־תמימים״), ובשבת ״שבע־ברכות״ נכח גם כ״ק אדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע — שהזדמן לאדעס בדרכו לביקור אצל חותנו בקישינוב — והוא שחזר אז מאמר דא״ח בעת סעודת ה״שבע־ברכות״.

למעלה משנה התגוררו בני הזוג הצעיר באדעס, שם הי׳ ר׳ שמואל סמוך על שולחן חותנו*[23], ושם נולדה להם בתם הבכורה מ׳ ליבא שרה תחי׳. כשהיתה

ר׳ שמואל זלמנוב וזוגתו מ׳ רחל בתקופת ה״שבע ברכות״ שלהם.

*23) מזכרת מאותה תקופה נשארה בידיעה שהתפרסמה ב״האח״ גליון מס׳ 19 — שנה שלישית — יום ג׳ פ׳ תצוה ד׳ אדר א׳ תרע״ג, ע׳ 158, המספרת על חגיגת בר־מצוה שנערכה באדעסא ביום א׳ י״א שבט: ״וכל הקרואים השתעשעו בבית אביו כל היום, ויתנדבו לכבוד החג: הבר מצוה יחי׳ — ח״י פעמים ח״י .. ישראל יצחק סווירסקי אַ רו״כ .. שמואל זאלמאנאוו 20 ק״פ כו״.

ב״ה. מברכים אנחנו בברכת מז״ט את חברנו התמים הנעלה אחי״ם מר שמואל זאלמאנאוו יחי׳ ליום כלולתו עם בת ידידנו האחי״ם ריי״ סווירסקי יחי׳ באדעססא ביום מז״ו אלול העבר. יעלה זווגו ליפה כברכת חבריו התמימים.

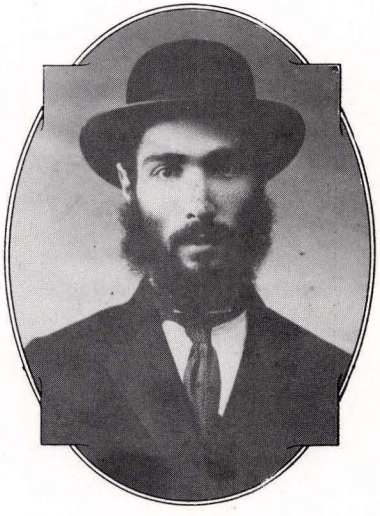

ברכה לכבוד הנשואין שנתפרסמה בראש גליון ״האח״ שיצא לאור בליובאוויטש.

התינוקת בת כמה חודשים קיבל ר׳ שמואל משרת שוחט בעיר אָריעכאָוואָ־זאָויעוואָ (שעל יד מאסקווא) ולשם עברה המשפחה לגור.

במקום מישכנם החדש נכונו קשיי הסתגלות לזוגתו מ׳ רחל ע״ה בניהול הבית, שהי׳ שונה מאד מבית הורי׳ האמידים אליו היתה רגילה, ור׳ שמואל עשה ככל יכולתו בעזרה לניהול משק־הבית. ידים טובות היו לו לר׳ שמואל, ידי זהב. הוא ידע לתקן בעצמו את כל הדרוש תיקון בביתו, מעבודות ריפוד ועד עבודות נגרות למיניהן, והכל בצורה מוצלחת ונאה (כמו כן הי׳ ר׳ שמואל מוכשר גם בכתיבה בשפה הרוסית, בסגנון ובכתיב, וזאת מבלי שלמד מימיו לימודי חול!). במקום זה התגוררו במשך שנה, ואז נקרא ר׳ שמואל לשמש כשו״ב בעיר באגראדסק.

* * *

ר׳ שמואל בתקופה שאחר נשואיו — בערך בשנת תרע״ג.

בבאגראדסק שימש ר׳ שמואל כשו״ב במשך שלש שנים. באגראדסק — עיר תעשיית טקסטיל הנמצאת על יד מאסקווא, שרוב רובם של תושבי׳ גויים — אלא שהיו אז גם, להבדיל, כמה משפחות יהודיות, ולהם שימש ר׳ שמואל כשו״ב.

באותה תקופה לא הי׳ להם ליהודי באגראדסק רב מרא דאתרא משלהם, ור׳ שמואל שנשא עמו כתב סמיכה לרבנות הי׳ הכתובת הידועה, אלי׳ פנו יהודי באגראדסק כאשר התעוררה לפניהם שאלה הלכתית או בעי׳ אחרת לפתרונה התייעצו עמו. כך נהג ר׳ שמואל להיות מורה רוחני ליהודי העיר — אם כי מיאן לקבל על עצמו באופן רשמי את עול הרבנות שם.

בבאגראדסק נולד בנו הגדול של ר׳ שמואל, ר׳ זאב וואלף שי׳, ולברית־המילה הגיע במיוחד מלאזוויטש אביו של ר׳ שמואל, הרימי״ל ז״ל. שם נולדה גם בתו השני׳ מ׳ רבקה תחי׳, ואז, בשנת תרע״ח, עזבו ר׳ שמואל ומשפחתו את באגראדסק ועברו להתגורר — בקורסק.

* * *

לקורסק נקרא ר׳ שמואל בכדי שישמש כשו״ב לעדת החסידים, עוד בחיי השו״ב הקודם, החסיד ר׳ בעשע פוליאקוב ז״ל, שלעת זקנתו החליט לעזוב את מלאכתו ולהעבירה לשו״ב צעיר יותר, שיוכל לסמוך עליו את ידיו.

שלש עשרה שנה שימש ר׳ שמואל כשו״ב החסידי של קורסק. החל משנת תרע״ח ועד לערך לשנת תרצ״א, שאז נאלץ לעזוב את קורסק כשמשפחתו עדיין ממשיכה להתגורר שם, חלקית, עד שלהי שנת תרצ״ד, כפי שיסופר להלן.

העיר קורסק היתה (בעבר הרחוק יותר) מאותן הערים שהיו מחוץ לתחום עבור היהודים. בכל זאת הגיע מספר היהודים שהתגוררו בה לכ־600 נפשות, חלקם בעלי רשיונות מגורים, והשאר, מפליטי המלחמה, שהגיעו אלי׳ בדרך בלתי ליגאלית. הקהילה היהודית חלוקה היתה לעדת החסידים ול״מתנגדים״ (להם הי׳ גם שו״ב משלהם), וגם סתם ״עמך״ — מהם גם כאלו שלא הקפידו כל כך על קיום מצוות מעשיות, אך שייכים היו כולם לאנשי בית־הכנסת.

שלא כבבאגראדסק, הרי שבקורסק הי׳ גם רב מרא־דאתרא, רב ישיש שהאריך ימים ושהי׳ עוד מחסידי כ״ק האדמו״ר הר׳ ישראל נח נ״ע מניעזשין וממקושריו והוא שהושיבו להיות הרב של קורסק. לעת זקנותו של הרב נולדו לו שני בנים, אלא שהללו לא היו ראויים למלא את מקומו, ובהגיע ר׳ שמואל ומשפחתו לקורסק הגיע כבר גילו של הרב מעל למאה שנה! בשל גילו המופלג של הרב והקושי לענות לכל שואליו בפרטות, הי׳ נוהג להפנות את שואליו, בעיקר בענינים שבין אדם לחבירו, אל ר׳ שמואל השוחט, אותו הכיר מיד כאברך המצטיין ביראת שמים.

עוד על הרב המרא־דאתרא של קורסק נמצא בזכרונותיו של הבן ר׳ זאב וואלף שי׳:

״אבא ז״ל נוהג הי׳ לשולחני כל ערב יום־כפור אל הרב מרא דאתרא דקורסק, שעוד בהיותי ילד קטן הי׳ כבר גילו למעלה ממאה שנה. הוא הי׳ מספר לאבא הרבה סיפורים מהדורות הקודמים של שלשלת נשיאי חב״ד,

ביניהם זכור לי סיפור אחד: איך שאדמו״ר הזקן ופמלייתו ברחו מפני צבאותיו של נפוליאון, וכשעברו בקורסק נולד שם בנו הצעיר של האדמו״ר האמצעי, ובעת סעודת הברית שתו הרבה ״משקה״ וקינחו בתבשיל של דוחן (״הירז״), ואדמו״ר הזקן הירבה אז לשבח את המשקה תוצרת קורסק . . . (אחר זמן מצאתי שנמצא במכתב האדמו״ר האמצעי ונדפס בספר ״בית רבי״**[23] — אך ההוספה בדבר שיבוח המשקה לא מוזכרת שם). כן הי׳ בקורסק גם שו״ב לעדת המתנגדים, יהודי מפליטי המלחמה בשם ר׳ שמואל

**23) נדפס אח״כ בס׳ אגרות־קודש האדמו״ר האמצעי אגרת ח׳, ושם — במקורות והערות (ע׳ תפט) — נסמן, ויש להוסיף: נדפס גם בתרגום לאידיש, במהדורת הס׳ ״בית רבי״ באידיש [הספר ״בית רבי — תולדות הרב״ תורגם ונדפס בווילנא בשנת תרס״ד ושוב בווארשא (חש״ד — ועוד ברשימתו הביבליוגרפית של א.מ. הברמן שנדפסה ב״ספר הקן״ ע׳ 166, עיי״ש) ושוב בהוצאת קה״ת, תשי״ג, ושם בע׳ 155] ושם נוסף — ״מעהר איז ניט געווען״.

ואגב יש להעיר: בנוגע לענין הב״מ בקורסק (בכסלו תקע״ג) — למי מבניו של האדהאמ״צ?

— הנה בשלשלת היחס שערך כ״ק אדמו״ר שליט״א בהקדמת לוח היום יום, [שהיא על פי הידיעות הנמצאות ביומנו של האדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע — כפי שכותב כ״ק אדמו״ר שליט״א במעין הקדמה שם, ובהערה לע׳ 4 שם (בהוצאה דשנת תש״ג, שמשום מה נשמטה בשאר ההוצאות), ולהעיר ממכתב כ״ק אדמו״ר שליט״א (נד׳ בס׳ אגר״ק שלו ח״ו אג׳ א׳תקס — וש״נ) — ״וכן נרשם ע״י כ״ק מו״ח אדמו״ר בשלשלת החסידות שנדפס בתחלת הלוח היום יום״, עיי״ש], בע׳ 5, כותב שבניו של האדהאמ״צ היו: ״א) הרה״ק הרה״ח ר׳ מנחם נחום. ב) הרה״ח הר׳ ברוך״. (וכן הוא במהדורת ה״בית רבי״ שבלה״ק (ע׳ קג, ובהוצאה הראשונה — יג) — אלא שבמהדורת האידיש (קה״ת ע׳ 143) כותב ״דער אדמו״ר האט געהאט צוויי זאהנע רבי נחום אונ ר׳ ברוך שמואל״, שבנוגע להוספת השם ״שמואל״ — הוא טעות שכן לא נודענו ע״ז מהרשימה שבהיום יום, ובנוגע להזכרת השם ״נחום״ בלבד, הרי שגם בשיחות כ״ק אדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע (בספר השיחות ה׳ש״ת ותש״ה ובלקו״ד) מוזכר רק שמו הראשון, אך ראה במקורות והערות לס׳ אגר״ק הנ״ל (ע׳ תצו): ״ד׳ אחיכם מנחם נחום״ ובאגר״ק אדמו״ר הצ״צ אג׳ י׳ (ובשוה״ג שם) ״מוהר״מ נחום״).

והנה, בנוגע להרה״ק הרה״ח ר׳ מנחם נחום — הרי שמסופר ב״בית רבי״ (בלה״ק, שם) ש״הי׳ מכיר את רבינו הגדול נ״ע והוא הוליכו אחר פטירתו [בתקע״ג] מפייענא להאדיץ וכו׳״, ובאריכות בשיחות כ״ק אדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע (שם), שלפ״ז מוכרח שהכוונה שהברית הי׳ להרה״ח ר׳ ברוך.

אמנם עורך האגר״ק בשוה״ג לאגרת ח׳ הנ״ל (בע׳ רמד), הביא ש־[ההדגשות כאן]־״בכת״י 456 (קכא, א) ״תורות מאדמו״ר ר׳ דובער שדרש על חתונת מו״ה ברוך תקפ״ב״. גם בכת״י ירושלים 577 (מז, ב): ״תורת אדמו״ר דשנת תקפ״ב על חתונת בנו בקיץ שבת ר״ח אלול״. הרי בודאי **מדובר כאן באח שלישי**, שלא ידוע לנו עליו, **או שנפטר בצעירותו״ (— ושוב חזר על הדברים בקובצי הערות וביאורים (אהלי תורה); גליון מה (סה) סי׳ ח ובגליון לג (צט) סי״ג, עיי״ש).**

— והנה, לסברא ״שלא ידוע לנו עליו״ אין ראוי כלל להתייחס כשהמדובר בשלשלת היחס [כנ״ל], וגם לסברא ״שנפטר בצעירותו״, הרי שכמדומה שאם כך הי׳ הרי שהי׳ מוזכר בשלשלת היחס (ע״ד הר׳ אברהם סענדער שנסתלק בן ח׳ שנה — שלשלת היחס שם ע׳ 8), ועל כן נראה יותר שפשוט טעות יש בכת״י ירושלים, והמעתיק הוסיף שם תיבת ״בנו״, אך באמת הכוונה על מו״ה ברוך אחר — מנכדי אדה״ז (או בן בנו כ״ק הרה״ח ר׳ חיים אברהם או בן בתו הרבנית פרידא — ראה במבוא לאגר״ק שם בע׳ 9, **ובהערות הנ״ל מקובצי הערות וביאורים), ולא על ר׳ ברוך בן האדהאמ״צ, שנולד כאמור רק בכסלו תקע״ג. אפשר גם והטעות היא בכת״י המעתיק שכתב השם** ״מו״ה ברוך״, כשפירש שאליו הכוונה בתיבת ״בנו״ — **שלמעשה כוונה ל־״בנו״ הגדול, מנחם נחום,** וא״ל.

שלמה בלוך ז״ל, שהי׳ ביחסים טובים עם אבא, שהחזיק ממנו כנראה בגלל שראה בו יראת שמים. אליו הייתי הולך כל שבת להבחן בתלמודי — כמובן שבשליחותו של אבא ז״ל״.

בקהילה שכזו גדולה עבודתו של השוחט. לא רק בעבודת השחיטה בה הוא חייב להתעסק למחייתו כי אם ובעיקר בעבודה הרוחנית.

ידועה ומפורסמת דעתם של רבותינו הקדושים על תפקידו ואחריותו של השו״ב, בקהילה בה הוא נמצא. באחת מאגרותיו[24] הרבות של כ״ק אדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע הוא כותב בארוכה אודות ענין זה, ויובאו כאן הדברים ככתבם וכלשונם, שכן יש בהם ללמד על הציפי׳ והדרישה מהשו״ב, בעיקר אם מתלמידי ״תומכי תמימים״ דליובאוויטש הוא:

״ . . . ובזה הנני להעתיק את אשר השבתי לאחד השו״בים על משמרת עבודת כהונתו.

עליו לדעת כי השו״ב אין זה בעל מלאכה ואומן בלבד, כ״א השו״ב צ״ל נחשב בין עיני העדה. מאז ומעולם הי׳, כי השו״ב התעניין בכל ענייני העדה, ודבר קביעות עיתים לתורה. מהם אשר הגידו בעצמם שיעורים ברבים, והתערבו בכל דבר טוב ומועיל להקהילה אשר נמצאו שמה. וכך הוא סדרן של דברים בעדת ישראל יחיו, רב, שו״ב, מלמד, גביר, בע״ב. הדעה הראשונה הוא הרב, ואחריו השו״ב, ואחריו המלמד, כי שלשה אלה הם עמודי בית ישראל, אשר בכל דור ודור המה היו מנהיגי העדה ורואים אנו במוחש אשר בכל עיר שהי׳ בה שו״ב או מלמד כראוי הנה רשומם ניכר בכל ענייני העדה, ואם השו״ב הוא רק אומן בלבד הוא רק איש אשר מאכלת בידו ולא יותר.

אמנם מובן הדבר אשר לא ביום אחד יכול האדם לעשות עבודה כזו, וגם לא כשהוא רעב ללחם ח״ו ובידים רקניות, כ״א צריך עזר וסעד, למען דכאשר בפיו ידבר אודות בית טבילה, בידו יוכל למלאות להשיג עזר וסעד גם מן הצד (אמנם עיקר הפועל הוא להפיח רוח חיים באנשי המושבה, לדבר על ליבם ולעוררם בשמאל דוחה וימין מקרבת בכמה אופני דבור, עד אשר יבינו מעצמם כי צריכים בית טבילה. וכ״ז צ״ל נעשה בחכמה והשכל כאשר ישא האומן את היונק) וכן כאשר ידבר אודות מורה לילדים, הנה בפיו ידבר ובידו ימלא להשיג איזה עזר וסעד גם מן החוץ (וכנ״ל דעיקר הפועל הוא להפיח רוח חיים בעצמות היבשות).

והנה באיזה כח יכול להיות כי השו״ב יהי׳ ביכולתו לעשות כן. הנה התשובה בדבר כי זאת היא עבודת התמימים יחיו, אשר בגלל זאת למדו בהמוסד תו״ת, לידע את המעשה אשר יעשון באחרית הימים, כאשר איש איש מהם יעזרהו השי״ת לבנות בית בישראל, ולהתישב באיזה קהילה בעדת אחב״י שי׳. ולא מיבעי רב שו״ב שעליהם מוטל הדבר, אלא גם בע״ב ובעלי

24) נדפסה בס׳ אגר״ק שלו ח״א אגרת רפט (וש״נ).

עסקים, הנה זאת היא עבודתם אשר הן המה יהי׳ רוח החי׳ באופני החיים הרוחנים של העדה ההיא, להאיר להם ולהורותם ללכת בדרכי אור תורה.

ראויים המה התמימים שי׳ לברכת הוי׳ אשר תבוא על ידם במשכנות יעקב, כי כחם ת״ל רב בההוא נהורא עילאה קדישא ברוחא דשביק בגוון, וזכותו הק׳ מאיר עלינו ללכת יומם ולילה בחיות פנימי להרביץ תורה ויראת שמים בקרב אחב״י שי׳ . . . ״.

ועוד הוא כותב בענין זה באגרת נוספת[25]:

״כבר מלתי אמורה במרבית מכתביי אשר משרת שו״ב בעדת ישראל היא כהונת פאר במשרות הקדש, הרב הוא ראש העדה והשו״ב הוא לב העדה כי משרת השו״ב איננה רק איש ומאכלת בידו להספיק בשר כשר לעדתו כי אם עליו להתענין גם במצבה המוסרי של עדתו ולקבוע שיעורי לימוד ברבים וכו׳״.

ועל דרך זה כתב האדמו״ר נ״ע באגרת נוספת[26] (אל אחד מתלמידיו של ר׳ שמואל למלאכת הזביחה, הרה״ח ר׳ עוזיאל שי׳ שו״ב חזנוב, כאשר נתקבל לשמש במשרת שו״ב בפאריז):

״ . . . וכמבואר באחת השיחות ברבים אשר המכהן במשמרת עבודת הזביחה אינו רק שהוא איש ומאכלת בידו, אלא הנהו אחד מהארבעה[27] עמודי הקהלה, רב, שו״ב, מלמד, וראש ישיבה, אשר בית ישראל מתנהג על פיהם״.

ועוד נתבאר ענין זה — של תפקידו ואחריותו של השו״ב — גם במקומות נוספים[28].

ואכן, בהתאם לדרישה ותביעה זו התנהג ר׳ שמואל: עם בואו לקורסק מצא שם עזובה גדולה בכל הקשור לחיים היהודיים, ומיד החל לפעול לשיפור המצב.

ראשית דאג להקים תלמוד־תורה עבור כל ילדי ישראל שבעיר. תלמוד־תורה זה התקיים משך זמן ארוך עד שנסגר אחרי התערבות המימשל הקומוניסטי.

כמו כן דאג ר׳ שמואל להכניס סדר במוסדות הצדקה של העיר: הוא הקים קרן צדקה שהיתה מסוגלת לפעול בממדים גדולים של הלוואות ומתן בסתר, ונקראה בשם ״צדקה גדולה״. מקופה זו נתמכו נזקקים מבני המקום, וגם העוברים ושבים היהודיים שנזדמנו לקורסק יכלו להנות משרותי׳. כן נטל לידיו גם את ארגון החברא קדישא, בה שררה עד בואו לקורסק הזנחה גדולה, והוא שהחל להשליט סדר בדברים: ארגון רשימות מתנדבים לשרות בהלוויות, וסדר למופת בבית־החיים עם פנקס ריישומים מסודר בו דאג ר׳ שמואל שיירשם כל פרט ופרט.

25) אגר״ק שם ח״ח אג׳ ב׳רמז.

26) אגר״ק שם ח״ט אג׳ ג׳רמ.

27) כאן נוסף בתור רביעי גם ״ראש ישיבה״, משא״כ באגרת רפט הנ״ל שהוזכרו בה רק ״שלשה . . עמודי בית ישראל״ (ואולי חילוק יש בין ״עמודי בית ישראל״ לבין ״עמודי הקהלה״?).

28) ראה בס׳ אגר״ק של כ״ק אדמו״ר שליט״א, ח״ב אג׳ שצה וח״ד אג׳ תתעו, ובכ״מ (נוסף להמובא בלקו״ש חי״ז ע׳ 421, בהמשך להדרישה ליראת שמים של השו״ב (נעתק לעיל הערה 19 — ״ובכדי להרבות הסייעתא דשמיא בזה, אחת הסגולות הוא ענין הפצת המעיינות חוצה, ובכלל קירוב בני ישראל לאבינו שבשמים, וק״ל״).

כבכל מקום ישוב של יהודים, הרי שגם בקורסק היו שני בתי כנסת. האחד, בו התפללו בעיקר החסידים, והשני, גדול יותר, בו התפללו שאר בני הקהלה. ר׳ שמואל הי׳ כמובן נוהג להתפלל בבית הכנסת של החסידים, אך כוחו והשפעתו הורגשו היטב אף בבית הכנסת הגדול. גם בבית הכנסת החסידי השתדל במלא המרץ לעורר וללבות עוד יותר את הרוח והאוירה החסידית, זו שהי׳ מורגל בה ומחונך על פי דרכה.

— הוא הי׳ זה שחזר מאמר חסידות מידי שבת בשבתו בעת הסעודה־שלישית — ״רעוא דרעוין״. הוא זה שדאג לסידור ההתוועדויות החסידותיות בימי שמחה וחג, ובכל יומא דפגרא מחגי ומועדי חסידי חב״ד — כי״ט וכ״ף בכסלו וכי״ב־י״ג תמוז. תמיד הי׳ מראשי המדברים בהתוועדויות, שכן חביב הי׳ ומקובל אצל הכל.

בעיקר זכורים לטוב עליצותו ושמחתו שלא ידעו גבול במועדים כמו פורים ושמחת־תורה,והן היו מן ה״מפורסמות״ בקרב תושבי קורסק: כאמור הי׳ ר׳ שמואל מתפלל בבית הכנסת של החסידים, אך בשמחת־תורה נוהג הי׳ אחר עריכת סדר ההקפות בבית הכנסת שלו, לגשת גם אל בית הכנסת הגדול, לשמוח (ולשמח) גם עם שאר היהודים[29]. בשמחה של מצוה ובאמירת ״לחיים״ חסידית, כדת וכדין, הי׳ סוחף עמו בשמחתו את כל הרוקדים, בכדי שיכירו אף הם עמו במעלתה של שמחת התורה. עד כדי כך, שאל בית הכנסת הגדול היו מגיעים בליל שמחת תורה אפילו הגויים, שעמדו מן הצד ונהנו לחזות בשמחה היהודית. פעם גם נשמע דו־שיח מעניין בין שנים כאלו, כאשר אחד מהם מעורר את חברו בקנאה על גודל השמחה. ״זה עוד כלום — שח לו רעהו בתשובה — חכה מעט ויגיע ה״שחור הגבוה״ (כוונתו לר׳ שמואל — על שם זקנו השחור והמלא וקומתו הגבוהה), או־אז תחל כאן החגיגה האמיתית . . . ״ (מפי בתו של ר׳ שמואל, מ׳ רבקה תחי׳).

למחרת, ביום שמחת־תורה, הי׳ ר׳ שמואל עורך התוועדות גדולה בביתו. בהתוועדות השתתפו רבים מבעלי־הבתים שבעיר, ולבני משפחתו זכור היטב כיצד הי׳ שר אז כסולן, ברגש מיוחד, את הניגון הידוע בשם ״ניגון הכבשים״, כאשר כל הקהל יושב ומאזין לשירתו ברגש של כבוד.

מידי שנה בשנה בהתקרב חג הפסח, הי׳ ר׳ שמואל נוהג לחלק מצה־שמורה עבודת יד לרוב בתי אב שבעיר[30]. את המצות היו אופים בהידור רב ובהשגחתו של ר׳ שמואל — בביתו, כשהוא בעצמו משמש על יד התנור כאופה, שגם בזה הי׳ מן המומחים. גם יין גפנים משובח הי׳ יודע להכין בעצמו — בכמויות גדולות — וגם בו זיכה את כל יהודי העיר לחג הפסח.

---

29) וכידוע ממ״ש אדה״ז בסידורו (בסדר הקפות בשמחת תורה): ״מנהג ותיקין . . סביב התיבה בשמחה גדולה ולרקד בפניהם ולרנן ולסבב עמהם בשמחה רבה וגם כי עשה כן בבהכ״נ שלו אם הולך לבהכ״נ אחר שלא גמרו ירנן וישמח ג״כ עמהם״ — ומפורסם מנהג ליובאוויטש בזה, ובעיקר לאור שיחותיו הרבות של כ״ק אדמו״ר שליט״א בענין.

30) כידוע משיחת כ״ק אדמו״ר שליט״א (מש״פ החודש מבה״ח ניסן תשי״ד) בדבר המנהג בזה שנהגו פעם ולאיזה סיבות נתבטל, וההוראה לחדש המנהג שכל בעלי ההשפעה: רב, שוחט וכו׳ ישלחו למכריהם מצות עגולות עבודת יד, שמורה (נד׳ בבטאון חב״ד חוברת ח׳ ע׳ ג; קובץ ליובאוויטש מס׳ יד ע׳ 6־175; לקוטי דבורים לקוט כג — הוצאה שני׳ — בסופו; לקו״ש ח״א ע׳ 244־243; ספר המנהגים ע׳ 37, ובכ״מ).

הוא הי׳ מארגן שיעורי תורה גם למבוגרים, כאלו שהי׳ צורך להתחיל בלימוד עמם בחומש ובאגדה, אך היו בעיר גם אחדים מאנ״ש שהיו שייכים להבנת מאמרי דא״ח, ואיתם הי׳ לו לר׳ שמואל קביעות לימוד בנפש ובזמן.

בהיותו פעם בהיכל כ״ק אדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע, ל״יחידות״, שאלו אז הרבי על המצב הרוחני של יהודי קורסק. הרבי הקשיב בהתעניינות לדו״ח שמסר לו ר׳ שמואל מהפעולות לחיזוק היהדות שם, וכשסיפר ר׳ שמואל שקיים בעירו חוג מיוחד הנקרא בשם ״חברא קידושא״ — שתפקידו לדאוג ולסדר ״קידוש״ בכל שבת אחר התפילה, הגיב על כך הרבי בשביעות רצון ואמר שהדבר רצוי ויש לעודדם בזה: ״שקידושים אלו יביאו חיזוק בעניני היהדות והחינוך!״.

כפי שהוזכר מקודם, הרי שכבבאגראדסק כן גם בקורסק הי׳ ר׳ שמואל הכתובת לכל שואל, ורבים היו באים אליו מידי יום ביומו. הוא הי׳ ה״משפיע הרוחני״ במקום: לפניו שטחו הכל את צפונות הלב, והוא השכיל לענות לכל אחד ואחד, בעצותיו המועילות ובדברי חיזוק ועידוד.

בקורסק עצמה החליפו ר׳ שמואל ומשפחתו את מעונם ארבע פעמים, אך רוב הזמן התגוררו ברחוב חרסונסקי, שהי׳ הרחוב המקביל לרחוב הראשי. שם התגוררו בחצר המשותפת לכמה משפחות, והשכנים הגויים העריכו אף הם את ר׳ שמואל וכיבדוהו מאד. בכלל הי׳ בהם בתואר ובהכרת פניו לבד כדי לטעת ברואיו את ההרגשה שלפניהם עומד אדם מיוחד — ״חסיד״. זקנו הארוך ופאותיו — בהם התהלך בראש חוצות בעוז ובגאווה ללא כל חשש, העידו בו כי יהודי חסיד הוא. בשבתות הי׳ חובש לראשו כובע משי מיוחד, כנהוג אצל החסידים ברוסיא[31], ואת בגד הטלית־קטן שלו נהג ללבוש דרך קבע בגלוי על בגדיו, כפי שהי׳ נהוג אז[32]. בקיצור: הוא פעל והתנהג כפי הנדרש מכל תלמיד מישיבת ״תומכי תמימים״, וכרצונם של רבוה״ק: שעל חניכי ״תומכי תמימים״ ״להיות נר להאיר״[33] — האיר הוא את סביבתו בכל המובנים.

* * *

פרק מיוחד באישיותו של ר׳ שמואל קשור למידת הכנסת האורחים שלו. ביתו הי׳ בית פתוח לכל עובר ושב, כל זאת כמובן בסיועה המתמיד של זוגתו מ׳ רחל ע״ה.

---

31) ראה ברשימה הנ״ל בכפ״ח גליון מס׳ 14, שם מסופר שקודם נסיעתו של הרש״פ הי״ד לווארשא קודם חתונתו, נכנס אל כ״ק אדמו״ר מהורש״ב נ״ע שאמר לו כמה דברים וביניהם — ״עוד צוה עליו הרי הנך נכנס לעסקים וכו׳ אל תשנה את כובעך כי נהוג ברוסיא ללכת בכובע משי גבוה. ״זיידענע היטל״, ותמשיך ללכת בבגד ה״ארבע־כנפות״ בגלוי על הבגדים כפי שנהגת עד עכשו״.

32) כן היתה הנהגת כ״ק אדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע — ראה בשיחת כ״ק אדמו״ר שליט״א מש״פ פקודי תשמ״א (הנחה בלתי מוגהת — נד׳ בס׳ שיחות־קודש (ברוקלין תשמ״ז) ע׳ 580 (וראה שם בע׳ 583)), וכמדומה שגם הנהגת אביו כ״ק אדמו״ר מהורש״ב נ״ע — ע״פ התמונה המפורסמת.

על ההנהגה בזה בזמננו — ראה במ״ש בגליון נ״ט דהערות התמימים ואנ״ש (כפר חב״ד, תשמ״ח) ס״ז, וש״נ (ושם בע׳ 15: ״והנה עתה העירני ח״א שבנוגע לחסידים המקושרים להנהגות רבותינו נשיאנו וכו׳״, עיי״ש).

33) קובץ משיחות ומכתבי רבוה״ק בענין זה נאסף בס׳ אשכילה בדרך תמים, פרק י״א ע׳ 257־270.

תחנת הרכבת של קורסק היתה ציר תחבורה מרכזי, למעבר בין אוקראיינא למאסקווא. בעלי־העגלות שהיו ממתינים בתחנה לירידת נוסעים על־מנת להסיעם למחוז חפצם בתוך העיר, ידוע ידעו אף הם כי כל בעל חזות יהודית יש להסיעו ישירות לביתו של ר׳ שמואל, והם היו מובילים לשם מידי יום ביומו נוסעים יהודיים, בלי אומר ודברים ומבלי לשאול אפילו את הנוסע ליעדו . . .

פעם בליל חורף הגיע לביתו יהודי רטוב עד לשד עצמותיו. ר׳ שמואל לא הי׳ אותה שעה בבית ואת פני האורח קיבלה מ׳ רחל, אשר דאגה לו לארוחה חמה ולמקום לישון. למחרת בבוקר קם האורח, וכמי שהגיע לביתו של ר׳ שמואל בפעם הראשונה, התפלא לראות את בגדיו מונחים על יד מטתו, מכובסים ומגוהצים . . .

בקרב חסידי ליובאוויטש, חבירו מישיבת ״תומכי תמימים״, מפורסם הי׳ הבית — כמקום מקלט ומסתור בימים מסוכנים של פחד מרדיפות הג.פ.או. (המשטרה החשאית הסובייטית הידועה לשימצה), וגם בימי מרגוע ידעו כולם כי ביתו של ר׳ שמואל — ביתם. רבים מגדולי החסידים היו שהתארחו בבית שבקורסק משך תקופות ארוכות, ביניהם גם החסיד הידוע השד״ר ר׳ יצחק (איצ׳ה) מתמיד (הורביץ) ז״ל (עליו סיפרו בני המשפחה שלא אכל בביתם כי אם לחם, תה וביצה קשה אחת (שבושלה עם ביצה נוספת, כמנהגו)). כך הוכר ר׳ שמואל אצל כל יודעיו, ומאז (ועד עתה) עדיין זכור הוא אצל התמימים ואנ״ש שהכירוהו באותה תקופה בכינוי ״ר׳ שמואל קורסקער״.

* * *

עוד ענין מיוחד וראוי שיקבע לו מקום מכובד, מתייחס לדאגתו של ר׳ שמואל לחינוך ילדיו שלו. במשך שלש עשרה השנים שהי׳ ר׳ שמואל בקורסק נולדו לו שם ארבעה ילדים נוספים: הבנות בילא ומיכלא תחי׳, והבנים ישראל יצחק ז״ל ויבלח״ט יחיאל מיכל יהודה ליב שי׳. בנוסף להם התגוררה בבית גם אחותו של ר׳ שמואל, מ׳ שפרה ז״ל, שהיתה אלמנה מבעלה, ומטופלת בבת — סאניא שמה.

פרק מאלף על השתדלויותיו של ר׳ שמואל בנושא זה, מובא ברשימותיו של הבן הגדול רז״ו שי׳, בעיקר בנוגע לחינוכו שלו, אך יש בו גם ללמד על חינוך שאר הילדים, ויובא כאן במלואו — ככתבו וכלשונו:

״בהנוגע לחינוך הילדים, אתייחס בעצם לחינוך שלי, כי כבר מגיל אחת עשרה לא הייתי בבית והייתי לתלמיד תו״ת, ולכן לא אדע בדיוק הסדר בחינוך שאר האחים והאחיות.

כשהגיע אבא ז״ל לקורסק ייסד שם תלמוד תורה, אבל לגבי דידי ארגן בנוסף לזה — ״חדר״ בזעיר אנפין, שהורכב ממספר ילדים בודדים. אבא ז״ל שכר לנו מלמד טוב, ושעות הלימודים היו החל מהשעה תשע בבוקר ועד שלש אחה״צ, שאז הייתי מקבל תוספת בלימוד אצל אחד מהבחורים שלמדו אצל אבא ז״ל את מלאכת השו״ב (שזה כבר פרק בפני עצמו).

אבא ז״ל הי׳ זה שהחי׳ את הרוח החסידית שבעיר קורסק. הוא השתדל לארגן שבשבתות או חגים, תערכנה התוועדויות חסידים גם בבתיהם

הפרטיים של שאר התושבים — מלבד ההתוועדויות הקבועות שנערכו בבית־הכנסת — ושם הי׳ יושב ודורש בענינים של חיזוק שמירת התורה והמצוות. אבא ז״ל נהג לא לאכול שום דבר מחוץ לביתנו, שכן לא בכל מקום יכל לסמוך בעניני כשרות שיהיו ״גלאט־כשר״, אך לעומת זאת נהג להרבות באמירת ״לחיים״ על משקה חריף, ומכיון שהי׳ אברך חסון ובריא, הרי שהדבר לא השפיע עליו כל כך — עד שיכל להמשיך ולשבת בהתוועדות ולדבר. זכורני אמנם שפעם אחת לקח ״משקה״ יותר מן המידה, וכאשר הגיע הביתה השתרע על הרצפה והחל פורץ בבכיות נוראות, כשהוא קורא לנו הילדים לבא ולעמוד לפניו . . . — היינו אז ממש ילדים קטנים, וזכורני שאבא — תוך כדי בכי — החל לצוות עלינו ענינים של יראת שמים: את אחותי ליבא שרה תחי׳ ציווה שתקח לה בבא העת חתן ירא שמים וחסיד, ואותי ציווה להתמסר יותר ללימודים ולהתפלל יותר טוב . . . — מרוב פחד, כאשר לא בדיוק הבנו את רצונו, הצטרפנו אף אנו אליו והחלנו לבכות . . . ואבא ז״ל ממשיך לבקש אותנו שניטיב את דרכנו . . .

תמונה מקורסק (אצל צלם) שצולמה בשנת תרפ״א לערך, ובה נראים הילדים (משמאל לימין): ר׳ זאב וואלף, סאניא (בת שפרה) רבינוביץ, ליבא שרה, רבקה, בילא.

כך המשכתי ללמוד ב״חדר״ בנוסף ללימוד עם אחד הבחורים — עד בערך לשנת תרפ״ה. אחד מהורי תלמידי ה״חדר״ סירב אז להמשך לימודי בנו, כנראה בגלל שכר הלימוד הגבוה לעומת התלמוד תורה שהי׳ בחינם. כשראה אבא ז״ל שאין עצה אחרת לשכנעם להשאיר את בנם, הרי שפשוט הציע להם להשאירו ב״חדר״ ללימודים ללא תשלום, והוא — אבא ז״ל — שילם גם בשבילו, והעיקר שתהי׳ לי חברותא. אבא בכל זאת חשש מאד שהדבר לא יחזיק מעמד, ואז גמלה בלבו ההחלטה לשולחני אל אחד המקומות הרחוקים — אל ישיבת תו״ת — לפי גילי.

כחסיד הרגיל לשאול כל דבר אצל רבו החליט גם הפעם לנסוע אל הרבי נ״ע ללענינגראד, בכדי לשאול את פיו. הי׳ זה לי״ט כסלו בשנת תרפ״ו, ולנסיעה זו הודיעני שיקחני אף אני הקטן עמו. כמובן ששמחתי מאד, למרות שאז טרם הבנתי את כל הענין שבכך . . .

הנסיעה מקורסק ללענינגראד היתה אמורה להיות דרך מוסקבא, וכנראה שלפי התכנית הי׳ עלינו להתעכב שם איזה ימים. זה הי׳ בין יו״ד־י״ט כסלו, ונודע לאבא שהרבי מתארח כעת במוסקבא במסגרת התעסקותו בעניני ציבור, ואז לקחני עמו לדירת משכן הרבי, בשעות היום — שאז קיבל האדמו״ר נ״ע אנשים ליחידות — כי רצונו הי׳ עז שאראה כבר את תואר פני הוד כ״ק. כך ישבנו אבא ואני בחדר הסמוך לחדר היחידות, וכך, דרך הסדק המתרחב בפתיחת הדלת, יכולתי לראות לראשונה בחיי את פניו הק׳ של הרבי.

אחרי כמה ימים הגענו ללענינגראד ושם התארחנו בבית מלון גדול ששכן במרכז העיר, בקרבת מעונו של הרבי. הרבה אין אני זוכר לצערי, שכן הייתי אז רק ילד קטן, ורק זכורני ההשתתפות בהתוועדויות י״ט וכ׳ כסלו, וגם שהקביעות של אז היתה שיום י״ח כסלו, שהוא יום היארצייט של סבו של הרבי — האדמו״ר הריי״צ נ״ע מאוורוטש (אבי׳ של הרבנית שטרנא שרה ע״ה) — חל בשבת, והרבי התפלל אז את תפילת שחרית על יד העמוד. זכורני שהתפילה היתה אז באריכות רבה, בערך כחמש שעות, וזוכר אני את עצמי כשאני עומד מאחורי הרבי — בשעה שהי׳ קורא את ההפטרה — ומשחק בציציות המשתלשלות מטליתו, כדרך הילדים . . .

איזה ימים אחרי י״ט כסלו היתה היחידות לאורחים, ונכנסתי עם אבא להיכל כ״ק. לא הבנתי הרבה על מה דיברו, אך שמעתי שאבא הביע את משאלתו לשולחני ללמוד מחוץ לבית בישיבת תו״ת, ואז הסתכל בי הרבי ואמר בחיוך: ״ער איז נאך עפעס צו קליין. מען וועט ווארטן אביסל״. אח״כ אמר אלי עוד איזה דברים ובירכני (אחרי כמה שנים בפוגשי את הרה״ח וכו׳ הר״ר אהרן יוסף שי׳ בליניצקי — מתלמידיו של אבא ז״ל — סיפר לי שאבא סיפר לו שלקחני אל הרבי והרבי אמר לי להתפלל מתוך הסידור).

כשחזרנו הביתה המשכתי ללמוד כמקודם אצל המלמד וביחד עם החברותא הקודמת, שאבא המשיך לשלם את שכר לימודו. כך עברה בערך

שנה ומשהו כשבמשך כל הזמן חיכה אבא בלא סבלנות לרגע שיוכל לשלוח אותי לתומכי המימים.

ואכן, מיד אחרי חג הפסח תרפ״ז הביאני אבא עמו לקרעמענטשוג, שם סידר אותי פחות או יותר בעניני הגשמיות, וגם הוסיף לבקש את ההנהלה לשכנעני להשאר שם גם בחודש החגים (אז היו נוהגים כל הילדים לנסוע לבתיהם לתקופת החגים, ואבא פשוט חשש שלא ארצה לחזור לישיבה בגמר תקופת בין הזמנים . . .). כמובן שבהתקרב החג הודיעוני מההנהלה את דבר בקשה זו, לה הסכמתי לא בחשק רב ואף בצער על ה״גזירה״ — אך בסופו של דבר, אחרי שנשארתי שם עד חגה״פ תרפ״ח, נוכחתי בצדקתו של אבא ובתועלת שהביא לי הלימוד בתו״ת — פשוט יצאתי אז מילדותי ונהייתי לאיש!

אחר כך עברו שנות הלימוד שלי בגלגולים ממקום למקום, וזאת בעקבות הפחד והלחצים שהיו השלטונות הקומוניסטיים מטילים על הישיבות. המקום האחרון הי׳ בכוטאיס שבגרוזי׳ ושם למדנו כבר בסדר רציני יותר — ארבע שעות דא״ח ושמונה שעות נגלה, עד שבשנת תרצ״ג נאלצנו לעזוב, אחרי שהלשינו עלינו שהננו עומדים להבריח את הגבול לחו״ל. ברחנו משם במהירות רבה. במשך כל הזמן הזה לא הייתי בביתנו שבקורסק, ואיני יודע לספר על שהתרחש שם . . . ״.

* * *

שמו של ר׳ שמואל הלך לפניו כמי שהוא אומן גדול במלאכתו, מלאכת הזביחה. כתלמידו המובהק של השו״ב הנודע ר׳ שלמה חיים קיטאיין הוכר גם הוא כמומחה בהוראת השו״ב, ותלמידים רבים מישיבות תומכי תמימים דליובאוויטש החלו להגיע לביתו שבקורסק, על מנת שילמדם אומנות זו.

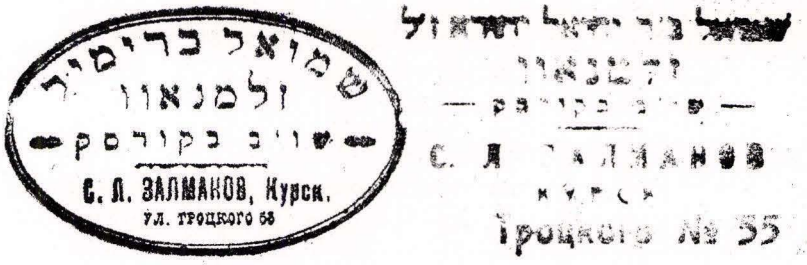
גם העובדה שפעם, בהיותו ברוסטוב בביקור אצל כ״ק אדמו״ר מהורש״ב נ״ע, ביקשו אז בנו כ״ק האדמו״ר נ״ע (שהי׳ אז קודם נשיאותו) להעמיד ולהכין עבורו סכין של שחיטה לעופות (אע״פ שהיו שם כמה וכמה שו״בים אחרים, ובידוע הרי שהאדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע הי׳ מלומד בעצמו במלאכה זו[34], שהיתה נחוצה לו במסעותיו המרובים), וגם שבהזדמנות אחרת, אחרי קבלת הנשיאות, התבטא לפניו האדמו״ר נ״ע באומרו לו: ״דו ביסט דאך פון די א אלטע שוחטים!״ — כל אלו נודעו בשער בת רבים וגרמו לרצון התלמידים להגיע ללמוד דווקא אצלו. גם האדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע בעצמו הי׳ נוהג להפנות אליו מתלמידי התמימים — אלו שהסכים עליהם להיותם ראויים להתלמד במלאכה זו.

---

34) ראה ע״ז מה שמספר במכתבו (נדפס בס׳ אגר״ק שלו ח״ו באגרת א׳תתטו (וש״נ)): ״בדבר השחזת הסכין של שחיטה טוב יותר . . ובשעה שלמדתי האומנות — בשנת תר״ס — למדוני השו״בים הגדולים באומנתם באופן כזה״.

(מי היו מלמדיו ״השו״בים הגדולים באומנתם״?

— אחד מהם הוא כנראה השו״ב המפורסם דליובאוויטש, החסיד ר׳ שלמה חיים קיטאיין ז״ל, וכפי שסיפר כ״ק האדמו״ר נ״ע בליל א׳ דחגה״פ תש״ד (השיחה נד׳ בספר השיחות שם, בע׳ 78): ״האָט געטראָפען אַמאָל, אַז דער שו״ב ר׳ שלמה חיים איז געווען קראַנק און איך האָב דאָן געלערנט מלאכת השו״ב . . בין איך אַוועקגעגאנגען צו השו״ב ר׳ שלמה חיים׳ען אין הויז שטעלען די חלפים. אַז איך האָב געענדיגט שטעלען די חלפים כו״).

בשנים הראשונות היו התלמידים מגיעים אל ר' שמואל בכוחות עצמם, בהפניית כ"ק האדמו"ר נ"ע. כל תלמיד הי' שוהה בביתו תקופה של שנה לערך עד שהי' ר' שמואל בטוח שהצליח להחדיר בו את מלאכת־הקודש, ואז הי' נותן לו את כתב ה"הודעה". בין התלמידים הזכורים והנמצאים עמנו כיום נמנה גם הרה"ח ר' עוזיאל שי' חזנוב — מזקני התמימים שזכה עוד ללמוד בישיבת "תומכי תמימים" שבליובאוויטש — שלמד אצל ר' שמואל בשנת תרפ"ד. מאומן הי' כבר מקודם בשחיטת עופות, ואל ר' שמואל רצה להגיע כדי להתלמד גם בשחיטת גסות. הוא שלח אליו מכתב בו הוא מבקש את רשותו לבא וללמוד בביתו, ותשובת ר' שמואל לא אחרה לבא: "כמובן שאם יבוא — אקבלו". ר' עוזיאל שי' הי' ממלא את מקומו של ר' שמואל בשחיטת עופות בבית המטבחיים של קורסק בשעה שר' שמואל הוכרח לנסוע למרחצאות בעיר אדעס (שכן עוד מגיל צעיר סבל מראומטיזם). הוא הי' גם מאותם בחורים שלמדו עם בניו ובנותיו של ר' שמואל: חומש, תנ"ך, קרוא וכתוב וכדומה. בערך באותה תקופה למד אצל ר' שמואל תלמיד נוסף — ר' זלמן אלפרוביץ ז"ל מקורנין, וגם הוא עוד הי' שייך לאותם בחורים שהגיעו, בגפם, אל ר' שמואל, על מנת לשהות בביתו לתקופה של שנה לערך.

החל מאותה שנה, לערך, נשלחו אל ר' שמואל לקורסק כיתות נוספות של תלמידים — מטעם "בית המדרש להוראת רבנים ושו"בים" שהי' קיים משך כמה שנים בעיר נעוול[35]. הם נשלחו אל ר' שמואל בקבוצות, בכדי ללמוד את מקצוע השו"ב להלכה ולמעשה, כולל התאמנות בעבודה מעשית. מספרם של התלמידים הי' שונה בתקופות השונות, ובתקופות רגיעה (מפחד השלטונות) הגיע מספרם לעשרה בתקופה אחת. מבין עשרות התלמידים שעברו תחת ידו נשארו זכורים כמה מהם, הלא הם התמימים: ר' שמרי' אבלסקי ז"ל, ר' אלכסנדר זיסל בונין (בן־נון)

וראה גם בר"ד ממה שדיבר כ"ק אדמו"ר שליט"א כשהי' בברית מילה אצל אחד מאנ"ש — ז' אד"ש תשי"א (הנחה בלתי מוגהת — נד' בס' שיחות־קודש (ברוקלין תשמ"ה) ע' קנ), שאז סיפר כמה מנהגים ממה שראה אצל כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע כשהי' סנדק בווארשא ובין היתר סיפר: "אויפן ברית האב איך יעמולט באמערקט אז צו סנדק איז דער רבי געוון זייער בלייך, זייער וויס, און ביין מל'ן האט ער פארווארפען די קאפ, ער האט ניט געקענט זעהן קיין דם. א מאדנע זאך, דער רבי איז דאך געוון א שוחט, און דא האט ער פארווארפען די קאפ, ער האט ניט געקענט זעהן קיין דם".

וראה גם בס' שמועות וסיפורים להרה"ח ר"נ כהן ז"ל, ח"א (בהוצאה החדשה ע' קסח־ט) שמספר בשם אמו ע"ה כיצד שחט עבורה כ"ק האדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע — עוף, בתקופה שהי' ביחד עם אביו כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע בנאות דשא סמוך לליאזנא, עיי"ש.

35) על בית מדרש זה ראה בס' "זכרונותי" להרנ"ש ששונקין ז"ל, ע' 6־145, 190; ובספרו של א.א. גרשוני "יהדות ברוסיא הסובייטית" (ירושלים תשכ"א), ע' קנב־ג.

ז״ל (מי שהי׳ מפקח רשת אהלי״י בארה״ק במשך כמה שנים), ר׳ אברהם סברדלוב ז״ל מבעשינקאוויטש, ר׳ יוסף פאטשין ז״ל — ויבלח״ט — מזקני החסידים הנמצאים אתנו לאיו״ט, ר׳ אהרן יוסף שי׳ בליניצקי (בנו של החסיד הישיש ר׳ ישראל נח ז״ל), ר׳ איסר שי׳ בריקמן ור׳ מרדכי בער שי׳ טעלישבסקי.

תלמידיו, יבלח״ט, מעידים עליו שהי׳ יהודי של מסירות נפש. ללמוד עם כיתת תלמידים — שחיטה הלכה למעשה באותם שנים בהם הוצאה השחיטה אל מחוץ לחוק — לזה הי׳ צורך במסירות נפש של ממש. ר׳ שמואל לא שת לבו לפחדים, וכל כולו הי׳ שקוע בפעולותיו, הן כשוחט, הן כמורה לכיתת התלמידים, והן בשאר פעולותיו הברוכות. התלמידים מצידם דאגו לא להבליט עצמם יותר מדאי בהליכתם ברחובות העיר; לו היו נתפסים היו יכולים להיות ח״ו נשלחים — המורה והתלמידים — למקומות מהם לא רבים היו החוזרים. הם, התלמידים, התקינו לעצמם כעין ״מזוודות״ קטנות, לשם נשיאת החלפים ואבני ההשחזה, מביתו של ר׳ שמואל אל בית המטבחיים. ״מזוודות״ — כעין אלו המכילות בתוכן את כלי משחק השחמט או צעצועים אחרים — לשם הסוואה. בזכרונות הילדות של בניו של ר׳ שמואל זכורות מזוודות אלו כמשחק מעניין אחר: כשייצרו את המזוודות נוצרו ״חלפים״ ו״אבני השחזה״ מדיקט, שהי׳ פחת המזוודות ממקומות בהם אמורים היו להיות החלפים והאבנים האמיתיים, וב״חלפי״ דיקט אלו היו הילדים משחקים — כשהם מחקים את מעשיהם של התלמידים המבוגרים ״בהעמדת סכינים, חלפים״ מדיקט . . . (זו היתה התחלה טובה עבור שני הבנים הצעירים, שברבות השנים הפכו אף הם להיות שו״בים . . .).

כשהי׳ ר׳ שמואל עוסק בהוראת המלאכה — בבדיקת החלפים שהעמידו לפניו התלמידים או כאשר היתה הבהמה מונחת לפניהם — לא הי׳ מלמד ״נוקשה״ ממנו; בבחינת הנאמר ״זרוק מרה בתלמידים״*[35]. התלמידים מספרים כיצד שמעו את זוגתו מ׳ רחל ע״ה מעירה לו על כך, וכיצד הי׳ נוהג לענות, כי בדברים אלו, בעניני שחיטה, אסור להקל ראש!

דווקא בגלל שיטת לימוד זאת חיבבוהו התלמידים ביותר, שכן הבינו אף הם שרק כך יוכלו לרכוש להם את הידיעה באומנות מיוחדת זו על בורי׳, וכיאה לשו״בים בעלי יראת שמים. לעומת זאת, בכל הקשור לענינים שמחוץ ללימוד השחיטה, הי׳ ר׳ שמואל מתייחס אל התלמידים כאל בניו; הוא התעניין ודאג לכל פרט ופרט במצבם הגשמי והרוחני, והי׳ קרוב אליהם מאד (הוא אף הי׳ זה שדאג למציאת שדוכים טובים עבור כמה מהם . . .).

זוגתו מ׳ רחל ע״ה היתה כאם אמיתית לכל הבחורים. מיזגה הרך וטוב לבה, בדאגתה לכל מחסורם הגשמי של התלמידים, באכילה שתי׳ ולינה, ובהענקת ההרגשה כי הבית הוא ביתם — כל אלו גרמו שזכרונה הטוב נשאר אצלם עד היום הזה. זכורים היו לטובה גם לילות ה״סדר״ בביתו של ר׳ שמואל כאשר על יד השולחן מוסבים גם כמנין תלמידים . . . היא עצמה נוהגת היתה לספר, שנים אחר כך, שכאשר היתה חוזרת מקניות בשוק והיא עמוסת סלים, היו הללו ממש חוטפים מידי׳ את הסלים בכדי להראות את עזרתם.

---

*35) כתובות קג, ב. וראה הלכות תלמוד תורה מאדה״ז פ״ד סי״ט.

אחד מתלמידיו של ר׳ שמואל — הרה״ח ר׳ איסר שי׳ בריקמן, מספר כי הוא הגיע לקורסק בהשתדלותו של ״ועד השוחטים״ שהי׳ קיים אז. עמו הגיעו שני בחורים נוספים, אחד שנודע בכינוי ״ישראל קורסקער״ (?) ועוד בחור אחד, גבה קומה, שאינו זוכר את שמו. נסיעתם היתה בשליחותו של כ״ק האדמו״ר נ״ע (הרה״ח הנ״ל מספר שתחילה לא אבה לנסוע שכן העדיף לשבת וללמוד, אך כשנכנס אל הרבי לשאולו בדבר זה — הורה לו הרבי לנסוע) והם שהו בקורסק כשנה. פעם התארח בביתו של ר׳ שמואל, הרה״ג והרה״ח הר״ר שניאור זלמן גרליק ז״ל (מי שהי׳ משך שנים הרב מרא־דאתרא דכפר חב״ד), ור׳ שמואל הציע לר׳ איסר לבקש את הרב גרליק שיתן לו כתב ״קבלה״ — כשהוא מנמק את הצעתו בעובדה שהמדובר ברב הראשון של ליובאוויטש! (הרב גרליק הי׳ כידוע מראשוני התמימים בשעת התייסדות ישיבת ״תומכי תמימים״ בליובאוויטש). ר׳ איסר שי׳ מספר שתחילה מיאן באומרו שהרי עדיין אין לו אפילו כתב ״הודעה״ וכיצד יגש אל הרב, אך ר׳ שמואל הבטיחו שיתן לו את ״הודעתו״ באם יסכים לגשת ולהבחן אצל הרב, וכן הי׳. עוד הוא מספר, שגם כעבור שנים, כאשר הי׳ בפאריז, נוכח בקרבתו ובקשריו של ר׳ שמואל עם תלמידיו — כאשר הי׳ נוהג למסור עבורו פרישות־שלום עם שלוחים שונים שהגיעו לשם מארץ הקודש, לשם הגיע ר׳ שמואל מאוחר יותר.

* * *

אחרי גאולתו של כ״ק אדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע בי״ב־י״ג תמוז תרפ״ז, השתוקק ר׳ שמואל לנסוע אליו ולראותו. הפעם האחרונה בה זכה לראותו היתה בחצרו של הרבי בלענינגראד, ואז לקח עמו גם את בנו ר׳ זאב וואלף שי׳, כמסופר לעיל ברשימותיו. אחרי תקופת המאסר הורגשה ברחובות אוירה קשה, שהתבטאה בשנאה עזה לכל בעל חזות יהודית — על אחת כמה וכמה — חסידית, וזו לא איפשרה לו לנסוע. הרבי עצמו נאלץ לעזוב את ביתו שבלענינגראד ועבר להתגורר במושבה מאלאחאווקא הסמוכה למאסקווא וקשה הי׳ לנסוע אליו מבלי לעורר חשד, שכן סוכני החרש של הג.פ.או. סובבו בכל פינה[36].

ובכל זאת ניתנה לו ההזדמנות:

בחודש אלול[37] אותה שנה ערך האדמו״ר נ״ע ביקור (אחרון) בעיר רוסטוב על נהר דאן, על מנת להיות על ציון אביו, כ״ק אדמו״ר מהורש״ב נ״ע (בט״ו באלול אז מלאו שלשים שנה להתייסדות ישיבת ״תומכי תמימים״ דליובאוויטש, ובאותו יום השתטח הרבי על קבר אביו ואחר שיגר אגרת מיוחדת בענין זה אל תלמידי

36) זהו בדומה לתיאורו של הרה״ח ר״נ כהן ז״ל בשמועות וסיפורים שלו ח״א (בהוצאה החדשה בע׳ קפ) על רצונו לראות את האדמו״ר נ״ע אחר שלא ראהו מזמן שקודם המאסר מאחר — ״וכאשר נסע למאלאכובקע — כפר קטן ומקום נופש ע״י מוסקוה — ציוה שאף אחד לא יבוא לבקרו, משום שכל עת היותו ברוסי׳ נמצא הוא בסכנה, רק לאנשים אחדים הרשו להיות אצלו מתוך הכרח. כי הרבי צריך אותם״, עיי״ש (ובפירוט יותר בהוצאה הראשונה בע׳ קלג) ובמכתב הרה״ח ר׳ סעדי׳ ליברוב ז״ל המספר על גלות מלאחאווקא, נד׳ ביגדי״ת (נ.י.) שנה שביעית חוברת ה (נד) סימן עה ובהערה 83 שם.

37) בקשר לתאריך המדויק של נסיעה זו:

ממכתבים שכתב האדמו״ר נ״ע (בהם סיפר על נסיעה זו) לא ידוע דבר ברור. באגרת שכתב בריגא, ביום ה׳ ח׳ מ״ח תרפ״ח (נדפסה בס׳ אגר״ק שלו, ח״א אגרת שלח, ובכ״מ — וש״נ) הוא מספר: ״קודם ר״ה הייתי ברוסטוב באהל קדש כ״ק אאמו״ר הרה״ק זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע,

כ״ק אדמו״ר (מהוריי״צ) ני״ע
קודם היציאה מרוסיא הסובייטית לריגא.

ואיזה ימים קודם ר״ה באתי לפטרסבורג״, ובאגרת מיום י״ט אייר אותה שנה (נד׳ באגר״ק ח״ב אג׳ שפא, ובכ״מ — וש״נ) כתב: ״ושם ישבתי מסוף חודש תמוז עד חצי אלול אשר נסעתי לעיר רוסטוב להשתטח על קבר הוד כ״ק אאמו״ר וכו׳״. בט״ו באלול כבר הי׳ ברוסטוב, כדמוכח מהאגרת ששלח משם (כדלקמן בפנים), ולפ״ז מסתבר שהנסיעה היתה כיום קודם לכן, דהיינו ביום ראשון י״ד אלול. אך הי׳ אפשר גם שאין הכוונה ל״חצי אלול״ — ממש, אלא לכמה ימים קודם לכן (די״ג חל הרי בשבת) שגם אפשר לקוראם בשם ״חצי אלול״. גם במכתב מיום ח׳ מ״ח (הנ״ל), כשמנה מספר ימי מאסרו וגלותו וכתב: ״וששה שבועות בגלות מאלאחאווקע״ (שע״ז הרי כותב במכתב י״ט אייר (הנ״ל) ״ושם ישבתי מסוף חודש תמוז עד חצי אלול וכו׳״) — אפשר הי׳ ג״כ לומר שאין הכוונה ל״שבועות״ מלאים.

אלא שהתאריך המדוייק של הנסיעה נלמד מעדותו של הרה״ח ר״נ כהן ז״ל (שם, בהוצ׳ החדשה ע׳ קפא) שזכה להיות אז ממלויו של האדמו״ר נ״ע עד מאסקווא, וכותב שהגיע לבית האדמו״ר נ״ע במוצש״ק וש״באותו ערב יצא הרבי לרוסטוב, מקום אוהל הקדוש של אביו, כדי להגיע לשם ביום ט״ו אלול, שלושים שנה להתיסדות תומכי תמימים״ (ובשינוי לשון קצת בהוצ׳ הראשונה ע׳ קלד).

התמימים[38]). כמובן שבהתאם למצב באותם ימים הי׳ דבר המסע חשאי, ולא נודע גם אצל עדת החסידים.

אחד מידידיו — הרה״ח ר׳ חאנע רובין ז״ל — שהי׳ מהבודדים שידעו על נסיעה זו, העביר אליו את הידיעה במברק — כמובן שבצורה מוסוות ועל ידי רמזים וכיוצא בזה — האומרת שביום פלוני ובשעה פלונית, תעבור הרכבת בה נוסע הרבי בתחנת הרכבת של עירו, קורסק (שהיתה כאמור ציר תחבורה מרכזי לרכבות הנוסעות במרחבי רוסיא[39]), ותחנה שם לשעה קלה.

באותה תקופה שהתה כאמור בביתו קבוצה מתלמידי התמימים שלמדו אצלו את אומנות הזביחה. מהם גם כאלו שלא זכו עדיין לראות את פני קודשו של הרבי — על כל פנים אחרי שנגאל ממאסרו — והם הצטרפו אליו להליכה אל תחנת הרכבת ביום המיועד, שם חיכו בחשאי לבואה של הרכבת.

ר׳ שמואל ז״ל דאג להצטייד בצאתו מן הבית בקנקן גדול, אותו מילא עד גדותיו ב״חלב ישראל״ (מתוך מחשבה שוודאי קשה הי׳ להצטייד ממנו די הצורך — מפני טלטולי הדרכים), ובהעצר הרכבת בתחנה, עלה עלי׳ לבדו כשהקנקן בידו, והחל מחפש את הקרון בו הי׳ מקום מושבו של הרבי.

— שנים אחר כך עוד זכר ר׳ שמואל לתאר היטב את הפעם האחרונה בה זכה לראותו: יושב בכיפה גדולה כשמגבעתו מונחת בסמוך לו, ועל המושב הסמוך יושבת בתו, הרבנית מרת חי׳ מושקא ע״ה[40] (אשתו של — יבלח״ט — כ״ק אדמו״ר שליט״א).

---

38) נדפסה באגר״ק שלו ח״א אג׳ שלב (ובכ״מ — וש״נ), ושם: ״בחסדי אל עליון, ביום הזה, חמש עשר* לחודש אלול, ת״ל נתמלאו שלשים שנה — לאריכות ימים ושנים טובים ומאירים — ליום שנוסדה ישיבת תומכי תמימים יצ״ו . . ביום הזה זכיתי לעמוד בהיכל קדש הוד כ״ק אאמו״ר הרה״ק זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע, ולהשתטח על קברו, להתפלל אל ד׳, ולהתחנן אל עבד ד׳, כי ישא רינה ותפלה בעד ביתו תלמידיו ותלמידי תלמידיו וכו׳״.

39) ע״פ המובא בשמועות וסיפורים שם (הוצ׳ החדשה ע׳ קפד) נסע האדמו״ר נ״ע ממאלאחאווקע למאסקווא ושם עלה על הרכבת בתחנה הנקראת בשם ״קורסקי״ (וכן בהוצ׳ הראשונה בע׳ קלז, ושם בע׳ קלד: ״ונוסע ברכבת היוצאת ממוסקבא מקורסקער וואגזאל באיזה מינוטין לפני חצות הלילה״) — כנראה ע״ש המעבר דרך קורסק — אשר משם יוצאת הרכבת לרוסטוב.

40) ראה בשמועות וסיפורים שם. הרבנית ע״ה היתה עדיין לפני נשואי׳ עם כ״ק אדמו״ר שליט״א, וכידוע נהג כ״ק האדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע לצרפה עמו בנסיעותיו — ראה בשמועות

---

*) בהערת העורך בשוה״ג שם, כתב: ״השוה לעיל אגרת נח, ובהנסמן בהערות שם״, ושם, ב״מכתב־חוזר״ אל חניכי תו״ת (נדפס בכ״מ) איתא: ״עשרים שנה עבר ת״ל מעת שנוסד המוסד הקדוש ישיבת ״תומכי־תמימים״ יצ״ו, בשנת תרנ״ז **בשלשה עשר** לרחמים הוא אלול״ [ההדגשה כאן], וגם שם מעיר העורך מהידוע בכל מקום שהתייסדות תו״ת היתה ביום א׳ ט״ו אלול (וכן העיר בשוה״ג של אגרות נוספות) — אך לפענ״ד אין כאן מקום כלל להערה, דפשוט שהכוונה לחודש אלול **בכלל** הנקרא כאן ״**בשלשה עשר לרחמים**״ ע״ש ה״נודע שבאלול הוא זמן התגלות י״ג מדות הרחמים״ (לקו״ת ד״ה אני לדודי, הראשון, והובא ונתבאר בכ״מ בחסידות (ראה ספר הליקוטים — דא״ח ״צמח צדק״, אות חי״ת; חדשים (פרטי הח.) וש״נ), ומקור לזה במ״ח מס׳ אלול פ״א מ״ג. פע״ח שכ״ד בתחלתו).

ולא הזכר כלל היום הפרטי שבחודש (ט״ו), שכפי הנראה אינו נוגע כ״כ ל״מכתב־חוזר״ מ״כסלו, ע״ח״, ולא במלאת עשרים שנה בדיוק.

מיד בהגיעו שאלו הרבי מאין ידע על מסעו זה, והוא סיפר את פרשת המברק והידיעה שהיתה מוסתרת בו. הרבי אמר אז שמוטב לא יעשה גם הוא כאותו אחד, להודיע לידידיו (כנ"ל בגלל חומרת המצב אחרי המאסר[41]), ובהגישו את קנקן החלב קבלו הרבי מידו[42] ומזג מיד, קודם לבתו הרבנית ואחר כך לעצמו, ואחר הביע בפניו את רגשי תודתו; כמדומה שאמר: "דו האסט מיר גאר מחי' געווען". אחר כך שאל ר' שמואל מהרבי האם יתיר שיכנסו אליו התלמידים הנמצאים כבר בתחנת הרכבת, ולו רק להתראות בלבד, ותשובת הרבי היתה שאל יכנסו[41], אלא שמיד בצאת הרכבת יתקרב הוא, הרבי, אל חלון הקרון, בכדי שיוכלו להתראות.

כך הי'. בעינים דומעות מאושר המתינו ר' שמואל ותלמידיו ליד רציף התחנה, וכשהחלה הרכבת מתקרבת אל מקום עומדם, נשקפה ממנה דמותו של מורם ורבם — בעל המאסר והגאולה — עומד על יד החלון ומסתכל לעברם. כך רצה הרבי להפרד מעם חסידיו. המבטים נפגשו, והיתה זו להם נקודת־אור, ונתינת־כח חדשה ורעננה, באותם ימים בהם נשארו, בפקודת הרבי וכרצונו, לעמוד על משמרת הקודש בעמק הבכא הסובייטי.

זו היתה פגישתו האחרונה והמופלאה של ר' שמואל עם כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע, שבכ"ד תשרי אסרו חג של סוכות תרפ"ח יצא את רוסיא בדרכו לריגא, ושוב לא עלתה בידו לראותו יותר.

* * *

בנוגע לעצם עבודת השחיטה בה התעסק ר' שמואל עצמו — הרי שזו התנהלה בשנים הראשונות באופן חוקי, דהיינו בידיעת ובאישור השלטונות. ר' שמואל הי'

וסיפורים הוצאה ראשונה (ע' קלה) ש־"אמרו אז בין החסידים, למה דוקא הרבנית מוסיא (תחי')[ע"ה] נוסעת, מפני שאצלה הוא לפני חתונתה, כי כבר ידוע הי' שהחתן שלה הוא כ"ק אדמו"ר שליט"א" — וכמו בנסיעה הידועה לגלות קאסטראמא (ראה ע"ז באגרתו מי"ט אייר (הנ"ל בהערה 37). חלקה של אגרת זו נדפס שוב ב"קונטרס לזכרון אמנו המלכה" (לזכרון הרבנית הצדקנית נ"ע, ברוקלין תשמ"ח) בע' 32, ושם, בהערה בשוה"ג ציינו העורכים למ"ש אמו"ר שי' בס' מחתרת חסידית בברית המועצות (בע' 28) בענין נימוקו של האדמו"ר נ"ע לנסיעת הרבנית דוקא. מנימת הדברים בהערה הנ"ל נראה שהעורכים רצו להביא את הדברים כאילו זהו המקור היחידי להם, אלא שלו היו טורחים לעיין בביבליוגרפי' שציין אמו"ר שי' שני דפים אח"כ (בע' 31), היו יכולים להגיע אל מקור הדברים, והוא במוסף המיוחד של העתון אלגעמיינער זשורנאל (חלק שני) שיצא לאור בשנת תשל"ז (לציון 50 שנה לפרשת המאסר והגאולה), ושם בע' 14 מובאים הדברים (במסגרת) בחתימת ג.י. — ר' גרשון שי' יעקבסאן, שלשאלתי אותו על מקור הדברים סיפר שנלקחו בשעתו ממקור מוסמך).

41) וראה בשמועות וסיפורים שם (בהוצ' החדשה ע' קפד): "כשהגענו לתחנת הרכבת קורסקי אמר לי הרבי: — נו עכשו נפרד, כי איני רוצה שתכנס עמי לתחנה. (כי הרכבת נוסעת למרחקים גדולים ואנשי ג.פ.או. בודקים וחושדים בכל אחד, ואני כיהודי בזקן ופאות חשוד פי כמה וכמה). ועוד אמר לי: — אבקשך להשאר כאן עוד, לעמוד פה ולחכות עד אשר הרכבת תצא. בכדי שאם מישהו יבוא וברצונו ללוותני ולהפרד ממני, אמור לו בשמי שבקשתי שאף אחד לא ילך", עיי"ש (ובהוצ' הראשונה בע' קלז בשינויי לשון).

42) השווה המובא בשמועות וסיפורים (בהוצ' החדשה ע' קכח; (בשינוי לשון קצת מ) הוצ' הראשונה ע' צט): " פעם הביא ר' חנן טוך שו"ב חלב לאדמו"ר [מהורש"ב] נ"ע, חלב כשר, היתה זו מתנה גדולה במוסקווה. אולם האדמו"ר לא קבל את החלב, ואילו אותי לא שאל אף פעם מנין אני מביא את החלב".

שוחט בהמות ועופות עבור יהודי העיר, וכולם סמכו על יושרו ואמינותו בכל הנוגע לכשרות הבשר — שבענינים אלו היו פונים אליו גם הנהנים משרותיו של השו״ב השני, ה״מתנגד״ (שבינו לבין ר׳ שמואל שררו יחסים טובים למרות חילוקי המנהגים) — שכן בזה הי׳ ר׳ שמואל הפוסק האחרון (בין כתבי־היד שהיו בביתו של ר׳ שמואל היתה גם גלוית דואר, כתובה משני הצדדים, שהיתה לא פחות מאשר תשובה בהלכה — כנראה בענין שאלה בכשרות שנשאלה לפניו — שנכתבה על ידי הגאון הראגאטשאבי, מהר״י ראזין זצ״ל).

מאוחר יותר, החל בערך משנת תרפ״ח, נאסרה מלאכת השחיטה על ידי הממשלה. זו החזיקה את הבהמות ברשותה, ולא הסכימה למסור אותן לשחיטה כשרה המשתייכת לפולחן הדתי. קיימת היתה שחיטת העופות בלבד, ואלה נמכרו באופן פרטי בשוק, על ידי אכרי הכפר[43].

בשטח זה שונה הי׳ המצב באזורים השונים. ברוסיא המרכזית לא היתה גם שחיטת העופות ליגלית, אם כי היתה קיימת למעשה בהרבה ערים ועיירות. בערים שונות נעשו השתדלויות להשגת רשיון להקמת בית שחיטה לעופות ולא הצליחו, אולם השחיטה היתה קיימת באופן בלתי ליגלי ובדרך כלל לא הופרעה. השוחטים היו מסתובבים בשוק העופות עם סכין השחיטה והנשים שהיו קונות שם עופות היו מזמינות את השוחט אליהן הביתה לשחוט את העוף.

בהרבה עיירות פרשו השוחטים מרצונם הטוב מנימוקים שונים: בראש וראשונה הי׳ זה, כמובן, הפחד וסבל המשפחה המשוללת זכויות בגלל התעסקותם בשחיטה. שנית, מחוסר פרנסה. במצב הכלכלי הירוד ששרר במדינה ההיא, נחשבה אכילת בשר עוף למותרות, שלא רבים יכלו להרשות לעצמם. לא נשאר לשוחט, אלא לחפש מקור אחר למחייתו, ובהרבה מקרים — לעזוב את העיירה.

מובן שנימוקים אלו לא הם שפגעו בשו״בים החסידיים, בעיקר לא בחניכי הישיבה הקדושה ״תומכי תמימים״ שחושלו מאז ומקדם בכדי לעמוד איתנים גם במצבים קשים כאלו. כך גם לגביו של ר׳ שמואל. הוא אומנם המשיך לעסוק בשחיטה, באופן בלתי חוקי, אך הי׳ עליו למצוא מקור נוסף לפרנסת משפחתו ברוכת הילדים. לשם כך החל לעסוק בביתו בתעשי׳ עצמאית קטנה לייצור גרביים, מלאכה בה סייעו בשעות הפנאי כל בני המשפחה. עם זאת לא נגרע מאומה ממידת הכנסת אורחים שהיתה נהוגה עד עתה בביתו, וגם לימודיו עם התלמידים לזביחה המשיכו כסידרם.

* * *

בנוסף לכל פעולותיו של ר׳ שמואל בתחום חיזוק היהדות והחינוך היהודי, הרי שהוא עצמו הי׳ גם מוהל שערך הרבה בריתות לילדי ישראל ברוסיא (וכפי שהעיד בעצמו במודעה שפירסם עם בואו לארץ־הקודש, כשניסה להתפרנס על ידי זה: ״עשרות אלפים ילדים כ״י נימולו ע״י, וגם מבוגרים וגרים״) — כמובן שבצורה לא רשמית — ובמסירות נפש גדולה, הן מצידו, והן לפעמים מצד הורי הילדים.

---

43) בזה ובכל הבא לקמן על מצב השחיטה ברוסיא — ראה בספריו של א.א. גרשוני: יהדות ברוסיא הסובייטית בע׳ עד־ה; ובספרו יהודים ויהדות בברית המועצות (ירושלים תש״ל) ע׳ 7־86.

נוסף לניתוקם של רבים מחיי דת והווי מסורת, הרי שבדרך כלל הלכה ופחתה המילה באותם שנים. גרמו לכך: א. הפחד הכרוך בזה להורים קומוניסטיים או לאנשים תופסי עמדה חשובה בחברה הסובייטית. ב. התמעטות מספר המוהלים. בערים קטנות ובמיוחד במקומות רחוקים ממרכזים יהודיים לא נמצאו כבר מוהלים. אלה, או שפרשו מאומנותם בגלל המצב או שנאסרו ונשלחו לסיביר. להביא מוהל מרחוק הי׳ קשה ביותר[44].

מצוה זו שהיא מהחשובות ביותר בין מצוות היהדות היתה גם זו שקשה ביותר לקיימה במדינה ההיא. במוקדם או במאוחר עשוי הי׳ הדבר להוודע לשכנים, וגם השלטונות מצידם היו עוקבים אחרי מקרים כאלה, במיוחד אם היו ההורים חברי מפלגה.

עם זאת היו גם כאלו שמסרו נפשם על מצוה זו, הן מצד ההורים, ובעיקר — הסבא והסבתא היהודיים, שלא מצאו מנוחה לנפשם עד שבניהם לא ימולו את נכדם, ולפעמים היו מצליחים בכך. מסירות הנפש של המוהל היתה גדולה ביותר: באם הי׳ נתפס — צפוי הי׳ להשפט, והעונש המינימלי הי׳ לא פחות מכמה שנות מאסר. ר׳ שמואל, שהעזובה הנוראה שהשתוללה בשטח זה נגעה ללבו, החליט לפעול גם בנושא זה, שכן מלומד הי׳ עוד משנים עברו להיות מוהל, ותוך כדי התעלמות מוחלטת מהסכנה הכרוכה בדבר הי׳ אף נוסע למקומות רחוקים, לדאוג להכנסת ילדיהם של ישראל בבריתו של אברהם אבינו. לפעמים היו ההורים, או הסבא והסבתא רוצים לשלם את שכרו, אך ר׳ שמואל סירב בכל התוקף לקבל תשלום על מצוה זו. פעמים וההורים אף היתנו את עריכת הברית בזה שיהי׳ מוכן לקבל תמורה, ואז הי׳ ר׳ שמואל מסכים, אלא שלמחרת הופיע שוב אצל אותה משפחה כשבידיו מתנה לרך הנולד או למשפחה, אותה קנה בכסף שקיבל . . . בשום הון שבעולם לא הסכים למכור את זכות המצוה אותה ראה כתפקידו — כחוב קדוש שעליו למלא בשלימות, מבלי ליטול עליו שכר.

* * *

גם אחרי שכ״ק אדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע הי׳ כבר בריגא, עדיין הי׳ נוהג להפנות את חסידיו הנרדפים שהיו עדיין ברוסיא — אל ביתו של ר׳ שמואל שבקורסק, שהי׳ מוכן לקבל תחת קורת גגו כל מי שיהי׳, ואפילו היו השלטונות מחפשים אחריו.

דוגמא לכך נמצאת בספר הזכרון של הרה״ג הרה״ח הר״ר בנימין אליהו שי׳ גורודעצקי (מי שזכה להיות שלוחם ובא־כוחם של רבוה״ק, כ״ק אדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע — ויבלח״ט — כ״ק אדמו״ר שליט״א), בו הוא מספר בהרחבה את כל פרשת מאסריו וברייחותיו, לאחר שהי׳ רבה של העיר קיוב ועסק ביסוד ישיבות ותלמודי תורה. בפרק השמיני של ספרו (שם הפרק — ״הבריחה״) הוא מספר על נדודיו לאחר שהי׳ מבוקש מאד אצל השלטונות, כשבאותה תקופה הי׳ שולח את שאלותיו בעניני הסתדרותו אל האדמו״ר נ״ע, לריגא. הנה מספר קטעים מספר הזכרון הנ״ל (לשם קיצור הושמטו כמה קטעים) בהם הוא מספר על הקשר עם ר׳ שמואל[45]:

---

44) בזה וכל דלקמן על המילה ברוסיא — ראה שם בע׳ עה־ט; ושם בע׳ 5־93, 5־233.

45) שם בעמודים 59־60 (ובמהדורה האנגלית בע׳ 78־79).

״ . . . בפרק זמן זה חזר חותני משלש שנות גלות בסיביר, ושאלת הדיור עמדה במלוא חומרתה. שאלתי את רבינו היכן לקבוע את מקום מגורי והוא ציווה עלי להסתדר בקורסק שם מתגורר אחד מאנשינו, ר׳ שמואל זלמנוב (ז״ל), אשר יעזור לי בהסתדרותי שם.

החלטתי לנסוע למוסקבה, לסדר שם את הניירות והתעודות המתאימות בעצמי, ולא לסמוך בזה על אנשים זרים, בידים בלתי מאומנות; בתעודות אירשם כבן ארבעים, הפטור משרות צבאי, ולא יהי׳ לי צורך בתעודות נוספות.

כאשר התעודות כבר בידי עשיתי את דרכי לקורסק, בהתאם להוראת הרבי. העיר קורסק שוכנת לא הרחק מקיוב ומרחק הנסיעה מהכא להתם היא נסיעת לילה אח[ד].

בבואי לקורסק שרוי הייתי במבוכה; לשהות במשך כל שעות היום בבית, הי׳ הדבר מעורר חשד אצל השכנים על כי אינני עובד וגם כשלעצמי צריך הייתי למצוא לי תעסוקה.

סוכם, אפוא, שאקבל תפקיד בחברת־שמירה להיות שומר בלילה, כך שהי׳ בידי תעודה בתור עובד, וגם בשעות היום מובן הי׳ לשכנים דבר המצאותי בבית, כי הלא עובד הנני בשעות הלילה.

כך עברה עלי תקופה ניכרת, ובמשך הזמן אף זכיתי בכינוי ״אלי דער שומר״ (אלי השומר). עבודתי בשמירה לא היתה קלה, הן בגלל הקשיים הכרוכים בעבודת לילה והן עקב השכר הזעום שקבלתי. נכנסתי, אפוא, לעסק עם חבר וידיד במאפי׳. הפרנסה היתה אמנם מעטה אך הסתדרנו איך שהוא.

פעם, בעברי לתומי ברחוב, רץ מולי יהודי אחד, מקיוב, חבק ונשק אותי, וצועק: הוי, רבי, האם השתחררתם כבר?!

הסתכלתי עליו בעינים תוהות כאילו אין אני מכירו וכי טועה הוא בשיפוטו. אך, הוא טען מולי כי אין הוא טועה כלל וכי מכיר הוא אותי היטב בתור רבה של קיוב. ״ואולי יש לכם אח הדומה לכם?״ התחיל כבר הספק לכרסם בלבו בראותו את תמימותי המעושה. הסברתי לו כי טעות היא בידו והתחמקתי ממנו.

יהודי זה מיודד הי׳ עם ר׳ שמואל זאלמנוב, השוחט. הוא סיפר לו כי פגש ברבה של קיוב, אך הוא טוען כי אין הוא האיש וכי איננו אלא טועה. ר׳ שמואל הבין מיד במה דברים אמורים והסביר לו כי קוראים לי אלי׳ השומר, אלי׳ האופה, וכנראה שטעות הוא בידו.

כך עברו עלי מספר שנים, כאשר כולם מכירים אותי בתור שומר או אופה, והחיים מתנהלים פחות או יותר כסדרם״.

— זה הי׳ בשנת תרצ״א. כשהגיע הרב גורודעצקי שי׳ לקורסק הי׳ הוא זה שארגן בה סניף של ישיבת ״תומכי תמימים״, לשם נשלחו מטעם ההנהלה המרכזית

של הישיבה שנים־עשר תלמידים[46].

התלמידים החדשים שהגיעו לישיבה היו אורחים מצויים בביתו של ר׳ שמואל, והוא כמובן שהי׳ להם לעזר. מבין התלמידים שהיו בביתו זכור גם הרה״צ רבי זושיא טבערסקי זצ״ל (אדמו״ר מטשערנובל), וכן זכורים התמימים: הר״ר דב בער גולדשמיד ז״ל (אחיו של הרה״ח המשפיע הר״ר נחום גולדשמיד ז״ל), והר״ר אלימלך קפלן ז״ל (שהי׳ ר״מ בישיבת תו״ת בלוד ורב שכון חב״ד שם). גם הרב גורודעצקי נמנה הי׳ על דיירי המשנה בדירתו של ר׳ שמואל, ואחר שעברה המשפחה מקורסק נכנס אלי׳ הוא עם משפחתו.

כמו כן[46] למדו בישיבה התמימים: הר״ר בן־ציון קצינלסון מהאמיל, האחים ווילנקין מיעקאטערינאסלאוו, וכן[47] הר״ר מיכאל שי׳ טייטלבוים (מייסד ומנהל דישיבת ״אהלי תורה״ בניו־יארק).

הישיבה התקיימה בקורסק עד שנת תרצ״ו בערך[48], שאז עברו התלמידים ומנהלם הרב גורודעצקי שי׳ לעיר ווארוניש, שכן הרגישו שהשלטונות בולשים ועוקבים אחריהם ואחר מעשיהם בקורסק.

* * *

כפי שהוזכר לעיל, הרי שבעיית איסור השחיטה שגרמה לחוסר פרנסה ולפחדים, לא הטרידה במיוחד את השו״בים החסידיים. באלו ובאחרים פגעו בעיקר שנות הטרור. שוחטים רבים נאסרו (כמו לדוגמא השו״ב החסידי ר׳ שמואל דוברוסקין ז״ל — מתלמידי תו״ת שבליובאוויטש — שהי׳ שו״ב בפלטבא), וידועה גם פרשת העלילה המפורסמת על השוחט הראשי של מינסק. כך רצו השלטונות להפטר אחת ולתמיד מ״צרה״ זו של השוחטים, ובכך להניח חולי׳ נוספת לחיסול המורשת היהודית.

ר׳ שמואל חיפש לו מקומות עבודה חדשים, שכן באופן רשמי מוכרח הי׳ שתהא לו עבודה. הוא התקבל להיות שומר לילה במסעדה, וכך הביא לו תפקיד זה מלבד פרנסה, גם הסוואה טובה להמשך פעולותיו כשוחט וכמוהל באופן בלתי רשמי.

אלא שבסופו של דבר הגיעו סוכני הג.פ.או. גם אליו. הי׳ זה בליל תענית שבעה־עשר בתמוז תרצ״א, שעה שהמזיקים באו לאוסרו במקום עבודתו, בתפקיד שומר־לילה. הוא נלקח למאסר ארוך, של מאה ושלושה יום, שהיו רוויים וגדושים בחקירות וביסורים. בני המשפחה המתינו לשוא לראותו חוזר מהעבודה, ורק לאחר בירור בתחנת המשטרה נודעו שאבי המשפחה נלקח באישון ליל אל אגף החקירות של הג.פ.או.

בכדי לעמוד על רקע מאסרו של ר׳ שמואל יש להקדים מספר מלים בתיאור המצב ששרר באותם ימים במדינת רוסיא:

---

46) ראה שם בע׳ 61 (במהדורה האנגלית בע׳ 79).

47) נוסף בתיקונים והשמטות שם בסוף הספר.

48) בספר הזכרון הנ״ל מתאר את זמן עזיבת קורסק שהי׳ בשנת 1936 (— משום מה לא בציון התאריך היהודי) וכך גם בספרו של גרשוני (הנ״ל) בפרק על שרידי הישיבות החב״דיות (ע׳ 136): ״בקורסק נמצאה קבוצת תלמידים עד שנת 1936״.

הממשלה הסובייטית, העני׳ ודלת־האמצעים, היתה מעונינת ביותר להשיג מטבע זר מאוכלוסיתה, כמו גם מחוץ לגבולותי׳. ראשי השלטון ציוו לערוך ניפוי יסודי של כל בעלי ההון לשעבר, אלו שהיו רק לפני זמן לא רב מאנשי השלטון הקודם. בהנחה שסביר מאד שהללו לא חסכו כל מאמץ בכדי להסתיר את רכושם בכל מיני מקומות מחבוא; רכוש שהפך לזהב וכיוצא בזה, החלו בלשי הג.פ.או. להתחקות אחריהם, תוך כדי הצלחה לא מעטה בגילוי רכוש כבד שהוטמן במעמקי האדמה, בתוך כותלי בתים ואבנים, ובשאר מקומות מסתור. שיטות רבות, שונות ומגוונות, היו להם לאכזרים אלו בדרכם להשיג את מבוקשם, כמו למשל הקמת חנויות ממשלתיות מיוחדות בהן אפשר הי׳ לקבל כל מצרך שבעולם תמורת המחאת־העברה מחו״ל או זהב. הסוכנים והבלשים עקבו היטב אחר המסכנים שהגיעו לחנויות אלו, ולאחר מכן היו באים אליהם בדרישות שונות ומשונות לשם השגת יתרות הזהב שברשותם.

הג.פ.או. לא בחל בשום אמצעי לשם ביצוע מבצע ״בדיקת וביעור זהב״. הם אסרו גם את כל מי שרק נחשד שיודע הוא מי הם בעלי ההון, ואז הורידו עליו מטר של לחצים בכדי שיגלה להם. תחילה בלשון בקשה ושכנוע, בדיבורים כמו — ״הערך הלאומי לעזור לשלטונות הזקוקים דחוף לכספים״, ואחר כך, אם דרך זו לא הועילה, עברו לקו־הדין, באמצעות איומים והפחדות, על המשפחה והילדים, ועוד גרוע מזה — באמצעות עינויים!

כך הגיעו הארורים גם אל ר׳ שמואל. בהסברה גלוי׳ מיד עם הלקחו למאסר, אמרו לו כי יודעים הם שהוא אישית אינו מאלו המסוגלים להחזיק אצלם זהב, אבל מאחר ומכירים הם בעובדת היותו מעורב ומקובל בציבור היהודי, הרי שבוודאי יודע הוא, או על כל פנים, יכול לשער, מי יש בידו זהב.

אמנם החשד לא הי׳ עליו אישית — ור׳ שמואל נוכח לדעת כי התעסקויותיו כשוחט וכמוהל לא נודעו להם — אלא שהוא כמובן הי׳ האחרון שיסכים להיות ״מוסר״ ו״מלשין״ על אחיו בני עמו. אם כי היתה מקובלת עליו הדיעה[49] שאמרה שלא טוב עושים אלו היהודים הלהוטים אחר ״עגל הזהב״, ומעדיפים להכלא ובלבד שלא לגלות את מטמונם — הרי שמופרך אצלו עוד יותר הי׳ לענות על דרישות החוקרים. הוא כמובן הכחיש מכל וכל את עובדת היותו מבין בענינים אלו — דבר שגרם לחוקריו להפעיל נגדו את כל אמצעי העינויים והיסורים האיומים, כפי יכולתם הבלתי מוגבלת.

כשהי׳ ר׳ שמואל מספר — אחר שחרורו — על אופן ודרך החקירות בהם עמד, הי׳ מספר גם את הסיפור הבא:

באותו לילה בו נעצר הטיח בו חוקר אחד בשאלה בוטה: ״האם חלית במחלת הזהבת?!״ — ר׳ שמואל ענה לפי תומו, שכל המחלות אותן עבר כבר רשומות בגליונות הרישום אותן מילא עם תחילת המעצר . . . — ואז הוריד החוקר את כובעו (כובע של קציו העשוי מחומר נוקשה) ועמו הכהו בכח רב על פניו (ור׳ שמואל הי׳ מספר שמעוצמת המכה כמעט ונשתברו כל שיניו), כשהוא מסביר את

---

49) ראה בס׳ תולדות לוי יצחק (כפר חב״ד תשמ״ד) ע׳ 93 שכן חיווה דעתו הגאון החסיד והמקובל וכו׳ רלוי״צ שניאורסאהן נ״ע, אביו של — יבלח״ט — כ״ק אדמו״ר שליט״א, עיי״ש.

השאלה בשאגה: "האם יודע אתה למי יש זהב?!".

כך נמשכו החקירות והעינויים במשך תקופה של יותר משלשה חודשים, כאשר מפעם לפעם מעבירים אותו ממקום למקום; מבית הסוהר ששכן כמה ק"מ מחוץ לעיר, אל משרדי הג.פ.או. ששכנו בתוכה. עוד מסיפוריו של ר' שמואל לאחרי השחרור הי' על אחד מאמצעי העינוי, בדוגמת תא מאסר צפוף אשר כונה בשם "ארגז הכלבים". זה הי' חדר רחב ממדים שאוכלס בצפיפות איומה על ידי עשרות רבות של אסירים, שבמשך כל העת עמדו צפופים אחד אל השני. כשהושלך לראשונה אל תא מאסר זה נאלץ משך זמן ארוך להשאר עומד על רגל אחת בלבד, מחוסר מקום להניח את כף הרגל השני' שנשארה תלוי' באויר! — ולא זו בלבד: תושבי התא היו ברובם גנבים, גזלנים וכדומה, והללו נטפלו אליו לחטט בכיסיו, שמא יש בהם מזון או כסף. הוא הי' ממש אובד עצות במחיצת בריונים אלו, שלא חסכו גם כל מאמץ מלכבדו בנחת זרועם הגסה. בהשגחה פרטית נזדמן לו, וראש הבריונים (כמקובל בכנופיות של פושעים) הכיר אותו, שכן הי' בעצמו מעובדי בית המטבחיים (שם עבד בעבר ר' שמואל כשוחט — ושם היו כולם, גם שאינם בני ברית, נוהגים בו כבוד ודרך ארץ), והלה, בכוח השפעתו, עצר בעד נגישות יתר הפושעים כשלקחו תחת חסותו בהכרזה: "הנוגע בו לרעה — ידוע ידע לו שעמי הוא מתעסק!". ר' שמואל זכר גם לספר שעיקר הטובה שגמל לו אותו ראש הבריונים, הי' כאשר דאג לו למקום נוח על יד החלון, דבר שאיפשר לו לעמוד במשך התפילות במנוחה יחסית — דבר לו נתן ר' שמואל את כל מעייניו . . .

אסירי הג.פ.או. מנועים היו מלקבל חבילות מבני משפחותיהם שמחוץ לכלא, לבד מזמנים מיוחדים שנקבעו על ידי הנהלת בית הסוהר. אף על פי כן הצליחו בני משפחתו של ר' שמואל להעביר אליו חבילות מזון, שכן מטעמי כשרות לא נגע במאומה באוכל שניתן לאסירים. אסירים פליליים מסוימים היו מועסקים לפנות בוקר בניקוי חצר בית הסוהר, ולהם היו ילדיו של ר' שמואל מגניבים את חבילות המזון — לאחר שהללו נטלו מחציתם בתור דמי תיווך. בשבת היתה המלאכה נעשית על ידי הילדים הקטנים (כדי להמנע מטלטול מחוץ לבית), מיכלא וליב יחיו — שהיו משכימים בשעה חמש לפנות בוקר על מנת לשאת את החבילה אל בית הסוהר. בתור "עטיפה" לחבילות המזון הקטנות היו משתמשים לעתים גם בחומר "מעניין" — כמו דפים מספר קינות לתשעה באב או מסדר הסליחות — דבר שהביא לו לר' שמואל תועלת מרובה.

כל המשפחה גוייסה איפוא לנסיונות לשמור על הקשר עם האב הכלוא. הילדים היו מסתובבים סביב בית הסוהר, כשהם יכולים לראותו עומד מאחורי סורג החלון. ר' שמואל אף הי' מנסה לעתים לצעוק אליהם דבר־מה, אך הזקיפים חמורי הסבר שהקיפו את הבנין מנעו כל נסיון של שיחה עם מישהו מהחוץ. הגדר היתה אף היא מרוחקת מהחדר בו הי' ר' שמואל כלוא, כך שהי' קשה לשמוע בבירור את דבריו. הבן הגדול, ר' זאב וואלף שי', למד אז בישיבת "תומכי תמימים" שבכוטאיס. בני המשפחה כתבו לו ברמז ש"האבא חולה", והוא ענה בשאלה במכתב: האם מחלתו של האב היא "זאלטוכע"? (— מילה ברוסית שפירושה דו־משמעי: 1. זהב. 2. מחלת פצעים) . . .

בצהרי יום שבת קודש "שבת בראשית" ניתנה לו החופשה, כזכור, אחרי עינויים קשים בתקופה של מאה ושלושה יום, כשהוא מכחיש בתוקף את ה"אשמה" שהוטחה בו על היותו מעורב בציבור, עד כדי ידיעה על מצבו הגשמי של כל אחד ואחד מיהודי קורסק.

— באותו יום הגיעה לבית הסוהר הבת רבקה תחי', שהיתה אמורה להשגיח על מסירת המזון בזמן שהוסכם על ידי הנהלת בית הסוהר. בני המשפחות מוכנסים היו בקבוצות של שלושים איש, מוסרים את החבילות, ולאחר שהללו נבדקו בבדיקה קפדנית, היו אמורות להגיע פתקאות מהאסירים המאשרות את קבלתן. באותה שבת הגיע אמנם הפתק בכתב ידו של ר' שמואל (שהכינו כמובן מקודם השבת), אך יחד עמו הוחזרה גם החבילה!

הבת הבינה שאת אבי' לוקחים בקרוב למקום אחר ולכן הוחזרה לה החבילה, ואילו הפתק — שהעיד על קבלתה — ושנכתב קודם השבת, בא לרמז שכעת עודנו כאן. היא היתה חייבת להמתין ביחד עם כל הקבוצה ליציאה מכותלי בית הסוהר, וכאשר יצאו כולם, ראתה שבחוץ עומדת קבוצת אסירים המלווה בגדוד שומרים־פרשים. ר' שמואל — שעמד בתוך הקבוצה — הבחין בבתו, וביקש מאחד הפרשים לתת לה שתשא את חבילתו — שהכילה את הטלית ותפילין שלו — שכן לא רצה לטלטלם בשבת. הוא השתמש בתואנה שהמשא כבד עליו; הפרש הסכים; והבת קיבלה ממנו את החבילה — עמה רצה לבית הכנסת על מנת להודיע לאם, שהיתה אז בתפילה, שהאב נלקח לבולשת. כל בני המשפחה רצו יחדיו אל בנין הג.פ.או., ושם נמסר להם, שלאחר חקירה אחרונה ישוחרר ר' שמואל ויהי' רשאי לשוב לביתו.

* * *

לאחר ששוחרר ר' שמואל ממאסרו נשאר לשהות בקורסק רק לתקופה קצרה; סוכני הג.פ.או. דאגו לרמוז לו בצורה גלוי' כי ידוע להם גם על מעלליו בתחום השחיטה והמילה וכי עליו לעזוב את העיר, אחרת יאלץ להיאסר שנית.

בלית ברירה יצא ר' שמואל לבדו ללענינגראד, ומכאן ואילך נשארה איפוא העיר קורסק משך זמן רב ללא השו"ב החסידי שלה[50], מי שהפך להיות חלק מנופה היהודי בהיותו נושא, ובצדק, את התואר "לב העדה[25]".

---

50) כן הוא ע"פ הידיעות שהגיעו אל בני המשפחה, ואילו ביומנו של הרה"ח ר' ישראל דזיקאבסאהן ז"ל — נדפס בגליון מס' 3 של כרם חב"ד, ע' 243, נמצא כתוב: "משה ראובן הי' שו"ב בעיר קורסקי (אחרי נסיעת הת' ר' שמואל זלמאנאוו משם לאה"ק)" (וראה בהערה 4 שם. וכן כתבו בליובאוויטש וחיילי' בע' 276: "הרב התמים זרחין, משה ראובן. מזעמבין. שו"ב בעיר קורסק, אחרי ר' שמואל זלמנוב") — אך לא ברור האם הכוונה לזמן עזיבת א"ז ז"ל את קורסק בתחילת שנת תרצ"ב או רק אחר הנסיעה לאה"ק בשנת תרצ"ו, שכן לא נסע "משם [מקורסק] לאה"ק" ישירות, אלא נתעכב בינתיים כחמש שנים בלענינגראד ובמאסקווא — ועכ"פ, כאמור, ע"פ הידיעות שהגיעו אל בני המשפחה עוד זמן רב אחר שהגיעו לאה"ק, הרי שבמשך זמן רב נשארה העיר קורסק ללא שו"ב חסידי. לעומת זאת נודעתי ממקור אחר, שמאוחר יותר שימש כשו"ב בעיר קורסק אחד מחסידי ליובאוויטש, והוא הר"ר משה וואלף לאַבאָק ז"ל. (עליו כתבו בליובאוויטש וחיילי' שם: "מראשוני תלמידי תות"ל. שו"ב דעיר ראסטאוו. נפטר בזמן המלחמה בעיר קורסק").

אגב: שמו של א"ז ז"ל מופיע עוד בכרם חב"ד שם במפתח השמות (ע' 292) ולידו נוסף גם ציון לע' 190 — אך שם לא נמצא, וגם לא במקום אחר בגליון הנ"ל. במקום זה (בע' 190 הנ"ל) נמצא צילום מכתב־חוזר מישיבת תו"ת שבליובאוויטש — קיץ תרס"ז (ואחריו קטע מגליון

בלענינגראד שכר לו ר׳ שמואל חדר באחד הפרברים שנקרא בשם אזירקי. אחריו נסעו גם בנותיו ליבא שרה ורבקה תחי׳, והן שדאגו ועזרו לו בהסתדרותו שם. מאוחר יותר הגיע ללענינגראד גם הבן ר׳ זאב וואלף שי׳. לצורך פרנסתם החלו לעבוד במחסן לסריגה — שם עבדו מספר משפחות נוספות מחסידי חב״ד. העבודה בסריגה היתה למעשה לשם ״כיסוי״ בלבד — שכן חייב הי׳ ר׳ שמואל להיות רשום כבעל עבודה רשמית, אך לא די הי׳ בזה כדי פרנסת כל המשפחה שנשארה עוד בקורסק. הבנות תחי׳ היו מחליפות אז את אביהן כשהן ממלאות את מקומו ליד מכונות הסריגה, ואילו ר׳ שמואל ניסה את כוחו בעבודות שונות. באותה תקופה הגיע ללענינגראד גם הבן ר׳ ישראל יצחק ז״ל שגם הוא הצטרף לעזור בפרנסת המשפחה, שעברה בינתיים להתגורר באחד מאזורי הקיט של העיר — בפרבר הנקרא בשם שובאלעווא — שם נמצאה להם עבודה, ומאוחר יותר עברו לדירה שהצליחו לשכור בעיר לענינגראד עצמה.

אך שוב הוצרך ר׳ שמואל לעקור ולברוח ממקומו: שוב נודע לו שסוכני הג.פ.או. לא שכחוהו, ועדיין ממשיכים הם להתעניין אודותיו, ולכן הוכרח לעזוב במהירות את לענינגראד. במשך שנה שלימה הי׳ נע ונד ממקום למקום בעיר מאסקווא הגדולה, משתדל להעלם כמה שיותר מעיני הבריות, אך גם לא חוסך מאמץ מלהמשיך ולדאוג לפרנסת המשפחה. במשך כל אותה שנה לא נתראה עם בני משפחתו — אשתו וילדיו שנשארו עדיין בקורסק, והילדים שנשארו בלענינגראד.

* * *

פעם ארע — באותה תקופה בה הי׳ ר׳ שמואל מנותק ממשפחתו — שלא נזדמן לו להכין לעצמו צרכי השבת. הוא מיהר ברגעים האחרונים לפני כניסת השבת אל חנות קרובה וקנה שם בקבוק יי״ש לצורך הקידוש. מאכלי שבת לא היו — מלבד חבילה ארוזה של מצות עבודת־יד שנשלחו אליו על ידי משפחתו לכבוד חג הפסח, אלא שמסיבה כלשהי עדיין נשארה מהם כמות מסויימת. ר׳ שמואל שרגיל הי׳ לחזור בפני בני משפחתו בימים כתיקונם על האימרה — שמקורה,

---

״האח״), וכמו כן משתרע שם על 2 העמודים הקודמים (189־188) ציור מהעיר ליובאוויטש — כל זה בהמשך ל״השלמות והוספות״ (לקונטרס ״תולדות התמימים״) בו אחזו שם בשנת תרע״א ובמחלקת תו״ת שבהאראדישץ. מה שייכות יש למכתב מהישיבה שבליובאוויטש — מתרס״ז ולציור העיר ליובאוויטש — למדובר בשנת תרע״א ובמחלקת האראדישץ?

— דומני שלא אתבדה אם אניח שמלכתחילה היתה כוונת עורך הכרם שונה; והוא הכין עבור העמודים 190־188 חומר אחר. זאת בעיקר אחר עיון נוסף במפתח השמות בו ניתן לגלות שמות נוספים של הת׳ שלמדו בהאראדישץ, כמו הר״ר משה אקסלרוד ז״ל, הר״ר יצחק דובאוו ז״ל, האחים הרבנים גרשון ויוסף חן ז״ל ואחרים. אלו סומנו אף הם במפתח השמות לע׳ 190, וגם לעמודים 189־188 סומנו שמות אנשים ומקומות שבפועל אינם מופיעים שם (ולעומת זאת לא צויין ע׳ 190 ליד שמו של הר״ר י״ק זעליקסאהן ז״ל המופיע במכתב־חוזר הנ״ל). עמודים אלו נועדו ע״י העורך לקטעי זכרונות מסויימים על הישיבה בהאראדישץ שנדפסו ב״המשפיע״ ע׳ קט־קיז (שכן כל השמות הנמצאים במפתח השמות ומצויינים לע׳ 190־188 נמצאים באותם זכרונות — שם מסופר גם (בע׳ קיד) על עזרה (?) לאותם תלמידים שהגיעו לאה״ק (ביניהם א״ז ז״ל) להשיג עבורם כסף לקנית כרטיסי אני׳ ובעד רשיון היציאה מרוסיא, כמו גם עזרה (?) לסדר אותם בפרנסתם ובכל צרכיהם... (אלא שבכרם חב״ד נועדו כנראה הזכרונות הללו להופיע בסדר שונה מזה שב״המשפיע״ ובהקדמת המאוחר למוקדם — ראה כאמור ע״פ מפתח השמות שם)). ברגע האחרון החליט כנראה העורך (ולענ״ד בצדק) שאין מקום לזכרונות אלו (ואכמ״ל), והכניס במקומם דברים חשובים אחרים.

ר׳ שמואל בתקופת שהייתו במאסקווא.

לדבריו, בשם האדמו״ר ה״צמח צדק״ נ״ע — האומרת, שטעם וענין יש במאכלי השבת (בענין אכילת חמין בשבת ובנוסחא הבאה: ״אכילת קאשע (=דייסא), קוגל (=פשטידא), ובשר — בשבת קודש, היא הלכה למשה מסיני״[50], ובסדר הזה דווקא״), נשאל מאוחר יותר על ידם כיצד נהג באותה שבת? — תשובתו לא איחרה לבא והוא סיפר שנהג כדלקמן: — קידש על היי״ש, נטל ידיו ללחם משנה של מצות, ואחר כך הפסיק באמירת ״לחיים״, לעצמו . . . ושוב אכל קצת מן המצות — זכר לאכילת דגים בשבת, ושוב הפסיק ב״לחיים״ . . . וכך המשיך ונהג עוד מספר פעמים — זכר ליתר מאכלי השבת . . .

ובימי חג הפסח ארע מעשה, כשהי׳ בודד במאסקווא ורק בקושי הצליח למצוא מקום ללון אצל בני משפחה, ואילו להתכבד אצלם במאכל בחג הפסח לא רצה. מה עשה? — קנה לו קודם הפסח כמות אגוזים גדולים, ואף חתיכת בד נקי — כדי שיוכל לסנן לו מי שתי׳, וכך התקיים במשך כל הפסח, על אגוזים ומים קרים מן הברז . . .

* * *

במשך כמה וכמה שנים היתה רוסיא סגורה ומסוגרת, כאשר השלטונות מונעים את ההגירה ממנה. הי׳ זה בדיוק באותה תקופה בה הפך מצבם של שומרי תורה ומצוות להיות חמור מאד, וביחוד מצבם של המשמשים בקודש; רבנים, שוחטים, מלמדים וכדומה. השלטונות אמנם לא פירסמו איסור רשמי על היציאה מרוסיא, אבל למעשה צומצמה האפשרות לכך למינימום. בדרך כלל לא ניתן להשיג היתר יציאה אלא במאסקווא, ורק לאלה הרשומים כתושבי עיר זו או פרברי׳[51].

---

*50) אולי הוא הטעם למסופר ב״רשימות דברים״ (להרה״ח וכו׳ הר״ר יהודא שי׳ חיטריק) ח״ב ע׳ קכא, עיי״ש.

51) על היציאה מרוסיא באותה תקופה — ראה בספרו של גרשוני ״יהודים ויהדות בברית המועצות״, בפרק ״מאבקם של מקדשי השם״ ע׳ 117-116.

הי׳ זה בשנת תרצ״ד, ולאזניו של ר׳ שמואל הגיעה השמועה שיחידי יחידים החלו להגיש בקשות ליציאה, ושחלקם אף נענה בחיוב. שמועה זו היתה הסיבה שהניעה אותו להביא אליו למאסקווא את כל בני משפחתו, מקורסק ומלענינגראד, ולנסות את מזלו בהגשת בקשה להיתר יציאה — לארץ הקודש.

שוב התאחדה המשפחה, ובאותה שנה עברו כולם לגור באחד מפרברי מאסקווא שנקרא בשם קראטאווא. המקום הי׳ מרוחק כארבעים ק״מ ממאסקווא עצמה, אך לשם קבלת היתר היציאה עדיין נחשב כמותה. ר׳ שמואל וזוגתו נסעו לחפש את הדירה, אותה שכרו בסופו של דבר מאחד מאנשי היחוס מעיר הבירה מאסקווא, מהנדס בעל דרגה גבוהה, שאת תקופת הקיץ הי׳ מבלה באותה דירה, בנוי׳ מעצים. במאסקווא עצמה הי׳ מן הנמנע למצא דירה, שכן מלבד המחסור בדיור היו המהגרים — שהיו רבים — חייבים לנמק את סיבת דרישתם לאישור המגורים, והסיבות, לרוב, לא התקבלו על דעת השלטונות.

גם במאסקווא היתה קבלת היתרי היציאה כרוכה בקשיים רבים, ביחוד לאנשים צעירים שנדחו בטענה שהמדינה זקוקה להם בתור כוח אדם. לרוב היו הבקשות להיתר יציאה נדחות והי׳ צורך להגישם פעם אחרי פעם. לאחר זמן מסויים החליטו השלטונות להגביל את האפשרות להגשת בקשה נוספת, לאחר שכבר נדחתה פעם, וקבעו שאפשר יהי׳ להגישה שוב רק כעבור כמה חודשים. באותה תקופה נולדה לר׳ שמואל בת הזקונים, חי׳ בתי׳ תחי׳, וזוגתו מ׳ רחל ע״ה היתה לוקחת עמה את התינוקת למקום בו היתה קבלת הקהל לבקשות היתר היציאה, אל לשכתו של יו״ר ה״ווציק״ (מעין נשיא מדינה) דאז — קאלינין, שעיתים אף נהג לקבל באופן אישי את מגישי הבקשות. קאלינין עצמו הי׳ מטבעו טוב לב, ומי שהצליח לשוחח עמו נענה על פי רוב, אלא שהי׳ קושי גדול להתקבל אצלו. משך זמן רב היו אנשים הולכים ללשכתו בתקוה להכנס אליו, אך לרוב ללא הצלחה.

כמו רבים אחרים הרי שגם בקשה זו נדחתה, והי׳ צורך להמתין עד שתגיע האפשרות הבאה להגישה. בינתיים עסק ר׳ שמואל לפרנסת משפחתו, כשהוא מנסה את כוחו בתור כורך — של מסמכי משרדים וכדומה — מלאכה שגם בה הטיבו ידיו בביצוען (כזכור הי׳ כורך לעצמו, להבדיל, את העתקות המאמרים בחסידות).

בדירת הקיט אותה שכרו בקראטאווא היתה גם עלית־גג, ושם התגוררה משפחתו של החסיד הנודע המשפיע ר׳ ניסן נעמנוב ז״ל. בשבתות הי׳ ר׳ שמואל משכים קום, והי׳ לומד דא״ח בחברותא עם שכנו ר׳ ניסן. הלימוד הי׳ אורך כמה שעות, בערך עד לשעה עשר, ואז הי׳ ר׳ שמואל יוצא לדרך, אל בית כנסת חב״ד שבמאלאחאווקא — מרחק של שעתיים הליכה. הוא הי׳ לוקח עמו אף את שני בניו הצעירים שהיו אז בני 11־9, כשהם מגיעים לתפילה בציבור שהתחילה (בימות החורף הקצרים) בשעה 12 בצהרים. מידי שבת נהגו לערוך באותו בית כנסת התוועדות חסידית, ובמוצאי־שבת, היו חוזרים ברכבת.

בימות הקיץ הגיע לקראטאווא המהנדס בעל־הבית, ואז נאלצה המשפחה לעזוב את המקום. אז נזדמן להם איש חסד בדמותו של ר׳ חיים ברוסילובסקי ז״ל, שהתגורר קצת קרוב יותר למאסקווא, במושב ששמו אילינסקיא, ובדירתו הצפופה

עם משפחתו שי׳ הסכים לארח גם את משפחתו של ר׳ שמואל (כחצי שנה אחרי שהגיע ר׳ שמואל לארץ הקודש, זכה אף הוא, ר׳ חיים ברוסילובסקי ז״ל, לצאת את רוסיא, והגיע אף הוא לתל אביב. יהי זכרו ברוך).

בשלהי קיץ תרצ״ו, לאחר שכמה וכמה פעמים כבר נדחתה הבקשה להיתר יציאה — הגיע סוף כל סוף האישור הנכסף, אלא שקודם לכן התעוררה בעי׳ אחרת, לא פחות קשה, והיא: וכסף מנלן? — למשפחה בת עשר נפשות?

— ואז נשלח לו לר׳ שמואל ״מלאך גואל״ משמיים, בדמותו של האדם היקר ר׳ קאפיל מאירסאהן ז״ל, מלענינגראד. את ר׳ קאפיל הכיר ר׳ שמואל בתקופת היותו בלענינגראד עם חלק מבני משפחתו, אחר הבריחה מקורסק, והשניים התידדו מאד; בתקופה שר׳ שמואל שהה לבדו במאסקווא, הי׳ זה ר׳ קאפיל מי שדאג והתעניין כל הזמן בשלומם של ארבעת הילדים שנשארו בלענינגראד. אף עתה, כאשר נתקבל רשיון היציאה, התעניין ר׳ קאפיל אצל הבן, ר׳ זאב וואלף שי׳, על תוכניות המשפחה לעתיד, והלה סיפר לו על הקושי העצום להשיג את הסכום הנדרש לרכישת כרטיסי נסיעה באוני׳ עבור תשע נפשות (הבת הבכורה מ׳ ליבא שרה תחי׳ נישאה באותה תקופה בלענינגראד ונשארה שם). כששמע זאת ר׳ קאפיל, הרהר קמעא, ואחר אמר לו לרז״ו: ״גש להודיע לאביך שמוכן אני לתת לכם בהלוואה את כל הסכום הדרוש!״. הוא הוסיף לשאול לסכום המדוייק, ואחר בירור אצל ר׳ שמואל נודע הסכום המשוער. בו במקום לקח ר׳ קאפיל את רז״ו לביתו, ונתן בידיו שפופרת אלומניום מלאה מטבעות זהב, שמונים במספר — ששוויים 800 רובל (סכום אגדי באותם ימים), כשהוא אומר: ״סעו לשלום, ובעזרת השם, כאשר תגיעו לארץ הקודש וירווח לכם, רק אז תוכלו להתחיל לשלם לי את החוב, בתשלומים, ולאט־לאט!״.

כך הזמינה ההשגחה העליונה איש חסד זה למשפחתו של ר׳ שמואל, וכך, בתחילת חודש אלול, נעשו ההכנות האחרונות לקראת הנסיעה לארץ הקודש.

* * *

בשלהי חודש אלול, קרוב לימי הסליחות, זכה ר׳ שמואל לעלות עם משפחתו לארץ הקודש. היציאה מרוסיא היתה דרך הנמל שבאדעס[52], ואחי׳ הצעיר של זוגתו מ׳ רחל ע״ה, הרה״ת ר׳ שמשון ז״ל, הגיע להפרד מהם. הבת הבכורה נישאה כאמור ממש לפני הנסיעה, ונשארה ביחד עם בעלה שי׳ בלענינגראד. לר׳ שמואל נשלח אז מארץ הקודש, על ידי הרה״ח ר׳ יצחק שי׳ ליפשיץ (שו״ב בחדרה) — רשיון עלי׳ (סרטעפיקאט), בו נכתב כי הוא נתבקש להגיע בתור רב. הקשר עם ארץ הקודש הי׳ על ידי הרה״ח הר״ר חיים אליעזר קרסיק ז״ל (מי שהי׳ הרב בבית כנסת חב״ד בתל אביב), ולו הודיע ר׳ שמואל במברק על שעתיד הוא להגיע עם משפחתו.

לפנות בוקר עגנה האוני׳ — עלי׳ היו ר׳ שמואל ובני משפחתו — בנמל חיפה. את כל רכושם הדל השאירה המשפחה מאחורי׳ ברוסיא, שכן הורשו לקחת עמהם

---

52) ראה בספרו של גרשוני שם בע׳ 116 הכותב בקשר לאפשרות היציאה מרוסיא: ״בדרך כלל החמיר המצב משנה לשנה, פרט לקיץ 1936 (לפי עדות מוסמכת) בו הפליגה אני׳ מאודיסה ובה ארבעים משפחות יהודיות שניתן להם היתר יציאה. הגורם לשינוי זה בשעתו לא ידוע לנו״, עיי״ש. ע״פ מידע אישי יש להוסיף שבאותה תקופה היו קבוצות אחדות, בערך בנות אותו מספר אנשים, יוצאות את רוסיא כמידי חודש באותה דרך.

רק דברים מינימליים, וכעת הגיעו לארץ הקודש חסרי כל. בקושי היתה האפשרות בידם לשלם את מס הגולגולת שנדרש מהם בנמל (בשווי של לירה סטרלינג אחת), והיחידה שהמתינה להם שם, היתה הרבנית חן ע״ה (זוגתו של הרה״ח ר׳ גרשון חן ז״ל מידידיו של ר׳ שמואל), שהחייתה את נפש הילדים במרק שהכינה עבורם. שליחי הסוכנות היהודית דאגו להעביר את המשפחה למעין חורבה שאמורה היתה להקרא בשם מלון, בה אף גבו סכום גבוה עבור לינת לילה. כסף הרי לא הי׳ לבני המשפחה, ושוב הראו נציגי הסוכנות את דאגתם לעולים החדשים, ומישכנו את כל הרכוש הדל שעוד נותר למשפחה; כמו כלי הבית, מגבות וכדומה.

ר׳ שמואל נסע מיד לתל אביב בכדי להפגש עם אחיו התמימים, חסידי חב״ד. כעבור יומיים חזר ו״חילץ״ את משפחתו מאותה חורבה ששכנה בעיר התחתית; הוא השיג הלוואה עבור נסיעה ברכבת עד לראש־העין, ומשם, באוטובוס, עד לדרום תל אביב. משם נסעו במונית, שרחמיו של נהגה נכמרו בקרבו בראותו את המשפחה הגדולה המצטופפת במכוניתו, והוא סירב לקחת מהם את תשלום הנסיעה באומרו שזו המצווה בה רוצה הוא לזכות לפני ראש השנה . . .

בתל אביב התארחה המשפחה בביתו של הרב קרסיק ז״ל, שקיבלם בברכה לביתו על אף הצפיפות. משם פוזרו למקומות נוספים אצל משפחות אנ״ש; אצל הרה״ח הר״ר אלתר דובער חאסקינד ז״ל ומשפחות האחים הרה״ח ר׳ משה ור׳ חיים שמרי׳ גוראריי ז״ל. אחר זמן קצר הצליחו לשכור להם חדר קטן (ברחוב גרוזנברג 1), ובתוכו הצטופפו כולם, ללא רהיטים וללא יתר הצרכים האלמנטריים. שכנים טובים התנדבו להביא להם מיטה לתינוקת ועוד שני כסאות, והם שהיוו את הריהוט היחידי.

כמובן שעם הגיעו של ר׳ שמואל לארץ הקודש, הרי שראשית כל הזדרז להודיע על כך למורו ורבו — כ״ק האדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע — ולבקש את ברכתו להסתדרות טובה. ביום ח׳ בתשרי תרצ״ז, כשבועיים אחר שהגיעה המשפחה לארץ הקודש, נתקבל המכתב הראשון מהאדמו״ר נ״ע, הכותב (מאטוואצק):

״במענה על מכתבו, ברוך בואם צלחה לאה״ק ת״ו, השי״ת יעזור לו להסתדר בפרנסה טובה בריוח ובמנוחה שיוכל לקבוע עתים לתורה ועבודה ויגדלו ילדיהם יחיו לתורה חופה ומעש״ט״.

המצב הכלכלי בארץ הקודש הי׳ אז ירוד ביותר, והפרנסה אך בקושי נמצאה. כל בני המשפחה התנדבו לעבוד בכל מיני מלאכות, וכך הצליחו, לאט לאט, להתפרנס בכוחות עצמם. לר׳ שמואל הוצעה עבודה באיטליז ששכן ברחוב דיזנגוף, והוא הציע זאת במכתב לפני האדמו״ר נ״ע, שענה על כך — ביום כ״ח תשרי אותה שנה — ש״נכון הוא במאד מאד״. ר׳ שמואל שלא הי׳ ״מומחה״ במקצוע זה, הוצרך לשתף עמו קצב בעל־מקצוע, והוא עצמו קיבל הלוואות והשקיע את כספו בעסק. השותף ניצל את תמימותו והי׳ לוקח את כל הרווחים, ופעם, כשניסה ר׳ שמואל לדבר אל לבו אף כמעט שהוכה על ידי אותו יצור אלים בגרזן, ורק בנס הצליח להתחמק ממנו. כעבור זמן קצר הצליח להפטר מאותו אחד ומעסק ביש זה, ושוב ניסה את כוחו במלאכות אחרות, מכובדות אף פחות, והעיקר שיוכל להמציא טרף לביתו.

RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

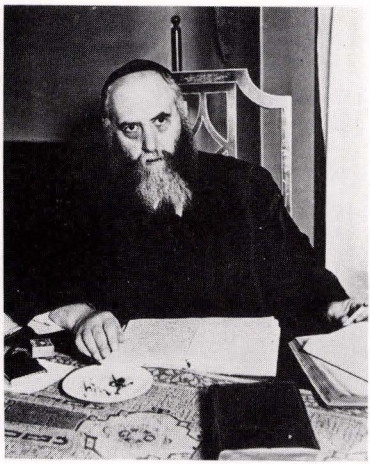
כ״ה חשרי תרצ״ז.
אסוואצק.

ידידי ו״ח אי״א מוהר״ר
שמואל שי׳ שו״ב זאלמאנאוו,

שלום וברכה,

במענה על מכתבו, ברוך בואם צלחה
לאה״ק ת״ו, השי״ת יעזר לו להסתדר בפרנסה טובה
בריוח ובמנוחה שיוכל לקבוע עתים לתורה ועבודה
ויגדלו יליריהם יחיו לתורה חופה ומעש״ט,
הדו״ש ומברכו בחתימה ונמח״ט,

כ״ק אדמו״ר יוסף יצחק שניאורסאהן

המכתב הראשון שנתקבל מכ״ק אדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע בהגיע ר׳ שמואל זלמנוב ומשפחתו לארץ הקודש.

במשך כל הזמן ניסה ר׳ שמואל לעסוק במקצוע בו התמחה — בשחיטה, אך התקופה הכלכלית הקשה ששררה אז בכל תוקפה — לא איפשרה התעסקותם של שוחטים נוספים במלאכה זו. מחוסר אפשרויות טובות יותר לפרנסה ניסה את עצמו גם במלאכה אחרת — ״מעניינת״ מאד: בשוק הכרמל שבתל אביב נפתחו אז כמה וכמה איטליזים שהכשילו את בני ישראל בנבלות וטרפות, כשהם מציינים, בשלט שנתלה בפתח החנות, את המלים: ״בשר כשר״. הרבנות הראשית של ת״א — לאחר בירור משפטי כדרוש — דאגה להציב אנשים שומרי תורה ומצוות ליד חנויות טרפה אלו; אנשי הרבנות היו עומדים במרחק מסויים מפתח החנות כששלטים מאירי עינים בידיהם — בהם כתוב בשם הרבנות הראשית, שהנמכר באותה חנות הוא בשר טרפה ושעל כן אסור ליהודי לקנותו. כאמור, הרי שמחוסר אפשרות אחרת עסק ר׳ שמואל אף בזה, ואף ״זכה״ להעצר על ידי הממשלה המאנדטורית דאז (הבריטית), לאחר שבעלי האיטליזים התלוננו עליו שהוא עומד סמוך מדאי לפתח החנות ואינו מסתפק בשלט שבידו, אלא עוד מפעיל תעמולה בפיו לשכנע קונים שלא יכנסו לחנות . . . אחד משכניו שראה אותו מוכנס לניידת המשטרה, מיהר להודיע על כך למשפחתו, ורק לאחר לילה שלם בבית המעצר (ששכן אז בשדרות רוטשילד פינת רחוב נחלת בנימין), והתערבותה של הרבנות הראשית בענין — שוחרר.

ושוב, בלית ברירה, המשיך ר׳ שמואל לנסות את כוחו בדברים אחרים, עד שכעבור שנה הצליח סוף סוף לקבל משרת שוחט בתל אביב, וזאת אחר השתדלותו של כ״ק האדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע — כפי שניתן ללמוד מאגרת קצרה שנכתבה על ידי אחד המזכירים, ובה נאמר:

״היום הזה כ״ב אייר תרצ״ז, נשלח מכתב בקשה מכ״ק אדמו״ר שליט״א להרה״ג עמיאל שליט״א, אשר יואיל לסדרו באיזה משרת שו״ב במחנן הט׳׳.

מכתבו זה של כ״ק האדמו״ר נ״ע אל הרב עמיאל ז״ל, הרב הראשי של תל אביב, פעל כנראה את פעולתו, ותודות לכך נתקבל כאמור ר׳ שמואל לשמש כשו״ב בתל אביב. אף שגם בתפקיד זה היתה המשכורת באותם ימים דלה מאד, הרי שר׳ שמואל התנחם בזאת שזכה לעסוק שוב במלאכת הקודש בה עסק משך כל השנים ברוסיא.

* * *

כעבור זמן קצר, יחסית, הצליח ר׳ שמואל למצוא לו ולמשפחתו מקום משכן רחב יותר מאותה דירה בת חדר אחד שברחוב גרוזנברג. בשכר דירה סביר נמצאה דירה רחבה בת שלושה חדרים ומרפסת סגורה אחת — ברחוב יצחק אלחנן 6 בתל אביב; כתובת שעדיין זכורה היטב לכל אנ״ש והתמימים שחיו באותה תקופה בתל אביב.

על אף מצב הפרנסה הירוד, הרי שר׳ שמואל לא שינה במאומה ממנהגו הטוב בהכנסת אורחים, בבחינת הנאמר ״יהי ביתך פתוח לרווחה, ויהיו עניים בני ביתך״, וכמנהגו מימים ימימה. תדיר הי׳ ר׳ שמואל רגיל לצטט בפני בני משפחתו את

1628

RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

נ"ה ט"ז איר תרצ"ז.
אטוואצק.

ידידי ו"ח אי"א מוהר"ר
שמואל שי' שו"ב זלמנוב.

שלום וברכה,

במענה על כתבו השי"ת ישלח רפואה לבתו תי' ויחזק את בריאותו, ויזמין לו בקרוב משרה נכונה שתהי' פרנסתו בריוח ובמנוחה שיוכל לקבוע עתים לתורה ויגדלו את ילידיהם שי' לתורה חופה ומעש"ט,

הדו"ש ומברכו

זלמנוב-ח"א. 1628

היום הזה כ"ב איר תרצ"ז נשלח מכתב בקשה מכ"ק אדמו"ם שליט"א להרה"ג עמיאל שליט"א, אשר יואיל לסדרו באיזה משרת שו"ב נמחנן הט'.

להבא, יואיל לרשום על המעטפה אדריסתו, ויקבל מכתבו ישר.

ב"ה

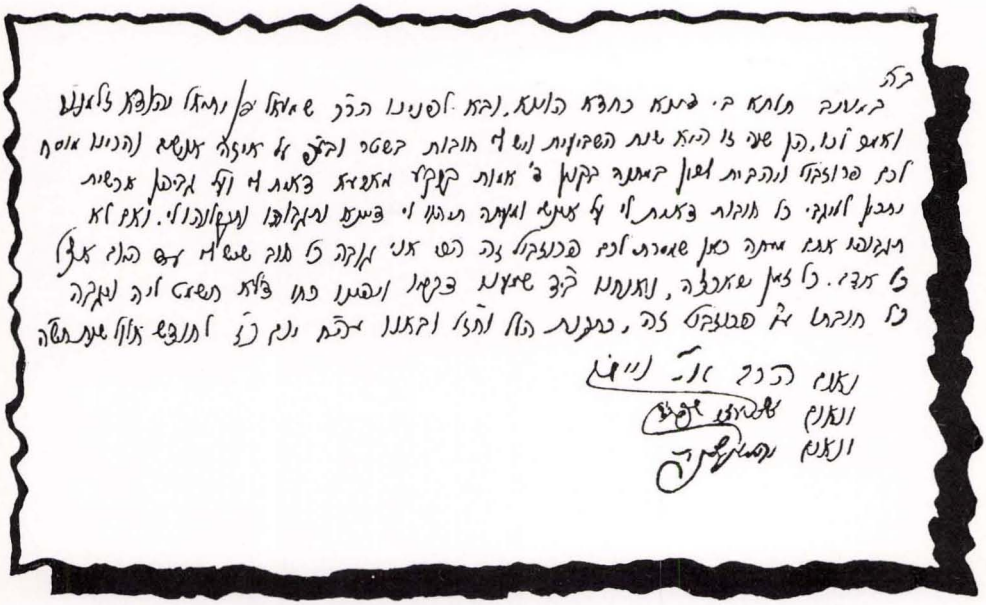
מחכבדים אנו לבקש את כב' לבוא לקחת חבל בשמחתנו
לחוג את חגיגת **הבר מצוה** של בנינו היקר

מר **יחיאל יהודא** שיחי'

המיוע"ל אי"ה בש"ק פ' תצא (י"א אלול תרצ"ט) בשעה 11.30
במעונו רחוב ר' יצחק אלחנן מס 6 קומה ב'

ברגשי כבוד

שמואל זלמנוב ורעיתו רחל.

שטר פרוזבול בכתב ידו של ר' שמואל זלמנוב, קודם ר"ה תש"ו.

בשולי השטר חתומים ה"ביתדין" (ידידיו מעבודת הקודש המשותפת בבית המטבחים של ת"א): הרה"ג הר"ר אברהם יעקב נייפארק ז"ל. ר' אליעזר שו"ב שפירא ז"ל ור' יהושע שו"ב צפת ז"ל.

מאמר הגמרא "גדולה הכנסת אורחין מהקבלת פני שכינה[53]" ואף "יותר מהשכמת בית המדרש[54]", ובנוסף לזה אף הביא את "בית המדרש" אל ביתו, כאשר מיד עם תחלת כניסת המשפחה למקום מגוריהם החדש, היו מתאספים בו כמה פעמים בשבוע התמימים ואנ"ש דתל אביב — לשיעורים בדא"ח, אותם השמיע המשפיע המפורסם הרה"ח הר"ר נחום גולדשמיד ז"ל. בין המשתתפים הקבועים באותם שיעורים זכורים כיום הבחורים דאז: הר"ר ניסן עבר ז"ל, ויבלח"ט, בנו של ר' שמואל — רז"ו שי', הר"ר אברהם שי' ארליכמן, הר"ר דוד שי' גרין והר"ר משה זאב שי' ירוסלבסקי, שכולם היו "בני־בית" בביתו של ר' שמואל.

כעבור שנה ומחצה להתיישבות בתל אביב, הוחלט על הקמת ישיבה, שתהי' המשך וסניף לישיבת "תומכי תמימים" — עבור בני משפחות אנ"ש, ובמטרה לצרף אלי' עוד תלמידים מבני המקום.

על יסוד הישיבה נמצאת רשימה אותה כתב כנראה אחד מאנ"ש דתל אביב בשנת תשט"ו[55], ובה מסופר על הסיבות להקמת הישיבה ומקימי'. לקמן חלק מהנמצא באותה רשימה:

"בשנת תרצ"ה־צ"ו באו מרוסיא מספר אברכים מחסידי חב"ד בעלי שם ובעלי נסיון במסירת נפש בפועל ובתוכם הרש"ד זיסלין הר"א קרסיק ר"מ גוראר'י ר"פ אלטהויז רח"י רוזנבלום ר"ר כהן הר"ש ברוק הרב א. יודסין הר"ש זלמנוב ועוד . . .

התחילו לחשוב איך ליסד ישיבה בשם תומכי־תמימים בא"י, והוטל הדבר על הרב קרסיק שהוא מומחה בזה וגם רצונו עז בזה . . . התחיל לארגן הישיבה עוד בשנת תרצ"ו בביהכ"נ השכור של חב"ד אז ברחוב מנטיפיורי 36, ובשנת תרצ"ח, כשקבלו אז צו מכ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ זי"ע לצאת אל המרחב ולפרסם הישיבה, הוצרכו אז למצוא מקום מתאים לישיבה.

והנה היות שברחוב הרב קוק 16 בתל אביב נמצא בנין של ישיבת תורת אמת ששימש אז רק למקום תפלה, הוחלט לבקש רשות מכ"ק אדמו"ר לפתוח שם הישיבה החב"דית בשם ישיבת תומכי־תמימים . . . נתן צו

---

53) שבת קכז, ע"א. שבועות לה, ע"ב ושם: "יותר מהקבלת וכו'".

54) שבת שם (וכרב דימי מנהרדעא).

55) מקור הרשימה שלפנינו הוא מהעתקתה במאמרו של רש"ב שי' לוין "ציונים לתולדות ישיבת חב"ד בתל־אביב" שנד' בגליון 303 של "כפר חב"ד" ע' 53, ומשם אח"כ לס' תולדות חב"ד בארץ הקודש ע' רלח. שם כותב לוין שזו "רשימת ה"ר אליעזר קרסיק הנ"ל" וכוונתו להעתקה מאותה רשימה שנדפסה שם קודם לכן (כפ"ח ע' 53; תולדות חב"ד ע' רלו־ז) ששם כתב לוין שזו "רשימה שנכתבה בשנת תשט"ו, כנראה ע"י ה"ר אליעזר קרסיק מתל אביב". מאחר ומקור הרשימה (שלא צוין על ידו) בשלימותה הי' כנראה רק לפניו, לכן קשה לדון בזה דברים ברורים, ועכ"פ מאחר וגם מלשונו "כנראה" — נראה שגם הוא אינו בטוח בזה, הרי שלענ"ד אי"ז רשימת הר"ר אליעזר קרסיק ז"ל שיכתוב על עצמו "והוטל הדבר על הרב קרסיק שהוא מומחה בזה וגם רצונו עז בזה" (אם כי לפעמים גם זה אפשרי שכותב אדם על עצמו בגוף שלישי), ולכן נכתב כאן בפנים שנכתבה כנראה ע"י אחד מאנ"ש דתל אביב.

שהבנין יומסר לישיבת תומכי־תמימים הנפתחת בתל אביב . . . ההצלחה של הישיבה החב״דית החדשה היתה למעלה מן המשוער, נתגדלה בכמותה ואיכותה מזמן לזמן עד שנתפרסמו על ידה הפעולות המעשיות של חב״ד״.

שם הישיבה החדשה נקבע על יד כ״ק אדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע, ונקראה בשם ״ישיבת אחי־תמימים״, וכמו כן נוסד גם ״חדר״ לילדים שנקרא בשם ״בני־תמימים״. מאוחר יותר נוספה גם מחלקה עבור הבחורים המבוגרים, וזו נשאה את השם הידוע — ״ישיבת תומכי־תמימים״.

לפי תנאי אותם הימים לא היו אז תנאי פנימי׳ מינימליים ומקובלים, ותלמידי הישיבה שהגיעו מחוץ לעיר היו צריכים ללון בדירות פרטיות. כמובן שר׳ שמואל הי׳ מראשוני המתנדבים להציע את ביתם למסגרת ה״פנימי׳״, וכך, במשך כמה וכמה שנים, שימש הבית ברחוב יצחק אלחנן 6 מקום מגורים קבוע לכעשרה תלמידים, ברובם נערים, אך עמם גם כמה בחורים מבוגרים. אף הר״מ והמשגיח של הישיבה החדשה, המשפיע המפורסם הרה״ח הר״ר חיים שאול ברוק ז״ל הי׳ נמנה עם האורחים הקבועים שמצאו מקום לינה במשך כל ימי השבוע בביתו של ר׳ שמואל; ומהתלמידים שלמדו אז בישיבה והתגוררו אף הם אצל ר׳ שמואל, וכיום הינם מחשובי חסידי חב״ד, זכורים — הרה״ח: ר׳ ירחמיאל שי׳ אלפרוביץ, ר׳ ליב שי׳ אקסלרוד, ר׳ יונתן שי׳ בלטר, ארבעת האחים לבית בליזינסקי: ר׳ שמואל, ר׳ יוסף, ר׳ שניאור ור׳ מענדל שיחיו, ר׳ משה שי׳ ברמץ, ר׳ בנימין שי׳ ברנשטיין, ר׳ שמעון שי׳ יעקובוביץ, ר׳ יואל שי׳ כהן, ר׳ פסח שי׳ מאן, ר׳ שלמה שי׳ קופצ״ק, ועוד.

ר׳ שמואל נמנה גם עם הועד הרוחני שבהנהלת הישיבה בתל אביב ״אחי־תמימים״ ו״תומכי־תמימים״[56], ובמשך תקופה ידועה אף שימש בתפקיד המשגיח לסדרי החסידות.

מלבד לכל אלו המנויים לעיל, הרי שביתו של ר׳ שמואל שימש כאכסניא קבועה לרבים מחשובי החסידים, כמו לחסיד הנודע הר״ר מיכאל דוואר־קין ז״ל — שהתגורר בבית במשך כמה שנים בקביעות, הרה״ח רש״ז קלמנסון ז״ל, ועוד רבים אחרים.

עם עליית משפחות נוספות של חסידי חב״ד מרוסיא לארץ הקודש, בשנת תש״ט, נטל אף הוא חלק גדול בעזרה ובסיוע לעולים החדשים, ומאוחר יותר בהקמת וייסוד כפר חב״ד. העסקנים החב״דיים דאז, שהוכרחו לרגל המצב לשהות בתל אביב, שם נהגו לקיים את אסיפות ״אגודת חסידי חב״ד״, היו נשארים ללון בביתו של ר׳ שמואל, שכן התחבורה הציבורית הבין־עירונית היתה מסתיימת בשעה מוקדמת ולא היתה אפשרות לצאת את תל אביב. גם השד״רים ממוסדות חב״ד בירושלים הכירו להם כמקום יחיד את ביתו של ר׳ שמואל, ולשם הגיעו כל אימת שנזדמנו לת״א. בין העסקנים החב״דיים שהתארחו משך תקופה

---

56) ראה גם במכתבי כ״ק אדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע: מכ״ג טבת תש״א, נד׳ בס׳ אגר״ק שלו ח״ה אגרת א׳שמט (ובכפ״ח שם ע׳ 54; תולדות חב״ד ע׳ רמ). מו׳ אדר תש״ד, נד׳ באגר״ק ח״ח אג׳ ב׳רצד (וראה עוד באגר״ק ח״י ע׳ שטו באגרת המזכירות).

ר׳ שמואל (עם הפנים למצלמה) בעת ריקוד חסידי בסיום שמחה משפחתית. ראשון מימין — ה״פרטיזן״ ר׳ זושא ווילמובסקי ז״ל. קיצוני משמאל (יושב) — ר׳ חיים ברוסילובסקי ז״ל (על אודותיו ראה לעיל בע׳ 61-60). התמונה צולמה בערך בשנת תש״ח.

בעת ביקור הרב הראשי לארץ ישראל הגרי״א הרצוג זצ״ל בישיבת ״תומכי תמימים״ — בלוד.

הרב הרצוג — יושב מימין, ולצדו יושב הגרש״י זוין ז״ל. עומדים מאחוריהם (משמאל לימין): העסקן החסידי ר׳ פנחס ט. אלטהויז ז״ל, הרב אבוחצירא זצ״ל רבה של העיר רמלה (אחי הבבא סאלי זצ״ל), ר׳ שמואל זלמנוב.[מצד שמאל של התמונה, למעלה, בראש הלוח (כנראה של אחת הכיתות) אפשר לראות את התאריך ״**כ״ח סיון תש״י**״ — וא״כ זהו המועד המשוער בו צולמה התמונה].

בהתוועדות חסידית. מימין יושב המשפיע הרה״ח ר׳ שלמה חיים קסלמן ז״ל, לידו ר׳ שמואל זלמנוב ובנו (יושב לימינו) — יבלח״ט — ר׳ ליב שי׳. קיצוני משמאל (עומד) הבן ר׳ ישראל יצחק ז״ל.

ר׳ שמואל זלמנוב (משמאל) במסיבה אחת עם הרב אלכסנדר ס. יודאסין ז״ל (מימין) רב ביהכנ״ס חב״ד בדרום תל אביב, ועם הרב יעקב לנדא ז״ל, רבה של העיר בני ברק.

ארוכה אצל ר׳ שמואל נמנה גם ה״פרטיזן״ המפורסם ר׳ זושא ווילמובסקי ז״ל, ששנים אחר כך עוד ידע להזכיר עובדה זו כל אימת שנפגש עם מי מצאצאיו של ר׳ שמואל.

באותה תקופה גם שימש ר׳ שמואל כמוהל, בעיקר עבור בני משפחות אנ״ש (וכמובן שמל גם את כל נכדיו שלו שנולדו באותן שנים). רבים מחסידי חב״ד הקפידו למול את בניהם דווקא אצל ר׳ שמואל, ואף אותם שהתגוררו ברחוק מתל אביב, בירושלים או בערים אחרות, הגיעו בדווקא לתל אביב, על־אף הנסיעה הארוכה שהיתה כרוכה בהרבה זמן וטרחה גדולה. פעם גם ארע והוזמן לערוך ברית לבנו של אחד מחשובי רבני אנ״ש בתל אביב, והי׳ זה באותה שבת שנקראה בשם ״השבת השחורה״ — בה הטילו הבריטים עוצר בכל הארץ במטרה לעלות על ארגוני המחתרת היהודיים דאז. על אף העוצר הכבד, הרי שר׳ שמואל הצליח להתגנב בחשאי מביתו, והגיע לבית אותה משפחה, בכדי למול את הרך הנולד בעתה ובזמנה . . .

* * *

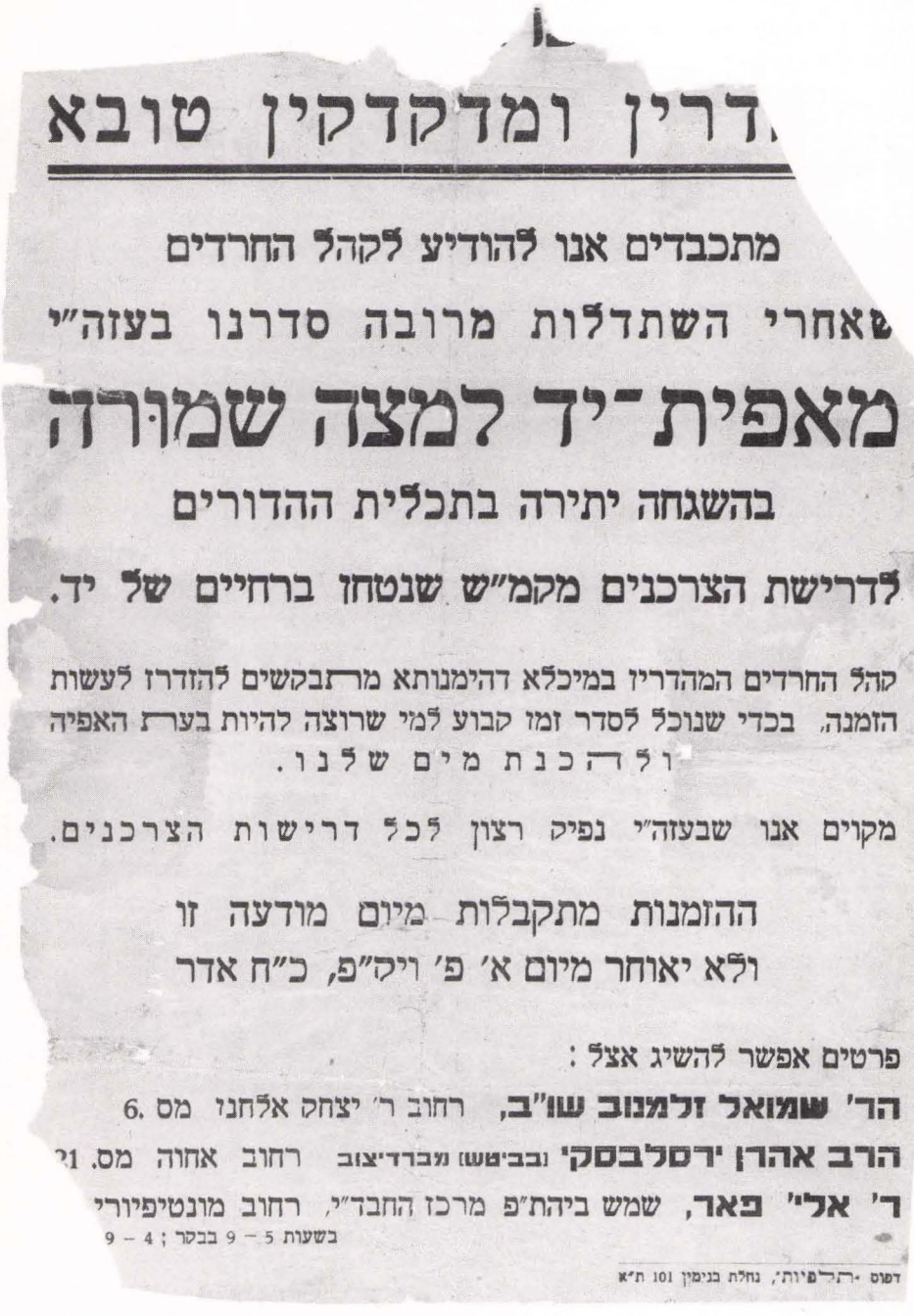
בתל אביב המשיך ר׳ שמואל את פעולותיו הברוכות להפצת מעיינות החסידות, כשהוא מושיט עזרה לכל פעולה או מבצע של ״אגודת חסידי חב״ד״, בלימוד שיעורי חסידות בבתי כנסת, בארגון התוועדויות חסידים, וכהנה רבות. הוא הי׳ ממארגני מאפיית המצות עבודת־יד הראשונה לאיזור תל אביב (בשנת תרצ״ט[56]*), ששיווקה את תוצרתה המהודרת לכל הארץ (פרט לירושלים), וכמו כן עדיין המשיך, כל משך עשרים שנותיו האחרונות, להעמיד תלמידים באומנות הזביחה.

דמותו החסידית, ופשטותו — מבלי רצון להתבלט — גרמו שזכרו לא נשכח מכל אותם ילדי משפחות חב״ד שהתגוררו אז בתל אביב. דמותו של השוחט בעל הזקן המאפיר, אליו היו ניגשים לפנות בוקר בערב יום־הכפורים לשחיטת הכפרות. או דמותו כבעל־תפילה בימים הנוראים, בבית הכנסת חב״ד ״עין יעקב״ על גבול יפו, בשכונה הנקראת נוה־צדק; דמותו כחסיד ליד שולחן ההתוועדות בבית כנסת חב״ד ברחוב מונטיפיורי 36 ואחר כך בזה שברחוב נחלת בנימין; מעלה זכרונות מליובאוויטש של פעם, ביחד עם חביריו מאותה תקופה. — כך הוא נשאר זכור אצל אלו שהכירוהו, מאנשי תל אביב הקטנה, שעדיין המשיך להקרא בפי הכל בכינויו הישן — ״ר׳ שמואל קורסקער״.

---

*56) את השנה בה החלו בסידור ״מאפית־יד למצה שמורה״ — תרצ״ט — למדתי מהתאריך המופיע במודעת־הקיר שפורסמה אז (וצילומה כאן) שהודיע על מאפי׳ זו וש־ ״ההזמנות מתקבלות מיום מודעה זו ולא יאוחר מיום א׳ פ׳ ויק״פ, כ״ח אדר״.

קביעות זו — שיום א׳ פ׳ ויק״פ יהי׳ גם תאריך כ״ח אדר — לא תיתכן, אלא אם נאמר שהכוונה ב־״פ׳ ויק״פ״ לשבוע שאחרי׳ (והיינו בשבוע שקודם פ׳ ויקרא), וזו היתה בשנת תרצ״ט. אמנם חלה קביעות זו גם בשנים תשי״ג ותשט״ז — אך ע״פ עדות הרה״ח הר״ר משה זאב שי׳ ירוסלבסקי (שניהל במשך השנים שאח״כ את המאפי׳) הרי שהמאפי׳ הפסיקה את שרותי׳ בערך כשנה אחר פרוץ המאורעות בתש״ח, שאז הופסקה האפשרות להשיג קמח מירושלים הנצורה. עוד יש להוסיף ע״פ עדותו של הנ״ל, שמאפי׳ זו שאורגנה ע״י חסידי חב״ד שירתה גם אדמו״רים מחצרות חסידיות אחרות, ואף מנהיגים ממחנה ה״מתנגדים״.

...דרין ומדקדקין טובא

מתכבדים אנו להודיע לקהל החרדים

שאחרי השתדלות מרובה סדרנו בעזה"י

מאפית־יד למצה שמורה

בהשגחה יתירה בתכלית ההדורים

לדרישת הצרכנים מקמ"ש שנטחן ברחיים של יד.

קהל החרדים המהדרין במיכלא דהימנותא מתבקשים להזדרז לעשות הזמנה, בכדי שנוכל לסדר זמז קבוע למי שרוצה להיות בערת האפיה ולהכנת מים שלנו.

מקוים אנו שבעזה"י נפיק רצון לכל דרישות הצרכנים.

ההזמנות מתקבלות מיום מודעה זו
ולא יאוחר מיום א' פ' ויק"פ, כ"ח אדר

פרטים אפשר להשיג אצל:

הר' שמואל זלמנוב שו"ב, רחוב ר' יצחק אלחנז מס. 6

הרב אהרן ירסלבסקי (בבית"ש) מברדיצוב רחוב אחוה מס. 21

ר' אלי' פאר, שמש ביהת"פ מרכז החבד"י, רחוב מונטיפיורי

בשעות 5 – 9 בבקר; 4 – 9

דשם ...ת־ל־פיות", נחלת בנימין 101 ת"א

צילום ממודעת־קיר המודיעה על מאפיית המצות, הראשונה לאיזור תל־אביב. בראש המודעה היתה הכתובת: "למהדרין ומדקדקין טובא".

הימים היו ימי מאורעות קשים לעם ישראל. הפורעים הערביים השתוללו על גבול יפו, וכשפרצה המלחמה, בשנת תש״ח, היו אלו תושבי דרום תל אביב והסביבה שסבלו ראשונים את תוצאותיו. ר׳ שמואל, בעוז רוחו, ידע כל העת להרגיע את בני משפחתו ומכריו, באומרו שיש לבטוח בהקב״ה שיושיע את ישראל, ויעזור שתהי׳ ידם על העליונה. לו אישית מוכרות היו התקלויות קודמות עם ההמון הערבי; פעם, בתקופה שחיפשו דירה באיזור (לפני המגורים ביצחק אלחנן), הסתובב ברחובות תל אביב עד שמבלי התכוון חָצה בטעות את הגבול ומצא את עצמו מהלך בחוצות יפו הערבית . . . — האספסוף הערבי החל זועק בקולי קולות: ״יאהוד! יאהוד!״ — ור׳ שמואל אך בנס הִצליח להמלט ולחזור בשלום לביתו. כשפרצה המלחמה הי׳ האיזור נתון למטווחי האש של הצלפים הערביים, ששכנו במרומי צריח בית תפלתם (״חסן־בק״), וסכנה היתה להמשיך ולהתגורר בבית שביצחק אלחנן. בלית ברירה נאלצה המשפחה לנטוש את הדירה, ועברה להתגורר בבית הכנסת החב״די שברחוב נחלת בנימין 23 (המשמש עד היום את הקהילה החב״דית של ת״א), שם הוקצה להם חלק למגורים. במשך כל אותם שנים עמד ר׳ שמואל בקשר מכתבים רצוף עם האדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע, ובאותה תקופה היו מכתבי העידוד שהגיעו מניו־יארק, מקום משכנו של האדמו״ר נ״ע, חוט־התקוה לעתיד טוב יותר, לאחר ששוב נותרו ר׳ שמואל ובני משפחתו ללא קורת בית משלהם. שלושה מכתבי עידוד כאלו הגיעו בתקופת המלחמה, כשאליהם מצורפת הברכה — ״השי״ת יחזק את בריאות כולם ישמור אותם בתוך כללות אנ״ש וכללות אחב״י יחיו בגו״ר״.

ואכן, תוך זמן קצר שוחררה העיר יפו על ידי הכוחות היהודיים, ושוב יכלו ר׳ שמואל ובני משפחתו לשוב אל ביתם.

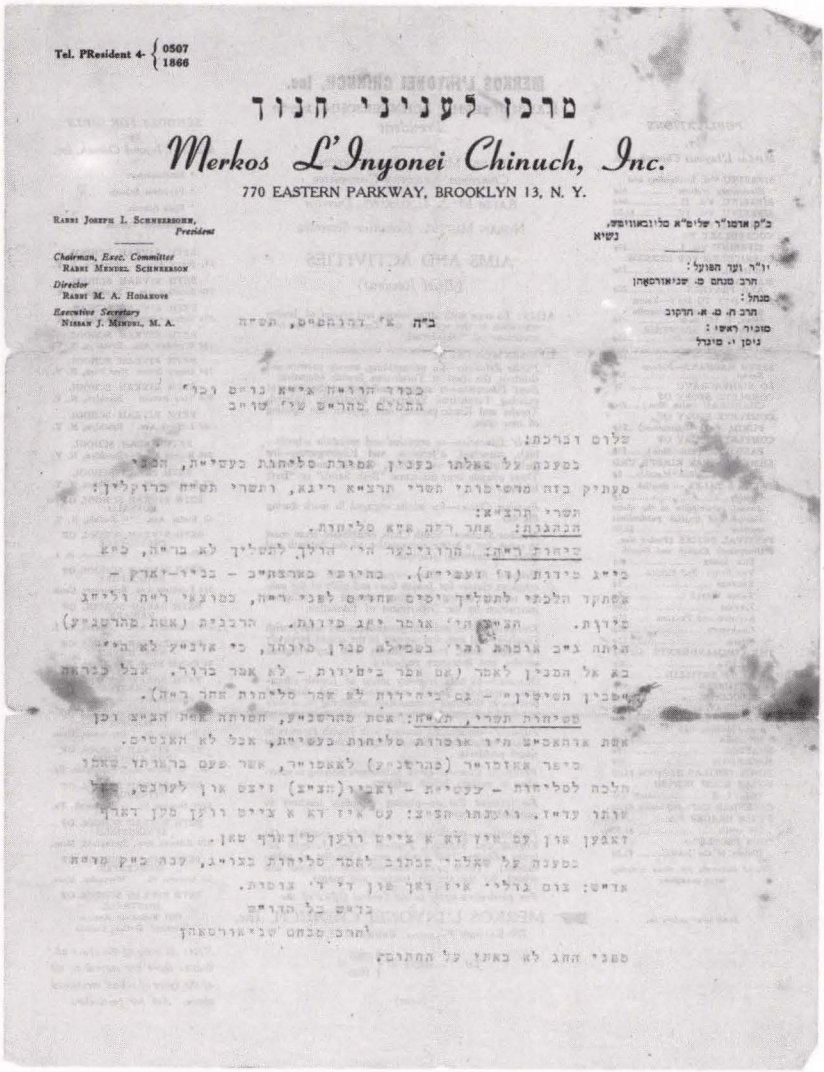
* * *

בשבת קודש פרשת בא, יו״ד שבט ה׳תש״י, נסתלק כ״ק האדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע בניו־יארק. אבל כבד ירד על כלל ישראל, וביחוד על עדת חסידיו, חסידי חב״ד. המומים ומוכים מעוצם האבידה ישבו זקנים וצעירים בכל פזורות אנ״ש חסידי חב״ד, ממאנים להתנחם. כממלא מקומו של האדמו״ר נ״ע הוכר עד מהרה, חתנו, הלא הוא כ״ק אדמו״ר שליט״א, שהמשיך במלא המרץ והתנופה, ועוד ביתר שאת, את כל פעולותיו של מורו וחמיו. בתחילה אמנם סירב לקבל על עצמו באופן רשמי את עול הנשיאות, אך החסידים ידעו אף הם, שאת הנאמר על כגון דא — ״וזרח השמש ובא השמש״[57] — יש להמליץ על חתן זה, שהוכר כגאון עולם וכמי שהי׳ יד ימינו של חותנו האדמו״ר נ״ע במשך שנים רבות. כתבי התקשרות אליו, אל כ״ק אדמו״ר שליט״א, נכתבו ונחתמו בכל רחבי תבל על ידי מאות חסידים, שראו ורואים בו את ממשיך הדרך העולה בית אל — ״וזרח השמש״ — עד לאור הגדול של הגאולה השלימה בהתגלות משיח צדקנו.

מעטים היו החסידים שזכו להכיר את כ״ק אדמו״ר שליט״א בשנים שקודם קבלת הנשיאות. אפילו החסידים שהתגוררו בברוקלין לא כולם הכירו את חתנו זה

---

57) קהלת א, ה. ועיין בגמרא יומא לח, ב — ״אין צדיק נפטר מן העולם עד שנברא צדיק כמותו וכו׳״.

Tel. PResident 4- { 0507 / 1866

מרכז לעניני חנוך

Merkos L'Inyonei Chinuch, Inc.

770 EASTERN PARKWAY, BROOKLYN 13, N. Y.

RABBI JOSEPH I. SCHNEERSOHN, President

Chairman, Exec. Committee: RABBI MENDEL SCHNEERSON
Director: RABBI M. A. HODAKOV
Executive Secretary: NISSAN J. MINDEL, M. A.

כ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש, נשיא

יו"ר ועד הפועל: חרב מנחם מ. שניאורסאהן
מנהל: חרב חיים מ. א. הודקוב
מזכיר ראשי: ניסן י. מינדל

ב"ה א' דהושענא, תשיח

שלום וברכה:

בנוגע על שאלתו בענין אמירת סליחות בעשי"ת, הנני מעתיק בזה מהשיחות תשרי תרצ"א ריבא, ותשרי תשיח כרוכלין:

תשרי תרצ"א:

הנהגות: אחר רחה אין סליחות.

טיהרך רחה: הרוגיבער הי' הולך לשליך לא בוריא, כיא מיינ כידות (זו דעשירית). כחיבתי כארבאיב - בבלי-יצרק - אשתקר הלכתי לתשליך יסים אחדים לפני רחה, כמוצאי רחה ולילה ביוהן. הנשיהתי אשר יצא כידה. הרבנית (אשת מהרשבץ) היתה נשי אורחת ואני בשטילא סבון כידה, כי אלעיך לא הי' בא אל המבין לאמר (עם אשר ביעירות - לא אשר כרור. אבל כנרחה השיקין - גם ביעירות לא אשר סליחות אחר רחה).

משיחות תשרי, תשיח: אשת מהרשבץ, חסרתה אשת הצ"צ וכן אשת אדמו"ר מהר"ש היו אורחות כעשי"ת, אבל לא האוכסים.

כיצר אאדמו"ר (מהרשבץ) לאאמו"ר, אשר עם כואתה כאתו חלכה לסליחות - כעשי"ת - ואמו"ר (הצ"צ) זיצט ארן לערצט, כאל עתה עדיו. ויעכתו הצ"צ: עס איז דא א ציים ווען מען דארף זאגען ארן עם איז דא א ציים ווען מ'דארף טאן.

כסענס על שאלתו' אכתוב לאחר סליחות כצוא"ג, ענה כיא מרחה אדיש: צום כולי איז דאן ארן די' צופרט.

בדיש כל הטוב

לחתם מכתם שניאורסאהן

פשני החג לא כאתי על התשובה

מכתב תשובה מכ"ק אדמו"ר שליט"א (משנת תש"ח) אל ר' שמואל זלמנוב שביקש לברר מנהג חב"ד באמירת סליחות בעשרת ימי תשובה.

(העתקתו נדפסה לראשונה בקובץ יגדיל תורה נ.י. שנה ראשונה חוברת שניי בע' ט־י (אלא שמשום מה לא מופיע שם הסיום "מפני החג לא באתי על החתום" ובמקום זה ציינו — "**חי"ק**"?!), ושוב נד' בלקו"ש חי"ד ע' 3־32, והושלמה ע"פ העתק המזכירות בס' אגר"ק מאת כ"ק אדמו"ר שליט"א ח"ב אגרת שב (אך שם לא פוענח — משום מה — שמו בשוה"ג, ונשאר רק בשם "מהר"ש שי' שו"ב", וכן במפתח אנשים שבסוף הספר (ע' תיח) בשם "ר"ש"). מאוחר יותר, באלול תש"ט, כאשר ערך כ"ק אדמו"ר שליט"א את הלקוטי מנהגים לעשי"ת (שנדפסו לראשונה בהוספה לקונטרס סח) הוסיף שם גם ענין זה: "בעשי"ת אין אומרים סליחות, לבד בצום־גדליה").

RABBI J. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ
770 EASTERN PARKWAY
BROOKLYN 13, N. Y.
SLOCUM 6-2919

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובשוויטש

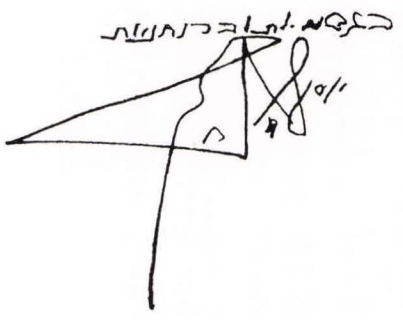
ב"ה, כ"ג מ"ח חש"י
ברוקלין

ידידי ו"ח אי"א מוה"ר
שמואל שי' שו"ב זלמנוב
ורעיתו הכבודה מרת רחל תחי'

שלום וברכה!

במענה על הזמנתם להשתתף בהתזנת תלמידי בנם סר זאב וואלף שי' וב"ג הכבודה מרת טוסיא תחי' הנועדה ליום ז' כסלו הבע"ל, הנני בזה לברכם בברכת מז"ט, מז"ט יתן השי"ת שתהי' התתונה בשעה טובה ומוצלחת ויסתדרו בסדר חיים טובים ומאושרים בפרנסה טובה בהרחבה וידידי ורעיתו תחי' יקבלו פתם ומשאר ילידיהם יחיו רוב נחת בגשם וברוח.

ידידו הדו"ש ומברכם

המכתב האחרון שקיבלו ר׳ שמואל וזוגתו מכ״ק אדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע — כשלשה חודשים לפני הסתלקותו של האדמו״ר נ״ע.

של הרבי נ״ע; הנחבא אל הכלים ומשתדל להתרחק ככל יכולתו מפירסומת וכבוד אישי — ועל אחת כמה וכמה אותם שבמקומות הרחוקים, כמו אלו שבארץ הקודש, שרבים מהם לא זכו אפילו לראותו מעודם.

ואילו ר׳ שמואל — הוא כבר ידע במי המדובר. הוא זכה להכיר את חתנו של האדמו״ר נ״ע — כ״ק אדמו״ר שליט״א — עוד ברוסיא, בשעה שהחתן עמד להצטרף אל חותנו בריגא, והי׳ בדרכו מבית הוריו שביעקאטערינאסלאוו אל לענינגראד, שמשם עמד לצאת את רוסיא. על פי המסופר שהה כ״ק אדמו״ר שליט״א בבית הוריו עד אחר שבת בראשית תרפ״ח, ואז יצא ללענינגראד, כאשר

אמו, הרבנית חנה ע״ה, מצטרפת אליו ללוותו. מסופר שבאותה נסיעה שבתו כ״ק אדמו״ר שליט״א ואמו בעיר קורסק[58], ומשם הכירו כנראה ר׳ שמואל.

היכרות זו היא שגרמה כנראה שאחרי שנים, כשהגיע כ״ק אדמו״ר שליט״א לארצות־הברית, הי׳ נוהג ר׳ שמואל להפנות אליו על גבי מכתבים את שאלותיו בענינים שונים, כמו בירור במנהגי חב״ד וכדומה, ואף זכה לתשובותיו המאירות (— ואף שכ״ק אדמו״ר שליט״א יעתיק לפניו מרשימותיו! — ראה לדוגמא בצילום האגרת המצורף כאן). כאשר נסתלק האדמו״ר נ״ע, הי׳ איפוא ר׳ שמואל מאותם שהכירו את המיועד למלא את מקומו, והזדרז אף הוא לחתום על כתב־ההתקשרות אליו.

דוגמא להתקשרותו המיידית אל כ״ק אדמו״ר שליט״א, מעידה נסיעתו בשנה הראשונה להסתלקות אל הציונים הקדושים שבמירון, בצפת ובטברי׳, במיוחד — כדי להתפלל שם שיסכים כ״ק אדמו״ר שליט״א לקבל על עצמו את עול הנשיאות. הוא אף הודיע לו על כך בפדיון־נפש ששלח אליו, ובמכתב תשובה (כנראה מערב יו״ד שבט תשי״א[59]) הודה לו כ״ק אדמו״ר שליט״א על כך, כשהוא מוסיף בכתב־יד־קודשו מספר מילים אחר המכתב הכללי־פרטי:

״ת״ח ת״ח, מקול״ע, על שהזכירני על הציונים באה״ק ת״ו. ואחתום בתודה על זה ובברכת בריאות הנכונה ושיבשר בשו״ט מכל ב״ב שי׳ וגם הוא בכלל, כמובן — חי״ק״.

בשנת תשי״ב נתעוררו שוב קשיי פרנסה בעבודת השחיטה, ולפני ר׳ שמואל הוצע להיות מזכיר ״אגודת חסידי חב״ד״ בתל אביב. עבודה אחראית זו נראתה לו תחילה קשה מדאי, והוא שאל על כך במכתב את כ״ק אדמו״ר שליט״א, אשר השיבו[60] שכדאי לקבל על עצמו תפקיד זה — ״שסו״ס הנה נפוצים עי״ז המעיינות חוצה, אשר בטח ישמש זה ג״כ כלי להגדלת והמשכת הצלחה בעניניו הפרטים״.

וכך, משנת תשי״ב ועד סוף ימיו, שימש ר׳ שמואל כמזכיר ״אגודת חסידי חב״ד״, כשהוא משתדל בכל כוחו אכן למלאות אחר דרישת כ״ק אדמו״ר שליט״א — ״לעבוד בזה בזריזות ולמלאות חלקו בארגון אנ״ש[60]״.

בשנת תשי״ג כמעט ואף עלה בידו להגיע לארצות־הברית בכדי להיות אצל כ״ק אדמו״ר שליט״א. הי׳ זה כאשר בנו ר׳ ליב שי׳ זכה ב״הגרלה הראשונה״ שנערכה בקרב חסידי חב״ד בכרטיס נסיעה אל הרבי שליט״א. הבן התקשה לקבל את רשות הצבא, שם שימש כקצין־דת, והועלתה ההצעה שבמקומו יסע ר׳ שמואל (כן הוא על פי חוקי ההגרלה), שהרי ״אם לא עכשיו אימתי?״. ר׳ שמואל

---

58) ראה בתולדות לוי יצחק (שם) ע׳ 186. וכן שמעתי שבהיות דודי רז״ו שי׳ ביחידות אצל כ״ק אדמו״ר שליט״א בשנת תשכ״ו שאלו כ״ק אדמו״ר שליט״א בנוגע לפרט מסויים — האם זה הי׳ בעת ביקורנו בקורסק?

59) בראש המכתב לא מופיע אמנם התאריך אך הנוסח זהה למכתב כללי־פרטי שנשלח לרבים, מיום ט׳ שבט ה׳תשי״א, נד׳ בס׳ אגרות קודש כ״ק אדמו״ר שליט״א ח״ד אג׳ תתצד. צילום האגרת מצורף כאן.

60) באגרת מיום כ״ד ניסן תשי״ב. צילומה מצורף כאן.

TEL. PRESIDENT 4-{0807 1814 8-{4600 CABLE ADDRESS: HAMELACH, NEW YORK כ"ה

מרכז לעניני חנוך

MERKOS L'INYONEI CHINUCH INC.

CENTRAL OFFICE
770 EASTERN PARKWAY • BROOKLYN 13, N. Y.

הרה"ח הוו"ח אי"א וכו'
התצ"ם מו"ה שאול ש.

שלום וברכה:

ב' הפ"נ שלו נתקבלו, ואקרא בל"נ על ציון כ"ק מו"ח אדמו"ר הכ"מ.

וצדיקא דאתפטר, דאשתכח בהאי עלמא יחיר מבחיוהי, בטח יתן ברכתו וחשי"ת ימלא ברכתו בגשמיות וברוחניות.

בקרוב יהי רצון שתהיה בשורה טובה על ציון ובברכת הצלחה בכל העניינים.

מנחם שניאורסאהן

כ"ק אדמו"ר שליט"א מתפלל על ציון חותנו כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע.
(התמונה צולמה קודם שהוקמו המצבה והאהל על הציון).

RABBI MENACHEM M. SCHNEERSON
Lubavitch
770 EASTERN PARKWAY
BROOKLYN 13, N. Y.
HYacinth 3-9250

מנחם מענדל שניאורסאהן

בס"ה
כ"ז ניסן תש"ב
ברוקלין.

הרה"ח הוו"ח אי"א נו"נ וכו'
מוהר"ר שמואל שי' שוו"ב

שלום וברכה,

במענה על מכתבו, אשר מפני כמה סיבות נתאחרה התשובה עד עתה:

א) מתאר מצבו בענין השחיטה שבזמן האחרון הורך ופוחת ועובד עתה בתור נכיון כמזכיר באגו"ח בחל אביב, ושואל חוו"ד אם לקבל העבודה או לחכות עד שיזדמן לפניו דבר יותר קל,

הנה לדעתי אין כדאי לחכות, כי חבל על הזמן ההולך בהעדר עבודה ופעולה, ואם מצאו אנ"ש שמתאים הוא לעבודה הנ"ל, הרי אדרבה צ"ל בזה, כמו שהורו אותנו רז"ל בענינים כמו אלו: חטוף ואכול חטוף ושתה, וז"א אדרבה לעבוד בזה בזריזות ולמלאות חלקו בארגון אנ"ש, שסו"כ הנה נפוצים ע"ז המעיינות חוצה, אשר בטח ישמש זה גו"כ כלי להגדלת והמשכת הצלחה בעניניו הפרטים.

ב) כותב ע"ד בנו יחיאל יהודא שי' שסידרו אותו ברבנות הצבאית, ושואל הוו"ד, אם כדאי שיתעניין בענין נכבדות,

הנה נכון הדבר במאד. ויה"ר שיהי' בהצלחה, ובטח משתמש הוא בהשפעתו על בנו שי' להגדיל את אור תורה ה' נשמת אדם הנמצא בתוכו, ובפרט שע"ז יוכל ג"כ לראות פירות בהמושפעים שלו בתוך הצבא, אשר שם נחוצה ביותר וביותר ההשפעה דיר"ש במרץ גדול ובדברים היוצאים מן הלב, וכמ"ש והי' מחנך קדוש, וכמו שמעניין ראשה יפ"ח וכו'.

ומכובו לפרוש בשלום בנו יחיאל יהודא שי' ולמסור לו ברכתי, אשר יזכהו הש"י להשתמש בהכשרון הצפונים בו, מורשת אבות דגזע אנ"ש, להביאם אל הפועל ולהשפיע על כל סביבתו בנר מצוה ותורה אור ומאור שבתורה זוהי תורת החסידות.

בברכה

מכתב מכ"ק אדמו"ר שליט"א אל ר' שמואל זלמנוב בו הוא מציע לו לקבל המשרה כמזכיר אגודת חסידי חב"ד. [בשיטה המתחלת "והי' מחניך קדוש" — אחר תיבות אלו — ישנו תיקון בגוף־כתב־יד־קודשו, שבמקום המילה "וגם" כתב, ב"כתב רש"י" (!) המלה "וכדמוכח"].

אחת מאסיפות אגודת חסידי חב״ד בבית כנסת חב״ד המרכזי ברחוב נחלת בנימין 23.

ר׳ שמואל זלמנוב הוא היושב ראשון משמאל, ואחריו: הרה״ח ר׳ חיים שמרי׳ גוראריי, הרה״ח ר׳ פנחס טודרוס אלטהויז, הרה״ח הר״ר אלכסנדר סענדער יודאסין, הרה״ח הר״ר חיים אליעזר קרסיק, הרה״ח ר׳ צבי גינזבורג, הרה״ח ר׳ משה גוראריי — זכרונם לברכה. (התמונה צולמה בקיץ תשי״ב ע״י — יבלח״ט — הרה״ח ר׳ שלום שי׳ חאסקינד שהגיע אז לאה״ק בשליחות כ״ק אדמו״ר שליט״א).

כנס ארצי של ״אגודת חסידי חב״ד״ — קיץ תשי״ב.

מימין לשמאל: הרה״ח ר׳ מענדל חורושוחין, הרה״ח ר׳ לייבל כהן (עומד), ר׳ שמואל זלמנוב, הר״ר ראובן מרגליות (הי׳ איש־ספר ומקובל), הר״ר יצחק גרשטנקורן (ראש־העיר הראשון של בני־ברק), נואם — הרה״ח וכו׳ הר״ר שניאור זלמן גרליק (רבו של כפר חב״ד) — זכרונם לברכה, ויבלח״ט — הרה״ח ר׳ שלום שי׳ חאסקינד.

כתב על כך לאחיינו, ר׳ שמואל זלמנוב ז״ל (בן אחיו הרש״פ הי״ד מווארשא) שהי׳ מהנכנסים והיוצאים אצל הרבי, בבקשה שישאל דעתו על כך. תשובת הרבי שליט״א היתה, שמאחר ונהוג שהזוכה עצמו מקבל את שכרו, על כן יש עוד להמשיך ולהשתדל אצל הצבא שירשו לבן ר׳ ליב שי׳ לנסוע — וכך אכן הי׳ בסופו של דבר.

* * *

בשנת תש״ג, בהיותו בן חמשים וחמש שנה, לקה ר׳ שמואל בהתקף לב והי׳ מרותק למטתו משך זמן רב. באותה תקופה — ביום הולדתו בכ״ף באלול — התיישב לרשום את צוואתו. פעם אמרו, אשר כתיבת צוואה היא עצמה סגולה לאריכות ימים ושנים[61], ואכן זכה ר׳ שמואל להאריך עוד ימים ולחיות שלוש עשרה שנים נוספות מאז שכתב את צוואתו.

כאן, בצוואתו, ניתן לראות צוואתו של חסיד מהי. אין הוא שוכח על החוב שנשאר לו לנדיב שעזר לו ולמשפחתו לצאת את רוסיא, ואף שהוא, ר׳ שמואל בעצמו, ניסה משך שנים רבות לאתר את אותו נדיב שנעלמו עקבותיו, הרי שאין הוא שוכח לכל הפחות לצוות את בניו ובנותיו לזכור את אותו אחד ולנסות להתחקות אחריו או אחרי יורשיו; עוד הוא מורה את הדרך בה רצה לראות את צאצאיו הולכים, בדרך התורה והמצוה כפי שהם מוארים על פי תורת החסידות, דרכי׳ והנהגותי׳; ועוד התייחסויות פרטיות שנראה שנכתבו בקולמוס־הנפש, בהביעו את משאלותיו האחרונות.

מובאים בזה איפוא קטעים אחדים (הניתנים לפרסום) מתוך הצוואה, למען ידעו דורות אחרונים, בני בניו, ניניו ואחריהם, את אשר ״הוריש״ להם אבי המשפחה:

רשימת דברים

שלמה המלך ע״ה אמר בקהלת (ט׳ י״ב) לא ידע האדם את עתו וכו׳ (ז׳ ב׳) והחי יתן אל לבו. היינו דברים של מיתה. וע״כ אמרתי לרשום איזה דברים לבני ולבנותי שיחיו, ולבקשם שישתדלו לקיים את כל בקשותי, והשי״ת יאריך ימי ושנותי לראות מכם עונג ונחת.

א) כולכם אתם יודעים מהטוב והחסד שעשה עמנו האיש היקר ברגשותיו הנעלות ה״ה ר׳ קאפיל ב״ר נתן מאירסאהן שי׳ מלנינגראד. אשר ממש הי׳ מלאך הגואל שלנו, בהיותינו במצוקה גדולה בגו״ר ר״ל במדינת הבולשביקים, וע״י טובו וחסדו שעשה עמנו, לתת לנו גמ״ח ממשי, הי׳ הסבה הראשונה, שהוציאנו השי״ת מארץ הדמים ההיא, והביאנו אל ארה״ק תובב״א. וגם בבואינו הנה בעזהשי״ת, ע״י כספו שהי׳ בידינו, היינו ממציאים טרף לנפשנו. ומובן לכל, שלבד מה שאיננו צריכים להיות כפוי׳ טובה ח״ו, לאיש חסד כזה. וצריכים אנו כולכם לגמול לו טוב וחסד, בעד המפעל הגדול הזה שעשה עמנו, הרי מחויבים אנו לכה״פ לסלק לו את החוב, כל הכסף שקבלתי ממנו (שמונה מאות רובלים של זהב ממש) הי׳ אז, בערך לפי הקורס, מאה וארבעים ושנים לא״י, אשר חלק קטן

61) ראה במכתבי כ״ק אדמו״ר שליט״א — בס׳ אגר״ק שלו ח״ד אג׳ א׳צא. חי״א אג׳ ג׳תרנב.

שו"ת בדברי חיים (ח"ב, יו"ד סי' ב) מקבל את הדעה שאין צורך לשבור את הכלי שנפל ממנו חלב שחיטה, ומסביר שהחלב נבלע בכלי ונעשה כמו חלק מהכלי, ולכן אין צורך לשברו. אבל הוא מוסיף שאם הכלי נפל מגובה של שלושה טפחים ומעלה, אז יש לשברו, משום שבגובה כזה החלב מתפזר בכלי ונעשה כמו חלק ממנו, ולכן אי אפשר להכשירו בלי שבירה.

ובשו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון, סי' ב) כתב שאין צורך לשבור כלי שנפל ממנו חלב שחיטה, אפילו אם נפל מגובה של שלושה טפחים ומעלה, משום שהחלב נבלע בכלי ונעשה כמו חלק ממנו, ולכן אין צורך לשברו. הוא מוסיף שאם החלב נפל על הרצפה, אז יש לשבור את הכלי, משום שהחלב מתפזר ונעשה כמו חלק מהרצפה, ולכן אי אפשר להכשיר את הכלי בלי שבירה.

ובשו"ת מנחת יצחק (חלק ב, סי' ב) כתב שאין צורך לשבור כלי שנפל ממנו חלב שחיטה, אפילו אם נפל מגובה של שלושה טפחים ומעלה, משום שהחלב נבלע בכלי ונעשה כמו חלק ממנו, ולכן אין צורך לשברו. הוא מוסיף שאם החלב נפל על הרצפה, אז יש לשבור את הכלי, משום שהחלב מתפזר ונעשה כמו חלק מהרצפה, ולכן אי אפשר להכשיר את הכלי בלי שבירה.

ובשו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון, סי' ב) כתב שאין צורך לשבור כלי שנפל ממנו חלב שחיטה, אפילו אם נפל מגובה של שלושה טפחים ומעלה, משום שהחלב נבלע בכלי ונעשה כמו חלק ממנו, ולכן אין צורך לשברו. הוא מוסיף שאם החלב נפל על הרצפה, אז יש לשבור את הכלי, משום שהחלב מתפזר ונעשה כמו חלק מהרצפה, ולכן אי אפשר להכשיר את הכלי בלי שבירה.

מזה הסכום, שלמתי לו, היינו ששלחתי לו מפה, קודם המלחמה הנוכחית, חבילות אחדות, שעלה לסך ששה עשר וחצי לא״י, נמצא מחויבים אנו לו, עוד מאה ועשרים וחמשה וחצי לא״י. (125,500). וזה מחויבים אנו לסלק, לו, או ליורשיו.

שמונים לא״י ע״ח הזה, יש ביד . . והוא מחויב לשלמם, והשאר ארבעים וחמשה וחצי לא״י, מחויבים אתם כולכם לשלם, בכסף, או בשוה כסף, לפי הסכום הנ״ל. אופן חלוקת התשלומין תעשו ותערכו ביניכם, העשיר לפי עשרו וכו׳, אבל כל א׳ וא׳ מוכרח ליטול חלק בהתשלום הזה.

כן עוד עליכם לדעת, שהכסף שלקחתי ממנו הי׳ בשנת תרצ״ד בשעה שהי׳ שלום בעולם, והלירא היתה לירא שלימה. והתשלום צ״ל לפי קורס זה (עפ״י התייעצות עם אנשים מומחים בענין זה) ועליכם החובה לדרוש ולחקור איפה הוא, או יורשיו נמצאים, ולפרוע את החוב הנ״ל בהקדם האפשרי. הנני מטיל את אחריות החיפוש אחרי איש החסד הנ״ל, או יורשיו, על . . מפני שעליו מוטל החובה ביותר, שאצלו נמצא סך הגון מהחוב הנ״ל. וזה הנני מבקש מאד מאד את כולכם, להשתדל לפרוע את המגיע לו, ולפי חשבון של קודם המלחמה (עפ״י התייעצות עם אנשים מומחים כנ״ל).

כן לידידנו הוו״ח ר׳ אברהם דרייזין שי׳ חתן ר׳ זלמן משה שו״ב שי׳ הנני חייב 4.160 לא״י עפ״י החשבון הנמצא אצלי רשום בפנקס, ואבקשכם ג״כ לפרוע לו את חוב זה, ג״כ לפי חשבון הנ״ל, כנ״ל כי הכסף לקחתי אצלו בשנת תרצ״ו.

ב) תזהרו כולכם בכבוד אמכם היקרה שתי׳, בכל אופן החמור, כמ״ש בתוה״ק, ובזכות זה תזכו אי״ה שגם צאצאיכם יזהרו ויכבדו אתכם.

ג) בני שיחיו. הנני מזהיר אתכם שכל ימיכם תתחברו אל אנ״ש חסידי חב״ד יצ״ו, להשתתף בכל עניניהם, כמו בכל הלימודים החברותים. ובהתועדות של אנ״ש, ובענינים הנוגעים לכל חיזוק ועיזור המוסדות של אנ״ש כמו לעזור ולתמוך בהישיבות הקדושות תומכי תמימים, אחי תמימים, ותורת אמת, אגודת חב״ד, כולל חב״ד וכדומה, ושזה יהי׳ מטרת ותוכן כל חייכם. ותשתדלו להשפיע על אחיותיכם (בנותי) וגיסיכם (חתני) (וצאצאיהם) שי׳, שיהיו מהעוזרים והתומכים להמוסדות הנ״ל, ושידריכו ויחנכו את צאצאיהם עפ״י דרכי תוה״ק בכלל, ועפ״י דרכי החסידות חב״ד בפרט, ובזה תזכו גם אותי בעלמא דקשוט, להיות ברא מזכה אבא וכו׳.

ד) כל ימיכם תחיו באחוה ואהבה וריעות אמיתית, ותתענינו איש אל אחיו בכל פרטי עניניו בגו״ר. וכן בכל פרטי עניני הגו״ר של אחיותיכם שת׳ ולהשפיע תמיד עליהן כפי האפשריות שיתנהגו עפ״י דרכי התורה.

ה) אחרי אריכת ימי תשתדלו לפי האפשריות שגויתי יקברו בהר הזתים בחלקו של הכולל חב״ד.

ו) בימי האבילות. תשתדלו להתפלל כאו״א לפני התיבה, אבל לא ע״י מריבות ח״ו, ובכל יום ללמוד כ״א משניות לעילוי נשמתי לפי סדר הזה. ס׳ זרעים טהרות, בני זאב שי׳ במשך השנה. נשים נזיקין, בני ישראל יצחק שי׳. מועד

וקדשים, בני יחיאל יהודא שי׳. תשתדלו שבמשך השנה יגמור כ״א את חלקו במשניות, וכל א׳ וא׳ ילמוד גם את הפרקים כ״ד בכלים, וז׳ במקוואות.

ז) כל ימיכם תשתדלו להתפלל בצבור לפי האפשריות, א״ל שמי מכם יחננו השי״ת בדעת ובבינה יתירה להתפלל באריכות.

ח) תשתדלו למעה״ש שא׳ מכם (יותר נכון שבני יחיאל יהודא שי׳) או א׳ מחתני שיחננו השי״ת ביר״ש, ימלא את מקומי בעבודת הקודש עבודת השחיטה (להשתדל להתלמד את מלאכת ואומנת הקודש הזאת, בעיה״ק ירושלים או במקום אחר) ויוכל אי״ה להתפרנס מזה. תשתדלו בזה ע״י אגודת השוחטים וע״י הרבנות הראשית דפה ת״א.

ט) אמכם תחי׳ תהי׳ אצל מי שימלא את מקומי בעבודת השחיטה.

יא) חלוקת הספרים יהיו עפ״י הסדר הרשום מעבר לדף.

כ״ז כתבתי ורשמתי בדעת צלולה יום ב׳ נצו״י כ׳ אלול שנת ה׳ תש״ג לפ״ק למלאות לי נ״ה שנה. והשי״ת יאריך ימי ושנותי ויחזק את לבבי לשוב אליו בתשו׳ אמיתית ולעבדו בלבב שלם, ויזכני לראות בביאת משיח צדקינו ב״ב ובגאולה שלימה לכל אחבנ״י, שמואל ב״ר יחיאל יהודא זלמנוב שו״ב

[הוספה לאחר זמן]

הערה לסעיף א) בדבר קורס התשלומין לידידינו ר״ק מאירסאהן. התיישבתי עם אנשים מומחים ומביני דבר. הנה לפי שהי׳ המדובר בינינו קודם הפרדי מר״ק הנ״ל שהכסף יונח בבנק, וכן עשיתי כבואי הנה הנחתי בבנק אנגלו־פלשתינה. רק בזמן שנפרצה המלחמה, ליתר בטחון הוצאתי הכסף מהבנק. וע״כ צריכים לשלם לו רק אחוז א׳ לשנה כפי שהבנק משלמת, היינו מן 16/ ספטמבר 1936 עוד לירא ועשרים וחמשה וחצי גרוש לכל שנה. — לידידי ר׳ אברהם דרייזין שי׳ שלחתי חבילה על החוב שלו. וע״כ אינני חייב לו.

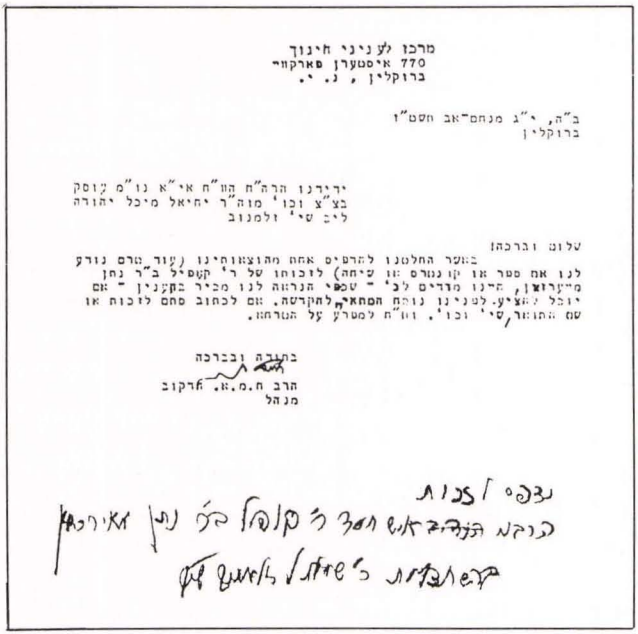
כ״ד שמואל זלמנוב

* * *

כפי שהוזכר כבר, הרי שר׳ שמואל ניסה משך זמן רב להתחקות אחר עקבותיו של מיטיבו ר׳ קאפיל ז״ל או יורשיו, אך ללא הצלחה. כפי שניתן לראות בצוואתו הרי גם שהדבר הטרידו במאד, ואף שנים אחר כתיבת הצוואה עדיין המשיך לעסוק בחיפושים; בחקירה אצל העולים מרוסיא שמא יודעים הם היכן נמצא הוא; ובעוד דרכים נוספות.

הדבר לא נתן לו מנוח, וכשזכה בנו לנסוע אל כ״ק אדמו״ר שליט״א, בשנת תשי״ד, ביקשו לשאול את הרבי מה עוד עליו לעשות. כשנשאלה השאלה לפני כ״ק אדמו״ר שליט״א, ביחידות, הואיל לענות: שבאם עד עתה לא נמצא האיש, הרי שאפשר לזכותו בהדפסת ספרים או חוברות של ההוצאה החב״דית — ״קה״ת״ — בצירוף הקדשה שתציין שהדבר נעשה לזכותו.

כך אכן עשה ר׳ שמואל, ועוד בחייו הספיק להוריד מעל לבו את שהעיק

מרכז לעניני חינוך
770 איסטערן פארקוויי
ברוקלין, נ. י.

ב"ה, י"ג מנחם־אב תשס"ז
ברוקלין

ידידנו הרה"ח הה"ח אי"א נו"ס קוסק
בצ"צ וכו' מוה"ר יחיאל מיכל יהודה
ליב סי' זלמנוב

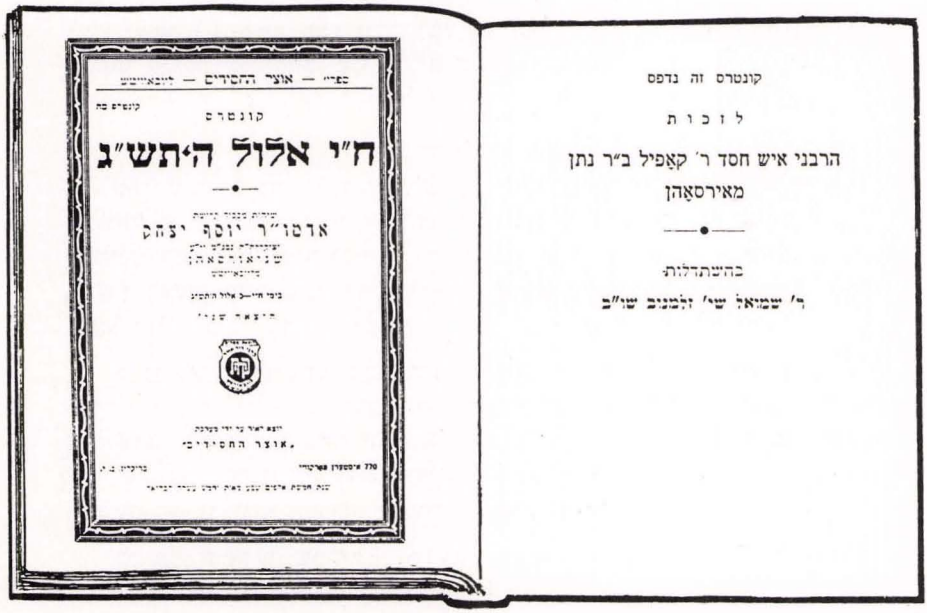
שלום וברכה,

באשר החלטנו להדפיס אחת מהוצאותינו לעוד חדש נודע
לנו אם מטר או קונטרס או שיחה) לזכותו של ר' קאפיל ב"ר נתן
מ"ירושן, אי"נו מודיעים לכ"ת שמטרת הנדוזה לנו מכיר בקשתו "אם
רוצה להציע לנו נושא המתאים לתקופה. אם לכתוב משם לזכות או
שם התואר/סי' וכו'. וו"ח למסרע על הטרחה.

בחתימה וברכה
הרב ח.מ.א. שרקוב
מנהל

נפטר / נכות
כינוי הקדיש אשר ר' קאפיל בלי נתן מאירסאהן
הקשה בעדות ר' שמואל מאירסאהן שליט"א

אגרת המזכירות לבנו של ר' שמואל בענין ההקדשה לזכותו של איש החסד הר"ר קאפיל מאירסאהן. בשולי כתב ר' שמואל בכת"י את הנוסח שראה לנכון להקדיש לזכות מיטיבו.

קונטרס זה נדפס

לזכות

הרבני איש חסד ר' קאפיל ב"ר נתן

מאירסאהן

בהשתדלות

ר' שמואל שי' זלמנוב שי"ב

עליו, כשהוא נותן את כל הסכום אותו נשאר חייב לאותו נדיב — שבזכותו הצליח להמלט מרוסיא ולהגיע לארץ הקודש — להקדשת קונטרסים של שיחות ומאמרי חסידות של כ״ק האדמו״ר (מהוריי״צ) נ״ע, כפי הוראת כ״ק אדמו״ר שליט״א.

* * *

בליל רביעי, תשעה ימים לחודש ניסן ה׳תשט״ז, נפטר ר׳ שמואל ז״ל שו״ב זלמנוב, אחר מחלה קשה, והוא כבן 68 שנה. קהל גדול הלך אחר ארונו של מי שהי׳ לאחד מיקירי העיר תל אביב, השו״ב המפורסם, שלא הי׳ אחד שלא הכירו. הוא נטמן בבית־החיים בצפת (שכן ירושלים היתה אז בידי השלטון הירדני), בחלקת חב״ד, ושם מנוחתו כבוד על יד קברו של הרה״ח הר״ר ישראל ארי׳ ליב שניאורסאהן ז״ל, אחיו של — יבלח״ט — כ״ק אדמו״ר שליט״א, ועל יד קבריהם של הת׳ הר״ר יצחק יעקב מינקאוויטש ז״ל והר״ר צבי ליברמן ז״ל.

עוד בחייו זכה לחתן את רוב בניו ובנותיו, שהקימו אחריו דור ישרים מבורך, הולכים בדרכיו ואורחותיו הטובות.

חבל על דאבדין ולא משתכחין — תהא נשמתו צרורה בצרור החיים.

העתקה בכתב ידו של ר' שמואל זלמנוב ממכתב כ"ק אדמו"ר שליט"א
אליו מיום ט' ניסן תשט"ו, בדיוק שנה קודם פטירתו.

בה"ק מצפה לכך שתמורה שלושה ר' ניסן תשכ"ו
בדמן שלנו
ומשפיע הנה קבלות ועבדנו את ה' יחד עם כשרות אנשי המוסדות בא"י.
שמקיפה בלב ארץ כדון את שמון הר"ש כפי מה שתמורו בקונקלוזיה שעוד פה,
ובודאי יזכור ר"ל על פי הכתוב בכל דרכיך דעהו ויישר אורחותיך ופקודת את

זלמנוב=ת"א

מנחם מענדל שניאורסאהן
ליובאוויטש

770 איסטערן פארקוויי
ברוקלין, נ.י.

RABBI MENACHEM M. SCHNEERSON
Lubavitch
770 Eastern Parkway
Brooklyn 13, N. Y.

HYacinth 3-9250

ב"ה. כ"ט, תסוז תשט"ו
ברוקלין

הרה"ח אי"א נו"נ עוסק בצ"צ
סוה"ר שמואל שי'

שלום וברכה!

במענה על מכתבו מכ"ד תסוז, הנה תי"ח על הבשו"ש. מהצבת מצב בריאות זוגתו תחי' ויהי"ר שילך סון גוט צו נאך בעסער, ובפרט שעשו כלים גם בטבע ובסילא תוספך ההצלחה למעלה מן הטבע בטבע.

נהניתי מסי"ש אודות בתו חי' בתי' תחי' שרוצה לקבל משרה בבתי ספר הרשת, ובודאי יחזקו אותה ברצון השוב זה והכי נכון, כי עבודה בפוסד של כי"ק סרי"ח אדמו"ר זצוקללה"ה נכנסי"ש זי"ע ובפרט בסקצוע החינוך על שהדת הקדש-הרי זה צבור וכלי לקבלת ברכות הקי"ה בכלל, ובפרט לבנין בית בישראל על יסודי התורה והמצוה, כיון שמכניסים תלמידים=ות דבית הספר ומכשירים אותם לזה ומדתו של הקב"ה מדה כנגד מדה, ומזה סובן וגם משוט, שאם גם תהי' משרה אבוי' רק מחוץ לעיר-אין זה צהיך להיות סניעה, והשי"ת יסציא לה זיווגה הטוב לפני' בגשמיות וברוחניות גם יחד ובבין אנ"ש.

בסה ששואל לצדקת שנ"ד, יש להכניסה להנהלת הרשת, ובטח יודיעו לכאן שמות סנדבים והסכום ויזכרו על הציון הק'

בברכה לבשו"ש בכל הנ"ל

נ.כ.
סובן שמבהיל העדר הידיעה בהנוגע להכנסת רסיסה תאים לרוח חב"ד בבין עולים החדשים בשכיל התישבות בכפר חב"ד.

זלמנוב-ת"א

מנחם מענדל שניאורסאהן
ליובאוויטש

770 איסטערן פארקוויי
ברוקלין, נ.י.

RABBI MENACHEM M. SCHNEERSON
Lubavitch
770 Eastern Parkway
Brooklyn 13, N. Y.

HYacinth 3-9250

ב"ה, יו"ד ניסן תשט"ז

משפחת זלמנוב שיחיו

נצטערתי להשמועה מפטירת הרה"ח הוו"ח אי"א נו"נ
וכו' מו"ה שמואל ז"ל. תנצב"ה.

המקום ינחם אותם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים.

ומכאן ולהבא אך טוב וחסד ימצאם תכה"י.

בברכה

מנחם מענדל שניאורסאהן
ליובאוויטש

770 איסטערן פארקוויי
ברוקלין, נ. י.

ב"ה. כח' ניסן תשט"ז
ברוקלין

משפחת זלמנוב, שיחיו.

שלום וברכה!

במענה על מכתבם מא"ח הפסח, בו כותבים אודות המשרה דשו"ב דחל אביב, והשאלה מי מהמשפחה יכהן בה. ובנראה ממכתבם שאין שיחליטו בזה חסכים הקהלה (אף שלכאורה קצת תמי' בדבר, כיון שע"פ רוב גם להם חוו"ד בענינים כגון זא), ומחאים להמצב והשינוים העלולים לבוא, כמובן אין כאן לדחות הפועל בזה לזמן ארוך. ולכן אם אין עוד מוחלט מיוחס של אחותם תחי'-ים על אחר מפנים לקחת משרה הנ"ל, ובכן שוה צריך להיות בהסכם זוגתו של המועמד לזה, ואם כולן מסכימות ויש אפשרות בזה, כדאי שיקח משרה הנ"ל תוא"ח כו' יחיאל מיכל יהודא ליב שליט"א כיון ששמו מוזכר בהצוואה, אבל בתנאי אם אחר מהאחים ע"ה שו"ב בסקוסו ברמת גן, אם מאיזה סיבה קשה לעשות כהנ"ל- אזי יקבל המשרה בחל אביב אחר משני האחים, וטוב יותר זה שיחלפד אוסנות השו"ב מהיר. והשי"ת ינחם ברוך הטובה לכאו"א מהם בגשמיות וברוחניות גם יחד, ויאריך ימי אמם שתליט"א בטוב ובנעימים, ותראה רוב נחת מסידותי מכל יו"ח שיחיו.

בברכה לבשו"ט בכל האמור

זלמנוב - ת"א
RABBI MENACHEM M. SCHNEERSON
Lubavitch
770 Eastern Parkway
Brooklyn 13, N. Y.
HYacinth 3-9250

מנחם מענדל שניאורסאהן
ליובאוויטש

770 איסטערן פארקוויי
ברוקלין, נ. י.

ב"ה. ז' אייר תשט"ז
ברוקלין

מרת רחל שתליט"א

ברכה ושלום!

מאסר הנני קבלת מכתבה מאדר"ח, עם הפאסא מהצוואה, ובטח בינתים נתקבל מכתבי בענה על מכתבם הכלי"ל, והקי"ת יאריך ימי' ושנותי' בטוב ובנעימים, וברוב נחת חסידותי מכל יו"ח שיחיו.

בברכה

זלמנוב-כפר חב"ד
RABBI MENACHEM M. SCHNEERSON
Lubavitch
770 Eastern Parkway
Brooklyn 13, N. Y.
HYacinth 3-9250

מנחם מענדל שניאורסאהן
ליובאוויטש

770 איסטערן פארקוויי
ברוקלין, נ. י.

ב"ה. ב' מנ"א תשט"ז
ברוקלין

הוו"ח אי"א נו"נ כו'
מוה' ישראל יצחק טי'

שלום וברכה!

במענה על מכתבו מכ"ה תמוז.- נכון הדבר שיעשיך בליכוד אומנות השו"ב, כיון שקשור זה בצוואת אביהם ע"ה. אבל ביחד עם זה, לעת עתה לא יעזוב ענייני החקלאות (אף אם עי"ז יתארך יותר זמן ליבודו אומנות השחיטה) עדי ידע ברור שמצליח בהליכוד. וכן-בניחותא-יחפש אחרי איש המתאים למסור לו החלקה בכפר חב"ד, כצורך הענין.

בברכה

ממכתבי כ"ק אדמו"ר שליט"א אל המשפחה בעניני הצוואה.

עתון "הצופה" — ט' ניסן תשי"ז.

זכרון להולכים

הר"ר שמואל זלמנוב ז"ל

(שנה לפטירתו)

אחד מהחבורה קדישא, מותיקי המשמשים בקודש בגולה ובישראל. שימש כשו"ב קרוב ליובל שנים בקהילת שוגות בגולה ומשך עשרים השנים האחרונות כאן כחבר אגודת השוחטים בתל־אביב. איש צנוע ועניו, יקר הרוח וה־ערך, מבני עליה המעטים, בעל מידות תרומיות, בעל מזג עדין ונעים. תלמיד חכם מובהק עוד בצעירותו התפרסם כשקדן, בהיותו מבחירי התלמידים בישיבה הגדולה של לובאוויץ. ביחוד התבלט בישיבה בהיותו שייך כמתותן למשפחת האדמו"ר וצ"ל, בן למשפחת זלמנוב המפורסמת בתורה ובחסידות בקלימוביץ אשר ברוסיה הלבנה, ובוארשה, בהגיעו לגיל 18 הוסמך לשו"ב על ידי הרבנים הגדולים מאז, הרב ר' דוד יעקב סון ראב"ד דלובאוויץ והרב ר' חיים יחזקאל קזקוב אב"ד מדומברובה ועוד ועל פי סקודת האדמו"ר הרש"ב זצ"ל נתקבל לשו"ב בעיר קורסק (רוסיה). כאן פעל בעסקנות דתית בקהילה ובסביבה, יסד תלמוד תורה לילדים ברוח של חב"ד חברה ללימוד "תניא" בקביעות ועוד. וקשר הדוק היה בינו לבין המרכז בליובאוויץ שמשם היו שולחים אליו בחורים ואברכים להשתלם במלאכת השחיטה בהיותו שייך למתותן ואמן גדול. ביתו היה תמיד פתוח ושולחנו מוכן ועָרוך לכל נזקק וקשה יום. גם בעברו אחר כך בזמן המלחמה העולמית לגור באחד מפרברי מוסקבה, לא שינה כלום מהנהגתו ונאמנותו ליחיד הבודד ולצבור. בשנת תרצ"ו הצליח להשיג רשיון עליה ועולה לארץ ביחד עם משפחתו ברוכת הבנים. שמו הטוב הלך לפניו ונתקבל כשו"ב בתל־אביב. כאן התחיל לבנות את ביתו מחדש ברוחו והתנהגותו כמקודם. את כניו שלח לישיבות חב"ד והם מהילדים המצויינים בתורה ובהנהגה. שנים מבניו ממשיכים באמנותו — מלאכת השחיטה בתל אביב וברמת גן, שנים מבניו הם מהמיסדים הראשונים של כפר חב"ד ספריה ומפעילי העסקנים שם. בנותיו אף הן ממשיכות בדרכי אבות בנאמנות.

התמסר בייחוד והשתייך להנהלת הישיבה "אחי תמימים" ושמש מזכיר לאגודת חב"ד בישראל. איזו שמחה פנימית הפיקו פניו בשעה שישב בפעם האחרונה לחייו בי"ט כסלו, ב„ספריה" כשבנו הצעיר ר' לייב במדי חייל הסביר פסק חסידות חבדית. והנה לפתע כרע שכב. ושוב לא קם. בצואתו בקש שיקברוהו בעיר הקודש צפת, ואמנם קיימו את דברו האחרון בשלימות.

היום כשאנו עומדים בראש מורד על יד קברו ומתיחדים עם נשמתו, אנו נזכרים בדמותו האצילה, קומתו הזקופה ובמעשיו הברוכים, ואנו שואלים: מי יתן לנו תמורתו?

ת. נ. צ. ב.ה.

ישראל פסקר

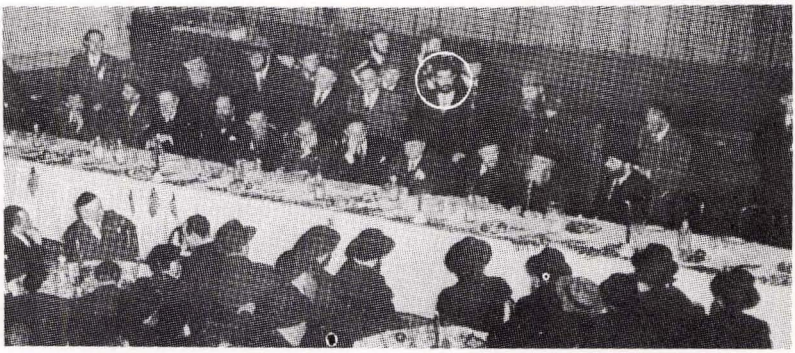
מכתב ופשרו

לעיל בפרק "אלה תולדות" ולאחריו, מוזכר לא אחת למכתב שכתב ר' שמואל זלמנוב אל אחיינו שהי' אז בניו־יארק, ובו הוא מספר לו על תולדות המשפחה ובית הוריו.

כדי להבין את ה"רקע" לכתיבת המכתב הנ"ל, יש להקדים ולספר שהאחיין אליו נכתב המכתב הוא הרה"ח והרה"ת ר' שמואל זלמנוב ז"ל, מי שהי' מנהל ישיבת "תומכי תמימים" בווארשא ועורכם הכללי של קובצי "התמים" שראו אור בשעתו שם, ואחר כך, בניו־יארק — לשם נמלט עם פרוץ מלחמת העולם השני' — הי' עורכו של "קובץ ליובאוויטש" ועמד בראש חברת "ניחח" (ניגוני חסידי חב"ד) כשעל ידו ובניצוחו הוצאו לאור "ספר הנגונים" על כל חלקיו ותקליטים רבים, בהם רשומים/מושמעים ניגוני ונעימות חב"ד. הי' כל ימיו מנאמני בית הרב ומגדולי המקושרים לרבותינו נשיאנו, בעיקר לנשיא הדור כ"ק אדמו"ר שליט"א, ויתר תולדות ימי חייו קובעים להם מקום מכובד בפני עצמם[1]. (רבים אכן טועים להחליף בין הדוד לאחיינו בגלל השם הזהה והעובדה שהאחיין הי' מפורסם יותר).

ר' שמואל זלמנוב ז"ל (מווארשא)
ח' טבת תרס"ד — י"ד אדר תשל"ה

בתמונה זו, מהחגיגה השנתית למען ישיבות תומכי־תמימים ליובאוויטש — פסח שני תש"ד, נראה ר' שמואל זלמנוב (מווארשא) במחיצת כ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע (במרכז, נואם. לידו יושב חתנו כ"ק אדמו"ר שליט"א).

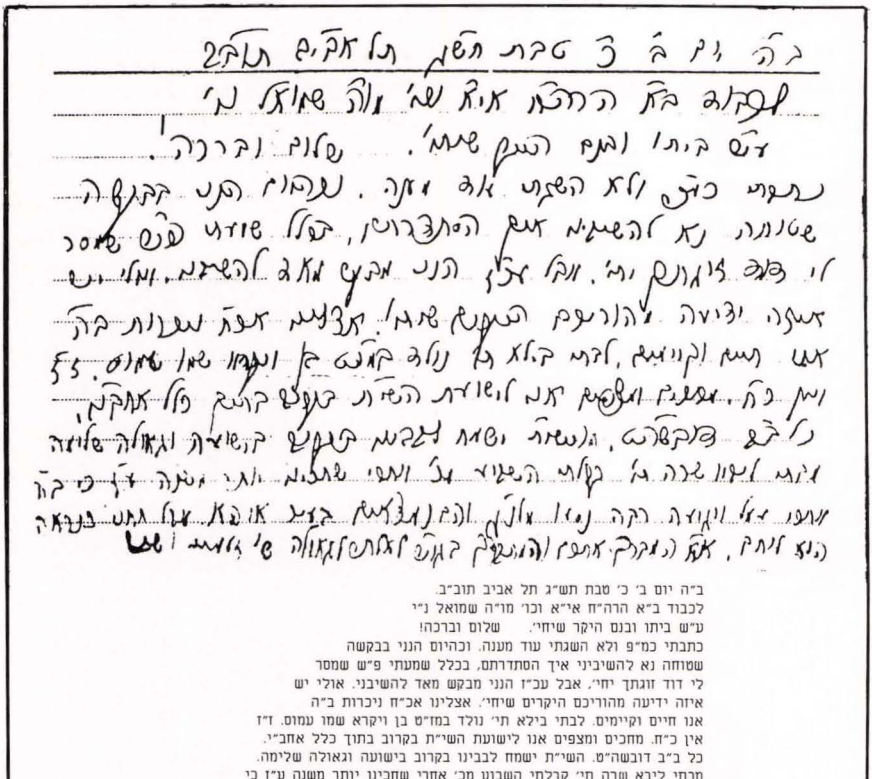
---

1) תולדותיו נרשמו ע"י בנו שי' בהקדמה לס' הנגונים ח"ג וברשימה שנדפסה בדו־שבועון "כפר חב"ד" בגליונות 15-14.

הרש"ז ("מווארשא" — כך כונה) הי' בנו של ר' שרגא פייוויש הי"ד שנספה בווארשא עם רוב בני משפחתו באלול תש"ב. ר' שמואל עמד בקשר מכתבים הדוק עם בן אחיו זה, והלה נוהג הי' להתעניין אצלו על תולדות בית הורי אביו הי"ד וחינוכו, ואף עלה ברעיונו לרשום את תולדות אביו, כנראה בכדי להוציאם לאור.

אחד ממכתבי התשובה של ר' שמואל אל אחיינו נכתב ביום שלישי כ"ז תשרי שנת תש"ז, וכך הוא כותב:

"מכתבך מ"ג ו' אלול נכון הגיעני בזמנו, תסלח לי על אשר איחרתי בהמענה, יען שהטרדות השונות מטרידות כ"כ עד שאין עתותי בידי, ורצוני הי' מאד למלאת את בקשתך בנוגע לרעיונך הטוב לרשום תולדות אביך אחי הי"ד, ומוכרח הייתי להאציל איזה שעה פנוי' להעלות הכל על זכרוני,

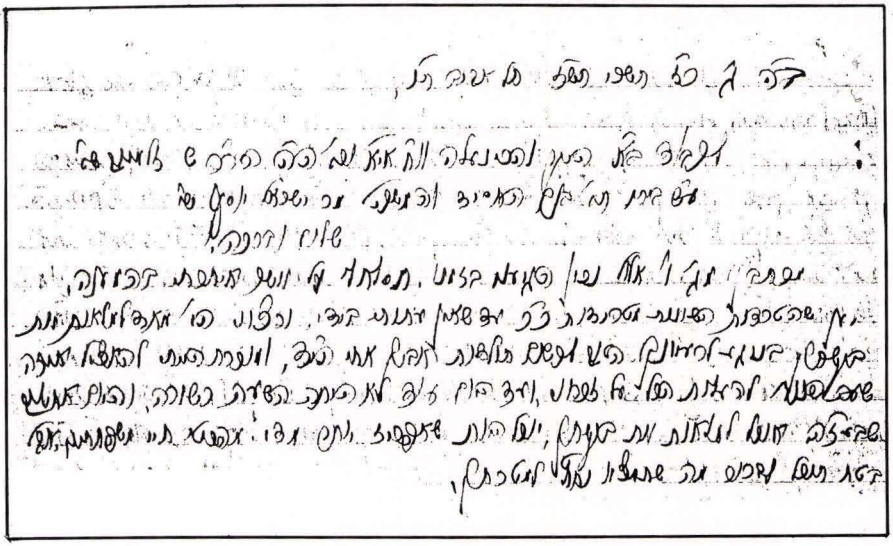

ב"ה יום ב' כ' טבת תש"ג תל אביב תוב"ב.
לכבוד ב"א הרה"ח אי"א וכו' מו"ה שמואל נ"י
ע"ש ביתו ובנם היקר שיחי'. שלום וברכה!
כתבתי כמ"פ ולא השגתי עוד מענה. וכהיום הנני בבקשה
שמוחה נא להשיבניני איך הסתדרתם, בכלל שמעתי פ"ש שמסר
לי דוד זוגתך יחי', אבל עכ"ז הנני מבקש מאד להשיבני. אולי יש
איזה ידיעה מהוריכם היקרים שיחי'. אצלינו אכ"ח ניכרות ב"ה
אנו חיים וקיימים. לבתי בילא תי' נולד במז"ט בן ויקרא שמו עמוס. ז"ז
אין כ"ח. מחכים ומצפים אנו לישועת השי"ת בקרוב בתוך כלל אחב"י.
כל ב"ב דובשה"ט. השי"ת ישמח לבבינו בקרוב בישועה וגאולה שלימה.
מבתי ליבא שרה תי' קבלתי השבוע מכ' אחרי שחכינו יותר משנה ע"ז כי
ב"ה אחרי עמל ויגיעה רבה נסעו מלנג' והם נמצאים בעיר אופא. אבל חתני כנראה
הוא לוחם. א"א המברך אתכם והמתברך בגו"ש לאלתר לגאולה ש' זלמנוב שו"ב

גלוית דואר שנכתבה ע"י ר' שמואל זלמנוב מתל אביב אל אחיינו ר' שמואל זלמנוב — ניו־יארק.

ועד היום עוד לא היתה השעה כשורה, והיום אחשוב שבעז"ה אוכל למלאות את בקשתך, יוכל היות שאפריז יותר מדי מפרטי חיי משפחתינו, אבל בטח תוכל לברור מה שתמצא נחוץ למטרתך . . כעת אסדר מה שידוע לי מצד בקשתך. בטח ידוע לך שאביך ז"ל הוא יליד כפר לאזוויץ . . . "

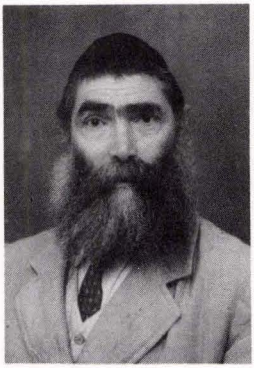
וכאן החל ר' שמואל לפרט את תולדות המשפחה, וכפי שכבר נכתב לעיל בפרק "אלה תולדות".

עם הכנת הספר דנן לדפוס יצא לאור הספר "תולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית", ולכמה מן הענינים המוזכרים בספר זה יש להוסיף ציונים למובא שם.

ובנוגע לענינו, על א"ז ר' שמואל זלמנוב: ראה שם בע' שנג צילום מכתבו בנוגע לקשיים שביציאה מרוסיא (ושם בע' שנד), ועוד שם בע' קפד תיאורו על הנעשה בקורסק (אלא שבמפתח השמות שם ציינו לתיאור זה — בנפרד משמו של א"ז (עם ראשי הפרקים על אודותיו) — בשם: "זלמנוב (שו"ב בקורסק)", כנראה מחוסר ידיעה שהמדובר באותו אחד.

עוד יש להעיר, בהמשך למ"ש לעיל בע' 9 הערה 2 על צאצאים נוספים מבני משפחת זלמנוב — למובא שם בע' מ בשם החסיד ר' יוסף משה זעלמאנאוו מראהאטשאוו [ראגאטשאוו]. לפי הישנות איות השם באופן זה גם כאן וגם במובא ב"האח" (נסמן בהערה הנ"ל) נראה שהמדובר בבני משפחה אחרת.

איש חסיד הי׳

זכור אזכרנו כאיש רם קומה, שחור עין, שחור שער וזקן המאפיר עם הזמן, כדרך הטבע.

משכמו ומעלה.

לילדים הוא הי׳״הסבא הגדול״.

יום אחד, בבקרו אותנו, עמדנו במרפסת מטבח ביתי הקטן והחדש ואנו צופים אל בני הקטן ורעו, הרצים בחצר ומתקרבים למרפסת:

״אבנר! הסבא שלך לא גבוה עד השמיים!!!״.

אבנר לא דייק, כמסתבר. כדי להיות בטוח בממצאיו בעתיד, שאל את ר׳ שמואל: ״נכון שאתה סבא שלי?״ וכשסבא הגדול אישר לו בחיוך, רווח לו.

עתה, במלאת מאה שנה להולדתו, הוא ניצב בזכרון משפחתו הענפה, הכוללת ארבעה דורות — כאחד האבות בישראל. אב גדול לנפשות הרבה, המתייחסים אליו בגאווה של יחוס משפחה. אב, שהטביע חותמו, שהעניק זכרונות חג יקרים, שהקרין אמונה תמימה ואנושיות והביא לגאוות ההשתייכות.

ר׳ שמואל הי׳ יהודי ירא שמים, מקפיד על קלה כחמורה. איש חסיד הי׳.

על המצוות: מצוות שבין אדם למקום ואלה שבין אדם לאדם לא הכביד ולא רבץ עליו כנטל. הן בוצעו באהבה, בשמחה ורננה, בהזדהות מלאה. על אף הקפדתו, הוא הי׳ בבחינת מי ״שרוח הבריות נוחה הימנו . . ״, ובבחינת מי ״שמעשיו מרובין מחכמתו . . ״.

לבו ודלתות ביתו הצנוע היו פתוחים לרווחה. לא רק ב״ליל הסדר״ — ״כל דכפין ייתי וייכול״ — אלא בכל יום ויום ואין צורך לומר בלילי שבתות ובמועדי

ישראל הסבו אורחים סביב השלחן הגדול והערוך כהלכה וביד רחבה — כאשר ידו משגת — מבלי הֶכְלֵם . . .

זוכר אני יהודי זקן ובודד שהי׳ אורח קבוע ומכובד תמידי. זוכרני את ר׳ נח, הגר הרוסי הצעיר, עם עיני התכלת ופיאותיו ושערו הבלונדי, אשר נגלה לו בורא העולם, אלקי ישראל, לא מתוך הסנה הבוער, אלא מתוך החשמל, שגם הוא בוער ואינו אוכל, והוא הגיע, מהנדס החשמל לשעבר, מערבות רוסיא הרחוקה, לביתו ושלחנו של ר׳ שמואל. עיניו נוצצות והוא אוכל בהנאה ממאכלי השבת שהכינה מרת רחל ע״ה, אם המשפחה. הוא נראה טועם טעמי גן עדן וכל חושיו רווים שמחה עילאית, לאור נרות השבת ולמשמע זמירותי׳.

— או סתם תמהוני שאינו מתל־אביב העיר, אשר מצא כאן פינה חמה וטובה, ומספר־מבקש: ״זאל מיר גאט פארהיטען פון א טבריאנער אדער א צפאסער (צפת) ווי פון פייער און וואסער . . . ״.

כל יהודי נתקבל בכבוד ובכיבוד כיד ר׳ שמואל הטובה, בספר פנים יפות ובשמחה.

כי על כן נשמעה בביתו של ר׳ שמואל, בלילי שבתות ובמועדי ישראל האחרים, שירה חסידית על יפי׳, דבקותה והתלהבותה, בבחינת: ״כל עצמותי תאמרנה . . ״ כשר׳ שמואל יושב כמלך בראש השולחן, לידו מלכתו הטובה, רעייתו רחל, בניו, בנותיו, נכדיו וקרואי ביתו והם שמחים, ״דשנים ורעננים״. גם אם הי׳ ״מתנגד״ — גם הוא נסחף בשירה . . . כי מיטיב שיר הי׳ ר׳ שמואל וקולו הערב והצלול נישא גם בעת התפילה, בעברו לפני התיבה כשליח־ציבור.

זה הי׳ ביתו של ר׳ שמואל. זו היתה ״חלקת האלקים״ הקטנה שלנו וזה שהטביע חותמו על כל המסובים והדורות.

אז, רק אז, התחלתי להבין את גודלו של חסיד גדול זה, אשר קיים כל מצווה באהבה ובשמחה ושכר המצווה הוא מצווה . . .

דברים הרבה למדנו מ״הנהגתו״. ״יפה תורה עם דרך ארץ, שיגיעת שניהם משכחת עון״. כך קרבנו — וביחוד נכדיו — לא בהרצאת דברים מלומדה או בהמרצות, אלא במעשים, במצוות, שטעמן עומד בפינו עד היום הזה.

אדם חרוץ הי׳ וידיו רב לו במלאכת כפיים. רעייתי, בתו, ספרה כי עוד בהיותו ברוסיא, כתלמיד ישיבה בבחרותו, תפר לעצמו משאריות בד קטנות — שמיכה טובה ושמישה. כתוספת לפרנסתו הי׳ עוסק בדברים רבים, כגון: נקניקים מעשה ידיו להתפאר, הי׳ מכין יין ביתי משובח וכשר לפסח, ארגן בבית מגוריו מאנשי שלומו, חבורה לאפית מצות — כשהוא עצמו משמש כאופה ליד האש המבוערת בתנור.

כן שמש בתקופה מסויימת, ברוסיא, כשומר לילה במסעדה. הי׳ מצרף אליו — בחילופין — ילד מילדיו להתכבד בתורו במנת גלידה טובה (״מאראז׳ענע״)

בריקוד שמחה של זקני התמימים לאחר התוועדות חסידית. נראים בתמונה: ר׳ שמואל זלמנוב (קיצוני משמאל, ולשמאלו, עם הפנים למצלמה:) ר׳ נחום שמרי׳ ששונקין — ידידים משכבר הימים.

עפ״י רשות ההנהלה. גם הדרך התלולה במעלה ההר, ארכה כמחצית השעה; האב הי׳ צועד בראש וידיו שלובות לו לפניו, והקטנים מצדדים אחריו במאמץ והנאה זכורים לטוב.

איש ישר הי׳, בר לבב ונקי כפיים. נכסיו הארציים לא רבים היו, אך נכסי צאן ברזל רוחניים ומוסריים רבים צווה לבניו.

בצוואתו, פרק מופלא על חוב של רובלים רבים שחב לאיש יהודי ברוסיא, אשר אפשרו לו לעזוב את עמק הבכא ולעלות עם אשתו ושבעה מילדיו לארץ הקודש. הוא מעלה את ענין החוב. מאיץ למצא את בעל החוב בכל דרך, על מנת להחזיר לו את חובו בתוספת הריבית הבנקאית, ובחישוב מדוקדק של ערך הרובלים שלוה. לא רצה להצטרך למתנת בשר ודם, וזכה, עודו בחיים, להחזיר את החוב עד תומו.

איש צנוע — גאה. איש עשיר; שמח בחלקו. ראש ואבי שבט גדול ופורה.

תהא נשמתו צרורה בצרור החיים. זצ״ל.

יוסף הלמן. חולון.

ראש השבט

לא הכרתיו אישית ובכל זאת, כאילו הכרתיו היכרות אינטימית, לפני ולפנים. לא זכיתי שיראה בחופתי, בהוויתו הפיזית, אך ישותו הרוחנית הקרינה מעל ומעבר. "אה', ר' שמואל קורסקער'ס איידים?" — היו הבריות אומרים בהערצה של מי שנזכר באוצר יקר שאבד. קרינה זו נמשכת והולכת עד עצם היום הזה, למעלה משלושים שנה אחרי הסתלקותו ובשנת המאה להולדתו.

אין הכוונה להציגו כ"חד בדרא". גם בדור עני זה יש חסידים ואנשי מעשה, אותם שותל הקב"ה אחד־אחד; שניים בעיר ואחד במשפחה, כדי להמשיך את השרשרת. אחד המרכיבים העיקריים של האישיות היא הפשטות חסרת־היומרה, כמי שאומר כלפי מעלה: "רבוש"ע, אני משתדל לעשות את שלי; עשה גם אתה את שלך". כך הוא מילט את משפחתו מהגיהנום של מטה, משם יצא בשעה ה־12 ממש, מבלי לאבד את הסיכוי שהמשפחה תהפוך לשבט. נסתייע מילתא והוא הצליח במקום שרבים וטובים כשלו: יצא ושבע שמיניות של משפחתו עמו, מהם

תמונה משפחתית (חלקית) שצולמה לערך בשנת תש"ה ובה נראים ר' שמואל וזוגתו עם "בני הבית" דאז: שלושת הבנים: רז"ו שי' (במרכז), ר' ישראל יצחק ז"ל (מימין), ר' ליב שי'. והבת מ' חי' בתי' תחי'.

צמח ועָנף השבט, החובק היום זרועות עולם. מפי השמועה למדתי שבבואו, הי׳ מוכן לכל מלאכה, אם וכאשר לא יצליח לקנות אחיזה במלאכת הקודש, היא השחיטה, בה עסק בגלות אדום. ״אשב ברחוב ואצחצח נעליים״ — היתה מרגלא בפיו, כאומר שכל מלאכה בא״י מכבדת היא את בעלי׳. לא נצרך לכך; זכה להמשיך במלאכת הקודש ואף זכה ששנים מבניו אחזו באומנותו.

אינסוף זכויותיו גרמו לדורות ישרים שקמו והולכים בעקבותיו, אחד המרבה ואחד הממעיט, שאף הוא אסף עשרה חמרים. מאוסטרלי׳ ועד ניו־יורק, מלנינגראד ועד יקנעם, ממונטריאל ועד חולון, ממזרח שמש ועד מבואו — זורח השם הטוב שהנחיל לצאצאיו. דיוקנו נארג ממילים המספרות בשבחו, אולם אם האריג יכול הי׳ לדבר — אותו אריג שהי׳ לטלית, הפך לשמיכה בבית האסורים ושוב חזר והפך לטלית — הוא הי׳ מספר את אחד הסיפורים המופלאים של דורנו. ״דאס איז געווען ר׳ שמואל׳ס טלית״ — אמר לי החסיד ר׳ מנדל פוטרפאס, כשעמדנו יחדיו בחצרו של הרבי בתור הארוך אל האתרוג בא׳ דסוכות — וכאשר שמע מה ששמע, הוסיף בהתפעלות: ״איי, איי, ר׳ שמואל׳ס איידים? איר ווייסט ווער אייער שווער איז געווען?״.

אשרי מי שבא לכאן וסיפורו בידו.

* * *

ומילה על העזר כנגד. על אמה של מלכות השבט. אשר שלו ושלנו — שלה הי׳. כאן אין צורך להסתמך על שמועות. כאן הזכרון חי ונושם, בשקט־בשקט, כדי לא להפריע לאיש. ידענו כבר מלכא בלא מטרוניתא מהו, אבל מטרוניתא בלא מלכא — דומה שקשה שבעתיים; זהו צער אינסופי, שנסבל בדומי׳, כי הרי ״אין האיש מת אלא לאשתו״.

יש מאזן שנתי — הספרים נפתחים לפני ראש השנה — ויש מאזן של יובל כפול, מאזן של מאה שנה. חשבונו של מו״ח — מורי ברוח וחמי בגשם — קב ונקי. צד החיוב מלא וגדוש ואילו הצד האחר ריק. במאה שחלפה, מתחום המושב, המוקף ב״מאה השחורה״, מלווה ע״י שועלי ההשכלה, שודדי־הדרכים של סטאלין ופורעי היטלר (סליחה, גיטלר) ומרצחיו, הוא ניצב בגאון, בכפר־חב״ד ובירושלים, בצפת ובבני־ברק, בחולון ובתל־אביב, בקרית־גת ובמגדל־העמק, בפתח־תקווה וברחובות, ביקנעם ובניו־ג׳רסי, בברוקלין, במונטריאל, בלנינגראד ובמלבורן, ניצב ואומר; אנחנו פה! כל כלי יוצר עלינו לא הצליח; אנחנו, ממש כמוך, רבוש״ע, לא שינינו ולא כָלינו. אנחנו פה! נאום ראש השבט, היושב במרומי הג״ע העליון, מדור החסידים, מחיצת ליובאוויטש; סופר ומונה הנכדים והנינים הנקראים בשמו, קא חייך ואומר: דידן נצח, דידן נצח . . .

אבוה דשמואל

זכרונות מבית סבא

כבכור הנכדים (בארץ ישראל), נפלה בגורלי הזכות להיות במחיצתו של סבא, ר׳ שמואל ז״ל, במשך תקופה ארוכה יותר משל אחרים, ומכאן גם להחשף יותר לדמותו. ואכן, זכות גדולה היתה זו.

אין כל צורך לאמץ את הזכרון כדי שדמותו של סבא תצטייר בעיני חדה וברורה, ממש כמו אז.

זוכר אני את העינים, המביטות בי בחייכנות מתוך הפנים המכוסות זקן, ומעבירות דרכן את המסר הנדרש — להתנהגות בדרך ארץ. דמות גאה של יהודי זקוף קומה ורחב כתפיים אשר מתחת למגבעתו רחבת השוליים משתפך זקן ארוך שאט־אט הופך צבעו ללבן. דמות המקרינה הדרת כבוד וסמכות על כל סביבתה. דיוקן של חסיד.

דמותו של סבא תמיד מתקשרת ומשתלבת בזכרוני עם תקופות החגים. אותם ימים בהם היו בני המשפחה מתאספים ומבקרים בבית שברחוב יצחק אלחנן מס׳ 6, קומה ב׳. תמיד היו אלו ימים של התרוממות וקורת רוח לכל הנוכחים, ובמיוחד — שמחה וששון לנו הילדים. בין אם היתה קבוצת בני המשפחה שנתקבצו רחבה, ובין אם היתה מצומצמת, הרי שהאוירה היתה תמיד מרוממת, כשבמרכז העניינים ניצב כמובן סבא, שבהנהגתו הרוחנית הוביל את כל האחרים.

אין ספק שמכל החגים הרי שהתמונה המרשימה ביותר העולה בעיני רוחי קשורה בחג הפסח בביתו של סבא. ההתרוצצות וההתרגשות ״שלפני״, החל מניקוי והכשרת הבית; דרך ההכנות במטבח ובישול המטעמים היחודיים לחג זה; הכנת שולחן ה״סדר״ הארוך, שסביבו יסבו בערב רבים, מבני המשפחה ועד כמובן לחסידים נוספים שנסתפחו אל המשפחה לכבוד החג. השולחן מכוסה במפה לבנה, ובראש השולחן כסאו של סבא, מרופד כרים, עליהם ישען סבא בהסבה שמאלה, כנהוג.

מתרחצים, לובשים חולצה לבנה והולכים לבית הכנסת החב״די לתפילת החג. אחר כך חזרה לרחוב יצחק אלחנן, וה״סדר״ מתחיל: — קידוש, קריאת ההגדה, מצה שמורה עבודת־יד וארבע כוסות, מאכלי חג מיוחדים ואפיקומן . . . ומעל לכל, מנה גדושה של הרבה הרבה שירה וניגונים חסידיים, כאשר קולו של סבא מנצח עליהם בהדרת כבוד, כשהוא מוביל אחריו את כל המסובים פיזית ורוחנית.

בחג הסוכות מקימים היו את הסוכה הגדולה, שמוקמה בחלקו האחורי של גג הבית שביצחק אלחנן, וצמודה לחצי קיר שהפריד בינו ובין החלק הקידמי המוגבה. אנו הילדים מתרוצצים היינו בשטח הרחב שמחוץ לסוכה, ואילו בתוכה יושבים היו סבא וחביריו החסידים, משוחחים ודנים בלהט בדברי תורה.

ומחג החנוכה זכורני את סבא כשהוא מכין בסבלנות ובריכוז את מנורת החנוכה: מוזג שמן זית זך ומכין את הפתילים. מברך בכוונה רבה ובקול רם ואחר מדליק את הנרות שנוספו יום אחר יום, ושלהבות האש מרצדות עליהם בעליזות.

וכן אני נזכר בצהרי יום שבת אחד, שבו חזרנו קבוצה מבני המשפחה ומתפללים אחרים מבית הכנסת לכיוון הבית, ואני, הצעיר שבחבורה, מתרוצץ לפני ומסביב לאחרים הצועדים באורח רוח ו . . . שורק. סבא העיר לי בעדינות, ואף זיכני בכינוי "שייגעץ" תוך שהוא מפנה אלי חיוך סלחני. תדע, הוא אומר, שכשסבא מתפלל הוא צריך לכסות גם על משגיהם של הנכדים . . .

כשסבא חלה הרי שאני ואחי יקי דווחנו על כך רק חלקית. בהשכמת בקר אחד התעוררנו בהרגשה לא טובה. אבא עמד בפתח חדרנו, ובפנים נפולות הצליח לומר לנו רק משפט אחד: "סבא איננו" — ופרץ בבכי.

פנים רבות לדמותו של סבא בזכרוני: ראש משפחה, חסיד, סבא לנכדים וכמובן יהודי המפרנס את משפחתו בעבודתו כשוחט. בכל הצדדים השונים האלו תמיד הצטנע בהתנהגותו והקפיד ללכת בדרכי התורה, ובכך גרם לקידוש השם; דוגמא לכל שאר בני המשפחה החוסים בצילו.

עמוס חיימוביץ. ניו ג'רסי.

* * *

סבא שמואל, זכרונו לברכה, מתקשר במחשבותי בהקשר לשני ארועים:

הראשון הוא "סדר פסח", שהתקיים מידי שנה בשנה בבית סבא וסבתא ברחוב יצחק אלחנן. כל שנה היינו מגיעים ל"סדר" יחד עם כל הדודים ובני הדודים, וההתרגשות היתה רבה.

כל בני הבית עסוקים היו בהכנות האחרונות שלפני החג שהיו נעשות בשמחה ובצהלה (אם כי זכורני גם את ה"חששות" — בעבור ארבע הקושיות שאצטרך לשאול בעל־פה . . .). אנו הילדים שמחנו ביותר להפגש עם בני הדודים, ומיד החילונו לשחק ולהתרוצץ, ננזפים מידי פעם על ידי אחת הדודות — שהיו בכל חדר או פינה עסוקות בסידורים אחרונים — בגערות כמו: לא לנגוע כאן ולא להיות שם. בקיצור: הפעילות מילאה את הבית.

כולם נחפזים וממהרים, ולפתע — כך זכור לי — הִשתנה הכל כבמטה קסמים. פתאום הפכה האוירה להיות מלאת כבוד והדר, שקט ודריכות, ה"סדר" החל.

— סבא הוא זה ששינה את האוירה. זכורה לי דמותו מרגע זה, בראש השולחן, יהודי גאה בעל זקן עבות הניצב זקוף ומתחיל באמירת הקידוש לחג. הוא זה ההופך את האוירה לחגיגית יותר ובעלת חשיבות.

בהמשך הסדר חזרה ה"מהומה". שוב החלה הפעילות: קושיות ההגדה, שירה וסיפורים . . . (באופן אישי זכור לי, שעד הקושיות עוד ראיתי את כולם מעל לשולחן. החל מהרגע שהגיע תורן של אלו זכורים לי רק ברכי הנוכחים, אותם ראיתי ממקומי תחת השולחן, שם המשכתי לבלות את הסדר . . .).

דמותו של סבא, כדמות לה רחשו הכל יראת כבוד, זכורה לי גם מפגישות אחרות, אך הרגע הזה שבליל הסדר, בו הפכה בין רגע האוירה הקדחתנית לאוירת קודש — הוא המסמל בעיני יותר מכל את דמותו המיוחדת.

הארוע השני קשור למלחמת ששת הימים. פעמים רבות אחרי המלחמה הרהרתי ביני לבין עצמי על עובדת הישרדותי בחיים. ככל שהמשכתי לשחזר את הארועים שעברתי בקרב הנורא על גבעת התחמושת, האמנתי יותר ויותר שהמ־דובר ביד ההשגחה העליונה שכיוונה את כל צעדי. אינני יודע במה זכיתי, אך תמיד עולה במחשבתי הרעיון שזכותו של סבא היא זו שעמדה לי, לנכדו, במערכה הגורלית לשחרור העיר העתיקה.

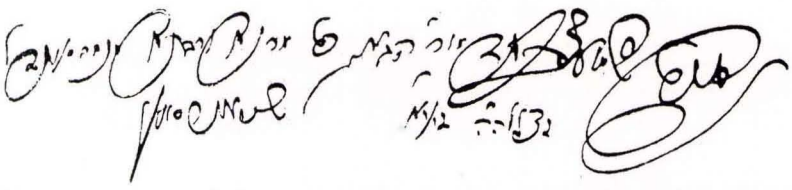
— זכותו של חסיד אמת שהזכיר שלש פעמים ביום בתפילותיו את ירושלים עיר הקודש, וזכה שבניו ונכדיו יראו בשחרורה. יהי זכרו ברוך.

יעקב (יקי) ח־ץ. יקנעם.

אמר העורך: הן אני לא זכיתי להכיר את א״ז ז״ל ולכן לא אדע לכתוב הערכה על אודותיו. מכל מקום, לא אמנע עצמי מלהעלות איזה ענין הקשור אף אליו, לשמו, בתקוה שיהי׳ בכך לעילוי נשמתו.

זכרון שמואל

אביו של א״ז ז״ל, הרה״ח וכו׳ ר׳ יחיאל יהודה ז״ל, הי׳ מחסידי כ״ק אדמו״ר מהר״ש נ״ע, וכפי המסופר הרי שכבר בצעירותו נהג ללכת רגלי אליו, לליובאוויטש. את בנו, הוא א״ז ז״ל, שנולד כשש שנים אחר פטירתו של האדמו״ר מהר״ש נ״ע, קרא בשמו — שמואל.

פאקסימליא של חתימת כ״ק אדמו״ר מהר״ש (על שטר מכירת חמץ).

* * *

א. בצוואתו של ר״י החסיד הוא מזהיר[1]: ״לא יקרא איש מזרעו את בנו יהודה ולא שמואל״, אך במכתב כ״ק אדמו״ר שליט״א (מיום אדר״ח אלול, תשי״ד[2]) מופיע מענה בענין זה, וכך הוא כותב: ״מ״ש אודות השמות אם יש

---

1) בנוסח הנפוץ של צוואת ר״י החסיד נמצאת צוואה זו בסעי׳ סא (כן ראיתי גם בצוואה שנדפסה בראש ספר חסידים הנדפס בלעמבערג בשנת תרכ״ד, ובזה הנדפס בזיטאמיר בשנת תר״ל, ומתאים עם המצוין בפסקי דינים להצ״צ יו״ד סקט״ז שציין לאות לג בענין נשואי אדם בבני חברו ב׳ פעמים, והוא לפי הנוסח הנפוץ, ומתאים גם עם ציון הסעי׳ במכתב כ״ק אדמו״ר מהורש״ב שנדפס באגר״ק שלו ח״ג אג׳ תקפא, וכן הוא בצוואות שהובאו בשבעים תמרים, שדי חמד, ועוד. וראה גם מכתב כ״ק אדמו״ר שליט״א — אגר״ק חי״א אג׳ ג׳תרפא), וסך הכל נמצאים סעיפי הצוואה, בנוסח זה, במנין שבעים. לעומת זאת נמצאו גם מספר ספרים שהביאו את נוסח הצוואה כאשר נמצאים בה רק נ״ה סעיפים, ושם נמצאת הצוואה הנ״ל בסעי׳ נא (כן הוא בצוואה הנדפסת עם פירוש מקור חסד (לבוב תרפ״ד, מהדורה חדשה ומעובדת — ירושלים תשל״ג) ובעוד מקומות, ומתאים עם ציון הסי׳ במכתב כ״ק אדמו״ר שליט״א (בענין סתימת הפתח) שנדפס בבטאון חב״ד לד׳-לה ע׳ 47 (ושוב בתשובות וביאורים בשו״ע — בהוצאה החדשה בסי׳ ריז) ועם הציון הנסמן בלקו״ש חי״ד ע׳ 279 הערה 13. נוסח אחר ראיתי בצוואה הנדפסת בריש ס׳ חסידים הנדפס בווארשא תרס״ב, ששם נמצאו סעיפי הצוואה במנין חמשים ושמונה, והצוואה הנ״ל בסעי׳ נה, ואילו בנוסח הצוואה שנדפסה בריש ס׳ חסידים ווארשא תרל״ט נמצאו סעיפי׳ במנין חמשים וחמשה, ושם ליתא כלל לצוואה הנ״ל.

נוסח הצוואה הנ״ל — בכל הנוסחאות (הנ״ל) בהן היא נמצאת — אחד הוא, ואילו בס׳ שיירי כנסת הגדולה, ביו״ד הל׳ מילה סי׳ רסה בהגהות הטור ס״ק ז׳ ראיתי שהביא לצוואה זו בנוסח אחר, וז״ל: ״ובצוואת ר׳ יאודה החסיד ראיתי לא יקרא איש מזרעו יודה ולא שמואל״, וכן כתב בסידור מגדל עז (יעב״ץ) בנחל ט סי׳ יד ס״ק ד׳. ויש אומרים שהיתה כתובה בפרטות לאיש פלוני מזרעו (ראה לקמן הערה 33).

2) נדפס באגר״ק שלו ח״ט אג׳ ב׳תתצ.

לחשוש בקריאת שם יהודא ושמואל ע״פ צוואת ר״י החסיד, הרי מעשים בכל יום שאין חוששים לזה כלל וכלל והוא עצמו יוכיח[3] ומלבד שהנ״ל כמה עניני הצוואה לא צוה אלא לזרעו הרי ידוע שהמהרש״א הוא מזרעו ונקרא שמואל אליעזר ואביו יהודא[4]״.

ובכן, לעצם מנהג העולם בענין קריאת השמות יהודה ושמואל — נמצא המענה הברור הנ״ל מכ״ק אדמו״ר שליט״א — ״שאין חוששים לזה כלל וכלל״, אלא שעדיין צריך ביאור ובירור בכמה נקודות שנותרו עדיין לכאורה תמוהות, והן:

א) מה טעם (או טעמים, אם בכלל[5]) לנאמר בצוואת ר״י החסיד שלא לקרוא הבנים בשמות אלו?

ב) מדוע לא הוסיף כ״ק אדמו״ר שליט״א כהוכחה — מלבד זה ש־״מעשים בכל יום״ — גם ״מעשה רב״: שכך נקרא כ״ק אדמו״ר מהר״ש נ״ע?

ג) לשם מה כתב כ״ק אדמו״ר שליט״א: ״ומלבד שהנ״ל כמה עניני צוואה לא צוה אלא לזרעו״ כאשר בענינו מפורש בלשון הצוואה ״לא יקרא איש מזרעו את בנו יהודה ולא שמואל״?

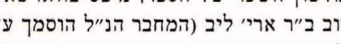
ד) העובדה שהמהרש״א הי׳ מזרעו של ר״י החסיד ואעפ״כ לא נזהרו בשמו ובשם אביו — היא גופא קשיא: אמאי לא נזהרו?

ב. לשם הבהרת נושא זה ובכדי לענות על שאלות אלו יועתק כאן ממה שכתב בענין זה בס׳ שבעים תמרים (שהוא ״ביאור רחב על צוואת רבינו יהודה חסיד ז״ל״[6]) וז״ל[7]:

---

3) הכוונה לשואל — הרה״ח וכו׳ ר׳ יהודא שמוטקין ז״ל.

4) ראה בס׳ תולדות אדם (להר״ר מרגליות. לעמבערג תרע״ב) פ״א הכותב: ״שם אביו נודע לנו מחתימת רבינו. ״שמואל אליעזר בן מוה״ר יהודא הלוי ז״ל״. בנוגע לשמו של המהרש״א הרי שכתב שם בהערה ח׳: ״כן חתם עצמו לפעמים אידל׳ס אולם מהרשא נוטריקון מוה״ר שמואל אליעזר ולא אידל׳ס״, וכבר הובא כן בהוספות לס׳ מגילת יוחסין (של המהר״ל מפראג, ווארשא תרמ״ט, י״ז ע״א, ע״י הר׳ נח חיים לוין) שכתב: ״גם בספר מדרש פנחס כתב . . וטעות גדול ביד האומרים על המהרש״א שהוא ר״ת מוה׳ שמואל איידלש ע״ש״, ואעפ״כ עדיין נמצאו כמה ספרים שפענחו את הנוטריקון אידל׳ס (ע״ש חמותו). להלן דוגמא מחתימה בכתב ידו של המהרש״א:

5) שי״ל כמ״ש כ״ק אדמו״ר מהורש״ב נ״ע בשם אביו כ״ק אדמו״ר מהר״ש נ״ע (במכתבו שנדפס באגר״ק שלו ח״א אג׳ סד, וש״נ) ״כי כללות הענין אינו ענין שכלי״.

6) מלשון השער של הספר, נדפס בווארשא תר״ס, מאת הרב המ״ץ דעיר הארקי הר׳ חיים שמעון דוב ב״ר ארי׳ ליב (המחבר הנ״ל הוסמך ע״י כ״ק אדמו״ר הצ״צ נ״ע בהיותו כבן 23 שנים (כמצוין בהסכמת אביו בריש הספר), ובספרו מביא כמ״פ דברים בשם אדמוה״ז והצ״צ, וכן מביא (בסי׳ כג בענין סתימת הפתח, בע׳ ל ע״ב) ש־״וכן ראיתי בבית אדמו״ר נבג״מ״ (הצ״צ או המהר״ש?), וגם מביא (בסי׳ כו כז, לו ע״ב) ״וכן שמעתי אני הכותב מפי הרה״ג הצדיק ה״ר הלל נבג״מ מפאריטש״. אביו של הנ״ל ״הי׳ מיח״ס דאדמו״ר נ״ע״ (הצ״צ. שם בסי׳ לג, מב ע״ב) ולספר הסכמה מכ״ק אדמו״ר הר׳ שמרי׳ נח מבאברויסק נ״ע, נכד הצ״צ). מלבד הביאור ״שבעים תמרים״ הציב שם חקירה בשם ״שבעה עינים״ ועוד שם הערות בשם ״כפות תמרים״, ועוד.

7) בסי׳ סא. בהעתקה שבפנים תיקנתי את שיבושי ההעתקות של השב״ת (מסידור מגדל עז ומשו״ת שם ארי׳) והבאתי הדברים כפי שהם במקורם. הספרים שהזכירו לשבעים תמרים הנ״ל נסמנו בחלקם לקמן הערה 10.

"אמר המאסף, האמנם כי דבר זה מפורש יצא דרק לזרעו צוה. ואם כן מה לנו בזה. לבא לעמוד על מחקר דבר, אך ביען כי דבר זה בקושי ההבנה. וכמו זר נחשב הוא בעיני כל מעיין[8], ע"כ חפשתי אחר טעם הדבר, ומה שמצאתי להעיר בזה בס"ד. ומצאתי בסידור מגדל עז מהגאון ריעב"ץ בנחל התשיעי סי' י"ד ס"ק ד' ה', שכתב וז"ל ורבים תמהים ע"ז וכתב בשכה"ג ואולי צואה זאת היא פרטית על זרע הרב החסיד מפני סבה ידועה לו[9] ואני כתבתי על זה נ"ל ברור משום ששמו של בעל הצואה הי' יודא ושם אביו שמואל והי' ירא שלא יתקיימו הנקראים על שמם אף כי מרוב חשק י"ח להשאיר שמם ירצו לתת זכרון לשמות אבותיהם החסידים ז"ל והני חסידי לא בעו נמי לאחזוקי טיבותא לנפשייהו אפילו אם יהיו הגונים לא ניחא להו לתלות בזכותם כ"ש אם ח"ו לא יהיו ראוים שלא יהיו נתלין במקולקלין ולכן מנעו תולדותיהם מזה אבל מודאי לא צוו כך אלא לזרעם או לדורם בלבד שכן מצינו לפנים בישראל שהיו בני הדור שקבלו טובה מרב[נ]ן קוראים בניהם אחריהם כמ"ש במשפחה שהיתה מב"ע שנתן להם ריב"ז עצה שיחיו וקראו בניהם אחריו וכן בר' נתן הבבלי (ואפי' במלך גוי מצינו אלכסנדרוס מוקדון (כמ"ש בש"י) שעשו לו חשיבות זה. ושמא היתה כונת החסיד נ"ע ג"כ למען לא יקראו לאבותיהם או לרבותיהם בשמן עכ"ל. והנה מה שכתב ריעב"ץ בטעם הראשון, עי' בס' חסידים סי' רמ"ד וסי' רמ"ו, שמבואר כן, שיש אדם שכל אותם הנקראים על שמו יחיו ויהיו בניו קיימים ויעמידו תולדות, ויש שכל אלה להם להפך, עוד שם יש שם פלוני שכל המשפחה שלו אם קראו זרעם בשמם מתו בלא תולדות, ובסי' רמ"ו כתב אם ראית אדם שאין בניו מתקיימים דע כי השם גורם להם יעו"ש, ואם כן קרוב לומר כן כאן בטעם הדבר. ומש"כ עוד הגריעב"ץ דשמא הי' כוונתו למען לא יקראו לאבותיהם ולרבותיהם בשמן, ר"ל לחוש לדעת הרמב"ם דאפילו אחרים הנקראים בשם אביו לא יקרא בשמו. (ועי' שו"ע יו"ד סי' ר"מ סעיף ב' ובט"ז שם ועי' לעיל סי' כ"ו כ"ז) אמנם לכל הטעמים הנאמרים בזה. עומד לנגדינו מה שכתב בס' סדר הדורות (ד"א תתקמ"ב) אשר לרבינו הרי"ח בעצמו הי' בן ושמו רבינו שמואל. ובמפתחות לסדר הדורות שם כתב אשר זהו ה"ר שמואל חסיד משפיר"א ההובא בתוס' יבמות ד' ס"א ע"ב ד"ה וכן (אמר הכותב לפע"ד זה שכתב הרשב"ם פסחים ק"ט רע"א מפי רבינו שמואל החסיד הוא ג"כ זה בן הרי"ח), הרי שהרי"ח בעצמו קרא לבנו בשם אביו ר' שמואל, והוא פלא. וכאשר באתי עד הלום בחיבורי זה במהד"ב מצאתי דאתי לידי נדמ"ח שו"ת שם ארי'[10]. וראיתי כי שם בחיו"ד ת' כ"ז נגע בהרבה דברים

---

8) בהגהות מקור חסד (להר"ר מרגליות) על צוואת ר"י החסיד (נא) ס"ק נז כתב: "עיין בפנים סי' רמ"ד ורמ"ו ובהגהות שם שהשם גורם לטוב או לרע. אבל היפלא הוא שיגזור רבינו על שמות יהודה ושמואל שהם מצויי' בישראל משבטי י' ושמואל הנביא עד היום הזה מבלי הפסק בתקופות התנאים האמוראים הגאונים והפוסקים", ואחר הביא שם משו"ת שם ארי' דלקמן בפנים.

9) גם כאן יקשה לכאורה מה שכותב בשכה"ג "ואולי", והא מפורש הוא כאן דלזרעו הוא? וראה מ"ש לקמן בהערה 20 דאפשר לגירסת השכה"ג אינו נקרא מפורש. אי נמי י"ל שתיבת "אולי" קאי על "מפני סיבה ידועה לו".

10) לר' ארי' ליבוש באלחובר, ווילנא תרל"ג. הובא בשמו בספרים: דרכי תשובה (לרצ"ה שפירא) ביו"ד סקט"ו ס"ק מו. שדי חמד כללי הפוסקים אות צ' צוואה סא. הגהות מהרש"ם אות סא. בהגהות מקור חסד ס"ק נז (במהדורת תשל"ג — הערה סט). תולדת אדם פ"א הערה ב'. יד אפרים (לר"א ביללויטצער) אות סא. ליקוטי הלכות על צוואת רבינו יהודה החסיד צוואה נא. ועוד.

מדברי הצוואה הזאת. לפלפל בהם . . ועל של עתה בנידון זה מצאתי בו. שכתב וז״ל ושמעתי מהרב המנוח הישיש מו״ה מרדכי מרגליות אבדק״ק סטנאב שהי׳ לו בקבלה מאבותיו, אשר בזמן הרב מהרש״א באסיפת גדולי הדור שהי׳ בעת הזאת[11] ובתוכם הי׳ הגאון מהרש״א ז״ל דברו על אודות צוואת רי״ח, ועמד הגאון מהרש״א על רגליו ואמר, אני מבני בניו, ובצוואה הנ״ל כתוב שלא יקרא איש מזרעו את בנו לא יהודא ולא שמואל, ואני זה שמי שמואל ושם אבי יהודא. ושאלתיו טעם הדבר למה באמת לא חששו לצוואת זקינם רי״ח, והשיב לי כך שמעתי סתם, והוא פלא באמת. ומה שהקפיד על שם יהודא ושמואל נ״ל כי הרב ז״ל בעצמו הי׳ שמו יהודא, ושם אביו הי׳ שמואל, והוא הנקרא ר׳ שמואל הנביא כדאי׳ בסדר הדורות בהמעשה נורא מקשירת התפילין ובספרו סי׳ רמ״ד כתב כי יש שם פלוני שכל מי שנקרא אחריו לא יצליח, וראה וידע בחכמתו כי לא יצליחו בניו אחריו אם יקראו על שמו ושם אביו, לכן צוה שלא יקראו בניהם על שמם. והגאון מהרש״א ואביו אפשר לא נקראו בשמות אלו על שמם לכן אין קפידא בזה, דעיקר הקפידא שלא יקראו על שמם. או אפשר דהצוואה לא היו רק לזרעו ממש ולא לדורות הבאים אחריהם[12], והרב מהרש״א הי׳ זמן רב אחריו ואיפלג כמה דורות וע״ז לא צוה הרב ז״ל שלא יקראו בשמות אילו. אבל לא ידעתי א״כ מאי סהדותי׳ דהגאון מהרש״א, ואפשר דסהדותו הי׳ שלא צוה רק לבניו ולא לדורות הבאים אחריהם. ועכ״פ לא ידעתי מקום להקל שלא לחוש לצוואת הרב רי״ח ז״ל כי קשה לסמוך על המעשה הנ״ל מעדות הגאון מהרש״א. אחרי שלא ידענו על נכון טעם הדבר עכ״ל. והנה מש״כ שנ״ל בטעם הדבר משום שידע כי לא יצליחו בניו אחריו אם יהיו נקראים על שמם ע״כ מנעם. כבר קדמוהו בזה הגריעב״ץ במגדל עוז כהובא לעיל. וגם על דבריו יקשה זאת אשר כתבנו. דאם ידע כי לא יצליחו בניו וזרעו אחריו. איך קרא בעצמו לבנו בשם אביו שמואל. אם לא דנימא לפי דבריו. דשלשה חילוקים בדבר הזה. דלעצמו ממש ידע כי יצליח. לכן קרא שם בנו כשם אביו, ולבניו וזרעו ממש ידע כי לא יצליחו שמותם. וזה הוא עיקר הצוואה הנאמר כאן, ולדורות הבאים אחריהם זמן רב אחריו. הדר שוב יצליחו. וזה הי׳ עדותו דרבינו המהרש״א. והוא דחוק ובלא טעם. ומה שכתב עוד ועכ״פ לא ידעתי מקום להקל כו׳. אין לדבריו הבנה אחרי כי רק לזרעו בפירוש נאמר דבר זה כמבואר. אם כן מה לו לצדד בזה למעשה. אם להקל או להחמיר, האם לפנינו יבאו לשאול בזה, אנחנו רק עסקינו פה כעת. לבא למחקר בטעם דברי רבינו הרי״ח כאן בצוואתו בדברים כאלו. ואם לא מצאנו טעם מספיק מוטב לנו השתיקה. ונאמר סוד ה׳ ליראיו״, עכ״ל.

---

11) בהגהות מקור חסד שם הביא ״כי כאשר דברו בועד ארבע ארצות כו׳״, אך לא ידעתי זאת מנין לו כי בשו״ת שם ארי׳ הוא כבפנים בסתם (וכמו שהביא הנ״ל בספרו תולדות אדם מהשם ארי׳ (שם)), וממילא אין צורך ל״הארתו״ של דב רוזן בספרו באהלי שם (ירושלים תשמ״ב) שהביא את דברי המקור חסד.

12) וכמ״ש במגדל עז (לעיל) ״או לדורם בלבד״. וראה בשו״ת בית שערים (לר״ע בלוהם) יו״ד סקצ״ו שכתב: ״ועוד אפשר דרי״ח אפי׳ לזרעו רק לדרי׳ תיקן וכדאמרינן גיטין ל״ו ע״ב כי התקין הלל פרוזבול לדרי׳ הוא דתיקן וכבר רמז ע״ז בנוב״י הנ״ל* או אולי עד שלשה דורות כמ״ש בב״ר ורש״י בחומש פ׳ וירא בפסוק אם תשקור ולניני ולנכדי עד כאן רחמי האב על הבן ועיין בחו״מ סיל״ג ס״ב״.

*) מהדורא תנינא באהע״ז סי׳ עט, אך שם כתב: ״אבל האמת יורה דרכו כי החסיד לזרעו אחריו צוה לדורי דורות כו״.

אחר אריכות הדברים דלעיל, נמצאנו למדים מענה לשתים מהשאלות: הא׳ — נתבאר הטעם לחשש שבצוואת ר״י החסיד, והב׳ — נתבאר מדוע לא הי׳ חשש זה בשמם של המהרש״א ואביו.

— ומ״ש בשבעים תמרים להקשות: ״איך קרא בעצמו לבנו בשם אביו שמואל. אם לא דנימא וכו׳״ וסיים: ״והוא דחוק ובלא טעם״, אינו מוכרח, דהא זהו רק לטעם השני שבשם ארי׳ (״או אפשר״), אבל לטעם הראשון — ״וראה וידע בחכמתו כי לא יצליחו בניו אחריו אם יקראו על שמו ושם אביו״ — אפשר שלכן קרא לבנו שמואל מאחר ״דלעצמו ממש ידע כי יצליח״[13], ״והגאון מהרש״א ואביו אפשר לא נקראו בשמות אלו על שמם לכן אין קפידא בזה, דעיקר הקפידא שלא יקראו על שמם״[14], וק״ל.

וגם בזה אולי אפשר לתרץ השאלה מדוע לא הביא כ״ק אדמו״ר שליט״א הוכחה מ״מעשה רב״ מכ״ק אדמו״ר מהר״ש נ״ע, שכן משם אולי אין ראי׳ לכל אדם, דאפשר שם ״ידע כי יצליח״[15] (וכמו שלא מביאים ראי׳ מזה שר״י חסיד קרא לבנו בשם זה), ורק הביא לראי׳ מזה ש־״מעשים בכל יום וכו׳״. ומה שהביא ראי׳ מהמהרש״א ומאביו — אולי הראי׳ מהפרסום שבזה (וכמ״ש — ״ידוע״) שנעשה ע״י המהרש״א בעצמו שהכריז על זה, בפשטות, בכדי להראות שאין חשש בזה גם לאחרים, ועצ״ע.

אגב: גם מזרעו של ר״י החסיד ניתן להוכיח שלא הקפידו על השם שמואל עוד קודם הולדת המהרש״א (שנקרא בשם שמואל אלעזר), ע״פ הידוע[16] שדודו של המהרש״א, אחי אביו (מי שהי׳ אביו של רבינו הט״ז), נקרא אף הוא בשם שמואל.

— אך כאן ההוכחה היא דוקא מהמהרש״א, שעל ידו נתפרסם הדבר שהם מצאצאי ר״י החסיד וכו׳.

ג. טעם נוסף בהסברת החשש שבצוואת ר״י החסיד, הובא בשו״ת משבצות זהב[17] שכתב[18]: ״ע״ד צוואת ריה״ח ז״ל שצוה לבל יקרא איש מזרעו יהודא או

---

13) כמ״ש בשב״ת. ועוד על הטעם שקרא לבנו בשם שמואל ראה בהערות רש״ז אויערבאך שליט״א לס׳ אוצר הברית (ירושלים תשמ״ו) ע׳ יח שכתב: ״וכמובן שודאי היו לו טעמים כמוסים, אך בפשוטו יתכן גם לומר שהי׳ לו פחד בשמו מפני הרצון לכבד את ההורים אפשר שעלול ח״ו לגרום למחלוקת, ומעתה אם הטעם הזה אמת יש ללמוד מזה עד כמה שצריכים להמנע ממחלוקת בענין זה״. ובס׳ שמירת הגוף והנפש (ירושלים תשמ״ח) ח״ב סקנ״ה הערה א׳ כתב: ״ובסוף דברינו בסימן קס״ט על צוואת ריה״ח שלא יעשה זיווג ששמו כשם חמיו הערנו שלריה״ח עצמו הי׳ חתן בשם יהודה, וגם זה פלא. ולולי דמסתפינא הייתי אומר שאחרי שריה״ח ראה אצלו שלא הצליח מבחינה מסויימת (שלא נודע לנו) בזיווג זה, אז החליט בחכמתו להזהיר לאחרים (או עכ״פ לזרעו) שהם לא יעשו זיווג כזה. וה״ה בנ״ד שאולי ראה ריה״ח איזה תקלה שיצא מזה שנתן השם שמואל לבנו, וע״כ הזהיר לזרעו אחריו״.

14) שם ארי׳ שם.

15) וראה בספר התולדות אדמו״ר מהר״ש (בעריכת כ״ק אדמו״ר שליט״א, ברוקלין תש״ז) בע׳ 7, ששאל המהרי״ל: ״נאָך וועמען געגעבען אַ נאָמען, בא אונז אין דער משפחה איז עפעס אַזאַ נאָמען ניטאָ״.

16) כ״כ הר׳ נח חיים לוין בהוספותיו לס׳ מגילת יוחסין (שם) והובא בס׳ תולדות אדם להר״ר מרגליות (פ״א הערה ב׳, ע׳ יח).

17) לר׳ נתן ב״ר חיים עמרם מחברון, ליוורנו תר״י־תר״א.

18) ביו״ד, בהשמטות לסימן מ״ב (במפתחות לעיר של זהב, עג ע״ב), הובא בס׳ רוח חיים יו״ד סרס״ה אות כח, ובס׳ ברית אבות סי׳ ח סעי׳ יב בהג״ה.

שמואל שמעתי מגדול אחד שהי' מיחס עצמו שהוא משלשלת יוחסין של הרב הקדוש ר"י החסיד הנז' ואיגלגל מלתא ומטא לידי' הך תשובה דאתן עלה ויהי כמשיב שכן יש בידו קבלה מאבותיו כי מה שציוה ר"י החסיד לבל יקרא מזרעו יאודה וכו' היינו שהוא זצוק"ל להוראת שעה השתמש כמה פעמים בשמות הקודש ולפי שהי' מתירא לנפשו הטהורה לשמא יענישוהו ח"ו על ככה תמיד כל הימים לכך ציוה ויעמוד לבל יקראוהו בשמו עולמים שכן הי' מסורת בידו ז"ל שכל מי שהשתמש בימיו בשמות הקודשים כל זמן שהי' נמצא בזרעו השם ההוא עצמו בהכרח שיגלגלו עליו את הכל ולכן לא מצא תרופה לזה אם לא בהשבית זכרו מיוצא חלציו זיע"א ע"כ שמעתי".

(— אלא שלכאורה טעם זה מלמד רק על החשש שלא להקרא בשמו, יהודה, אך לא מדוע לא להקרא בשם שמואל. ואולי גם אביו (או בנו*[18]) עסקו בזה, או שמא גם זה הי' בתקנה עבורו, להשבית מיוצאי חלציו גם השם שמואל).

וכתב ע"ז (על המובא במשבצות זהב) ברוח חיים (לר"ח פאלאג'י) וז"ל[19]: "ושרי' לי' מארי' דכתב דברים כאלה על קדוש וחסיד כמוהו דהי' מתענה אפי' בשבת דאין להאמין בזה לפי ק"ר ובהדי' כבשי רחמנא למה לן והם דברים שעומדי' ברומו של עולם ואין לנו עסק ואפילו לדבר כזאת ההי"ב".

ד. ולתרץ השאלה שנשאלה בתחילה (הג') לשם מה כתב כ"ק אדמו"ר שליט"א "ומלבד שהנ"ל כמה עניני הצוואה לא צוה אלא לזרעו" כאשר מפורש כאן ש־"לא יקרא איש מזרעו את בניו[20] וכו'", הנה לזה יש להכנס, ובקצרה, לשקו"ט בענין צוואת ר"י החסיד בכלל, אם היא לזרעו דווקא או לכל אדם, וכדלקמן:

בעל השבעים תמרים הביא חקירה[21] בדבר זה וכתב: "רבים האומרים דהצוואה לא הי' רק לזרעו לבד. ולכן אין חוששים לכל מה שנאמר בה" ומביא שסמכו על הנודע ביהודה שכתב[22]: "אבל האמת יורה דרכו כי החסיד לזרעו אחריו צוה לדורי דורות וכו'", ואחר האריך שם הבעל שבעים תמרים להוכיח אשר לכל אדם צוה הרי"ח, ולאו דווקא לזרעו, מלבד באותם המקומות בהם כותב במפורש שהם רק לזרעו.

גם בשו"ת שם ארי'[23], הנה אחר שהביא לדברי הנודע ביהודה, כתב: "לכן שמעתי רבים אומרים כן דהצוואה לא הי' רק לבניו, ולכן אין חוששים לכל מה שנכתב שם ויש להם תנא גדול המסייע להם הוא הגאון הנ"ל".

אך ממשיך שם: "ובאמת הרואה בצוואות הנ"ל, יראה שאין לומר כן כי במקום שהוא רק לבניו כתב כן בפירוש, ובמקום הנאמר סתמא קאי על כל אדם וכו'" עיי"ש.

---

*18) דאם נאמר שאביו עסק בזה יקשה מדוע קרא ר"י חסיד לבנו בשם שמואל.

19) שם.

20) אמנם לפי הגירסא בשכה"ג ובמגדל עז (ראה לעיל בהערה 1) בה הושמטו המילים "את בניו" — אפשר לומר שאינו מפורש שהוא רק לזרעו, אלא שתיבת "מזרעו" פירושה שאדם לא יקרא את בניו וכו'.

21) ב"שבע עינים" עין ב.

22) במהדורא תנינא אה"ע סי' עט.

23) יו"ד בסי' כז.

א' מהראיות שהביאו השבעים תמרים והשם ארי' היא ממה שנמצא באחת הצוואות[24] "לא ידור כהן כו'", שמאחר ור"י החסיד לא הי' כהן וממילא גם לא זרעו אחריו, א"כ מוכח שהצוואה היא לכל אדם. ועוד הוכיחו ממקומות שהוקבעו מצוואותיו בשו"ע וכו' — הנה מראיותיהם אלו נראה שלמדו בדברי הנודע ביהודה שדיבר על כל צוואת ר"י החסיד (ולכן הוכיחו ובצדק שבחלק מהדברים מוכרח שהיא לכל אדם),

— אך המעיין יראה שהנודע יהודה לא דיבר כלל על כל הצוואה, ובדבריו התייחס רק לעניני נשואין המוזכרים בה (בת אחותו; אב ובנו לב' אחיות; ב' אחים לב' אחיות; ושם החתן כשם חותנו), שעל זה כתב: "אבל האמת יורה דרכו כי החסיד לזרעו אחריו צוה לדורי דורות כי ראה ברוח הקדש שזרעו לא יצליח בזווגים אלו", וגם בשו"ת שב יעקב[25], שקדם לנודע יהודה בסברא זו, כתב זאת בענין ששם החתן כשם חותנו, אך בנוגע לכל הצוואה — על זה לא דיברו.

והנה כ"ק אדמו"ר שליט"א כתב כאן "שהנ"ל כמה עניני הצוואה לא צוה אלא לזרעו", ועד"ז כתב במכתב אחר (מיום ז' טבת, תשי"ח[26]), ושם: "... ובמכש"כ מאזהרות רבי יהודה החסיד שבכמה מסעיפיו אומרים כהנ"ל, שלא נאמרו אלא לזרעו . . שמלבד הציווים המיוחדים של ר"י החסיד וכיו"ב, אין להקפיד כלל", והוא לפי מה שהביא בצמח צדק[27] את דברי השב יעקב והנודע ביהודה שעל פיהם נמצא שבענינים מסוימים אומרים שהצוואה היתה רק לזרעו.

והנה בב' מקומות נאמר בפרוש בצוואה שהיא רק לזרעו: בעניננו (שלא לקרא הבנים בשם יהודה ושמואל), ובמקום נוסף ("אשה מזרעו כו'"[28]). במקום אחר (כששמות המחותנים שווים[29]) כתוב: "וזה ספק אם לזרעו או לכל אדם". ובנידון שלא ישא אדם שתי אחיות זו אחר זו[30] נמצא שכתב המגי': "ודוקא לזרעו כן מצאתי. ומסתמא שני אחים לשתי אחיות[31] גם לזרעו" (באחת מנוסחאות הצוואה[32] נוסף במקום זה: "וזה ספק אם לכל העולם צוה או דוקא לזרעו. וכדומה לכל העולם ויש להזהר" ושם גם נמצאו מקומות נוספים בהם נכתב בפרוש שהם רק לזרעו (ובלשונות: "וגם איש מזרעו"; "לא יושיב שום אדם מזרעו"; "צוה לבניו")).

והנה בעל השבעים תמרים והשם ארי' רצו להוכיח ממקומות אלו שנכתב בהם בפרוש שהם לזרעו על שאר המקומות שבהם לא נתפרש, ולומר שבהם הצוואה בכל אדם (גם בענינים עליהם כתבו השב יעקב והנודע ביהודה שהם רק לזרעו).

אמנם לשיטת הצמח צדק שהביא את דברי השב יעקב והנודע ביהודה ולא הפריך אותם מהוכחה זו — יש לומר שבמקומות מסויימים נכתב בפירוש שהוא רק לזרעו; במקומות אחרים מובן מעצמו שהוא רק לזרעו; והשאר הם לכל

24) בנוסח הנפוץ בסי' סג (ובנוסחא שבה נח סימנים (ראה לעיל הערה 1) הוא בסי' נא.
25) באהע"ז סי' כג.
26) נדפס בלקו"ש חכ"ד ע' 461.
27) בשו"ת, אהע"ז סי' קמג, ובפסקי דינים ליו"ד סקט"ז.
28) בנוסח הנפוץ, בסי' סה.
29) בנוסח הנפוץ בסי' כח.
30) בנוסח הנפוץ בסי' ל.
31) בנוסח הנפוץ בסי' כט.
32) ראה בשב"ת במהדורא בתרא ובאזהרות החדשות שבצוואה עם הגהות מקור חסד.

אדם[33].

והנה הצמח צדק בפסקי דינים[34] הביא את שכתוב מהמגי׳ (בענין שלא ישא שתי אחיות זו אחר זו וב׳ אחים לב׳ אחיות) ולמד מזה שכן הוא גם לענין שלא יתחתן אדם ב׳ פעמים עם חברו[35], וכתב שכן נהג למעשה. אך בשב״ת כתב ע״ז[36] בשם אביו ״שהוא הי׳ מיח״ס דאדמו״ר נ״ע״ (הצ״צ) שכתב אליו: ״הנה ידוע מה שכתבו שעשה צוואתו רק לבניו. ונוכל לאמר על צוואתו מאן דלא קפיד לא קפדינן, אך הנה אני שמעתי מכ״ק אדמו״ר נבג״מ זיע״א (בעל תשובות צ״צ) שאמר לי אשר בשני דברים לא שמר צוואת רי״ח ונענש ר״ל״ וכותב ע״ז השב״ת: ״נוכל לאמר בטח אשר אם הי׳ האדמו״ר נ״ע בחייו מוסר כתביו להביאם בדפוס להוציאם לאור עולם לא הי׳ מוסר הדברים האלו להדפיסם. כי אפשר אשר הענין הזה גופא הוא אחד מהשני דברים שנענש בעבורם. ואפילו אם זה אינו מהשני דברים. עכ״פ הרי מבואר דעתו הקדושה, מדאמר שלא שמר כו׳ ונענש. שאחר כך חזר בו מהדעה הזאת לומר שרק לזרעו צוה הרי״ח״.

והנה מלבד הידוע ש־״אין אנו אחראין לכל השמועות״[38]; ״אין לסמוך על השמועות״[39]; ״ואין לעשות יסודות מן השמועות״[40] (וגם שעדיף שלא להתעסק בהשערות כאלו אשר לא לנו הן), הרי שגם לשיטת השב״ת לא מובן מנין הוכיח שחזר בו הצ״צ מהדעה האומרת שרק לזרעו צוה, עד שהחליט (״בטח״) לומר שהצ״צ לא הי׳ מוסר הדברים להדפיסם. ואנו אין לנו כי אם משנה אחרונה, במכתבי כ״ק אדמו״ר שליט״א, אשר לפיהם כמה עניני הצוואה הם רק לזרעו.

---

33) ראה בפירוש מקור חסד על הצוואות (ירושלים תשל״ג) הע׳ עא: ״לכן הי׳ נראה כי אלו הצוויים לא היו רק לזרעו ולזמנו כי אם יתר מכן היו פרטים לאישים ידועים בני זמנו ומשפחתו ורבינו הזכיר כל אחד בשמו אך אח״כ החסירו המעתיקים את השמות, לדוגמא רבינו צוה לא יקרא איש פלוני [קראו בשמו רק המעתיק החסיר השם ורמז אך שהי׳ האיש ההוא מזרעו של רבינו] את בנו.. וכן אמר לא ידור.. כל אחד כטוב טעמו וכחכמת האלקים אשר בלבו״. וראה שם הערה ע, ובמבוא שם הערה סב.

ובס׳ שמירת הגוף והנפש (שם) כתב: ״ולכאורה משמע מדבריו בצוואה זו דדוקא צוואה זו שייך רק לזרעו, משא״כ הצוואות האחרות נאמרו בסתמא, ומשמע לכאורה דלכל ישראל נאמרו. ואולי לשונו בצוואה זו מראה לנו דכל הצוואה רק לזרעו נאמרה, ולא כתב כן בכל האזהרות האחרות כיון שמובן מאליו שמסר צוואתו לילדיו. אכן ק״ל לשונו בצוואה זו, שהרי אם צוואתו לזרעו נאמרה, למה כתב כאן לא יקרא איש מזרעו, הול״ל לא יקרא איש מזרעי (אם לא שנימא שצוואת ריה״ח אשר לפנינו היא מש״כ סופר אחד שראה את הצוואה המקורית)״.

34) שם. 35) בנוסח הנפוץ בסי׳ לג.

36) בסי׳ לג והדברים בשם אביו הובאו שוב בסי׳ נא.

37) השב״ת האריך בענין זה להוכיח שהצוואה לכל אדם נאמרה מלבד במקומות בהם נאמר במפורש אחרת, ראה מ״ש בסר״ס כט ובסר״ס ל, בכפות תמרים סי׳ א ובמהדורא בתרא סכ״ח ל ובסופה. גם בס׳ ליקוטי הלכות על צוואת רבינו יהודה החסיד, צוואה כח הביא בשם השב״ת שהצמח צדק חזר בו.

38) הערת כ״ק אדמו״ר שליט״א — נדפסה בסוף קונטרס רשימות על מגילת איכה להצמח צדק (הערה 3, ושוב בס׳ המנהגים ע׳ 45) — וממשיך שם בהערה: ״ובפרט שהוא סותר לשו״ת צ״צ הנ״ל — למיחש מיבעי״, ולהעיר אשר בנידון ב׳ אחים לשתי אחיות כתב כ״ק אדמו״ר שליט״א (במכתב שנדפס באגר״ק שלו ח״ג אג׳ תקכב, וש״נ): ״אבי מו״ר ז״ל ודודי הרה״ח ז״ל נשאו שתי אחיות על פי כ״ק אדמו״ר נ״ע, ובציוויו שלא ידורו בעיר אחת״ (וראה תשובת כ״ק אדמו״ר מהורש״ב נ״ע בזה שנדפסה ביגדי״ת (נ.י.) שנה חמישית חוברת ד (מא) סימן מז) שהציווי שלא ידורו בעיר אחת אפשר שהוא משום ״למיחש מיבעי״ אף שכתב הצ״צ שהוא רק לזרעו, ועצ״ע.

39) פסקי דינים להצ״צ אהע״ז סקכ״ט.

40) שער הכולל פל״ז ס״ק ה׳.

ולפ״ז יש לומר שלכן לא כתב כ״ק אדמו״ר שליט״א שכאן (בנוגע לשמות יהודה שמואל) הוא מפורש שרק לזרעו, שכן רצה להדגיש בזה את דעת הצמח צדק (דלא כמ״ש בשבעים תמרים ובשם ארי׳) שישנם ענינים שבהם גם מבלי שנכתב במפורש, בכל זאת אינם אלא לזרעו.

* * *

עוד מקור להקפדה על השם שמואל נמצא בספר חכמת הנפש[41] שכתב[42]: ״וכן לא יהי׳ לאדם בנים אברהם יצחק ויעקב. ולא משה[43] ושמואל כי האחד מת או חולה . . והרבה דברים כיוצא בזה״.

ובס׳ ברית אבות[44] הביא דברי החכמת נפש וכתב ע״ז[45]: ״והנה מ״ש ולא משה ושמואל יש להסתפק בכונתו אי כונתו דוקא בב׳ בני׳ שאחד שמו משה ואחד שמו שמואל ועל הראשון שנקרא שמו משה אין קפידא רק עיקר הקפידא שלא יקרא שם הב׳ שמואל[46]. או דלמא דכונתו שלא יקרא את בנו בשם משה או בשם שמואל כמ״ש בצואת ריה״ח ז״ל שלא יקרא איש מזרעו יהודה או שמואל (עיין לעיל אות ט׳) וכמו שצוה ריה״ח ז״ל על שם יהודה כמו כן ציוה המחבר הנ״ל על שם משה. וא״כ מ״ש ושמואל היא וא״ו המחלקת וכונתו או שמואל ונראה דבכה״ג יש לצרף עוד שם אחר לשם משה או לשם שמואל או לשם יהודה ואז יהי׳ בטוח שהילד יהי׳ בטוב ויאריך ימים[47]״.

ובס׳ הברית[48] ראיתי שכתב[49] על מה שכתב הברית אבות שיש לצרף שם אחר: ״ודבריו תמוהין שלא נהגו כן. וגם יש להוסיף שאפשר שר״ל משה ושמואל שני השמות ביחד או ר״ל אברהם ומשה ושמואל בג׳ בנים״.

אך למעשה שייך גם בכאן מ״ש כ״ק אדמו״ר שליט״א: ש־״מעשים בכל יום שאין חוששים לזה כלל וכלל״.

* * *

ובנוגע לאופן כתיבת השם שמואל, הנה יש הנוהגים ממדת חסידות להוסיף מקף בין אות אל״ף לאות למ״ד[50], אך בכתבי רבותינו נשיאנו[51] לא ראיתי שיקפידו על זה.

---

41) ״לאחד קדוש קדמון״ — מהשער (ומיוחס לרבי אליעזר מגרמייזא בעל הרוקח). — ראיתי בהוצאה שנדפסה בצפת בשנת תרע״ג.

42) כב, ע״ב.

43) ראה באזהרות נוספות לצוואת ריה״ח שהביא ענין זה אך בלא השם שמואל. וראה בכ״ז בס׳ שמירת הגוף והנפש (שם, הערה ב) מה שהאריך בזה.

44) להר׳ שבתי ליפשיץ, נקרא גם בשם שרביט הזהב החדש, מונקאטש תרע״ה.

45) בסי׳ ח ס״ק מו.

46) וכן איפכא. ורמז לכוונה זו בלשון החכמת נפש: כי האחד כו׳״.

47) ויש להוסיף עוד מ״ש הברית אבות שם בס״ק יז (בנוגע לדברי החכמת נפש על שמות אברהם יצחק יעקב): ״או אפשר דהמחבר הנ״ל כתב זאת רק לזרעו או לדורו עיי׳ אות י״ב בצוואת ריה״ח ז״ל״ (ובנוגע לצוואת ר״י החסיד בענין השמות, ראה מש״כ המחבר הנ״ל בספר החיים הנקרא סגולות ישראל, מערכת ש׳ אות צ״ד).

48) לר׳ משה בונם פירוטינסקי, ניו יארק תשל״ג.

49) בסי׳ רסה ע׳ שיד במקור וביאור הלכה.

50) ראה בקונטרס זיו השמות (ברוקלין תשמ״ח) פ״ז ס״ג ובהערה 2 שם.

51) ששייך גם להנהגה אצל החסידים — ראה במכתב כ״ק אדמו״ר שליט״א מי״ג אייר תשי״ד (נדפס באגר״ק שלו ח״ט אג׳ ב׳תרמח, וש״נ) שהביא בענין זה מהצחות ע״פ מרז״ל (סוטה י״ד ע״א) אחרי ה׳ אלקיכם תלכו — וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה וכו׳, משא״כ תלמיד אחר רבו.

ובנוגע לאופן כתיבת השם יהודה, הנה יש הנוהגים לכתוב יהודא, כשאל״ף בסופו*[51], ויש שבנוסף לזה השמיטו גם את האות ה״א הראשונה וכתבו יודא[52], ויש שכתבו יאודה, כשהאל״ף בראש[52], וכל זה כנראה בכדי שלא לכתוב שם הוי׳ במלואו*[51] (אף שהאות דלי״ת מפסקת בינתיים), אך בכתבי רבותינו נשיאנו[51] נמצא שפעם כתבו כך (כשהאל״ף בסוף) ופעם כך (מבלי להקפיד על כך).

* * *

מתוך כוונה לציין את שמו של א״ז ז״ל בשם הספר[53] נקרא ספר זכרון זה בשם ״זכרון שמואל״. ומאחר ובענין זה אפשר להשתמש גם בגימטריא[54], הרי שאפשר לציין שתיבת ״זכרון״ (=283) מכוונת כנגד התיבות ״בן יחיאל מיכל יהודה ליב״ (=283). זכרו הטוב של א״ז ז״ל ממשך כל תקופת ימי חייו; מיום הולדתו בכ׳ אלול (תרמ״ח) ועד לפטירתו ביום ט׳ ניסן (תשט״ז) מכוון אף הוא בגימטריא: ״כ׳ אלול — ט׳ ניסן = טוב״ (=283).

אין לי אלא לסיים בברכה ליוצאי חלציו, ובההעתקה ממכתב כ״ק אדמו״ר שליט״א אליו (צילומו לעיל בעמוד 78), אשר כל אחד ואחת מהם ״יזכהו השי״ת להשתמש בהכחת הצפונים בו, מורשת אבות דגזע אנ״ש, להביאם אל הפועל ולהשפיע על כל סביבתו בנר מצוה ותורה אור ומאור שבתורה זוהי תורת החסידות״.

---

*51) ראה בענין זה בשיחת כ״ק אדמו״ר שליט״א מש״פ וארא מבה״ח שבט ה׳תשד״מ (הנחה בלתי מוגהת בלה״ק סי״ח) בענין התחלת מהדורא תנינא של שו״ע אדה״ז, ושם: ״... או שנדפס בהם ״יהודה״, ואח״כ שינו ל״יהודא״ (מאיזה סיבה שתהי׳), דלכאורה צ״ל ״יהודה״ (בה״א דוקא) — לא רק מפני וכו׳״ עיי״ש, ובמ״ש בענין זה בקובץ הערות וביאורים (אהלי תורה) גליון יח (ריז) סכ״ז וסכ״ח. וראה עוד בס׳ אהלי שם לר״ש גאנצפריד כלל ט ס״ג, ובהערות שם יוסף שם סק״י, ובשמות אנשים אות י׳ ובמה שמביא שם בשם יוסף משו״ת כנסת יחזקאל (שאלה סט, והיא מהר״ר יחזקאל פויגין) שכתב: ״בשם יהודא שספק אם נקרא ע״ש יהודה או ע״ש גוברין יהודאין.. או שמא באה מכח שקצת עושין אחורי הדלי״ת שריטה וכו׳״ (עיי״ש ובתשובות ע״ז שבכנסת יחזקאל), ומה שהביא מהדברי חיים במעשה שארע באחד שנהג לחתום יהודה באל״ף וטעמו, עיי״ש — ויש להאריך בזה ואכ״מ.

52) ולהעיר ממ״ש בשיירי כנסת הגדולה (הנ״ל הערה 1): ״ובצואת ר׳ יאודה החסיד ראיתי לא יקרא איש מזרעו יודה ולא שמואל ולא ידענא מאי קאמ׳ ואם נאמר שלא יקרא איש מזרעו יודה בהפלת האלף אלא יאודה מה נאמר במ״ש ולא שמואל״, וראה לעיל הערה 4 שהובאה פאקסימליא מחתימת המהרש״א, וראה עוד באהלי שם שם ובהערות שם יוסף שם סק״ח: ״ואינו חותם יאודה אלא כדי שלא לכתוב אותיות השם״, ועוד בס׳ שנסמנו והובאו שם (עזרת נשים, בשמות אנשים אות יו״ד).

53) כמ״ש בהקדמת הרוקח, וראה בקונטרס זיו השמות פל״ט ס״א ובהערה 1 שם.

54) ראה שם בהערה 1 שהביא דוגמאות לזה.

מגילת יוחסין

"עמודיו עשה כסף: זה שלשלת יוחסין"
(שיר השירים רבה ג, ד)

"ויתילדו על משפחתם. הביאו ספרי יחוסיהם" (רש"י, במדבר א, יח)

במכתבו של ר' שמואל אל אחיינו (הרש"ז מווארשא) מיום כ"ז תשרי תש"ז[1], הוא מספר לו על תולדות הסב מצד האם (מ' בילא), הוא הר' אליעזר בעלינסאהן ז"ל ממאלאסטאווקע, וכה הוא כותב:

"את אבי אמי ר' אליעזר ז"ל לא הכרתי, רק מעט מה שסיפרה לי אמי ע"ה. יליד העיר מאלאסטובקע. את צאצאיו הכרתי, א) בנו הוא דודי ר' בן ציון בילינסהן הי' איש חשוב מבע"ב החשובים והנכבדים במאלאסטובקע, בנוגע לחסידות אינני יודע בבירור אבל זאת ידוע לי שהתפלל בביה"כ החסידי, היחיד שהי' במאלאסטבקע, בזמן שהייתי שמה בהיותי בן שבע או שמנה. ב) חתנו הר"ר בנציון יאקובסאהן ז"ל הי' למדן, הי' מהמלמדים הגדולים במאלאסטובקע, לא הי' מתנגד, בנו הוא הרב המ"ץ ר' דוד יעקבסאהן מליובאוויטש. ג) חתנו ר' אברהם דוב הי' איש פשוט, בניו נמצאים בניו יארק, אבל שכחתי את שם המשפחה שלהם. ד) חתנו אבי ז"ל. אמי ספרה לי שא"ז הוא מגזע מהרי"ל מפראג, וכן ראיתי בבחרותי ספר יוחסין שנדפס באדעס מש"ב של אמי, היינו ה' בילינסאהן שהי' מדפיס באדעסא (שכחתי שמו הפרטי) אביו הי' ר' נחמן בילינסאהן הוא אחי א"ז ר' אליעזר ז"ל, בע"מ ספר ראשון לציון על מס' ברכות. הספר הי' אצלי בחו"ל, וראיתי בהספר היוחסין הנ"ל את סדר היחוס מהמרי"ל מפראג, וגם א"ז ר' אליעזר הי' האחרון בהיחוס, הספר הי' אצלי אבל אח"כ נאבד ממני. המדפיס הנ"ל הי' ציוני נלהב, והספר נכתב על טעמע הציונית (רק לבסוף מדפיס את סדר היחוס הנ"ל) וע"כ לא הייתי מייקר כ"כ בהספר זה ונאבד אצלי, גם מהרר"ד מ"ץ דליובאוויץ שמעתי כמ"פ שמשפחתינו מתייחסת למהרי"ל מפראג, אבל הסדר בדיוק לא אוכל לדעת, מפני שלא שמתי אימון להספר הנ"ל, וקראתי זאת רק בדרך מעבר".

כנראה שסדר היחוס למהר"ל מפראג עניין ביותר את האחיין הרש"ז, שהתגורר אז בניו־יארק, והוא המשיך להתעניין על כך עד שר' שמואל, דודו, ענה לו בענין זה במכתב נוסף — מיום ב' כ"א טבת אותה שנה, ואלו דבריו:

"בזה הנני שולח לכ' את ההעתקות מה שמצאתי ע"י חיפוש את הס' שבו נרשם סדר היוחסין עד למהר"ל מפראג ז"ל. הס' נקרא "שלמי אמוני ישראל" המחבר הוא ש"ב מ"א בעלינסאן, באדעסא בעל דפוס, נדפס בשנת תרנ"ח. אולי יוכל כב' למצוא אותו בהספרי' הגדולה שבמחנו, ויראה הכל בפרטיות, ועוד יוכל להתאמת בזה אחרי שיעיין בעוד ספרים שהמחבר מביא שמשם שאב את המקורים, אשר בטח ימצא אותם בהספרי' הנ"ל. אני חפשתי את הס' הזה בהספריות שבפה ולא מצאתיו, רק במקרה מצאתיו אצל איש פרטי. בכל אופן שולח אני בזה את ההעתקה במה שנוגע לנו

1) על מכתב זה, ראה לעיל בע' 91-89.

ביותר היחס. האות האחרון שהבאתי בההעתקה הוא מס׳ (125) ב. ר׳ אליעזר בעלינסאן ז״ל במאלאסטאווקע, הוא א״ז, אבי אמי מורתי מרת ביילא ז״ל. כנראה שהוא הי׳ הבן הזקונים לאמו מ׳ רחל אשת מוהר״ר אליעזר אביו ונולד כנראה אחרי מות אביו ונקרא על שם אביו ז״ל. — להההעתקה זו, אני שולח עוד העתקה מה שהמחבר בעצמו מעיר, ואני חושב כי כת״ר ימצא את אמיתות של סדר היוחסין הזה, ואם יש באמת איזה ערך לזה, ע״פ החיפוש בספרים השונים שהמחבר מביא, ואז בקשתי שיודיעני נא״.

לא ידוע אם האחיין הרש״ז אכן מצא את הספר והספרים שהוזכרו כאן, אך ידוע שאחרי פטירתו של ר׳ שמואל נמצאו בין כתביו העתקות נוספות מהספר הנ״ל, ואף סידר בעצמו את הסדר כפי שהוא מגיע עד אמו (ראה צילום). עד עתה אמנם נתגלגלה בקרב בני המשפחה מגילת היחוס, אלא שנעתקה בשיבוש[2], ולא כפי שהיא בהעתקותיו של ר׳ שמואל, ומאחר ורצונו הי׳ (כפי שמשתמע מהמכתב דלעיל) שימצא לסדר יוחסין זה הוכחות־ראיות וכדומה — הרי שיובא כאן סדר היחוס כפי שהוא בספר שהזכיר, עם הערות אותו המחבר (שמשם העתיק ר׳ שמואל), בצירוף אי־אלו הערות, הוכחות והסברים.

* * *

סדר היחוס מובא כאמור בספר ״שלמי אמוני ישראל״[3] (קובץ מאמרים לספרות לשוננו הקדושה) שנכתב על ידי בן דודה של מ׳ בילא (אמו של ר׳ שמואל) ששמו משה אליעזר בעלינסאן (המעיד על עצמו: ״והייתי מדפיס שלשים ושתים שנים פה אדעססא״[4]). המחבר הנ״ל הי׳ מתעניין באילני יחוס שונים (הנוגעים למשפחתו, ואחרים) ואותם פירסם באחדים מספריו.

מקורו של היחוס — לפי עדות המחבר — בכתב יד ישן שנמצא אצלו, אך חלקו הוא על פי הוספותיו שלו — את הדורות החדשים שנתווספו על אלו המוזכרים בכתב־היד.

דא־עקא, שהדורות הראשונים המוזכרים באילן היחוס כתב־יד, אינם ברורים דיים, מי בנו של מי, ועל כך העיר המחבר הנ״ל ב״חקירה בתולדות הדורות מצאצאי הגאון מהר״ל מפראג״ — אותה הדפיס בסוף הקונטרס ״מגלת יוחסין״ (אדעססא תרנ״ב) וחזר והדפיסה בספר דנן — ״שלמי אמוני ישראל״*[4].

---

2) נכתב בה בטעות שהגאון יוסף יוסקי מלובלין הוא בנו של הר׳ שמואל נין ונכד להמהר״ל מפראג — וראה בכ״ז לקמן בארוכה.

3) נדפס כאמור (במכתב א״ז ז״ל) באדעססא בשנת תרנ״ח, ״בדפוס איסאקאוויטש ובעלינסאן״. המחברת הראשונה נשאה בעמוד השער את הכותרת ״אנכי שלמי אמוני ישראל״, אך אחר שנדפסו החוברות השני׳ (תרס״ט) והשלישית (תרס״א) ומלואים (בשנת תרס״ב), נדפס הכל בכרך אחד ונקרא בשם ״שלמי אמוני ישראל״ לבד, וכמ״ש המחבר בסיום החוברת הראשונה (בע׳ 195): ״והיתה החוברת הזאת לספר שלם בפני עצמו כשארי ספרים הנמכרים בחנות — בשם שלמי אמוני ישראל״, וכן נרשם בבית עקד ספרים (פריעדבערג) שם [אלא שלא הוזכרו שם המלואים והשנה תרס״ב] — ולא כפי שהובא בקובץ יגדיל תורה נ״י. שנה עשירית חוברת ד (עא) בע׳ רמג (השם ״שלומי אמוני ישראל״ הוא שמה הראשון של ״אגודת־ישראל״ בפולין).

4) שם בע׳ 103. שם הדפיס 11 מתוך 13 ספרים שחיבר וערך (ראה בבית עקד ספרים (פריעדבערג) במפתח השמות, ועוד על אודותיו ראה ב״לעקסיקאן — פון דער נייער יידישער ליטעראטור״ בע׳ 9־358).

*4) בהוצאה השני׳ של הס׳ ״קרי׳ נאמנה״ (ווילנא תרע״ה) עם הערות ר׳ הלל נח מגיד, ראיתי שציין (בע׳ 62 הערה ב) למקום נוסף בו נדפסה ״חקירה״ זו: ״בקונטרס ברום עולם ונקרא ג״כ בשם ״משפחת סופרים״ לר׳ משה אליעזר בעלינסאן נדפס שמה, חקירה מתולדות הגאון מהר״ל מפראג״.

מסתבר שלא רק בדורו של ר׳ שמואל לא היו ספריו של בעלינסאן זה נפוצים, אלא גם כעת, הרי שאלו נעדרים ממדפי ספריות גדולות וחשובות רבות, ומאחר שהספר נדיר; ינתנו בזה: העתק עמוד אחד מאילן היחוס כפי שנדפס בו (בע׳ 81 — שבו נמצא הקטע הצריך בירור) וכמו כן ה״חקירה״ הנזכרת מאת המחבר הנ״ל (המציין אלי׳ בהערתו השלישית שם, והנמצאת שם בעמודים 1-50).

יט.

יַלְקוּט מִשְׁפָּחוֹת.

(פעלה ביוחסין, יצניעות, לכשרות ולטהרת המשפחה).

עֲטֶרֶת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים
וְתִפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם:
(משלי י״ז ו׳).

ענף אחד מאילן־היחוס*) הכולל ענפי משפחות רבות יוצאים מגזע אחד קדוש

(דור ששי[5] למהר״ל מפראג ז״ל)

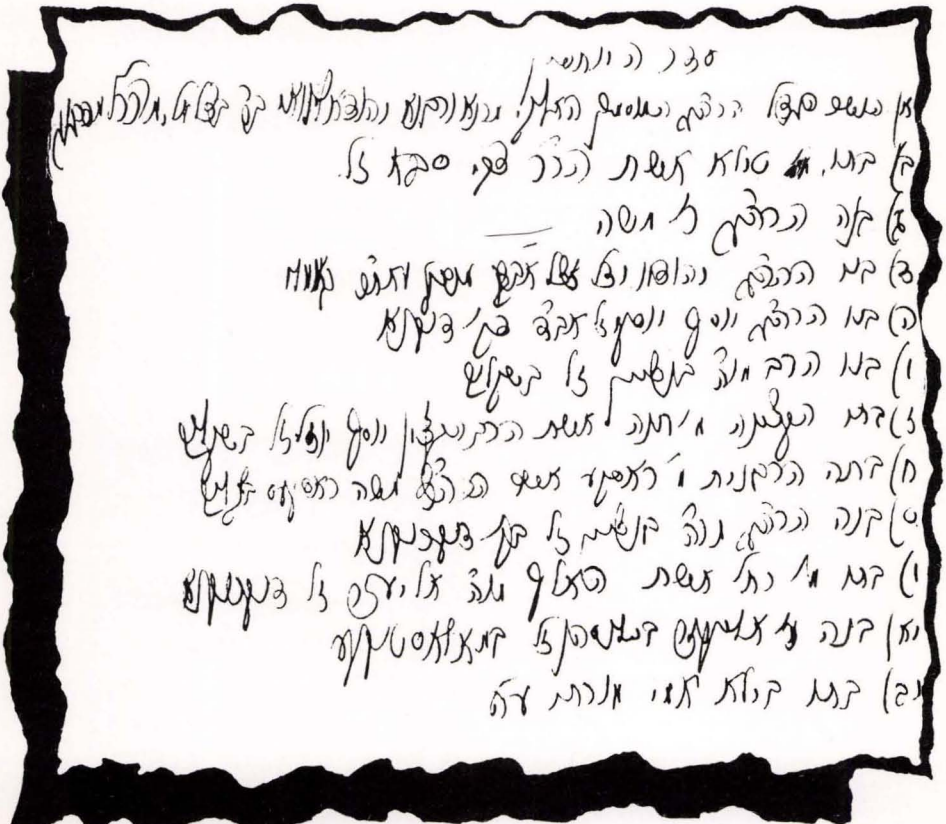
ה״ה הרב הגאון הגדול המקובל האלקי מוה׳ **יהודא ידל** זצ״ל אבד״ק מינסק והגליל ואח״כ אב״ד ור״ם בק׳ קאוולי, בעהמ״ס קול[6] **יהודא****) על שו״ע א״ח וס׳ **הבדלו החיים** על טוא״ה וחבור גדול על הרא״ש שבכל הש״ס (כלס כת״י). בן הרב הגאון מוה׳ **משה**. בן הרב הגאון מוה׳ **צבי סבא**. בן הגאון הגדול רבשבבה״נ מוה׳ **יוסף יוסקי** אבד״ק לובלין***) נין ונכד[7] להנשר הגדול הגאון המופלג האלקי רבן של כל בני הגולה מרנא ורבנא **יהודא ליווא בר בצלאל** הנודע בפוסקים בשם **מהר״ל מפראג** זי״ל, אב״ד בכל מדינות מעהרין ובק׳ פראג, בעהמ״ס **גור אריי, נצח ישראל, נתיבות עולם, גבורות ה׳** ובו׳. בן הר״ר **חיים** מווירטייוא. נכד הגאון שר התורה מרנא **יהודא ליואי** זי״ל מווירטייוא ומ״כ בפראג בשנת ר׳. — ושלשלת יהוסו עד ההנא הקדוש **רבי יהודה הנשיא** (כמבואר בהקדמות ס׳ ערכי הכנויים לבעל סה״ד[8] וס׳ מרחשת הגולות,[9] נעימה קדושה,[10] תולדות תנ״ך,[11] קריה נאמנה,[12] סה״ג חדש,[13] וכתילון היחוס כ״י), המתיהש לבית **דוד המלך** ע״ה כידוע ברוז״ל.

---

*) כת״י ישן נמצא בידי, בתוספות איזה דורות חדשים שנתוספו בהמשך הזמן.

**) הס׳ קול יהודה״ בעצם כ״י הרב הגאון המחבר ז״ל, נתגלגל ובא לידי א׳ מיוצאי הלציו ה״ר שמואל פרוידעש נ״י בדווינסק (לפי כתבו אלי בשנת תרנ״ב) והי׳ למראה עיני אחיו הגאון מוה׳ שלמה פרוידעש נ״י אבד״ק לאדי.—בספרו זה מזכיר להתנו מוה׳ דוד ועוד מבני משפחתו.

***) עי׳ לעיל ס׳ י „חקירה בתולדות הדורות״ (צד 50).

"סדר היוחסין" — שנערך על ידי ר' שמואל על פי הספר "שלמי אמוני ישראל". בסופו הוא מוסיף ברשימה: "בתו בילא אמי מורתי ע"ה".

חקירה בתולדות הדורות מצאצאי הגאון מהר"ל מפראג ז"ל *).

ז"ל הגאון מוה' משה זאב ז"ל אבד"ק ביאליסטאק בהקדמת ספרו מראות הצובאות: „אני הצעיר באלפי **משה זאב** באאמ"ו המאוה"ג מוה' **אליעזר** נ"י אבד"ק הלוסק, בן הגאון מוה' **יוסף**

*) נדפס במגלת יוחסין (לעמבערג תרנ"ב) כו'.

אבד"ק סלוצק, בן הגאון מוה' **מענדל** אבד"ק מינסק, בן הגאון מוה' **משה זאב** אבד"ק פיורדא כו', בן הגאון מוה' **ידל** אבד"ק קאווּלי, בן הגאון מוה' **משה**, בן הגאון מוה' **צבי סבא**, בן הגאון רשכבה"ג מוה' **יוסף יאסקי** אבד"ק לובלין (קבלתי מא"א שי'), נין ונכד להגאון רשכב"ה **מהר"ל מפראג** ז"ל" — וכלשון וכסדר הזה שנוי ומשולש בכל ספרי הדורות שהביאו את שלשלת היחס הזאת, עי' קריה נאמנה[14], נעימה קדושה[15], תוא"ש, שה"ג חדש, וכן הוא באילן היחוס כ"י שבידי (אשר משפחתי ג"כ נחשבת על צאצאי הגאונים הנ"ל). ובעת התעסקי בסדרי יוחסין לאיזו משפחות להדפסה והגעתי לפרק זה, לקחתי חשבון בשנות החמשה דורות שמן הגאון הר' ידל אבד"ק קאווּלי עד מהר"ל מפראג ולא אוכל לכוונן אל נכון. כי לפי המגלת יוחסין להרב מהר"מ פערליש סוד"ק פראג (נדפסה מחדש ע"י הרב מהרנ"ח לעווין מקאבּרין), הי' חתונת הגאון מהר"ל ז"ל בשנת ד"ש, ואת הגאון מוה' ידל מקאווּלי ז"ל מצאנו שולח את הרב ר' אהרן הורוויץ מפינסק חתן בנו הגאון מהר"י יאסקי אבד"ק דובנא ז"ל, להדפיס ספרו קול יהודא בשנת תמ"ט (ע' בהקדמת כהרא"ה הנ"ל לס' דברי דוד לבעל הט"ז ז"ל), שלפי ההשערה הי' אז הגאון מוה' ידל כבן ששים בודאי, א"כ הוא נולד בשנת שפ"ט, ונמצא משנת ש"ה עד שפ"ט, פ"ד שנים לחמשה דורות, דהיינו י"ז שנים לכל דור, ומההכרח לומר שילדו כלם לי"ז שנים וכלם היו בכורים — דבר שאינו רגיל כל כך במציאות. גם יקשה מדוע לא פירש הגאון בעל מראות הצובאות את שני הדורות בשמם אשר מהגאון מוהר"י יוסקי אבד"ק לובלין עד מהר"ל מפראג וכתב סתם נין ונכד. היתכן שידע לחשוב כמה דורות למעלה וכיון שהגיע סמוך למהר"ל נזר יחוסו ב' דורות נעלמו ממנו שמותיהם, והוא הי' מחבב יחוסו כנראה מהקדמתו שם. — כן יקשה מדוע לא הזכיר הרב פערליש בספרו הנ"ל נין ונכד חשוב כזה גאון גדול ורשכבה"ג מוהר"י יוסקי ז"ל אבד"ק לובלין, בבין צאצאי הגאון מהר"ל מפראג ז"ל, והוא הלא הרבה לפרוט גאונים ורבנים רבים וגם שאינם רבנים מיוצאי חלציו ואפי' מצד הבנות ובנות בנותיו כו' כמה דורות! —[15]*

על כן לענד"נ, לפי המבואר בספר יוחסין להרב פערליש, כי מרת **טילא**[16] בתו הרביעית של הגאון מהר"ל ז"ל היתה נשואה להרב מוה' **צבי הירש סאבטקי**, קרוב לומר, כי הוא הגאון מוה' **צבי סבא**[16]* זקנו של הגאון מוה' ידל הנ"ל (בקצור השם מסאבטקי סבא, או שנישתבש). וא"כ מש"כ הגאון בעל מראות הצובאות בהקדמתו „נין ונכד להגאון מהר"ל ז"ל", אינו מוסב על הגאון רשכבה"ג מוהר"י יוסקי ז"ל אבד"ק לובלין (כי הוא הי' מחותנו), ורק על הגאון מוה' ידל אבד"ק קאווּלי ז"ל, ואין בין מהר"ל למהר"י ידל רק שלשה דורות[17] והם בכלל, שיצויר שילדו לשלשים שנה. וכן מוכח מרשימתו: „(קבלתי מא"מ שי')" שהציג אחר רשכבה"ג מהר"י אבד"ק לובלין, ולא אחר נין ונכד הגאון מהר"ל מפראג ז"ל[18]. ומאחר שלפ"ז היתה התיחסותו להגאון מהר"ל מצד בתו מ' טילא (כי רק בן יחיד הי' לו, הגאון מוה' בצלאל ז"ל וגם הוא לא הי' לו נכד זכר)[19], ע"כ כתב על זקנו הגאון מוה' ידל סתם נין ונכד להגאון מהר"ל מפראג ז"ל:

להכריע את השערתי אל האמת בדבר הזה, יוכלו אך חכמי הסוּדים דעיר לובלין מקום רבנותו של הגאון רשכבה"ג מהר"י יוסקי ז"ל, ע"פ מקורים נאמנים, כמו משרידי מצבות ופנקסים וכתבים ישנים: גם צריך לעיין בס' „פרי ציבי" (מביאו הגאון בעל מראות הצובאות), אפשר שבו מפורש יותר ממש"כ בס' מראות הצובאות הנ"ל.[20]

כשהגיעו הדברים לידי הגאון מוה' יוסף לעווינשטיין רב דק' סעראצק נ"י, השיב ע"ז: „לאשר חפשתי בכל מצבות עיר לובלין גם בספרים ולא מצאתי אב"ד מוה' יוסף, נראה שמעולם לא הי' אב"ד בלובלין רק בלבוב[20]* (גם בס' מגן דוד בהקדמה כ' על זקני ר' אברהם מוכר ירקות שהי' אבד"ק לבוב, וצ"ל לובלין) והוא ה"ר יוסף יוסקי[20]** בר' שמואל שנפטר בלבוב שנת שנ"ו — וגוסף מצבתו במצבת קדש ח"ב בתום' קדש ד' ל"ג. ולבנו הר"ר הירש סבא הי' ג"כ בן בשם זקנו ה"ר שמואל, (הוא הגאון מוה' שמואל בעהמ"ס לחם רב שנדפס ש' שפ"ט ומתיחס לנכד המהר"ל מפראג ז"ל)[21] אחיו של הג' מוה' משה, אבי הגאון מוה' ידל אבד"ק קאווּלי ז"ל" וכו'.

5) ראה לקמן ב"חקירה בתולדות הדורות וכו'" ומ"ש ע"ז בהערה 17.

6) במחברת השלישית של הספר "שלמי אמוני ישראל" (תרס"א) בע' 167, מביא שוב (בקיצור) את תחילת אילן היחוס של הר' יהודה יודל, ושם בהערה בשוה"ג כותב על ספר זה (הערה ראשונה שם): "בשנת תרנ"ד [ההדגשה כאן] קבלתי מכתב מה"ר שמואל פריידעש מדווינסק, שע"פ מקרה נתגלגל ובא לידו הכת"י הנ"ל ושלח אותו לידי אחיו הרב הגאון מוה' שלמה פריידעש אבד"ק לאדי לעיין בו, ובדעתו הי' למכרו במחיר מצער, ומה עלתה בו, נעלם ממני".

7) כוונתו בהעמדת שני הכוכבים כסימן להערה אחרי התיבות "אבד"ק לובלין" — כנראה בשביל לציין שמה"חקירה" הנ"ל עולה שהי' אב"ד בלבוב (אך ראה מ"ש ע"ז לקמן בהערה *20). אמנם במחברת השלישית של הספר (שם), כשהביא שוב (ובקיצור) מענף אילן זה, העמיד הכוכבים אחר התיבות "נין ונכד" וכתב בהערה שם: "בחוברת א' צד 50 הראיתי פנים "שנין ונכד" קאי על הגאון מוה' ידל אבד"ק קאווליי".

8) וזה שמובא בהקדמת נין ונכד המחבר (לס' "ערכי הכנויים" להר' יחיאל היילפרין בעל "סדר הדורות" — נדפס לראשונה בדיהרנפורט בשנת תקס"ו); המסדר והמביא לבית הדפוס: "הרב הגאון הגדול איש אלקי החסיד המפורסם מוהרנ"]ר יודא ידיל אב"ד ור"מ דק"ק קוואלע בעה"מ קול יהודא אבוהא דארבעה אחים הגאונים הגדולים ומפורסמים האחד הגאון הגדול איש אלקי החסיד המפורסם מ' יוסף יאסקי אב"ד ור"מ דק"ק דובנא רבתי בעה"מ ס' יסוד יוסף ושארי חבורים והשני הגאון הגדול איש אלקי החסיד המפורסם מוה' משה זאב וואלף אב"ד ור"מ דק"ק מינסק ודגליל סמילעוויץ והג' הגאון הגדול המפורסם מוהרנ"]ר ארי[']ליב מק"ק סליצק והד' הגאון הגדול המפורסם מוהרנ"]ר משה אב"ד ור"מ דק"ק פוזנן* ושלשלת יחוסם הולך מעלה מעלה עד משפחת התנא ר' יודא הנשיא**" (ובהוצאה דשנת תרצ"ט בתולדות הגאון המחבר זצ"ל מובא שוב היחס [— מוסגר בחצאי אריח] מהר' יהודה ידל למהר"ל מפראג, כפי שהוא באילן היחוס כת"י).

9) העתקה מהס' "מראות הצובאות" (לר' משה אליעזר יעבץ מביאליסטאק, הוראדנא תק"ע) לקמן ב"חקירה בתולדות הדורות וכו'".

10) בס' "נעימה קדושה" (ראיתי בהוצאה שנדפסה בווילנא תרל"ב) בהקדמה שם מהר"ב ברודא (צ"ל ע' ג, ע"א) רק מזכיר שהר' יוסף יאסקי (מחבר ה"נעימה קדושה") הוא "בנן של קדושים ממשפחת התנא ר' יהודא הנשיא (כמבואר בהקדמת ספר ערכי הכנוים מהגאון בעל סדר הדורות)" ושוב שם (בע' ד, ע"א) בסיום ההקדמה כותב "ומשפחת ר' יאסקי הולך מעלה מעלה עד משפחת התנא ר' יהודא הנשיא כמבואר בהקדמת ספר ערכי הכנוים מהגאון בעל סדר הדורות".

---

*) העתקתי גם קטע זה המדבר בשאר בניו של הר' יהודה ידל בעיקר בשל בנו הנ"ל שהי' אב"ד בפוזנא שמוזכר כבר כאן (בשנת תקס"ו), ולא כפי שכתבו בקוטץ יגדי"ת (הנ"ל בהערה 3 וקודם לכן בגליון 142 של "כפר חב"ד" — א' אייר ה'תשד"מ) ש"הראשון שהזכיר את בנו של ר' יהודה יודל מקאוולי הי' פין בספרו "קרי' נאמנה" (ווילנא תר"כ, ע' 97 בהערה) וכו'". וכן מה שהביא שם מס' "כלילת יופי" שכתב על ה"קרי' נאמנה": "ואולם לא הביא שום מקור לדבריו מאין הוציא דבר זה . . [שם ציטטו מה"כלילת יופי" רק עד כאן; וההמשך ב"כלילת יופי":] ובדברים כמו אלה הנה על הכותב להביא ראי' לדבריו מפי סופרים ומפי ספרים ולא לכתוב בסתם בלי ציונים ומראה מקומות" — הרי שכאמור קדם בזה בעל ההקדמה לס' "ערכי הכינויים", שקדם ל"קרי' נאמנה" בלמעלה מ־50 שנה.

ואגב: בכפ"ח (וביגדי"ת) שם, כתבו שמשם (היינו מהס' "קרי' נאמנה") נעתקו הדברים לס' "עיר ווילנא" (ווילנא תר"ס) ול"בית רבי" — ויש להוסיף שקודם לכן כבר נעתקו הדברים בס' "שם הגדולים החדש" (הנזכר לקמן בהערה 13) ובס' "תולדות אנשי שם" (לקמן הערה 11), ושם (בתוא"ש) מביא היחוס דרך בנו הנ"ל של הר' יהודה ידל עד לאדה"ז וכו' [וה"בית רבי" בהערה ב' שם שכותב "בס' א' מצאנו" כוונתו לס' זה], ומביא (שם בדף טו ע"א (ע' 29) באות י"ב) שהמקור לזה הוא מהר' שניאור זלמן אפרת מאורשא ("אשר ע"י הגיעני הכתב יחש הלזה") בן בתם של הר' יעקב סלאנים וזוגתו בת האדמו"ר האמצעי.

עוד הוזכר שמו של הבן הנ"ל גם בס' "גבורות האריי" (לקמן הערה *15) ומשם לס' "אנשי שם" (לר"ש באבער, קראקא תרנ"ה, בסקפ"ח (ע' 78)).

**) לא מזכיר כאן למהר"ל מפראג — אבל לפי שאר כותבי היחוס שהזכירו למהר"ל, מוכח שהיחוס להתנא רבי יהודה הנשיא עובר דרכו.

11) בספר "תולדות אנשי שם" (מאת דוד טעבלי האפרתי, ווארשא תרל"ה) בחלק הראשון המכונה בשם "ארזי אל" מביא בדפים יד־יט (עמודים 37-27) את "תולדות הגאון מו"ה בצלאל ליואי אבי המהר"ל מפראג זי"ע", ושם בדף יד ע"ב (ע' 28) בחלק הנקרא בשם "עטרת זקנים" בסיום אות א' כותב: "ולע"ע אציגה נכדי דו"ז המהר"ל לא נודע לי אביהם" [— ראה ע"ז לקמן בהערה 16], וממשיך באות ב' שם: "נכדי דו"ז הגאון מהר"ל מפראג זי"ע ה"ה הגאון מופלא שבדורו מו"ה יוסף יאסקי אבד"ק לובלין, אבי הגאון הגדול מו"ה צבי הירש סבא, אבי הגאון המפורסם בדורו מו"ה משה, אבי הגאון הגדול המקובל אלקי מו"ה יודל אבד"ק קאווילי מחבר ספר קול יהודה, אבי הגאונים הגדולים המפורסמים המקובלים הקדושים . . והג"מ יוסף יאסקי אבד"ק דובנא רבתי כו'", וממשיך שם (בד' טו ע"א (ע' 29)) באות ט': "ש"ב הגאון מו"ה יוסף יאסקי אבד"ק דובנא הנז', הי' אבי הג' מו"ה בן ציון חותנו של הרב הג' המפורסם הנגיד מו"ה יוסף יוזל בוויטעפסק כו'" [והלאה מאות י' עד לאות יד ועד בכלל ממשיך למנות יחוסו של אדה"ז עד לכ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע — ראה מ"ש ע"ז לקמן בשוה"ג הב' להערה 22].

12) בס' "קרי' נאמנה" (לר' שמואל יוסף פין, ווילנא תר"כ) רק מוזכר (בע' 79, ובהוצ' דשנת תרע"ה בע' 5-104) הר' זאב וואלף בנו של הר' יהודה יודל, ובהערה שם מוזכרים גם יתר בניו וחתניו של הר' יהודה יודל הנ"ל (ולענייננו הרי שמוזכר שם בהערה גם בנו "הרב מוהור"ר יוסף יאסקי אב"ד ור"מ דק"ק דובנא" שדרכו עובר היחוס דנן — אך לא מוזכר שם כלל היחוס למהר"ל מפראג).

13) וזה שכתוב בס' "שם הגדולים החדש" (לר' אהרן וואלדען, ווארשא תרכ"ה) במערכת גדולים בערך "הרב מו"ה יודל" (סמ"ג): "הוא הגאון הגדול החסיד המקובל אלקי מופת דורו אב"ד ור"מ דק"ק קאווילי בן הגאון המפורסם מו"ה משה ז"ל בהגאון הגדול בדורו מו"ה צבי הירש סבא בהגאון רשכב"ה המפורס' בדורו מו"ה יוסף יאסקי אבד"ק לובלין נכד לרבינו הגדול והקדוש מהר"ל מפראג זי"ע כו'" — וכנראה שמקורו מהס' "מראות הצובאות" (עליו כותב שם, במערכת ספרים בערכו (סקפ"ט): "ושם במפתח השער מזכיר יחוסו מגאוני ארץ זי"ע ומזרעא דרבינו מהר"ל מפראג והרמ"א זכר כולם לחיי עד").

14) זה אינו, כי ב"קרי' נאמנה" מוזכרים רק הר' יהודה יודל ובניו (ראה לעיל בהערה 12).

15) זה אינו, כי בס' "נעימה קדושה" אמנם מוזכר שהר' יוסף יאסקי מדובנא הוא בנם של קדושים וכו' (ראה לעיל בהערה 10), אך אין נכון לומר ש־"וכלשון וכסדר הזה שנוי ומשולש" שם!

15) ב"השמטת ותקונים" שנדפסו בסוף החוברת הראשונה (צ"ל ע' 196) העיר מ"א בעלינסאן: "לצד 50 חקירה בתולדות הדורות כו'. כעת מצאתי בס' גבורות האר"י צד 6 אות ז' שנגע בזה במ"ש". — וקיצר במקום שיש להאריך, ויובא כאן מ"ש בספר גבורות האר"י הנ"ל (לרא"מ עפשטיין, הוצאה שני' עם הוספות ותיקונים, ווילנא תרמ"ט), שהביא מגילת יחוס העוברת דרך בתו של "הגאון הגדול החסיד האמיתי מו"ה יהודא יידל אב"ד ור"מ דק"ק קאווילי בעהמ"ח ס' קול יהודה על שו"ע או"ח (והוא בכי"ק) בהגאון מו"ה משה בהגאון מו"ה צבי הירש סבא בהגאון הגדול המפורסם בדורו מו"ה יוסף יוסקי אב"ד ור"מ דק"ק לובלין נין ונכד לרבינו הגדול גאון עולם המפורסם בשם קדשו מהר"ל מפראג", וקודם תיבות "נין ונכד" הציג סימן להערה באות ז' שכותב שם: "ראיתי בכותבי הדורות שמייחסים את הג"מ יוסף יוסקי אבד"ק לובלין לנין ונכד הגאון מהר"ל מפראג. ולא ברירא לי הא מילתא. חדא הלא במגילת יוחסין להמהר"ל מפראג סופר ומונה כמה דורות זה אחר זה מבנו יחידו ומחמשת בנותיו. ואם הי' הגאון מוה' יוסף יוסקי אבד"ק לובלין נין ונכד להגאון מהר"ל מפראג בודאי לא הוה שתיק בעל מגילת יוחסין מלחשוב אותו ולהמשיך יחוסו עד הגאונים המפורסמים בני הגאון מוה' יידל אב"ד קאווילי. אשר היו מפורסמים בעולם ותהלתם בפי גאוני דורם והיו בזמן אחד עם בעל מגילת יוחסין בשנת תפ"ז לפ"ק. גם לא יתכן לפי חשבון הדורות להרחיק את הג"מ יוסף יוסקי לנין ונכד המהר"ל כי הי' גיסו של המהרש"ל והי' בזמן אחד עם המהר"ל וכנראה שהיו שניהם שוים בשנים".

---

*) אלא שעדיין צ"ע — אליבא ד"חקירה" הנ"ל — למה לא נמנו הגאונים הנ"ל ב"מגילת יוחסין" בתור נינים להר' צבי הירש סבא (סאבטקי) ואשתו מ' טילא?

16) מה שכותב כאן "בתו הרביעית" הוא לפי המובא ב"מגילת יוחסין" לר' מאיר פערעליש (במהדורת תרכ"ד: י, ע"א. תרמ"ט: יג, ע"א וע"ב) שמזכיר בנותיו של המהר"ל, ושם: "האחת מרת פיגלה אשת הגאון מהו' יצחק כ"ץ.. השנית מרת גיטלי.. עוד בת אחת הי' להגאון מהר"ל מפראג מרת רייכיל . . עוד בת אחת מרת טילא אשת מהו' הירש סאבטקי והולידה את הרב מהו' סאבטקי שהי' נאמן הקהילה פה ודיין מורה שוה ורב בקלוז . . עוד בת אחת ופרסמה הכותב מרת רעאלינא וכו'", דלפ"ז נמצא שהיו לו למהר"ל חמש בנות והנ"ל היא הרביעית. אך באמת מוזכר ב"מגילת יוחסין" שהיתה למהר"ל בת נוספת, וזאת לפי מה שכותב אחר כך (תרכ"ד: יא ע"ב. תרמ"ט: טו ע"ב, טז ע"א) ש"הגאון מה' יצחק כהן הנ"ל נשא את בת הגאון הגדול מוה' ליווא מפראג הנזכר והי' שמה לאה ומתה ממנו בלא בנים בהיותו ברבנות במעררין. ואח"כ נשא אחותה מרת פיגלא כו'", שלפ"ז נמצא שהיו למהר"ל שש בנות, ומרת טילא היא החמישית (וכך גם סוכם בס' "המהר"ל מפראג" (הנ"ל בשוה"ג להערה *16) בע' פח).

אמנם בס' הזכרונות מכ"ק אדמו"ר (מהוריי"צ) נ"ע, בפרק פ"ו, מספר ששאתו של המהר"ל מ' פערל ילדה לו מלבד בנו יחידו הר' בצלאל עוד שלש בנות: רייכיל, טילע ורעאלינס — הן שלש האחרונות שהוזכרו ב"מגילת יוחסין" הנ"ל. ולעומת זאת, הרי שבפרק צ"א מזכיר את אחד מחתניו של המהר"ל — הר' יצחק כ"ץ, שב"מגילת יוחסין" כותב שהי' נשוי לבת מ' פיגלה שלא הוזכרה בס' הזכרונות שעל פיו הרי שהר"י כ"ץ הנ"ל הי' נשוי לאחת מהשלוש שהוזכרו (בפרק פ"ו).

ולהעיר שבספר "תולדות אנשי שם" (הנ"ל בהערה 11) באות א' שם כתב: "דו"ז הגאון . . מהר"ל מפראג זי"ע, לא הניח אחריו רק בן אחד ובת אחת. בנו . . מו"ה בצלאל. ואחותו היתה אשת הגאון הגדול החסיד שבכהונה מו"ה יצחק ב"ר שמשון כ"ץ. אשר תולדותיו יבוארו הלאה. ולע"ע אציגה נכדי דו"ד המהר"ל לא נודע לי אביהם" [ומתחיל באות ב' שלאח"ז למנות נכדי המהר"ל ונעתק לעיל הערה 11]. והנה — מונה כאן רק בת אחת למהר"ל (אף שהי' לפניו הספר "מגילת יוחסין" שם נמנו יתר בנות המהר"ל, שהרי מזכיר לספר זה בדף יז ע"ב (ע' 34) בחלק הנקרא "תפארת בנים": "והנה אם אמנם כבר נדפס ספר מגילת יוחסין מיחס בית אבות המהר"ל מפראג, יראו הקוראים כי הניחו לנו מקום להתגדר") ואעפ"כ כותב אח"כ ש"לא נודע לי אביהם" [ומבואר אליבא ד"חקירה" הנ"ל] — אף שאת תולדות הבת מונה שם באות טו ועל כרחך, לשיטתו, שתולדות הבן הם!

*16) שם ב"השמטות ותקונים" מעיר המחבר בעלינסאן: "ומש"כ בס' דעת קדושים (פ"ב תרנ"ח) בהערה, ששם "ה"ר צבי סאבטקי" הנזכר בס' יוחסין להרב פערליש הוא טעות וצ"ל "ה"ר צבי סבא" (זקנו של הגאון מוה' ידל אבד"ק קאווילי) — כבר הקדמתיהו בהשערה זו בס' מגלת יוחסין (אדעסא תרנ"ב) ומובא גם לעיל צד 51 ביתר באור" — והנה, אכן צדק בעלינסאן בדבר הקדימה בהשערה על השתבשות השם "סאבטקי", אלא שכנראה לא שם לבו להשערה אחרת בסדר הדורות שעלתה בדברי ה"דעת קדושים", שחזר עלי' גם בפנים הספר וגם בהערה הנ"ל:

על פי מ"ש ב"חקירה" זו נמצא שהר' יוסף יאסקי מלובלין הי' מחותנו של המהר"ל (אחר כל הראיות שהביא ב"חקירה", שמוכח מהם שאי־אפשר לחשוב אותו מצאצאי המהר"ל — וראה לעיל בהערה *15) — ואילו בס' "דעת קדושים" הנ"ל, שם בע' 77 תחת הכותרת "לתולדות הרה"ג ר' יוסף יאסקי מדובנא", כותב (המחבר: ישראל טובי' אייזינשטאט): "הגאון מו"ה יוסף יאסקי אב"ד דק"ק דובנא הוא נין ונכד להגאון דיין מו"ש ונאמן הקהלה מו"ה יוסף יאסקי מלובלין בן הרב מוהר"ר צבי הירש סבא, ואשתו מרת טילא בת הגאון מהר"ל מפראג". וע"ז העיר (המוציא לאור: שמואל ווינער) בהערה בשוה"ג שם: "בכתב היחש של המהר"ל מפראג הנדפס בס' מטה משה ובס' גבורות ארי כתוב: [")עוד בת אחת מרת טילא אשת מ' הירש סבאטקי* והולידה את הרב מו"ה סבאטקי שהי' נאמן הקהלה פה ודיין מו"ש ורב בקלויז"

---

*) בס' "מגילת יוחסין" מהדורות תרכ"ד תרמ"ט מופיע השם "סאבטקי" ולא "סבאטקי" [מהדורות אלו צויינו ב"בית עקד ספרים" (כשמקום דפוס הראשונה — תרכ"ד נתון בין חצאי אריח, ומפורש בס' "עיר ווילנא" בע' 190. 227. התאריך תרכ"ד מופיע בהסכמה לס', שנדפסה שוב גם במהדורת תרמ"ט). מהדורות אלו הופיעו עם הערות הר' נח חיים לוין מקאברין (ושוב נדפס עם מלואים ע"י ח. טרויבע, לונדון תרס"ב) ואילו המהדורה הראשונה, כפי שיצאה לאור ע"י ר"מ פערעליש — לא צויינה. בס' "המהר"ל מפראג"

נראה שהכנוי סבאטקי הנזכר בכתב היחש בראשונה הוסב משם סבא ונשתבש מקצתו בסופו וסבאטקי השני משובש הוא משם יאסקי, וצריך להיות: טילא אשת מו"ה הירש סבא והולידה את הרב מו"ה יאסקי. — והיינו, שרוצה לומר שהר' יוסף יאסקי לא הי' מחותנו של המהר"ל, אלא נכדו! (והנה, כאן נמצא דבר נוסף שלא העיר עליו בעלינסאן, והוא ההסבר לשינוי השם "סאבטקי" ("סבאטקי") מהשם "יאסקי", דהיינו לפי מה שכותב ב"דעת קדושים" שהר' יוסף יאסקי הי' נכדו של המהר"ל, אך גם לפי חקירתו של בעלינסאן הי' אפשר לפ"ז לומר שנקרא הר' צבי הירש סבא בשם זה — "סאבטקי" — ע"ש אביו הר' יוסף יאסקי).

אמנם לפי השערה זו של ה"דעת קדושים" לא יקשה כל־כך חשבון הדורות (עליו עמד בעלינסאן ב"חקירתו") שכן לפ"ז אכן לא מדובר בחמשה דורות, כי אם בארבעה, וגם לא יקשה מראיות האחרות שהביא ב"חקירה", והם: מדוע לא פירש בעל ה"מראות הצובאות" את שמו של הר' צבי הירש סבא — שכן — הי' רק חתנו של המהר"ל ולא בנו. גם לא מספר יוחסין להר' פערעליש — שכן לפ"ז אכן נמנה כן ב"מגילת יוחסין" (שגם שם הובא הלשון "והולידה את הרב וכו'" — נעתק לעיל בהערה 16).

אלא שיקשה ממה שהעיד הר' יוסף לעווינשטיין מסעראצק (לקמן בהמשך ה"חקירה") שלדבריו הי' הר' יוסף יוסקי בנו של הר' שמואל, וגם מצטרף לזה דברי ה"גבורות הארי" (הנ"ל בהערה הקודמת) שהר' יוסף יוסקי הי' "גיסו של המהרש"ל וכנראה היו שניהם שוים בשנים" — שאף שה"גבורות הארי" לא הביא מקור לדבריו אלו, הא גם ה"דעת קדושים" לא הביא מקור לדבריו שהר' יוסף יוסקי הוא בנו של הר' צבי סבא!

ועוד ממשיך בס' "דעת קדושים" וכותב (בפנים, בסי' א): "להג"מ יוסף יאסקי מלובלין שני בנים: א) הגאון מוהר"ר שמואל בעל המחבר ס' לחם רב והוא שו"ת וחידושי דינים שהושמטו בשו"ע (סה"ד ושה"ג) ואשר זקנו הגאון מהר"ל מפראג ודודו הגאון מהר"ר יצחק הכהן חתן מהר"ל מפראג סמכו ידיהם בהסכמותם עליו . . — הסכים ט"ו אב שנת שע"ד ע"ס עץ שתול שנדפס בווינציאה שע"ז וחתם "שמואל הקטן בלא"א מהר"ר יוסף יאסקי החותם בק"ק לעסלא"**.. ב) הגאון מוה' צבי הירש סבא, (ס' מרי צבי לנכדו הרב מ' צבי מטימקאוויץ)".

(מאת א. גיטסדינר, ירושלים תשל"ו) בע' ח', ראיתי שכתב כי "פערעליש פרסם בשנת **תע"ח** (1718) ספר קטן בשם "מגילת יוחסין"", אך ע"פ מה שכתב פערעליש עצמו בספר זה (תרכ"ד: ד' יב ע"א. תרמ"ט: טז ע"א (31)): "עד היום שהוא שנת **תפ"ז**" מוכח שלא נדפס קודם לכן (על הוכחה זו — ראה ב"גבורות הארי" שצוטט לעיל הערה *15, וביגדי"ת הנ"ל הערה 3, בע' רמד). ב"הערות והארות" שנדפסו בסוף ס' "שם ושארית" מאת ר' יוסף כהן צדק (קראקא תרנ"ה) הערה 3, כותב שברצות ה' יוציא לאור את המגלת יוחסין (שקוראה בשם "תלדת מהר"ל מפראג") בהוספות שרשים מדורות ראשונים והענפים עד היום הזה, עיי"ש, אך כנראה לא הסתייעא מילתא]. ומ"ש ווינער בהערתו כאן: "הנדפס בס' **מטה משה** ובס' **גבורות ארי**" — הכוונה ע"פ מ"ש ר' נח חיים לוין בהקדמתו: "והי' זה המגילת יוחסין מחובר לס' מטה משה של הגאון וכו'" [הס' "מטה משה" הנ"ל נדפס — ע"פ "אוצר הספרים" של בן יעקב (מס' 1048) בשנת **תע"ח** (ואולי זה המקור למ"ש גיטסדינר), ומצויין שחסר מקום הדפוס, ואילו ב"בית עקד ספרים" מצוין שנדפס בזולקוא — **תק"ה** [כן הוא בטופס אחד שראיתי, ואילו בקטלוג (הישן) של ספריית הסמינר בנ.י. ראיתי שנרשם "זאלקווא **תק"א**"], אך לא נמצא שם למגילת היוחסין הנ"ל]. ו"גבורות ארי" — ע"פ מ"ש בהקדמה למהדורת תרכ"ד: "ועתה נדפס מחדש עם הערות יקרות.. עם הקדמה ארוכה. נקרא בשם **גבורות ארי** בו יבואר.. ממני", ובהקדמה למהדורת תרמ"ט: "לזאת העלתי המג"י הזאת שנית.. קראתיו בשם **גבורת ארי** כו'", וכן מופיע בראשי העמודים (בחלק הראשון) הכותרת "גבורות ארי" (ה"גבורות ארי" נדפס שוב גם במהדורת לונדון)..

ומעניין לציין שבס' "המהר"ל מפראג" הנ"ל, בע' צ, כותב: "בתו החמישית של המהר"ל טילא היתה אשת ר' הירש סאבאקטא ובנם הי' ר' **מאיר סאבטקא**, סופר ונאמן הקהלה בפרג, ודיין ומורה שוה", ומציין שם בהערה 20 שהוא מ"מגילת יוחסין, 24" שהוא כנראה ציון הע' ע"פ מהדורה אחרת (אולי מהדורת לונדון שלא היתה תח"י).

) אינו מדוייק: ספר ה"עקרים" עם פי' עץ שתול הנ"ל, נדפס לראשונה בשנת שע"ח (כמובא בדף השער שלו שנגמר ב"יום ג' כ"א אלול שנת ביום ההוא יהי' ה' **אחד ושמו אחד ליצירה" וכמובא בהסכמות שם, ובשער הס' הנדפס בפפד"א תקמ"ח [וכן נרשם ב"אוצר הספרים" של בן־יעקב, ואילו ב"בית עקד ספרים" רשם משום מה: "שע"ח־**ט**" (?)], ונוסח החתימה שם: "שמואל הקטן בלא"א מהר"ר יוסף יאסקא ז"ל ה"ה החות' פה ק"ק לעסלא יום ב' ט"ו אב שע"ד לפ"ק".

והנה, מה שכתב על הר׳ שמואל בעל ה״לחם רב״ שהוא בנו של הר׳ יוסף יאסקי (ולא בנו של הר׳ הירש סבא — כמ״ש בחקירה הנ״ל בשם הר׳ יוסף לעווינשטיין) — הרי שכן מפורש בשער הספר ״לחם רב״ הנ״ל (שנת ״באור פניך יהליכון [שס״ט] — פראג) להגאון ״שמואל בן מוהר״ר יוסף איש לובלין ריש מתיבתׂ ואב״ד דק״ק בומסלא במדינות פיהם״, ובהקדמה שם, שכותב: ״אמר שמואל הקטן בלא״א הגאון מהר״ר יוסף יאסקא ז״ל ה״ה איש לובלין״, והובא ב״סדר הדורות״ (בשמות הספרים, ושם: ״הג״מ שמואל במ׳ יוסף אב״ד בבומסלא״, היינו שהר׳ שמואל הי׳ האב״ד בבומסלא, ולא אביו הר׳ יוסף יאסקי [וכן כתב המחבר ״דעת קדושים״ שם, וב״שארית ציון״ (להרמ״מ קרענגיל מקראקא) על שם הגדולים להחיד״א מערכת גדולים, באות צג, ושם הוסיף גם שהר׳ שמואל הנ״ל הי׳ ״גיסו להגר״מ שלמה ר׳ ליבושס״, והוא בשם הר״א סג״ל איטינגא. ובהגהת ״מנחם ציון״ (להרמ״מ הנ״ל) על שה״ג שם בערך ״מהר״ר שלמה רב ליבש״ אות לט, כתב: ״ובין מהרש״ל ובינו כהן שם [בלובלין] פאר הגאון הלבוש והגר״מ יוסף בר״ש המכונה ר׳ יאסקי מלובלין״, ומוזכר דבר זה גם במכתב מהרז״ו פרידמאן שנדׂ שם ״בדקדוקי סופרים״ אות יז]) ובחיד״א ב״שם הגדולים״ שלו (מערכת ספרים, ושם: ״מהר״ר שמואל בן מהר״ר יוסף איש לובלין״, ומוזכר גם במערכת גדולים בערכו).

— אך לומר שההסכמה של המהר״ל שבאה על ספרו ״לחם רב״ היא הסכמה של אב־זקן לנין — זה קשה לומר, כיון שבנוסח ההסכמה של המהר״ל כתוב בלשון סתם: ״הרב הנעלה.. מוהר״ר שמואל בן מוהר״ר יוסף״ ולא מוזכר כלל שזהו נינו! וגם בהקדמת בעל ה״לחם רב״ לא מוזכר מזה דבר וחצי דבר!

ומה שכתב שבנו של הר׳ יוסף יאסקי הי׳ הר׳ צבי הירש סבא (דהיינו לפי דבריו נינו של המהר״ל, ולא חתנו כפי ה״חקירה״ הנ״ל) ומציין לזה כמקור לס׳ ״מרי צבי״ — ״לנכדו הרב מ׳ צבי מטימקאוויץ״ — הנה זה אינו, דהא בס׳ ״מרי צבי״ הנ״ל (ראה לקמן בהערה 20) לא מוזכר כלל הר׳ צבי הירש סבא, ובטח שמחבר ה״מרי צבי״ לא הי׳ ״נכדו״ כי אם נכד־נכדו־של נכדו! גם מה שמציין אח״כ בע׳ 78 (בסי׳ ב): ״להגאון מוה׳ צבי הירש בן: הגאון מוהר״ר משה (ס׳ מרי צבי)״ — גם זה אינו, שהרי גם הר׳ משה לא מוזכר בס׳ ״מרי צבי״! (אמנם נכונה העובדה שהר׳ משה הי׳ בנו של הר׳ צבי הירש סבא שהי׳ בנו של הר׳ יוסף יאסקי, אך כל זה לא מוזכר כלל בס׳ ״מרי צבי״). ועכ״פ כנראה שמחבר ה״דעת קדושים״ לא ראה ל״חקירה״ זו של בעלינסאן, ותימה רק על בעל ההערות שם שלא העיר ע״ז, שהרי הי׳ לפניו (כפי שמזכיר בהערה בשוה״ג ע׳ 79) הקונטרס ״מגילת יוחסין״ (אדעסא תרנ״ב), שם נדפסה החקירה לראשונה.

וכאמור, לא הרגיש מ״א בעלינסאן בכ״ז, ונתפס להעיר רק על ״קדימתו״ בהשערה בנוגע לשיבוש השם!

17) אמנם באילן היחוס כתב־יד המודפס בס׳ ״שלמי אמוני ישראל״ בע׳ 81 (וצילומו לעיל), כתוב לפני שמו של הר׳ יהודה ידל מקאוולי (מוסגר בחצאי לבנה): ״דור ששי למהר״ל מפראג ז״ל״ וגם אח״כ בע׳ 82-3 כותב על הדורות שאחריו ״דור שביעי״; ״דור שמיני״; ״דור תשיעי״ — ועל כרחך שכותב אותו האילן הבין ש״נין ונכד״ קאי על הר׳ יוסף יוסקי — (גם במחברת השלישית, כשהביא שוב (ובקיצור) מענף בו מוזכר ר׳ יהודה ידל באילן היחוס כתה״י — העמיד ככותרת את הציון ״דור ששי להגאון מהר״ל מפראג ז״ל״ (ואף אינו מוסגר כבמחברת הראשונה!) אף שבהערה שם (השני׳ — נעתקה לעיל בהערה 7) ציין שאין זה דור ששי שכן ״נין ונכד״ קאי על הר׳ יהודה ידל) — ופלא שלא ציין לזה המחבר מ״א בעלינסאן כאן.

18) מהוכחתו זו נראה שלמד שהרשימה ״(קבלתי מא״מ שי׳)״ מעידה על סדר היחוס, אך אפשר שבאה רק להעיד על עובדת היותו (של הר׳ יוסף יוסקי) ״אבד״ק לובלין״ — שהרי יש בזה ספק (לכאורה, כי נטמן בלבוב, ראה לקמן בסוף ה״חקירה״ ומ״ש ע״ז שם בהערה *20), וא״כ אין להוכיח מרשימה זו.

19) זה אינו, על פי המובא בספר הזכרונות בפרק צ״א, ונרשם בשלשלת היחס שבהקדמת לוח ״היום יום״ (בע׳ 4), שלר׳ שמואל נכד המהר״ל הי׳ בן בשם ר׳ יהודה ליב (וראה ע״ז בארוכה בקובץ יגדי״ת (הנ״ל בהערה 3) בעמודים רמד־ה (ע״פ רשימת המצבות)) — אך לענייננו אין טעות זו משנה את שרוצה לדייק לטעם כתיבת ״נין ונכד״ בסתם, שכן סדר היחס הוא דרך אחת מבנותיו של המהר״ל ולא דרך בנו, וכמ״ש.

20) ראיתי לס׳ ״מרי צבי״ (נדפס באופיבאך בשנת תצ״ח [כן רשום בשער הטפסים שראיתי, וכך גם מצויין באוצר הספרים של בן יעקב ובבית עקד ספרים (פריעדבערג), ואילו בשם הגדולים החדש של וואלדען במערכת ספרים ובס׳ כלילת יופי (סט, א) ראיתי שציינו שנדפס

בזאלקאווי בשנת תק״ד), אך שם לא מפורש יותר (המחבר הוא הר׳ צבי הירש מהעיר טימקאוויטש — והוא בן־דודו של אבי ה״מראות הצובאות״, ובשער ספרו נכתב סדר יחוסו עד הר׳ משה זאב וואלף שהמחבר הנ״ל נין ונכד שלו, וגם בעמוד האחרון של הספר (צ״ל דף כז, ע״א) בקטע המתחיל ״אמר המחבר״, מפרט סדר יחוסו, וכותב: ״נין להגאון הגדול המפורסם מהורן״]ר משה זאב וואלף זצ״ל וכו״, אלא ששם גם מזכיר להר׳ יהודה ידל, אביו של הר׳ משה זאב [והר׳ יוסף יוסקי] וכותב: ״נין ונכד להגאון הגדול המפורסם המקובל איש יהודי ממשפחת רם מהור״ר יהודא ידל זצ״ל״ — אך כאמור, לא מפורש סדר היחוס שלמעלה מהר׳ יהודה ידל).

*20) קביעה זו — ״נראה שמעולם לא הי׳ אב״ד בלובלין רק בלבוב״ — לא נראית לענ״ד, שכן בנוסח המצבה שנעתק ב״מצבת קדש״ (בתוספת קדש דף לג, ע״ב) כתוב: ״אשר תפש ישיבות בכמה קהלות ובפרט פה עיר לבוב אשר ישב בישיבה שיש בה סמוכין לאורייתא״, ונעתק בס׳ ״אנשי שם״ (הנ״ל בשוה״ג להערה 8) בסי׳ ריד, שגם הוא כותב שם: ״ריש מתיבתא פה ועוד בכמה קהלות״. **ובפרט לפי מ״ש בנו בעל ה״לחם רב״ (לעיל הערה *16) שהי׳** ״איש לובלין״.

אמנם מה שכתבו במגילות היחוס שהי׳ ״אב״ד״ ואילו מנוסח המצבה משמע שהי׳ רק ריש מתיבתא, הנה זה לא יקשה, ובהקדים מ״ש הר״ש באבער במבוא לספרו הנ״ל (בע׳ XIII) ס״ח: ״ולפעמים יתואר גם הריש מתיבתא בתואר הכבוד אב״ד, אבל באמת לא הי׳ אב״ד רק ריש מתיבתא לבד, וזה הי׳ באשר נשכח או נעלם מן הדור שלאחריו באיזה משרה שרת בקודש, ובפרט כי רבים מראשי ב״ד נתחלפו באבות ב״ד, יען כי הריש מתיבתא הי׳ ג״כ ראב״ד (ראש ב״ד), לכן החליפוהו בתאר אב״ד, אבל לא הי׳ בזה כוונה להפריז על המדה״.

**20)בהעתקת המצבה (ראה בספרים שנסמו בהערה הקודמת) אמנם מוזכר רק השם ״מוהר״ר יוסף במוהר״ר שמואל״ — מבלי תוספת השם ״יאסקי״, אך ראה בס׳ ״אנשי שם״ בסקפ״ח (על נכדו ״ה״ר יהודה יודל ב״ר משה מלובלין״ הוא הר׳ יהודה יודל מקאוולי) שהביא מהסכמתו על א׳ הספרים שחתם: ״יהודה המכונה יודל בא״א משה ברבי יוסף זלה״ה כו״ שמזה נלמד שלא תמיד מזכירים לשם השני (בלע״ז).

21) **ראה לעיל הערה *16 במה שהובא משער והקדמת הספר ״לחם רב״, שמפורש שם שאביו של** הר׳ שמואל בעל ה״לחם רב״, נקרא בשם — יוסף, ולפ״ז אין הוא מתייחס לנכד המהר״ל, אלא (— לפי ה״חקירה״ הזו) הי׳ בנו של מחותנו.

שוב ראיתי שחזר בו הר׳ יוסף לעווינשטיין הנ״ל, וב״הערות״ ששלח לספר ״אנשי שם״ (הנ״ל בשוה״ג להערה 8) ונדפסו שם בסופו (בע׳ 243) כתב: ״ה״ר יוסף ב״ר שמואל. כבר נדפס בשמי במגלת יוחסין (אדעסא תרנ״ב) שהוא המובא בהקדמת ס׳ מראות הצובאות, ובשה״ג החדש בשם ר׳ יוסקי האבד״ק לובלין, אבי הרב בעל לחם רב, ואבי ה״ר הירש סבא המובא במגלת יוחסין להמהר״ל״ (אמנם לא ציין כאן ששם (ב״חקירה״ במגלת יוחסין הנ״ל) כתב באופן אחר, וכנראה שגם מ״א בעלינסאן לא שם לבו להערה זו ולכן חזר והדפיס את דבריו של הנ״ל כמות שהם בספרו ״שלמי אמוני ישראל״).

אמנם ראיתי שאפשר אכן לומר שלר׳ שמואל בעל ה״לחם רב״ הי׳ אח בשם משה (וכמ״ש הר״י לעווינשטיין, אלא שלא הי׳ בנו של הר׳ הירש סבא ואביו של הר׳ יהודה יודל, כדבריו, אלא הי׳) בנו של הר׳ יוסף יאסקי, וזאת ע״פ נוסח המצבה שנמצא ב״מצבת קדש״ ח״ב סי׳ י״ד, ונעתק בס׳ ״אנשי שם״ לר״ש באבער בסי׳ שפט (ושם: ״מוהר״ר משה בהגאון מוהר״ר יוסף ריש מתיבתא דפה קהלתנו עיר לבוב וכו״ ונפטר בשנת שע״ג).

על ״חקירה״ זו של בעלינסאן שהובאה כאן (בצירוף מראי־מקומות; הערות) לא קמו עוררין (ושוב פסק על פי׳ גם ר׳ חיים מאיר היילמאן מליעפלי מחבר ספר ״בית רבי״ *[21]), ואף כי על ראי׳ אחת שהביא עדיין יש להשיב [18] — מכל מקום, משאר הראיות שהביא נראה שהצדק עמו. ואף שנמצאו כמה ממסדרי מגילות

---

*21) אף שלא הזכירה במפורש, אבל כותב: ״בהגאון ר״צ הירש שהי׳ בנו של הגאון ר׳ יוסף יאסקי אבד״ק לובלין וחתנו [היינו הר״צ הירש] של המהר״ל זצוק״ל״, וגם בהערה ה׳ שם כותב: ״ר״א שהי׳ נק׳ רצ״ה סבא. אך בס״א מ״כ שזהו שיבוש שכינוי שלו הי׳ סאבאטקא ונשתבש מסאבטקא לסבא״, ובהערה ו׳ כותב: ״ו״א שהי׳ [היינו הר׳ יוסף יאסקי] אבד״ק לבוב״ — וכנראה וודאי שראה כ״ז ב״חקירה״ הנ״ל.

היחוס שהבינו את סדר היחס בצורה אחרת**[21], הרי כבר הובאה בהערות (המצורפות כאן ל"חקירה") התייחסות אליהן, ועוד יש להמליץ לכאן קטע ממכתב כ"ק אדמו"ר שליט"א (נדפס בלקו"ש חי"ד ע' 354, עיי"ש) שזה לשונו: "בכמה ענינים כגון אלו, שבתקופה הראשונה מועטים היו החוקרים בהם . . הרי כשמתבוננים בהשתלשלות הידיעות, לפעמים הכי תקופות, רואים, שאחד אמר שמועה והשערה מיוסדת יותר או פחות, (ולפעמים הכי קרובות דוקא "פחות"), והבאים אחריו מבלי ברירה הביאוה מבלי להוסיף שזוהי השערה" — ועל דרך זה בענינו, שמקור היחוס הוא מהספר "מראות הצובאות[9]" וממנו העתיקו האחרים מבלי שירדו לסדר הנכון של היחוס כשהם מוסיפים את השערותיהם, עד שבא בעלינסאן ב"חקירתו" זו, והעמיד דברים על דיוקם.

* * *

אם כן, הרי שלאחר ה"חקירה" הנ"ל אפשר לקבוע את סדר היחוס מהמהר"ל כדלהלן:

הגאון מרנא ורבנא יהודה ליואי זצ"ל — מהר"ל מפראג — מגזע הגאונים המיוחסים לדוד בן ישי[22].

**21) בס' "תולדות אנשי שם" (ראה לעיל הערה 11) ובס' "דעת קדושים" (לעיל הערה *16), שחשבו את הר' יוסף יאסקי מלובלין לנכדו של המהר"ל במקום למחותנו (שבס' "תולדות אנשי שם" הביא זאת בסתם, ואילו ב"דעת קדושים" פירט גם את שמות אביו ואמו). בס' "גבורות הארי" (שצוטט לעיל הערה *15) כותב: "ראיתי בכותבי הדורות שמייחסים את הג"מ יוסף יאסקי . . לנין ונכד הגאון מהר"ל מפראג" וכוונתו כנראה למה שהובא ב"מראות הצובאות" וב"שם הגדולים החדש", אך אפשר ושם הכוונה כפי שפירשה בעלינסאן בחקירתו כאן — ש־"נין ונכד" קאי על הר' יהודה יודל. העתקת שלשלת היחס מבנו של בעל ה"מראות צובאות" ועד למהר"ל מפראג נדפסה שוב (כפי שהיא מובאת ב"מראות הצובאות") בס' "עיר וילנא" (לר' הלל נח מגיד, ווילנא תר"ס) בע' 275, ודרך הר' יוסף יאסקי מדובנא — שם ע' 190.

22) מהנוסח שנכתב בשלשלת היחס שבהקדמת לוח "היום יום" שם, ונעתק משם שוב ל"ספר התולדות" של אדה"ז — בהוצאות הראשונות — בע' ב בהערה 3. בהוצאות החדשות (תשל"ח, תשמ"ו) שינו מהנוסח שב"היום יום" והעתיקו במקומו הנוסח "מגזע הגאונים המיוחסים לאדונינו דוד בן ישי" והעירו (שם — צ"ל ע' 3, הערה 1) שהוא " — מהחקוק על מצבת רבי יודא ליוואי הזקן, סב סבו של המהר"ל מפראג ("מגלת יוחסין"* — ראה גם "היום יום" עמוד 4. ולא כפי המובא ב"בית רבי" עמוד א'" [— היינו, דלא כפי שרצה ב"בית רבי" (ברדיטשוב תרס"ב) לסדר יחוסו של אדה"ז דרך הר' יהודה ידל מקאוולי. והאריכו בזה ב"כפר חב"ד" הנ"ל בהערה 8 (בשוה"ג) ושוב בקובץ יגדי"ת (נסמן שם)**].

---

*) היינו במגילת יוחסין לר"מ פערעליש (מהדורת תרכ"ד: ד' ז ע"א. תרמ"ט: ט ע"א (17)), ושם: "איש אחד הי' נקרא ר' חיים ווירמיז.. וראש שלשלת יחוסו הי' לו אבי אביו. הי' נקרא בשמו ר' **יהודא ליוואי הזקן** ועל לוח אבן מצבתו חרות בזה הלשון.. והוא מגזע הגאונים המיוחסים לאדונינו **דוד בן ישי**".

**) בכלל יש להעיר על מ"ש שם בנוגע ליחוסו של אדה"ז, ובקצרה:

מביא שם ראיות שהר' משה מפוזנא המוזכר בס' הזכרונות אינו בנו של הר' יהודה יודל המוזכר ב"בית רבי",

— ואיני יודע מדוע נצרך ל"ראיות" אלו, שהם: א. פירכת ה"כלילת יופי" המונה את רבני פוזנא (=דאפשר שאכן לא הי' האב"ד דפוזנא כמ"ש בהקדמת ערכי הכינויים ובתוא"ש, אלא כפי שכתב ה"בית רבי" בסתם: "הגאון ר' משה זלללה"ה מפוזנן"). ב. שהי' לו להר' יהודה יודל בן בשם משה זאב וא"א שיהי' לו בן נוסף בשם משה (=דאפשר רק בזה טעה ה"בית רבי" אבל באמת עובר יחוסו של אדה"ז דרך אותו בן ששמו אחר (וכמ"ש בעלינסאן — עיי"ש), או אפשר גם שנולד אחר פטירתו),

— ולא הביא הראי' הפשוטה שהשם "יהודה ליב" המובא בס' הזכרונות אינו זהה לשם "יהודה יודל" (וע"ד שמוכיח שם משם האבות), וגם שבס' הזכרונות לא מוזכר שר' יהודה ליב הי' האב"ד דקאווּלי וכו'.

ובכללות הענין שמסכמים שם (ביגדי"ת): "איך שיהי', ברור מכאן שר' משה מפוזנא הי' בן ה"ר יהודה ליב בנו של ר' בצלאל בנו של מהר"ל מפראג, כמסופר בס' הזכרונות, ודלא כמובא בבית רבי ובכמה מכותבי מגלות היוחסין" — הרי זה רק לפי שהניחו בתחילה (שם) ש"שנים הנ"ל נזכרו גם בבית רבי בתחילתו",

— אד המעיין ב"בית רבי" יראה שלא **מוכרח כלל** שהכוונה ל"**שנים הנ"ל**". וכי רק בגלל שכותב ב"בית רבי": "הגאון ר' משה זללה"ה מפוזנן" מוכרח שהכוונה לר' משה מפוזנא המוזכר בס' הזכרונות? — והלא קיי"ל דאפשר אפי' לשני יוסף בן שמעון בעיר אחת, ועאכו"כ ל"ר' משה מפוזנא" (ובפרט אם נאמר שהצדק עם בעלינסאן בענין שם בנו של הר' יהודה יודל)?

אמנם כך **מסתבר**, שכשמביא את סדר היחוס מההמהר"ל לאדה"ז דרכו — הרי ש**מסתבר** לומר ש**טעה** בזיהוי ר' משה מפוזנא אבי זקינו (כפי שגם מוכרח — אחר הביאור דלקמן) אך עדיין אין זה בגדר **הוכחה** דהא אפשר שהמדובר בר' משה מפוזנא אחר (או, כנ"ל, בבן אחר של הר' יהודה יודל), שגם דרכו הי' אדה"ז מיוחס למהר"ל. ואין להוכיח ממה שלא מובא בס' הזכרונות ובשלשלת היחס שבהיום יום סדר יחוס זה, דהא בס' הזכרונות (בפרק צ"א) מזכיר שאדה"ז הי' מיוחס למהר"ל גם דרך אחת מבנותיו (שהיתה נשואה להר' יצחק כ"ץ, עיי"ש), ואעפ"כ לא מצויין הדבר בפירוט (היינו: איך בדיוק עובר סדר היחוס) בס' הזכרונות, וכלל לא בהיום יום, והטעם, כפשוט, מפני שהיחוס העובר בן אחר בן חשוב יותר. ומה שבס' הזכרונות שם מזכיר בכלל לענין זה, הוא משום שרוצה להביא **שנקשרו שני ענפי המשפחה מבנו ומבתו** (אשת הר"י כ"ץ), ואילו הקשר דרך הבת האחרת (טילא) הי' מאוחר יותר, וק"ל.

— ובעיקר לפמ"ש ה"בית רבי" (בהערה ב' שם): "איך הי' נכדו לא ידענו" [וראה שם שמביא כמה אפשרויות (ביניהם מהס' תוא"ש), אך לפמ"ש בס' הזכרונות נמצא שחותנו של הר' ברוך אבי אדה"ז נקרא בשם אברהם (כדיעה אחת שהובאה בהערה שם) שהי' חתן להר' ישראל יצחק, ואביו הי' ר' שניאור זלמן (בן הר' משה מפוזנא בן הר' יהודה ליב וכו') שהי' חתן להר' ברוך בטלן. והחתן בשם קדיש הוא חתנו של הר"מ מפוזנא שהוזכר בס' הזכרונות, והי' בן אחיו של הר' ברוך בטלן] — ואולי באיזו דרך שהיא עובר היחוס גם דרך הר' יהודה יודל מקאווּלי וכמ"ש ב"בית רבי"?

אלא דאליבא דאמת **מוכרחים** לומר שאינו כן, דהא לפי סדר המשפחה המפורט בס' הזכרונות הרי שאי אפשר להר"ב אבי אדה"ז להיות "נכדו" של בן הר' יהודה יודל מקאווּלי, וכדלקמן:

1. סדר יחוסו של הר"ב (בן אחר בן) עובר דרך הר"מ מפוזנא בן הר' **יהודה ליב בן הר' שמואל וכו'**. 2. סבתו מצד אביו היתה בת הר' שניאור זלמן, עליו **רק** כותב בס' הזכרונות שהי' מיוחס דרך הבת הנשואה להר"י כ"ץ, ואילו היחוס של הר' יהודה יודל הוא דרך הבת (טילא) הנשואה להר' צבי הירש סבא (וכמבואר ב"חקירה" דלעיל בארוכה). 3. היחוס מצד אמו של הר' ברוך, מ' רחל — אמנם מבואר בס' הזכרונות (בפ' פ"ג) שמוצאה של אמה ממשפחה ידועה **מפוזנא**, אך מוסיף שם שהמשפחה התייחסה למהרש"ל, ולו הי' אבי המשפחה הר' יהודה יודל, הרי שהי' צריך להוסיף שמיוחסים גם למהר"ל. מצד אבי' מבואר בס' הזכרונות שם שהי' ממגורשי ספרד ופורטוגל — וכנ"ל. 4. גם אם נאמר שהר"ב הי' "נכדו" מצד **אשתו** (ע"ד שמביא ב"בית רבי" שם), הרי שבס' הזכרונות מבואר (בפרק קל"א) שחותנו של הר"ב, הר' אברהם, הי' בנו של ר' נפתלי הירץ ממשפחת בכור שור, עיי"ש — וכנ"ל. האפשרות היחידה איפוא לייחס את הר"ב להר' יהודה יודל היא: או דרך אם חותנו — שלא מוזכר יחוסה, או דרך הורי חמותו (שרה — הר' ישראל יצחק וזוגתו) שגם הם לא מוזכר יחוסם. — אך דוחק לומר כן, דהא בס' הזכרונות, שם ובפרק קל"ז, נראה שמשתדל להזכיר את כל היחוס של חותנו וחמותו של הר"ב, ואם היו מתייחסים למהר"ל הי' הדבר מוזכר.

ולפי כל זה — על כרחך שהר"ב אבי אדה"ז לא הי' מיוחס למהר"ל דרך הר' יהודה יודל.

(בכלל יש להעיר ע"ז שלא נזכר הר' משה ראש קהלת פוזנא בס' "פנקס הכשרים של קהלת פוזנא" שי"ל ע"י דב אברון, ירושלים תשכ"ז). לעומת זאת נזכר כנראה אביו, ר' יהודה ליב מפוזנא, בס' "אנשי שם" (הנ"ל בשוה"ג להערה 8) כמנהיג דארבע ארצות וכמי ששמו נמצא בא' הפנקסים כחתום על שטר חזקה משנת תמ"ז).

א) בתו מ' טילא (אשת הר' צבי הירש סבא (סאבטקי) בן הר' יוסף יוסקי אב"ד*[22] בעיר לובלין*[20], בן ר' שמואל (הר' יוסף יוסקי הנ"ל הי' גיסו של המהרש"ל[23] ונפטר בער"ח תמוז בשנת שנ"ו*[23]).

ב) בנם הר' משה.

ג) בנו הר' יהודה יודל (מלובלין. אב"ד מינסק והגליל ואב"ד וראש מתיבתא בלבוב (חוץ לעיר) ואח"כ אב"ד בעיר קאוולי**[23]).

ואחר קביעת סדר זה נפרט כאן את המשך סדר היחוס, על פי כתב־היד הישן הנ"ל כפי שמופיע בספר "שלמי אמוני ישראל" הנ"ל (בעמודים 3־82), אלא שיובאו כאן רק הנוגעים לסדר היחוס של המשפחה (מבלי ציון שמות האחים והאחיות המופיעים שם):

ד) בנו הר' יוסף יוסקי (אב"ד בעיר דובנא. מחבר ספר" יסוד יוסף" (נדפס בשקלאב בשנת תקמ"ד) וספר "נעימה קדושה" (נדפס כמה פעמים) ועוד השאיר אחריו כתבי־יד של שאלות־ותשובות ושאר חבורים. נפטר בראש חודש אייר שנת ת"ס ונטמן בעיר דובנא).

ה) בנו הר' בן ציון (מדובנא[24]).

ו) בתו מ' חנה (אשת הר' יוסף יוזל מהעיר שקלאב)[25].

---

*22) למעשה נראה שהי' רק ריש מתיבתא, וראה לעיל בהערה *20.

23) כ"כ בס' "גבורות האר"י" — ראה לעיל הערה *15.

*23) ראה עליו ב"חקירה" הנ"ל בסופה ובמ"ש ע"ז בהערה *20. תאריך פטירתו שנרשם כאן הוא מנוסח המצבה.

**23) באילן היחוס כת"י שבספר "שלמי אמוני ישראל (שצילומו צורף כאן) כתוב רק שהי' "אבד"ק מינסק והגליל", והפרטים הנוספים עליו שהובאו כאן נלקחו מס' "כלילת יופי" ע' סח ע"ב, מס' "דעת קדושים" ע' 78, ומס' "אנשי שם" סקפ"ח ע' 78־77, עיי"ש (ושם מסיים: "ומלבד זה לא נודע לנו אודותיו מאומה").

24) באילן היחוס כתב־יד הנדפס שם (בע' 82) כתוב על הר' בן ציון הנ"ל שמקום מושבו הי' בעיר שקלאב, ובהערה בשוה"ג שם (הערה שני') כותב המחבר מ"א בעלינסאן: "בס' "תולדות אנשי שם" כתוב שמקום מגורתו של ה"ר בן ציון הי' בעיר הרדאק (בפלך וויטעפסק), ולא ידעתי מאיזה מקור שאב זאת, שכפי הנראה הי' מקום מושבו בשקלאב, ככתוב באילן היחוס. ובק' הרדאק כמדומה הי' בן אחר מבני הרב הגאון מוה' יוסף יוסקי ז"ל בעל יסוד יוסף, שלא הוזכר באילן זה והובא בס' קרי' נאמנה . . וצריך חיפוש". — וכך העתיק גם א"ז ז"ל בהעתקותיו מהספר "שלמי אמוני ישראל" הנ"ל. אמנם בסוף הפרק הנ"ל (בע' 112, עדיין באותה מחברת) הביא המחבר "הערות לילקוט משפחות" (מאת ה' דובנאוו), ושם בהערה 3 מספר על נכדו של ר' בן ציון הנ"ל (בן בנו ר' יחזקאל) שגם הוא נקרא בשם בן־ציון, והוא "אשר שנה מקום מושבו ומושב אבותיו עיר דובנא" כשנסע לשקלאב במטרה להדפיס שם את הספר "יסוד יוסף". שם בהערה בשוה"ג מעיר מ"א בעלינסאן (בהערה שני'): "לעיל בדור שמיני (7) כתיב על ה"ר בן ציון הראשון שהי' בשקלאב, וכפי הנראה כמו שכתוב כאן עיקר". ושוב, ב"השמטות ותקונים" שבסוף המחברת הראשונה: "לצד 82 (7) הרב ר' בן ציון ז"ל בשקלאב. ע' לקמן (צד 112 הערה 3) שהרב ר' בן ציון זה בנו של הגאון מוהר"ר יוסקי ז"ל אבד"ק דובנא הי' מושבו בעיר אביו דובנא, ולשקלאב בא נכדו ה"ר בן ציון (צד 109 (169)ב.), ומשם לעיר מסטיסלאוו. שם בהערה **), בס' תוא"ש כתוב — צ"ל בעל תוא"ש כתב במכ"ע "עברי אנכי" (איני זוכר באיזו שנה וגו'). וכפי הנראה הטעות הזה אינו אלא פליטת הקולמוס, מחמת שהי' אז מושבו של בעל תוא"ש בעיר הרדאק, ע"כ ברצותו לכתוב "ה"ר בן ציון בשקלאב", פלטה קולמסו שם "ה"ר בן ציון בהרדאק", והאמת שלא הי' לא בשקלאב ולא בהרדאק כ"א בדובנא עיר מושב אביו הרה"ג ז"ל כמ"ש לעיל". — ולכן נכתב בפנים שהי' מדובנא.

25) עד כאן העתקה בספר "שלמי אמוני ישראל" מאילן היחוס כתב־יד, ומכאן ואילך הוספת הדורות שנעשתה ע"י מ"א בעלינסאן (שחילקה שם לפרקים ולסימנים).

ז) בתם מ׳ ראסקע (אשת הר׳ משה ראסקעס, מחבר ספר״ זכרון למשה״ (נדפס באדעססא בשנת תרל״ג[26]), בן הר׳ נחמן מהעיר דריבין, מגזע המהרש״ל).

ח) בנם הר׳ בן ציון (מהעיר דובראוונא. מחבר ספר ״בני ציון״ על מסכת ברכות וקובץ גדול של לקוטים בהנהגות ומוסר וכו׳ (הכל בכתב־יד). נפטר בפורים תקפ״ח[27]. אשתו מ׳ רבקה בת הר׳ דוד מיכאליניווער ואשתו מ׳ צבי׳ מדובראוונא).

ט) בתם מ׳ רחל (אשת הר׳ אליעזר בעלינסאן מדובראוונא, בן הר׳ ארי׳ ליב קלאניער (רבו של בעל ה״דברי נחמי׳״ מדובראוונא) בן הר׳ אברהם אבלי תומארקעס (ואשתו מ׳ גיטל) בן הר׳ אהרן ואשתו מ׳ תמרה מדובראוונא. — אמו של ר׳ אליעזר הנ״ל: מ׳ ביילא, ועל שמה נתכנו בני משפחתה בשם בעלינסאן, והיא בת הר׳ יצחק האלאוויצער ואשתו מ׳ חנה).

י) בנם הר׳ אליעזר (בעלינסאן, מהעיר מאלאסטאווקע. נולד כנראה אחרי מות אביו ונקרא על שמו[28])[29].

יא) בתו מ׳ בילא (אשת הר׳ יחיאל מיכל יהודה ליב זלמנוב, מלאזאוויטש, בן הר׳ זאב וואלף, בן הר׳ חיים).

יב) בנם הר׳ שמואל (שו״ב. אשתו מ׳ רחל בת הר׳ ישראל יצחק סווירסקי (ממשפחת אַנטלאַפּעט) ואשתו מ׳ חי׳ בתי׳ (לבית וינער)).

---

26) בעלינסאן מציין כאן ש״מכאן ואילך העתקה מהקדמת הס׳ ״זכרון למשה״ באיזו הוספות״. יש לציין שהס׳ ״זכרון משה״ נכלל שוב בס׳ ״שני המאורות״ — ראה בבית עקד ספרים, בערכו.

27) על ענוותנותו של הר׳ בן ציון הנ״ל מספר מ״א בעלינסאן בהרחבה בהערה בשוה״ג לע׳ 84 שם, ועוד על למדנותו וחיבוריו — שם בהערה בשוה״ג לע׳ 1־100.

28) הערת א״ז ז״ל במכתבו מיום כ״א טבת תש״ז (נעתק לעיל בע׳ 114).

29) עד כאן לענייננו מהמופיע בספר ״שלמי אמוני ישראל״, ומכאן הוספת העורך.

הוספה לאחר זמן:

בנוגע ל״חקירה בתולדות הדורות״ שהובאה לעיל בארוכה ושעל פי׳ נמצא שהר׳ יוסף יאסקי מלובלין הי׳ חתנו של המהר״ל, זאת לעומת הנמצא בספרים אחרים, נסמנו לעיל הערה **21, שחשבוהו לנכדו של המהר״ל, יש להוסיף לציין שכשיטה זו (שהי׳ נכדו) הובא מאוחר יותר בס׳ ״אוצר הרבנים״ לר׳ נתן צבי פרידמן (בני ברק תשל״ה) בערך ״הרב רבי יוסף יאסקה״ (מס׳ 8865. התאריך המוסגר שם — ת״נ — בודאי בטעות הדפוס), בן ״הרב רבי צבי סבטקה״ (17383. שמביא שהי׳ חתן המהר״ל, אף שבערך המהר״ל לא הזכירו בין שאר החתנים).

עוד ראוי לציין, שבהמשך השלשלת הביאו שם ליחוסו של אדה״ז, דרך ״הרב רבי משה בן הרב יהודה יידל״ (14341. אף שבערכו של הרב יהודה יידל (6827) הוזכרו רק שני בנים אחרים), חתנו ״הרב רבי קדיש״ (17589), (בנו) [חתנו - כפי שתיקן בערך 4033] ״הרב רבי ברוך״, וחתנו ר׳ ברוך אבי אדה״ז,

כל זה בדיוק כסדר שהובא בס׳ ״תוא״ש״. אך ראה מ״ש ע״ז בארוכה לעיל הערה *16 ובהערות בשוה״ג להערה 8 ולהערה 22.

[מעניין שבערך ר׳ ברוך אבי אדה״ז (4031) הביא גם הסדר כפי שהוא אליבא דאמת (ב״ספר הזכרונות״ וב״היום יום״), וחזר על זה שוב בערך ״הרב רבי בצלאל חריף״ בן המהר״ל (4010) וכתב: ״בנו רבי שמואל זקנו של הרב רבי ברוך אבי הרב רבי שניאור זלמן מלאדי״. וראה בהקדמה שם].

"לכן מהראוי שכל איש אשר הוא בימים ההם, יעשה סדר יוחסין לזרעו ולזרע זרעו, שיהי' לאות ולמשמרת" (מצוואת בן השל"ה, בעל "ווי העמודים")

המשך למגילת היוחסין

ברשימת צאצאי ר' שמואל **ז"ל וזוגתו מ' רחל ע"ה** — זלמנוב.

(נערך ע"י אחד מבני המשפחה)

(א) **בתם** ליבא שרה **ובעלה** ירחמיאל, קפובסקי.
בנם: ישראל ארי' **וזוגתו** ביילא.
ילדיהם: שלום, זאב וואלף.
בתם: ביילא **ובעלה** אליהו, פרומקין.
ילדיהם: סאניא **ובעלה** בערל, אקסלרוד.
שמעון.

* * *

(ב) **בנם** זאב וואלף **וזוגתו** מוסיא.
בתם: איטא העניא **ובעלה** יהודא יצחק צבי הלוי, הורביץ.
ילדיהם: משה שמואל, אסתר, שלמה.
בתם: חי' בתי' **ובעלה** פרץ, ליין.
ילדיהם: שמואל, נחמה דינה, חנה מיכלא, ישראל, מנחם מענדל.
בנם: ישראל **וזוגתו** חי' שרה.
ילדיהם: חיים אליעזר, שמואל, קיילא, חנה מיכלא.
בנם: יוסף יצחק **וזוגתו** סימא ברכה.
ילדיהם: ישראל, נחמה דינה, מנחם מענדל, צבי הירש, שיינא, חנה מיכלא, שמואל.
בנם: דוד אבא **וזוגתו** חי' פייגע.
ילדיהם: אברהם ישעי', נחמה דינה, רחל, מנחם מענדל.
בתם: אסתר **ובעלה** משולם זושא, אלפרוביץ.
ילדיהם: מנחם מענדל, ישראל, חנה מיכלא, דאבא גיטא, רחל.
בתם: רבקה מלכה **ובעלה** שרגא פייטל הלוי, לוין.
ילדיהם: ישראל, מנחם מענדל.
בתם: רחל **ובעלה** יחיאל שלמה זלמן, אולידורט.
ילדיהם: לאה, שמואל.

(ג) בתם רבקה.

* * *

(ד) בתם ביילא ובעלה יצחק, חיימוביץ.
בנם: עמוס וזוגתו ציונה.
ילדיהם: אורית, עמרי.
בנם: יעקב וזוגתו חנה, (ח־ץ).
ילדיהם: יורם, דנית, טלי, אורי, גיא, גיל, יובל, יעל.
בתם: רות ובעלה אהרן, ברינדט.
ילדיהם: גל, ניר.

* * *

(ה) בתם מיכלא ובעלה יוסף, הלמן.
בנם: אורי ז״ל ותלח״ט זוגתו דפנה, (מנור).
ילדיהם: עמית, ערן.
בנם: אבנר (מנור).

* * *

(ו) בנם ישראל יצחק ז״ל ותלח״ט זוגתו יוכבד.
בתם: רבקה לאה ובעלה שמואל יוסף, גולדשטיין.
ילדיהם: שושנה רייזיל, חנה, נחמה דינה, רחל, מינא אסתר, משה שמשון, דבורה העניא, ישראל, חיים מאיר, מרדכי, חי׳ מושקא.
בתם: שרה ובעלה יצחק, גולדברג.
ילדיהם: מנחם מענדל, חנה, חיים מאיר, רבקה, ישראל, נחמה דינה, יעקב קאפיל, יוסף, חי׳ מושקא.
בנם: שרגא פייוויש.
ילדתו: חנה.
בנם: שמואל וזוגתו חי׳ מושקא.
ילדיהם: חיים מאיר, שטערנא שרה, ישראל יצחק, נחמה רחל, יהושע.
בנם: מנחם מענדל וזוגתו פרומיט מינדל.
ילדיהם: ישראל יצחק, לוי, שלמה דב, חנה, חיים ישעי׳.
בנם: משה וזוגתו חנה.
ילדם: ישראל יצחק.
בנם: ירחמיאל העניך.

הבן, הרה״ח והרה״ת
ר׳ ישראל יצחק ז״ל
שו״ב.
(כ״ו סיון תרפ״ד — י׳ אדר
א׳ תשמ״א).

הנכד, סרן אורי ז״ל
מנור (הלמן).
(ט׳ אייר תש״ז — נפל בעת
מילוי תפקידו בצה״ל, כ״ב
כסלו תשל״ו).

* * *

(ז) **בנם** יחיאל מיכל יהודא ליב וזוגתו העניא מלכה.

בתם: חוה רבקה **ובעלה שלמה זלמן, לידר.**

ילדיהם: מרדכי, שמואל, אברהם, אפרים פישל זאב, שרה אסתר, חיים.

בנם: שמואל **וזוגתו חנה רבקה.**

ילדיהם: יעקב, מנחם מענדל.

בנם: אברהם אליעזר **וזוגתו שיינא גיסא.**

ילדם: יוסף.

בתם: דבורה לאה **ובעלה יעקב מאיר, בלוי.**

ילדיהם: יוסף יצחק, שמואל ז״ל, **ויבלח״ט** ברוך, אפרים פישל זאב, רחל טעמרל.

בתם: רחל, **חתנה שמואל קסלמן.**

* * *

(ח) **בתם** חי׳ בתי׳ **ובעלה נפתלי, קראוס.**

בתם: מרים שיינדל **ובעלה יצחק, הרפז.**

ילדיהם: אליהו, גלעד, נתנאל יהודה.

בתם: רחל **ובעלה זלמן אביב, נוב.**

ילדם: יצחק אלכסנדר.

בנם: שמואל.

64 — 16 — 6

מחזות מרגשים בפגישת ה"שבט",
שנערכה בכפר חב"ד בי' אלול תשמ"ח,
שנת — תשמח ותשמח — שנת הקהל,
בסימן "עטרת זקנים בני־בנים".

מאת אחד המשתתפים

המספרים בראש קטע זה אינם איזה צירוף סודי, שיסודו בקבלה וראשו מגיע השמימה. פירושם הרבה יותר פשוט, מכפי שזה נראה ממבט ראשון:

הספרה 6 אומרת כי במפגש הארצי של "שבט" בני זלמנוב השתתפו ששה בנים ובנות של "ראש השבט" המנוח, הרה"ח ר' שמואל ז"ל שו"ב זלמנוב, ה"סבא רבא" שאת יום הולדתו המאה בא לציין בניו, בנותיו, חתניו וכלותיו, נכדיו וניניו. ששה אלה נמצאים אתנו כאן היום; האחד איננו (ר' ישראל יצחק ז"ל שו"ב, שנלקח מאתנו טרם זמנו) והאחת, האחות הבכורה, מרת ליבא שרה תחי', עדיין בחו"ל, על נהר ניווה.

16 הם הנכדים והנכדות שהשתתפו במפגש, בני ובנות אלה הששה. אלה הנמצאים בחו"ל, ומספרם לא מבוטל, השתתפו רק ברוח.

ואחרון־אחרון — 64, הי' מספר הנינים/ות שבאו למפגש; מי ברכב (עגלת תינוק), מי ברגל ומי רכוב על כתפי אביו, כמו עולי הרגל לירושלים בשעתם. מצפת ועד ירושלים, ממגדל־העמק ועד קרית־גת, מתל־אביב ועד יקנעם, כולם היו מיוצגים, כשגם חולון ובני־ברק לא נעדרות, כמובן. מחזות מרגשים נראו, כאשר אחיינים פגשו איש את אחיו לאחר שלא התראו זמן רב והאוירה היתה טובה.

פתח והנחה את הערב בטוב טעם, הבן ר' ליב שי', שעמד בדבריו על היחוד שבציון יום ההולדת המאה, ובמיוחד בשנה זו — "תְשַמַח ותְשַמַח", שיחודה

בהיותה אחת לאלף שנה. הוא ציין שאמנם יום ההולדת חל בכ׳ באלול, אך מאחר ושנת הלימודים עומדת בפתח ומסיבות טכניות נוספות (על דרך דברי כ״ק אדמו״ר שליט״א בענין הקדמת חגיגת יום ההולדת של הרמב״ם שחל בערב פסח), הוחלט להקדים את הכינוס ליום זה, י׳ אלול, שהוא גם יום הולדתו, ובקשר לכך חולק לכל המשתתפים צילום מהעמוד הראשון של ״מאמר״ החסידות אותו כתב עבורו הסבא ר׳ שמואל זלמנוב ז״ל לכבוד בר־המצוה שלו (ד״ה ״אני לדודי״), ונלמד כעת שוב ברבים (כשהמנחה מציין כי נכנס לשנת ה־50 מיום הבר־מצוה . . .), וכמו כן צורפו קטעים מצוואתו של הסבא, בהם הזהיר (מלשון ״זוהר״ — המנחה) את בניו שכל ימיהם יהיו בעזר ובחברת אנ״ש חסידי חב״ד ויחיו ביניהם — ״באחוה ואהבה וריעות אמיתית״.

המנחה הבהיר גם, שאף שבעל יום ההולדת — שלכבודו נאספו כולם — אינו עוד בין־החיים, הרי שבכל זאת שייכת כאן הוראתו של כ״ק אדמו״ר שליט״א בדבר ״מבצע יום־הולדת״; כראי׳ לדבריו סיפר על תשובה מענינת אותה הואיל כ״ק אדמו״ר שליט״א לענות בחודש סיון שנה זו לשואלים מחוג המשפחה, ששאלו האם שייך לציין יום הולדת של מי שאינו בין־החיים (אף הוא ז״ל נשא את השם שמואל)? — כ״ק אדמו״ר שליט״א מחק את סימני השאלה והוסיף בכתב ידו הקדושה: במה מתבטא כן — נתינות לצדקות (בגימטריא שמואל) והתוועדות חסידותית! ואם־כן, קרא המנחה, יש לנצל הזדמנות זו של ההתוועדות הנוכחית לתועלת הענינים הדורשים חיזוק, ובהוספה בעניני צדקה לזכותו של בעל יום ההולדת.

אחר כך בירך האח הבכור ר׳ זאב וואלף שי׳, שהעלה את זכרו של האח הנעדר וקרא לנוכחים לשמור את מורשת הסבא, שוודאי נמצא אף הוא בהתוועדות זו ומשתתף בשמחה, והדודה רבקה תחי׳ סיפרה חוויות מקוריות וזכרונות מרגשים מבית אבא, שאהבה ואחווה, שלום וריעות שררו בו כל הימים.

לאחר מופע חי של אמירת ״שנים־עשר הפסוקים ומאמרי חז״ל״, בו השתתפו, בהדרכת ר׳ דוד אבא שי׳ זלמנוב, כל הנינים והנינות, צויין שהיום הוא גם יום הולדתו של אחד מהם, הילד מנחם מענדל שי׳ אלפרוביץ (מקרית־גת), שכובד לסיים בהכרזת ״יחי אדוננו מורנו ורבנו!״. כמו כן הזכירו שבשעות אלו נערך במונטריאל טכס הכנסתו בברית של נין נוסף, ששמו נודע מאוחר יותר — יהושע ב״ר שמואל שי׳ זלמנוב.

כל הנינים המשתתפים זכו בתשורה מיוחדת כמזכרת מהארוע, ואחר כך הגיע

תור הנכדים: כנציג ה"שמואליקים"; נאם ר' שמואל שי' זלמנוב (שגם הוא "ב"ר יחיאל מיכל יהודה ליב" . . .) שדיבר בקצרה על חודש אלול ועניניו, ואחריו הגיע תורו של הרב יוסף יצחק שי' זלמנוב מקרית חב"ד — צפת, שתיבל את דבריו בדברי תורה הקשורים לפרשת השבוע, ובין היתר גם סיפר שהי' בבוקרו של אותו יום על ציון הסבא ר' שמואל ז"ל והזכיר שם לברכה את הכינוס ומשתתפיו.

את שורת הנאומים נעל ראש הישיבה במגדל העמק, הרב יצחק שי' גולדברג, שחזר על הדברים עליהם עורר כ"ק אדמו"ר שליט"א בזמן האחרון; לערוך כינוסי הקהל בזמן שעוד נותר עד לסיום השנה, שמטרתם כידוע "ליראה את השם"; ענין ההוספות שכל אחד צריך לקבל על עצמו; ולסיום — שכל יהודי יברך את רעהו בברכת — כתיבה וחתימה טובה — לשנה טובה ומתוקה! בסוף הערב נשארו כולם לצפות בהקרנת תמונות וסרטי צילום מלפני כ־30 שנה, בהם נראים כל בני המשפחה יחדיו בפגישות משפחתיות ובארועים שונים.

המיפגש נערך ליד שולחנות ערוכים בטוב טעם, בחצר ביתו של ר' י.י. זלמנוב (ז"ל) בכפר חב"ד, ועל ההכנות טרחו הבנות (אחיות) והגיסות, כמקובל ב"שבט". נרמז כי בתכנית לערוך, אי"ה, מיפגש דומה ביום ההולדת המאה של הסבתא, מרת רחל ע"ה, בעוד שלש שנים . . .

לוח ראשי־תיבות

לתועלת מי מהקוראים מובא בזה "לוח ראשי־תיבות" לאלו שהשתמשנו בהם בספר זה.

הפירוש לראשי־התיבות, המובא בצידם, הוא רק אליו היתה הכוונה כפי שהוא מופיע כאן, ולא לפירושים נוספים אחרים השייכים למקומות אחרים.

לתועלת יתר — מופיעים בלוח זה הראשי־תיבות כפי שהם בספר, היינו, בצירוף אותיות השימוש (שהודגשו). כמו כן פורשו גם ראשי־תיבות ידועים (כמו: "אח"כ"; "ע"פ").

הובאו כאן ראשי־התיבות לכל סימניהם; כמו גם תיבות המסתיימות בקיצור ("ר'" — "רבי"), מלבד אלו שסיומם באותיות יו"ד־ה"א שכנהוג לא נכתבים בשלימות.

ראשי־תיבות כמו: "ח"א" — "חלק א'"; "ס"א" — "סימן א'"; "ע"א" — "עמוד א'"; "פ"א" — "פרק א'" וכן הלאה, הובאו רק פעם אחת וילמדו על דומיהם. ליד שמות ספרים (חלקים מהם והדומה) שהובאו בראשי־תיבות הוצב הציון — (ס).

לא הובאו ראשי־תיבות שפירושם הופיע כבר בתוך הספר בסמיכות להם; שמות אנשים שאחריהם הוצבה נקודה ("ש." — "שמואל" וכדומה); ואלו שלהם רק סימני ראשי־תיבות אך אינם כאלו, כמו לדוגמא: "יו"ד" — כשהוא להדגיש שזו אות, או "תש"י" — כשהמדובר בתאריך שנה, וכן הלאה.

●

א

א'	אחד.
א"א	אחי אביך. אין אומרים.
אאזמו"ר	אבי אדוני זקיני מורי ורבי.
אאמו"ר	אבי אדוני מורי ורבי.
אב"ד	אב בית דין.
אבד"ק	אב בית דין קהלת.
אבדק"ק	אב בית דין קהלת קודש.
אג'	אגרת.
אגר"ק	אגרות קודש (ס).
אדהאמ"צ	אדמו"ר האמצעי.
אדה"ז	אדמו"ר הזקן.
אדמו"ר	אדוננו מורנו ורבנו.
אדר"א	אדר א'.
אדנ"ע	אדמו"ר נשמתו עדן.
אד"ש	אדמו"ר שליט"א. אדר שני.
אה"ז	אבן העזר (ס).
אהלי"י	אהלי יוסף יצחק.
או"ה	איסור והיתר.
א"ז	אבי זקיני.
א"ח	אסרו חג.
אחב"י	אחינו בני ישראל.
אחבנ"י	אחינו בני ישראל.
אחה"צ	אחר הצהרים.
אח"כ	אחר כך.
אח"ס	איש חסד.
א"י	אברהם יעקב.
אי"א	איש ירא אלקים.
אי"ה	אם ירצה השם.
אכ"ח	אין כל חדשות.
א"ל	אם לא.
אמו"ר	אבי מורי ורבי.
אנ"ש	אנשי שלומינו. (תולדות) אנשי שם (ס).
א"ע	את עצמו/ה.
אעה"ז	אבן העזר (ס).
אנ"פ	אף על פי.
אפי'	אפילו.
ארה"ק	ארץ הקודש.
אש"ל	אכילה שתי' לינה.

ב

ב"א	בן אחי.
באאמ"ו	בן אבי אדוני מורי ורבי.
באג"ח	באגודת חב"ד.
באהנ"ז	באבן העזר (ס).
באה"ק	בארץ הקודש.
בא"י	בארץ ישראל.
באע"ח	באחי/נו על החתום.
בארה"ק	בארץ הקודש.
ב"ב	במהרה בימינו.
בביה"כ	בבית הכנסת.
בביהכנ"ס	בבית הכנסת.
בביהמ"ד	בבית המדרש.
בביה"ק	בבית הקברות.
בגו"ר	בגשמיות וברוחניות.
בגו"ש	בגאולה שלימה.

ב״ד	בית דין.
בדא״ח	בדברי אלקים חיים.
בד״ש	בדרישת שלום.
בהשגחפ״	בהשגחה פרטית.
ב״ה	ברוך השם.
בזו״ש	בזיווג שני.
בחו״ל	בחוץ לארץ.
ב״ד	בית דין.
ביה״ש	בית השואבה.
ביהת״פ	בית התפלה.
ביו״ד	ביורה דיעה (ס).
בי״ש	ביראת שמים.
כ״ז	בכל זה.
בכ״מ	בכמה מקומות.
בכת״י	בכתב יד.
בלא״א	בן לאבי אדוני.
בל״נ	בלי נדר.
בלע״ז	בלשון עם זר.
בלקו״ש	בלקוטי שיחות (ס).
נמוהרי״ל	בן מורנו הרב רבי ישראל [ליב].
במוצש״ק	במוצאי שבת קודש.
במ״ט	במזל טוב.
במכ״ע	במכתב עת.
במהד״ב	במהדורא בתרא.
במ״ח	במשנת חסידים (ס).
במ״ש	כמה שהובא. כמה שהעירו.
בנ״ד	בנדון דידן.
בנוב״י	בנודע ביהודה (ס).
בנ״י	בני ישראל.
בס׳	בספר.
בס״ד	בסיעתא דשמיא.
בסו״ס	בסוף ספר.
בסעי׳	בסעיף.
בס״ק	בסעיף קטן.
בע׳	בעמוד.
בע״ב	בעל/ בית/בתים.
בעה״ח	באתי על החתום.
בעה״מ	בעל המחבר.
בעהמח״ס	בעל המחבר ספר.
בעזה״י	בעזרת השם יתברך.
בעזהשי״ת	בעזרת השם יתברך.
בע״מ	בעל מחבר.
בעשי״ת	בעשרת ימי תשובה.
בפפ״א	בפראנקפורט דאודר.
בצה״ל	בצבא הגנה לישראל.
בצו״ג	בצום גדלי׳.
בק׳	בקהלת.
ב״ר	בן רבי.
בר״ד	בראשי דברים.
בר״ה	בראש השנה.
ברימו״ל	בן רבי יחיאל מיכל יהודא ליב.
בשב״ת	בשבעים תמרים (ס).
בשו״ב	בשחיטה ובדיקה.
בשוה״ג	בשולי הגליון.
בשו״ע	בשולחן ערוך (ס).
בשו״ט	בשורות טובות.
בשו״ת	בשאלות ותשובות.
בש״ט	בשורות טובות.
בשכה״ג	בשיירי כנסת הגדולה (ס).
בש״ס	בששה סדרים (ס).
בשע״ט	בשעה טובה.
בש״ת	בשמחת תורה.
בת״א	בתל אביב.
בתוה״ק	בתורתינו הקדושה.
בתו״ת	בתומכי תמימים.
ג	
ג״כ	גם כן.
גמ״ח	גמילות חסד.
ד	
ד׳	דף. השם.
דא״ח	דברי אלקים חיים.
ד״ה	דבור המתחיל.
דובשה״ט	דורשים בשלומך הטוב.
דו״ז	דודי זקיני.
דחג״פ	דחג הפסח.
דחוהמ״ס	דחול המועד סוכות.
דמה״ד	דקה מן הדקה.
דעשי״ת	דעשרת ימי תשובה.
דפ״ק	דפה קהלת.
דק״ק	דקהלת קודש.
ה	
ה׳	האדון. השם.
הא׳	האחת.
האגר״ק	האגרות קודש (ס).
האדהאמ״צ	האדמו״ר האמצעי.
האדמונ״ע	האדמו״ר נשמתו עדן.
האדמו״ר	הרב אדוננו מורנו ורבנו.
האח״ס	האיש חסד.
האנ״ש	האנשי שלומינו.
הב״ד	הבני דודים
הבע״ח	הבעל חי.
הבע״ל	הבא עלינו לטובה.
הגו״ר	הגשמיות ורוחניות.
הג״מ	הגאון מורנו.
הג״ע	הגן עדן.
הגרח״ע	הגאון רבי חיים עוזר.
הגרי״א	הגאון רבי יצחק אייזיק.
הגריעב״ץ	הגאון רבי יעקב (עמדין) בן צבי.
הדא״ח	הדברי אלקים חיים.
הדו״ש	הדורש שלום.
ה״ה	הלא הוא. העולם הבא. הרב החסיד. הרב הרבני.
ההי״ב	השם הטוב יכפר בעדו.
הו״ח	הרב ותיק וחסיד.
הול״ל	הוי לי׳ למימר.
הו״מ	הורים ומורים.
הח׳	החורשים.
החי׳	החיים.
הח״מ	החתום מטה.
הט׳	הטוב.
הט״ז	הטורי זהב (ס).
הי׳	היו. היתה.
היא״צ	היארצייט.
הי״ד	השם יקום דמו/ם.
היו״ט	היותר נפלא.
הי״ש	היין שרף.
הכ״מ	הריני כפרת משכבו.
הל׳	הלכות.
המאוה״ג	המאור הגדול.
המג״י	המגילת יוחסין (ס).
המהר״ל	הרב מורנו הרב ליואי.
המהר״ש	הרב מורנו הרב רבי שמואל.
המהרש״א	הרב מורנו הרב רבי שמואל אליעזר (אידלס).
המהרש״ל	הרב מורנו הרב רבי שלמה לוריא.
המו״ל	המוציאים לאור.
המופ׳	המופלג.
המו״צ	המורה צדק.
המז״ט	המזל טוב.
המ״צ	המורה צדק.
הנ״ל	הנזכר לעיל.
הס׳	הספר.

הסע׳	הסעיפים.
הפ״נ	הפדיון נפש.
הפ״ש	הפרישת שלום.
הצ״צ	הצמח צדק.
הק׳	הקדוש.
הקב״ה	הקדוש ברוך הוא.
הר׳	הרב.
הר״א	הרב אליעזר.
הרא״ס	הרב אלכסנדר סענדער.
הרא״ש	הרב רבינו אשר.
הר״ב	הרב ברוך.
הרה״ג	הרב הגאון.
הרה״ח	הרב החסיד.
הרה״צ	הרב הצדיק.
הרה״ק	הרב הקדוש.
הרה״ת	הרב התמים.
הרז״א	הרב זלמן אהרן.
הר״י	הרב יוחנן.
הרי״י	הרב ישראל יוסף. הרב ישראל יצחק.
הרי״צ	הרב יוסף יצחק.
הר״ל	הרב יהודה ליב.
הרימ״ל	הרב יחיאל מיכל יהודה ליב.
הר״מ	הרב משה.
הרמב״ם	הרב משה בן מיימון.
הר״מים	הראשי מתיבתא.
הר״צ	הרבני צבי.
הר״ר	הרב רבי.
הר״ש	הרב שאול. הרב שלמה. הרב שמואל.
הרש״ב	הרב רבי שלום (דו)בער.
הרש״(ס)(ב)	הרב רבי שלום (דו)בער.
הרשב״ץ	הרב רבי שמואל בצלאל.
הרש״ד	הרב שאול דב.
הרש״ז	הרב שמואל זלמנוב.
הרש״פ	הרב שרגא פייוויש.
השב״ת	השבעים תמרים (ס).
השד״ר	השליח דרבנן.
השו״ב	השוחט ובודק. השחיטה ובדיקה.
השי״ת	השם יתברך.
הש״ס	הששה סדרים (ס).
הת׳	התמימים.
ו	
ו׳	ואחד.
ואו״א	ואות אמת.
ואח״כ	ואחר כך.
וא״כ	ואם כן.
ואכמ״ל	ואין כאן מקום להאריך.
וא״ל	ואין להאריך.
וא״ש	ואנשי שלומינו.
ואפ״כ	ואף על פי כן.
וארה״ק	וארץ הקודש.
ובאגר״ק	ובאגרות קודש (ס).
וב״ב	ובני ביתו.
וב״ג	ובת גילו.
ובט״ז	ובטורי זהב (ס).
ובכפ״ח	ובכפר חב״ד.
ובכ״מ	ובכמה מקומות.
ובלקו״ד	ובלקוטי דבורים (ס).
ובמכ״ש	ובמכל שכן.
ובס׳	ובספר.
ובע׳	ובעמוד.
ובע״פ	ובעל פה.
ובק׳	ובקהלת.
ובשוה״ג	ובשולי הגליון.
ובשע״ט	ובשעה טובה.
והנ״ל	והנזכר לעיל.
והע״ק	והערב קבלן.
והצ״צ	והצמח צדק.
והרה״ג	והרב הגאון.
והרה״ח	והרב החסיד.
והשו״ב	והשוחט ובודק.
והשי״ת	והשם יתברך.
וו״ח	ותיק וחסיד.
וז״ל	וזה לשונו.
וחז״ל	וחכמנו זכרונם לברכה.
ויבלח״ט	ויבדל/ו לחיים טובים.
ויו״ט	ויום טוב.
ויעוי״כ	ויעויין גם כן.
ויק״פ	ויקהל פקודי.
וכ״ב	וכל בני ביתו.
וכו׳	וכולי.
וכ״ז	וכל זה.
וכמו״כ	וכמו כן.
וכמ״ש	וכמו שכתב.
וכנ״ל	וכנזכר לעיל.
וכ״ק	וכבוד קדושת.
ולב״ש	ולבושי שרד (ס).
ולמע״ט	ולמעשים טובים.
ולענ״ד	ולעניות דעתי.
ולפ״ז	ולפי זה.
ומ״כ	ומנוחתו כבוד.
ומ״ש	ומה שכתב/תי.
ונ׳	ונכבד.
ונק׳	ונקרא.
ועד״ז	ועל דרך זה.
וע״ז	ועל זה.
וע״י	ועל ידי.
וע״כ	ועל כן.
ועכ״פ	ועל כל פנים.
ועפ״י	ועל פי.
ועצ״ע	ועדיין צריך עיון.
ועש״ק	(יום) ו׳ ערב שבת קודש.
ופוס׳	ופוסקים.
ופמ״ג	ופרי מגדים (ס).
וצ״ל	וצריך להיות.
וק״ל	וקל להבין.
וקו״ר	וקורת רוח.
ור׳	ורבי.
ור״י	ורבי יהודה.
ור״מ	וראש מתיבתא.
ושה״ג	ושם הגדולים (ס).
וש״ך	ושפתי כהן (ס).
וש״נ	ושם נסמן.
ות״ח	ותשואות חן.
ז	
ז״א	זאת אומרת.
זוג׳	זוגתו.
זוה״ק	זוהר (ס) הקדוש.
ז״ז	זולת זה.
זחו״ק	זרעא חיא וקיימא.
ז״ע	זכותו יגן עלינו.
זע״א	זכותו יגן עלינו אמן.
ז״ל	זכרונו לברכה.
זלה״ה	זכרונו לחיי העולם הבא.
זצוק״ל	זכר צדיק וקדוש לברכה.
זצוקללה״ה	זכר צדיק וקדוש לברכה לחיי העולם הבא.
זצ״ל	זכר צדיק לברכה.
ח	
ח״א	חכם אחד. חלק א׳.
חב״ד	חכמה בינה דעת.
חגה״פ	חג הפסח.
חה״ס	חג הסוכות.

ח״ו	חס ושלום.	להרנ״ש	להרב רבי נחום שמרי.
חוה״ר	חכמים והרבנים.	להר״ר	להרב רבי ראובן.
חוו״ד	חוות דעת.	לי״א	לירא אלקים.
חו״ח	חד/ים וחלק/ים.	ליא״ג	לירא אלקים גדול.
חז״ל	חכמינו זכרונם לברכה.	ליו״ד	ליורה דעה (ס).
חי״ק	חחימת יד קודשו.	לכ׳	לכבודו.
חש״ד	חסרה שנת דפוס.	לכא״א	לכל אחד ואחד.
ט		לכה״פ	לכל הפחות.
טה״ד	טעות הדפוס.	לכ״מ	לכמה מקומות.
טו״ק	טלית וקיטל.	למ״א	למקום אחר.
י		למהרי״ד	למורנו הרב יצחק דובער.
י״א	ירא אלקים. יש אומרים.	למהרי״ל	למורנו הרב רבי יהודה ליואי.
יא״מ	ירא אלקים מרבים.	למהר״ל	למורנו הרב רבי ליואי.
יבל״ח״ט	יבדל לחיים טובים.	למז״ט	למזל טוב.
יגד״ת	יגדיל תורה.	למעה״ש	למען השם.
יו״ד	יורה דיעה (ס).	לע׳	לעמוד.
יו״ח	יוצאי חלציו/ה.	ל״ע	לא עלינו.
יוכ״פ	יום כפור.	לענ״ד	לעניות דעתי.
יו״ש	יין שרף. ישראל יצחק שווירסקי.	לע״ע	לעת עתה.
יעב״ץ	יעקב (עמדין) בן צבי.	לעשי״ת	לעשרת ימי תשובה.
יפ״ת	יפת תואר.	לפ׳	לפסוק.
יצ״ו	יברכם צורנו וישמרם. ישמרם צורנו וגואלנו (או כיוצא בו).	לפע״ד	לפי עניות דעתי.
		לפענ״ד	לפי עניות דעתי.
י״ק	יעקב קאפיל.	לפ״ק	לפרט קטן.
כ		לקו״ת	לקוטי תורה (ס).
כא׳	כאחד.	לר״א	לרבי אפרים.
כ״א	כי אם. כל אחד.	לר״ח	לרבי חיים.
כאו״א	כל אחד ואחד.	לרי״ל	לרב יהודה ליב.
כב׳	כבודו.	לר״ע	לרבי עמרם.
כב״ב	כל בני ביתו.	לרצ״ה	לרבי צבי הירש.
כ״ד	כה דברי.	לר״ש	לרבי שלמה.
כד״ה	כדבור המתחיל.	לשו״ב	לשוחט ובודק.
כד״ת	כדין תורה.	לשקו״ט	לשקלא וטריא.
כו׳	כולי.	**מ**	
כ״ז	כל זה.	מ׳	מר/ת. משה.
כ״ח	כל חדש.	מ״א	משה אליעזר. משנה א׳.
כ״י	כן ירבו.	מאדמו״ר	מאדמו״ר הזקן.
כ״כ	כל כך. כן כתב.	מאדר״ח	מ(יום) א׳ דראש חודש.
כמו״כ	כמו כן.	מא״ז	מאבי זקיני.
כמ״פ	כמה פעמים.	מא״ח	מאסרו חג.
כמ״ש	כמו שכתב/וב.	מאחב״י	מאחינו בני ישראל.
כנ״ל	כנזכר לעיל.	מאנ״ש	מאנשי שלומינו.
כ״פ	כמה פעמים.	מבה״ח	מברכים החודש.
כ״ק	כבוד קדושת/ו.	מב״ע	מבית עלי.
כ״ש	כבוד שמו. כל שהיא. כל שכן.	מבע״ב	מבעלי בתים.
כשו״ב	כשוחט ובודק.	מ״ג	מכתב גלוי.
כש״ת	כבוד שם תורתו.	מגוכתי״ק	מגוף כתב יד קודש.
כת׳	כתיב.	מהוריי״צ	מורנו הרב ורבנו רבי יוסף יצחק.
כת״י	כתב יד.	מהורש״ב	מורנו הרב ורבנו רבי שלום (דו)בער.
כת״ר	כבוד תורתו.	מהמרי״ל	מהרב מורנו רבי יהודה ליואי.
ל		מהרא״ה	מורנו הרב רבי אהרן הורוויץ.
לא׳	לאחד.	מהר״י	מורנו הרב רבי יוסף.
לאאמו״ר	לאבי אדוני מורי ורבי.	מהרי״ל	מורנו הרב רבי יהודה ליב. מורנו הרב רבי יהודה ליואי.
לאגר״ק	לאגרות קודש (ס).	מהר״מ	מורנו הרב רבי מאיר.
לאה״ק	לארץ הקודש.	מהרנ״ח	מורנו הרב נח חיים.
לאוי״ט	לאורך ימים טובים.	מהרר״ד	מהרב רבי דוד.
לא״י	לירא ארץ ישראלית.	מהר״ש	מורנו הרב רבי שמואל.
לאיו״ט	לאורך ימים ושנים טובות.	מהרש״א	מורנו הרב רבי שמואל אליעזר (אידלס).
לאי״ט	לאורך ימים טובים.	מהרשנ״ע	מורנו הרב רבי שמואל נשמתו עדן.
לא״ע	לאל עליון.	מהשו״ב	מהשוחט/ים ובודק/ים.
לארה״ק	לארץ הקודש.	מוה׳	מורנו הרב.
לד״ח	לדברי אלקים חיים.	מו״ה	מורנו הרב.
להחיד״א	להרב חיים יוסף דוד אזולאי.	מוהר״מ	מורנו הרב רבי מנחם.
להצ״צ	להצמח צדק.	מוהר״ר	מורנו הרב רבי.
להגר״ג	להרב הגאון.	מו״ח	מורי וחמי.
להר״נ	להרב רפאל נחמן.	מו״ר	מורי ורבי.

מז״ט	מזל טוב.
מ״ח	**מר חשון.**
מיול״ח	מיועד להיות חתנה.
מיח״ס	מיחידי סגולה.
מכה״ג	מכתבו הגלוי.
מכתבי׳	מכתבים.
מלנ״ג	מלעניגנראד.
מנ״א	מנחם אב.
ממש״כ	ממה שכתב.
מס׳	מסכת. מספר.
מ״ץ	מורה/י צדק.
מצויי׳	מצויים.
מקול״ע	מקרב ולב עמוק.
מקמ״ש	מקמח שמורה.
מק״ק	מקהלה קדושה.
מר׳	מרבי.
מרז״ל	מאמר רבותינו זכרונם לברכה.
מר״ק	מרבי קאפיל.
מ״ש	מורה שווה.
משא״כ	מה שאין כן.
מש״ב	משאר בשרה.
משו״ב	משחיטה ובדיקה.
מש״כ	מה שכתב.
מש״ס	מששה סדרים (ס).
מש״פ	משבת פרשת.
מת״י	מתחת ידו.
נ	
נבג״מ	נשמתו בגנזי מרומים.
נד׳	נדפס/ה.
נדמ״ח	נדפס מחדש.
נו׳	נולד.
נה״ב	נפש הבהמיה.
נו״מ	נעים ומקובל.
נו״נ	נכבד ונעלה.
נ״י	נרו יאיר.
נ״י	ניו יארק.
נ״ל	נראה לי.
נ״ע	נשמתו עדן.
נצ״ו	נצבים וילך.
נק׳	נקרא.
ס	
ס״א	סימן א.
סה״ד	סדר הדורות (ס).
סי׳	סימן.
סכש״ש	סכינים של שחיטה.
סק״ב	סימן קטן ב.
ע	
ע׳	עמוד.
ע״א	עמוד א.
ע״ד	על דבר.
עד״ז	על דבר זה.
ע״ה	עליו/ה השלום.
עה״ח	על החתום.
ע״ז	על זה.
עיי״ש	עיין שם.
ע״י	על ידי/ו/ה.
ע״כ	על כן.
עכ״ז	עם כל זה.
עכ״ל	עד כאן לשונו.
עכ״פ	על כל פנים.
ע״ס	על ספר.
ע״פ	על פי.
עפ״י	על פי.
ע״ק	ערב קבלן.
ע״ש	עיין שם. על שם. עם שלום.
פ	
פ׳	פסוק. פרשת.
פ״א	פרק א׳.
פה״ק	פה קהלת.
פ״נ	פדיון נפש.
פע״ח	פרי עץ חיים (ס).
פ״ש	פרישת שלום.
צ	
צ״ל	צריך להיות.
צ״ע	צריך עיון.
צ״צ	צמח צדק (ס).
ק	
קה״ת	קרני הוד תורה.
ק״ל	קשה להבין.
ק״מ	קילומטר.
קמ״ד	קמח דוחן.
ק״פ	קורפירסט.
ק״ק	קהלה קדושה.
ק״ר	קוצר ראיתי.
ר	
ר׳	רב. רבי.
ראב״ד	ראש אב בית דין/ ראש אבות ב״ד/ רבינו אב״ד/ ראש ב״ד.
רבוה״ק	רבותינו הקדושים.
רבוש״ע	רבונו של עולם.
רבשכבה״ג	רבן של כל בני הגולה.
ר״ד	ראשית דבר.
ר״ה	ראש השנה.
רו״כ	רובל כסף.
רז״ו	רבי זאב וואלף.
רז״ל	רבותינו זכרונם לברכה.
ר״ח	ראש חודש.
רח״י	רבי חיים יוסף.
רח״ש	רבנים חזנים שוחטים.
ר״י	רבי יהודה.
ריב״ז	רבי יוחנן בן זכאי.
ריה״ח	רבי יהודה החסיד.
ר״י״ח	רבי יהודה חסיד.
ר״י״י	רבי ישראל יוסף. רבי ישראל יצחק.
ריעב״ץ	רבי יעקב (עמדין) בן צבי.
ר״ל	רחמנא ליצלן. רצה לומר.
רלוי״צ	רבי לוי יצחק.
ר״מ	רבי משה.
ר״נ	רבי נחמן.
רנ״ש	רבי נחום שמרי׳.
רע״א	ראש עמוד א.
ר״פ	רבי פנחס.
ר״צ	רבי צבי.
רצ״ה	רבי צבי הירש.
ר״ק	רבי קאפיל.
ר״ר	רבי רפאל.
רש״ב	רבי שלום (דו)בער.
רש״ז	רבי שמואל זלמנוב. רבי שניאור זלמן.
רשכ״ה	רבן של כל בני הגולה.
רש״פ	רבי שרגא פייוויש.
ש	
ש׳	שמואל. שרגא.
שא׳	שאחד.
שא״ז	שאבי זקיני.
שא״מ	שאינו מתוקן.
ש״ב	שאר בשר/ו/י/נו.
שבעז״ה	שבעזרת השם.
שבעזה״י	שבעזרת השם יתברך.
שבשוה״ג	שבשולי הגליון.
שהאדמו״ר	שהרב אדוננו מורנו ורבנו.

שה״ג	שם הגדולים (ס).
שהמהרש״א	שהרב מורנו הרב רבי שמואל אליעזר (אידלס).
שהרי״ח	שהרב יהודה חסיד.
שו״ב	שוחט ובודק. שחיטה ובדיקה.
שו״ת	שאלות ותשובות.
שוו״ר	שלוחי דרבנן.
שו״ע	שולחן ערוך (ס).
שי׳	שיחי׳.
שי״ל	שיצא לאור. שיש לומר.
שכ״ד	שער כד.
שלאח״ז	שלאחרי זה.
שליט״א	שיחי׳ לאורך ימים טובים אמן.
שלע״ע	שלעת עתה.
שלריה״ח	שלרבי יהודה החסיד.
שמ״ח	שמלה חדשה (ס).
שמינ״צ	שמיני עצרת.
שנד׳	שנדפס.
שנ״ל	שנראה לו.
שסו״ס	שסוף סוף.
שע״ז	שעל זה.
שעכ״פ	שעל כל פנים.
שע״פ	שעל פי.
ש״ק	שבת קודש.
שר׳	שרבי.
שריה״ח	שרבי יהודה החסיד.
שר״ל	שרצונו לומר.
שר״ת	שראשי תיבות.
ש״ש	של שחיטה.
שת׳	שתחי׳.
שתליט״א	שתחי׳ לאורך ימים טובים אמן.
ת	
ת׳	תשובה.
ת״א	תל אביב.
תבלח״ט	תבדל לחיים טובים.
ת״ו	תבנה ותקומם.
תוא״ש	תולדות אנשי שם (ס).
תוב״ב	תבנה ותקומם במהרה בימינו.
תובב״א	תבנה ותקומם במהרה בימינו אמן.
תוה״ק	תורתנו הקדושה.
תומ״צ	תורה ומצות.
תו״ת	תומכי תמימים.
תי׳	תחי׳.
ת״י	תחת ידו.
תכה״י	תמיד כל הימים.
ת״ל	תודה לאל.
תנ״ך	תורה נביאים כתובים.
ת.נ.צ.ב.ה.	תהא נשמתו/ם צרורה בצרור החיים.
תשמ״ח	תהא שנת חרות משיח.

הערה: צילומי המכתבים והמסמכים שהובאו בספר זה הם (ברובם) בהקטנה מגודלם המקורי.

תרמ״ח — תשמ״ח
5648 — 5748

ספר זה רואה אור
בסמיכות ליום היאָרצייט ה־26 של
האם, הסבתא
אשת חבר הרי היא כחבר
מרת **רחל** ע״ה **זלמנוב**
בת הרה״ח וכו׳ הר״ר
ישראל יצחק ז״ל **סווירסקי** מאדעס
וזוגתו מרת **חי׳ בתי׳** ע״ה
נפטרה ביום ראשון פ׳ אמור
י״א אייר שנת ה׳תשכ״ג
ת׳נ׳צ׳ב׳ה׳

$10.00

"... עתה, במלאת מאה שנה להולדתו, הוא ניצב בזכרון משפחתו הענפה, הכוללת ארבעה דורות — כאחד האבות בישראל. אב גדול לנפשות הרבה, המתייחסים אליו בגאווה של יחוס משפחה. אב, שהטביע חותמו, שהעניק זכרונות חג יקרים, שהקרין אמונה תמימה ואנושיות והביא לגאוות ההשתייכות"

"אין הכוונה להציגו כ"חד בדרא". גם בדור עני זה יש חסידים ואנשי מעשה, אותם שותל הקב"ה אחד־אחד; שנים בעיר ואחד במשפחה, כדי להמשיך את השרשרת.

במאה שחלפה, מתחום המושב, המוקף ב"מאה השחורה", מלווה ע"י שועלי ההשכלה, שודדי־הדרכים של סטאלין ופורעי היטלר (סליחה, גיטלר) ומרצחיו, הוא ניצב בגאון, בכפר חב"ד ובירושלים, בצפת ובבני־ברק, בחולון ובתל־אביב, בקרית־גת ובמגדל־העמק, בפתח־תקוה וברחובות, ביקנעם ובניר־ג'רסי, בברוקלין, במונטריאל, בלנינגראד ובמלבורן, ניצב ואומר: אנחנו פה! כל כלי יוצר עלינו לא הצליח: אנחנו, ממש כמוך, רבוש"ע, לא שינינו ולא קָלינו: אנחנו פה! נאום ראש השבט, היושב במרומי הג"ע העליון, מדור החסידים, מחיצת ליובאוויטש; סופר ומונה הנכדים והנינים הנקראים בשמו, קא חייך ואומר: דידן נצח, דידן נצח..."

(מתוך הספר)

